

**EVROPSKI UNIVERZITET
BRČKO DISTRIKT BOSNE I HERCEGOVINE
FAKULTET ZDRAVSTVENIH NAUKA
SESTRINSTVO**

**UTJECAJ OBITELJSKIH ČIMBENIKA NA
RECIDIVIZAM KOD MALOLJETNIH POČINITELJA
KAZNENIH DJELA**

DOKTORSKI RAD

M e n t o r:
Prof. dr.sc. Rudika Gmajnić

K a n d i d a t:
mr.sc. Ina Stašević

Brčko, januar 2016.

ZAHVALA

Najiskrenije se zahvaljujem mome mentoru prof.dr.sc. Rudiki Gmajniću na podršci i pomoći kod odabira teme doktorske disertacije. Dužna sam istaknuti moju osobitu zahvalu prof.dr.sc. Davoru Ivanković s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na velikoj pomoći kod odabira statističkih metoda i obrade podataka. Bez neprekidne podrške od strane prof.dr.sc.prim. Darka Ropca, redovitog člana Akademije medicinskih znanosti Hrvatske, tijekom istraživanja i pisanja disertacije, realizacija ovog projekta bila bi mi znatno teža. Zbog toga i njemu upućujem najdublju zahvalu na neprekidnoj podršci i poticanju u radu. Za korekturu sažetka na engleskom jeziku zahvaljujem gospodinu Machaelu Rouseku iz Veleposlanstva SAD u Zagrebu.

mr.sc. Ina Stašević

SADRŽAJ

	Stranica
1.UVOD	
1.1.OBITELJ – OSNOVE SOCIOLOŠKOG ODREĐENJA	3
1.1. ČIMBENICI KOJI UGROŽAVAJU STABILNOST SUVREMENE OBITELJI	9
1.2. ADOLESCENCIJA	11
1.3. POREMEĆAJI U PONAŠANJU	17
1.4. DEFINICIJE POJMOVA	19
1.5. ETILOŠKI FAKTORI DELINKVENTNOG PONAŠANJA	24
1.6. DEFINIRANJE I MJERENJE RECIDIVIZMA	34
1.7. KRETANJE POJAVE POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I MLADIH I REAKCIJE DRUŠTVA NA TU POJAVU	37
1.8. PREVENCIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE	41
1.8.1. PREVENTIVNE INTERVENCIJE USMJERENE NA OBITELJ – RODITELJE	50
1.8.2. NAČELA NACIONALNE STRATEGIJE PREVENCIJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I MLADIH U HRVATSKOJ	53
1.8.3. PODRUČJA I MJERE NACIONALNE STRATEGIJE PREVENCIJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I MLADIH	54
1.8.4. STOP PROGRAM – PRVI NACIONALNI PROGRAM PREVENCIJE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE U HRVATSKOJ	56
1.9. PRAVNI POLOŽAJ MALOLJETNIH DELINKVENATA U HRVATSKOJ	58
1.9.1. SANKCIJE ZA MALOLJETNE DELINKVENTE - POČINITELJE KAZNENIH DJELA	59
1.10. IZVORI PODATAKA	61
2. PREDMET, ZADACI I CILJ ISTRAŽIVANJA	
2.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA	64
2.2. ZADACI ISTRAŽIVANJA	65
2.3. CILJ I VARIJABLE ISTRAŽIVANJA	67
3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	68
4. ISPITANICI I METODE ISTRAŽIVANJA	
4.1. ISPITANICI	68
4.2. METODE ISTRAŽIVANJA	68
4.3. POSTUPAK PRIKUPLJANJA PODATAKA	69
4.3.1. INSTRUMENTARIJ	70
4.4. STATISTIČKA ANALIZA PODATAKA	71
4.5. METODOLOŠKA OBJASNJENJA	71
5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	
5.1. KARAKTERISTIKE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ	74
5.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA UTJECAJA OBITELJSKIH ČIMBENIKA NA RECIDIVIZAM KOD MALOLJETNIH POČINITELJA KAZNENIH DJELA	86
6. RASPRAVA	132
7. ZAKLJUČAK	170
8. LITERATURA	173
9. SAŽETAK	187
10. SUMMARY	191
11. PRILOZI	195
12. ŽIVOTOPIS	200

1. UVOD

1.1. OBITELJ – OSNOVE SOCIOLOŠKOG ODREĐENJA

Kako bi se moglo bolje razumjeti razloge nastanka delinkventnog ponašanja djece i maloljetnih osoba u segmentu koji je povezan s obitelji nužno je razmotriti osnove sociološkog određenja obitelji i njene uloge u socijalizaciji njenih mladih članova. Erozija sustava vrijednosti modernog društva, obiteljske kohezije i fleksibilnosti uvjetovala je porast djece i mladih s poremećajima u ponašanju kao i onih s delinkventnim ponašanjem. Djeca i maloljetnici s pravom se smatraju jednom od najosjetljivijih kategorija svakog društva bez obzira na njegov ekonomski i socijalni razvoj. Vulnerabilnost ove socijalne kategorije proizlazi iz činjenice da je njihov psihosocijalni razvoj obilježen deprivacijom osnovnih razvojnih potreba i kompromitiranjem razvoja zdravih potencijala, čime im je otežano psihofizičko funkcioniranje i socijalna integracija. (1, 2, 3)

Proces izgradnje identiteta i integriteta pojedinca nezamisliv je izvan okvira socijalne integracije. Svoju socijalu i psihološku formu pojedinac modelira kroz sustav odnosa i uloga u okviru skupina kojima pripada. Obitelj kao primarna društvena skupina koja opстоји kroz sve životne faze i cikluse pojedinca, smatra se bazičnim faktorom njegovog psihološkog i socijalnog potencijala, određujući direktno i indirektno njegovu razvojnu i životnu poziciju. Stoga je razumljivo mišljenje da obitelj predstavlja psihosocijalni milje koji prelama društvene vrijednosti i stvara vlastite sisteme vrijednosti. To je primarna društvena skupina u procesu odgoja i socijalizacije čovjeka. (4)

Sociološko stanovište obitelj definira kao najstariju, najtrajniju, ali i promjenljivu primarnu društvenu skupinu koja se temelji na reproduktivnim, seksualnim, socijalnim, sociozaštitnim i socioekonomskim vezama muža i žene i njihove rođene ili adoptirane djece, koji su međusobno povezani brakom, srodstvom i udruženi radi lakšeg zadovoljenja raznovrsnih potreba ličnosti, društva i obitelji. (5).

Obitelj ima sljedeća univerzalna obilježja (1):

- počiva na heteroseksualnim vezama pomoću kojih muškarci i žene zadovoljavaju prirodne spolne i druge potrebe (duhovne, moralne, egzistencijalne) i osiguravaju reprodukciju društva rađanjem potomstva (biološka osnova obitelji);
- zasniva sistem rodbinskih odnosa i podjelu uloga unutar obitelji (socijalne osnove obitelji);
- osigurava i razvija socijalne i individualne (moralne i psihičke) osobine ličnosti (socijalne osnove obitelji);

- osigurava obavljanje određenih ekonomskih aktivnosti (proizvodnja i potrošnja) u okviru obitelji (ekonomski osnove obitelji).

Obitelj može imati različite oblike, tako da danas govorimo o (6):

- nuklearna (obitelj koja se sastoji od dvije generacije: roditelji i djeca),
- proširena (obitelj koja se sastoji od triju generacija),
- obitelj bez djece (bračni par bez djece),
- samohrani roditelj (razvod, smrt bračnog partnera),
- rekonstituirana obitelj (kombinacija dvije obitelji s djecom, novozasnovani bračni par s djecom iz ranijeg braka),
- kohabitirajuća (nevjenčani parovi),
- homoseksualna obitelj (sa ili bez djece),
- komuna (više monogamnih parova koji dijele resurse),
- grupni brak (svaka osoba je u braku s drugim osobama i smatra se roditeljem sve djece),
- poligamne obitelji (brak s više osoba istovremeno).

Obiteljske funkcije su međuzavisne, promjenljive kategorije, uvjetovane društveno-povijesnim trenutkom i relacijama unutar same obitelji. Nijedna funkcija obitelji ne može biti promatrana izdvojeno (7):

- *Reprodukтивна funkcija* obitelji najčešće je spominjana. Ona osigurava produženje i očuvanje ljudske vrste. U suvremenom društvu ona gubi na značaju, prvenstveno zbog svoje uvjetovanosti društveno ekonomskim razvojem, materijalnim i socijalnim statusom obitelji, emancipacijom žena, seksualnim slobodama, kontrolom nataliteta, razvijenošću sustava zdravstvene i socijalne zaštite.
- *Zaštitna funkcija* obitelji podrazumijeva fizičku zaštitu (od povređivanja, bolesti) i socijalnu zaštitu (socijalizacija, solidarnost) svojih članova.
- *Ekonomski funkcija* pruža stabilnost i osigurava obitelj i njene članove u materijalnom smislu čime značajno olakšava druge funkcije, donoseći egzistencijalnu sigurnost i zadovoljenje potreba (individualnih i obiteljskih).
- *Odgojna funkcija* objedinjuje internalizaciju sustava vrijednosti i moralnih normi, stjecanje socijalnog iskustva, razmjenu saznanja i emocionalnu razmjenu. Utječe na psihosocijalno oblikovanje pojedinca unutar obitelji.

Što se tiče strukture i razvoja obitelji neki autori ističu: „Svaka obitelj ima svoj vlastiti životni tijek i razvoj, ima specifičan psihološki i društveni identitet, svoj unutarnji i vanjski

profil, ima svoje težnje, stavove, očekivanja, svoj vlastiti sklop unikatnosti i stabilnosti, kao i vlastiti i jedinstveni oblik odnosa obiteljskih uloga. Karakter i razvoj obitelji proizlazi iz zajedničkog iskustva njenih članova“. (8)

Razdoblje adolescencije se smatra značajnom stresogenom točkom obiteljskog razvoja, jer se tada struktura obitelji nužno mijenja u pravcu pooštravanja granica između roditelja i adolescente. Adolescencija predstavlja proces odvajanja mlade osobe od obitelji i intenziviranje odnosa s vršnjacima. Pitanja autonomije adolescente i potrebnog stupnja njegove kontrole tiče se čitavog obiteljskog sustava. Loše postavljene granice u smislu neadekvantne roditelske kontrole, ili nepotpunog osamostaljivanja adolescente, nerijetko rezultiraju razvojem poremećaja u ponašanju. (9)

Promjene u strukturi obitelji mogu utjecati na obiteljske funkcije. Istraživanja pokazuju da narušavanje obiteljske strukture može imati negativne reperkusije na obiteljski sustav i njegovo funkcioniranje. Nepotpune obitelji, pretjerano veliki broj djece u obitelji, niska obrazovna i kulturna razina roditelja, nepovoljna starosna struktura obitelji i loš socioekonomski status obitelji nepovoljno utiču na obiteljsko funkcioniranje, razvoj i socijalizaciju njenih članova. (10, 11, 12, 13)

Interakcije unutar obitelji se određuju kao niz procesa koji se odvijaju među pojedincima koji se ne mogu promatrati izolirano (ponašanje jedne osobe je i uzrok i posljedica ponašanja druge osobe). Slika o sebi svakog pojedinca je također proizvod ove interakcije. (14)

Psihodinamika obiteljskog života značajno određuje obiteljsku klimu. Faktore koji na nju utječu moguće je svrstati u šest kategorija (15):

1. Emocionalna klima u obitelji

- nivo emocionalne zrelosti članova obitelji,
- nivo emocionalnog zadovoljstva,
- intimni i prisni odnosi (pozitivni i negativni),
- dominirajuće emocije (ljubav i mržnja),
- neurotski poremećaji (skriveni, manifestni),
- edipov kompleks (riješen, neriješen).

2. Razina povezanosti članova obitelji

- stavovi, vrijednosti, sklonosti, interesi (sličnosti, razlike),
- duhovna bliskost,
- karakter odraslih.

3. Stupanj međusobne pripadnosti

- pripadnost-nepripadnost,
- prihvaćenost-odbojnost,
- vjernost-nevjernost.

4. Seksualni život u braku

- zadovoljstvo-nezadovoljstvo,
- potreba-prisila.

5. Izvori bračnih konflikata

- karakter i osobine ličnosti supružnika,
- nerazvijena bračna komunikacija,
- negativni utjecaji ostalih članova obitelji,
- nepovoljno djelovanje uže socijalne sredine.

6. Vanjski utjecaji

- socijalni (povoljni, nepovoljni),
- ekonomski (povoljni, nepovoljni),
- roditeljski (pozitivni, negativni).

Emocionalna klima podrazumijeva sve pozitivne i negativne emocionalne reakcije koje prožimaju obiteljski život. Dominantne emocije u obitelji usmjeravaju i određuju ponašanje članova, njihove interakcije, a samim tim i funkcioniranje čitavog obiteljskog sustava. Raznovrsnost afektivno-socijalnih veza koje pruža obitelj omogućava razvoj njihovog afektivnog i socijalnog potencijala, koji će se kasnije prenijeti i izvan okvira obitelji. Emocionalna klima ima odlike obiteljske dinamike. U zavisnosti od toga da li dijete odrasta u sredini gdje se osjeća prihvaćeno i voljeno ili ne, ovisiti će razvoj njegovog self-koncepta, a u skladu s tim i njegovog samopouzdanja, emocionalne stabilnosti, mentalnog statusa (7, 16).

Odgojni stil predstavlja zbir roditeljskih stavova prema djetetu i emocionalnu klimu unutar koje se odvijaju roditeljski postupci. (17) U tom kontekstu odgojni stil podrazumijeva dva značajna elementa: prihvaćanje i kontrolu. Prihvaćanje (toplina i podrška) podrazumijeva odgovor roditelja na potrebe, zahtjeve djeteta i adekvatno reagiranje, dok kontrola podrazumijeva nadzor, disciplinu i ograničenja koja se djeci postavljaju u cilju njihove lakše socijalne integracije i kontrole impulsa. (18)

Iz ovih elemenata proizlaze četiri moguća odgojna stila roditelja (7):

1. *Autoritarni* (krut, strog) - podrazumijeva postavljanje visokih zahtjeva i očekivanja uz strog nadzor, fizičko kažnjavanje, potenciranje poslušnosti i poštivanja autoriteta, nedostatak topline, podrške i prihvaćanja. Djeca iz ovakvog okruženja su:

introvertirana, razdražljiva, depresivna, bez inicijative. Glavne karakteristike ovog odgojnog stila su: hladna i napeta obiteljska klima; dijete je u podređenom, ovisnom položaju; odnos odrasla osoba - dijete je neravnopravan, ponižavajući, nepovjerljiv. Prevladava jednosmjerna, nasilna komunikacija. Stavovi roditelja su kruti i emotivno distancirani. Dominiraju represivne odgojne metode i loša emocionalna veza (dijete se osjeća nevoljeno, razvija negativnu sliku o sebi).

2. *Autoritativni* (demokratski, dosljedan) - podrazumijeva pružanje podrške i topline; poticanje neovisnosti, kreativnosti, radoznalosti; primjenu čvrste kontrole, ali bez sputavanja; razvijanje asertivnosti i društvene odgovornosti kod djece. Primjenjuje se u pretežno toploj obiteljskoj atmosferi; uravnotežena je bezuvjetna i uvjetna pažnja prema djeci; postoji uvažavanje i ravnopravnost u donošenju obiteljskih odluka. Prevladava nenasilna, višesmjerna komunikacija; optimalan odnos između odgojnih metoda, uz dominaciju stimulativnih metoda i sredstava; dosljednost u discipliniranju djece i zahtjevima.
3. *Permisivni* (popustljiv) - prisutna je niska kontrola, visoka osobna odgovornost, izraženo prihvaćanje, davanje visokog stupnja slobode djetetu, što rezultira ne snalaženjem u ograničenjima, nesigurnošću, impulzivnošću, agresivnošću, ali i egocentričnošću, precijenjenim idejama i nerealnom slikom o sebi.
4. *Indiferentan* (zanemarujući) - odlikuju ga niski zahtjevi, nedostatak kontrole i prihvaćanja, odgojna zapuštenost i nedovoljna socijalizacija djeteta. Dijete se emocionalno i fizički odbacuje. Razvojne potrebe nisu mu zadovoljene. Ovakvo okruženje razvija neprijateljstvo, poremećaje ponašanja, agresiju i negativan self koncept kod djeteta.

Istraživanja upućuju na predvidive posljedice psihosocijalnog razvoja kod djece koja roditeljski stil percipiraju kao odbijajući. Takva djeca su sklona agresivnom ponašanju, imaju loš školski uspeh (19), negativnu sliku o sebi, nisko samopoštovanje, probleme sa povjerenjem i ostvarivanjem bliskih veza (razvijaju „obrambenu neovisnost“), nisku socijalnu kompetenciju (20), emocionalnu labilnost, nisku toleranciju na frustracije. Iskustvo odbačenosti prenose na socijalne odnose u odrasloj dobi na vlastitu djecu.

Važno je istaknuti značaj partnerskog slaganja u odgojnem stilu. Oba roditelja imaju veliki utjecaj na razvoj djeteta, s tim da su njihove uloge podijeljene. Majka ima ulogu brinuti o fizičkim potrebama djeteta, štiti ga i davati mu osjećaj sigurnosti i emocionalne topline. Otac ima ulogu u fizičkoj stimulaciji djeteta, materijalnoj sigurnosti, moralnom razvoju i akademskim dostignućima. U suvremenim obiteljima uloge oca i majke sve se više

približavaju, prožimaju i nadopunjavaju. Procjena roditeljskog odgojnog stila značajna je s aspekta činjenice da se obrazac obiteljskog ponašanja prenosi s jedne generacije na drugu. Nesumnjivo je utvrđen transgeneracijski prijenos obrasca ponašanja i odgoja, gdje se neriješeni konflikti iz djetinjstva (negativan self koncept, nesigurnost, nedostatak samokontrole, egocentričnost, agresija) mogu prenijeti i u odraslo doba, te na odnos s vlastitom djecom.

Nefunkcionalne obitelji karakteriziraju sljedeća obilježja:

- obitelj teško obavlja zadatke u pojedinim životnim fazama (oni se odlažu, ili ne izvršavaju);
- obiteljske uloge su neadekvatno podijeljene, neprimjerene uzrastu i sposobnostima članova, rigidne, s prisutnom inverzijom uloga;
- podsistemi često imaju neodgovarajuće članove;
- granice obiteljskog sustava su ili potpuno zatvorene ili potpuno propustljive;
- interaktivne relacije su repetitivne i fiksne;
- odsutnost unutarnje kohezije;
- moć nije u skladu s uzrastom članova, pravila nisu jasno definirana;
- ne poštuju se individualne karakteristike članova i njihova autonomnost;
- prisutna je nefleksibilnost obiteljskog sustava;
- česti su konflikti, distanca i projekcija;
- komunikacija je neiskrena, nejasna, indirektna;
- vrijednosni sustav nije strukturiran;
- uvjeti za psihosocijalni razvoj članova su loši;
- stupanj anksioznosti i stresa u obitelji je visok;
- obitelj ne koristi, ili previše koristi resurse i socijalnu pomoć.

Znanstvena stanovišta zastupaju ideju da roditeljstvo treba shvatiti kao dvosmjeran, intenzivan proces u kome je nepobitan utjecaj roditelja na psihosocijalni razvoj djeteta, ali istovremeno i utjecaj djeteta (njegovog temperamenta, karaktera, prilagodljivosti) na roditelje. Prisutnost djeteta mijenja aktivnosti i ponašanje roditelja, njihovu sliku o sebi i odnos s okolinom. Zato se poseban značaj pridaje kompetentnom roditeljstvu i subjektivnom doživljaju roditeljstva. (21)

Stoga kompetentno roditeljstvo podrazumijeva (1):

- osjetljivost za potrebe i interes djeteta (osnovna briga/njega, zaštita od povreda),
- otvoreno iskazivanje emocija (emocionalna toplina),

- vođenje i kontrolu,
- konzistentnu disciplinu,
- asertivnu komunikaciju,
- podršku, ohrabrvanje, poticanje,
- roditeljsku koaliciju,
- pozitivnu obiteljsku klimu,
- odgovornost u skladu sa uzrastom i potencijalima djeteta (stimulacija),
- podržavanje pozitivnog self koncepta djeteta.

Roditeljstvo je determinirano većim brojem faktora među kojima su najznačajniji:

- individualne osobine roditelja (psihološki resursi, iskustvo),
- individualne osobine djeteta (temperament, karakter),
- obiteljski odnosi,
- socijalni i kulturni faktori.

Iz prikazane kompleksnosti socioloških određenja obitelji i njenog značaja u formiranju mlade ličnosti svoga člana postaje očito da je propust u odgoju lako moguć a posljedice u konačnici mogu dovesti do delinkventnog ponašanja takve osobe.

1.2. ČIMBENICI KOJI UGROŽAVAJU STABILNOST SUVREMENE OBITELJI

Svjetski trendovi smanjenja broja sklopljenih brakova, porasta brakorazvoda i rođenja djece izvan bračnih zajednica nisu mimošli ni hrvatsko društvo. Statistika pokazuje smanjenje broja zaključenih i povećanje broja razvedenih brakova u Republici Hrvatskoj. Tako je 1950. sklopljeno 9,9 brakova na 1.000 stanovnika, a 2011. godine svega 4,7/1.000. Istovremeno 1950. Razvedeno je 83 na 1.000 sklopljenih brakova, a 2011. čak 280/1.000. Prosječna starost žena pri sklapanju prvog braka 1970. bila je 21,6, a muškaraca 25,5 godina. Nakon 40 godina (2011) pri sklapanju prvog braka starost žena bila je 27,6, a muškaraca 30,4 godine. Nadalje, Hrvatska bilježi i blagi, ali postupan porast broja živorodene djece izvan braka koji se kreće od 5,5% potkraj šezdesetih godina, da bi 1995. godine dosegao brojku od 7,5% (a ovaj trend se nastavlja) što je u odnosu na neke nama susjedne zemlje, (22) primjerice Italiju (7,7%), Austriju (27,4%) i Sloveniju (29,8%), uglavnom značajno manji postotak.

U obiteljskoj slici stanovništva Hrvatske najvećim dijelom su bračni parovi s djecom. Godine 1971. oni su činili 63,8%, 1981. 62,4%, 1991. 60,5%, 2001. 58,0%, a 2011. godine 52% ukupnog broja obitelji Hrvatske. Iz predočenih statističkih podataka vidljivo je kako udio bračnih parova s djecom pada (od 63,8% 1971. godine do 52,0% 2011. godine) u odnosu na

ukupni broj obitelji u Hrvatskoj, dok istovremeno broj bračnih parova bez djece raste (od 24,8% 1971. godine do 28,6% 2011. godine).

Podaci Državnog zavoda za statistiku nedvojbeno pokazuju da u Hrvatskoj raste broj obitelji s jednim djetetom, dok je broj obitelji s troje i više djece u opadanju. Povećanje broja bračnih parova bez djece i obitelji s jednim djetetom, te smanjenje broja obitelji s djecom (ukupno), ali i onih s dvoje, troje i više djece, vrlo je nepovoljan trend, jer upućuje na pogoršanje prirodne dinamike hrvatskog stanovništva, osobito njegova nataliteta. Ipak, značajna je činjenica kako se više od 90% djece u Hrvatskoj rađa u braku, stoga se institucija braka smatra temeljnim čimbenikom prema kojem bi društvo trebalo usmjeriti mjere obiteljske politike.

Osim problema nezaposlenosti i nepovoljnih finansijskih prilika sve je veći broj obitelji s jednim roditeljem uz povećan broj razvoda brakova, legalizacije homoseksualnih brakova i težnja za usvajanjem djece, moguće je istaći još niz drugih koji ozbiljno ugrožavaju stabilnost suvremene obitelji u Hrvatskoj, kao što su: urbanizacija, anonimnost, nasilje i sl. U poratnom razdoblju došlo je do nekontrolirane urbanizacije, koja za posljedicu ima prenapučenost gradova na račun sela. To dovodi do porasta problema u gradovima jer postojeći društveni kapaciteti (stanogradnja, zdravstvo, školstvo, socijalna skrb itd.) ne uspijevaju adekvatno pratiti narašle potrebe. Istodobno, sela i manja mjesta ostaju bez radno aktivne i fertilne populacije, mladih obitelji i djece, pa kuće propadaju, škole organiziraju rad za svega nekoliko učenika, nema organizirane stalne zdravstvene zaštite itd., što značajno umanjuje kvalitetu života onim obiteljima koje ipak ostaju živjeti u tim mjestima. (23, 24)

Anonimnost osobnog života pojedinca, još je jedan od učinaka urbanizacije koji dovodi do osjećaja izgubljenosti i izoliranosti pojedinca među masom sugrađana. Rezultat takve anonimnosti, ali i potpuno drugačijeg ritma i običaja života od onog seoskog, kao i niza drugih čimbenika (npr. više razine obrazovanosti) jest sve starija dobna granica ulaska u brak. Demografi ističu kako je jedan od vrlo važnih čimbenika kasnijeg ulaska u brak sve veći obuhvat populacije srednjoškolskim i visokoškolskim obrazovanjem, ali i otežani uvjeti rješavanja stambenih problema mladih bračnih parova. (22, 25)

Nezaobilazna je tema status žene u današnjoj obitelji. Većina zaposlenih žena, osim punog radnog vremena na svojim radnim mjestima, radi i u svojim obiteljima. Podaci pokazuju da je danas 34% zaposlenih žena koje isključivo same kuhaju, nabavljuju, čiste, skrbe o djeci i obavljaju ostale kućanske poslove, dok njih 31% u tim poslovima dobiva pomoć od supruga. Svega 10% zaposlenih žena ima plaćenu pomoć za kućanske poslove i brigu o djeci. Čini se kako najveći broj suvremenih zaposlenih žena u Hrvatskoj radi puno

radno vrijeme na dva radna mjesta, od kojih jedno (ono u kući) nije plaćeno, a nije ni društveno adekvatno valorizirano. (23, 26, 27, 28)

Osim čimbenika koji neposredno ugrožavaju suvremenu obitelj u Hrvatskoj, nemoguće je zaobići i onaj koji se odnosi na porast nasilja u obitelji. Policija u Hrvatskoj u prosjeku dnevno prijavljuje nešto više od triju zlostavljanja djece u obitelji i više od dvanaest slučajeva obiteljskog nasilja. Vrlo je vjerojatno kako izuzetno teške socijalne, gospodarstvene, stambene i druge prilike u današnjem društvu pridonose eskalaciji nasilja u obitelji, ali i izvan nje. (29)

Vidljivo je kako je obitelj u Hrvatskoj suočena s velikim problemima koji ugrožavaju njenu strukturu, funkcije, stabilnost, odnose, vrijednosni sustav te cjelokupnu prilagodbu. Ipak obiteljska struktura na ovim prostorima relativno se sporo mijenja te zadržava još uvijek mnoga tradicionalna obilježja. Potrebno je imati na umu kako se obitelj, iako polako, ipak transformira u strukturalnom pogledu (smanjena stopa fertiliteta, opadanje broja sklopljenih brakova, rast broja obitelji s jednim roditeljem, povećanje dobi pri sklapanju braka itd.) te je moguće očekivati kako će se s poboljšanjem gospodarskih i društvenih prilika u Hrvatskoj obiteljska struktura još više pluralizirati. (23, 30)

1.3. ADOLESCENCIJA

Napokon, potrebno je reći nekoliko riječi o adolescenciji, kao razvojnoj fazi kroz koju prolazi svaka osoba u vrijeme svoga fizičkog, psihičkog i socijalnog dozrijevanja. Riječ adolescencija ima latinski korijen (lat. *adolescere*) a znači rasti, sazrijevati. U stručnu literaturu pojam adolescencije uvodi psiholog Stanley Hall 1904. godine kako bi označio i opisao posebnu razvojnu fazu u životu svakog pojedinca, koja čini vezu između djetinjstva i odraslog doba. (31) Od tada adolescencija je proučavana s različitim stanovišta (biološkog, psihološkog i sociološkog), iz čega je proistekao i veći broj pokušaja njenog definiranja.

Imajući u vidu različite pristupe čini se da bi se adolescencija mogla definirati kao razvojno razdoblje koji karakterizira intenzivno tjelesno i psihosocijalno sazrijevanje, u čijoj osnovi se nalazi formiranje identiteta, progresija od konkretnog prema apstraktnom mišljenju, proces separacije i razvoj seksualnosti. (7)

Adolescencija je razdoblje sazrijevanja kroz koje se dijete priprema za odraslu dob. Intenzivne fizičke, seksualne, emocionalne, psihosocijalne i kognitivne promjene s kojima se adolescent susreće čine ovo razdoblje vremenom zbumjenosti. Odnos adolescenata i njihovih roditelja, učitelja i drugih značajnih odraslih osoba u njihovom životu može biti ispunjen nerazumijevanjem i sukobima. U potrazi za svojim identitetom i samostalnošću, adolescenti

mogu biti skloni pobunama prema odraslima, posebice roditeljima. Suočavanje s promjenama koje adolescente približavaju prema odrasloj dobi čine adolescenciju razdobljem u kojem se odnos djeteta i roditelja nepovratno mijenja. Nerazumijevanje razvojnih specifičnosti može dovesti i do pretjerane reakcije zbog uvjerenja da je određeno ponašanje znak poteškoća, iako je ono zapravo uobičajeno među adolescentima. (32, 33)

Fizičke promjene u pubertetu

Fizičke promjene počinju adolescentni proces. Vrijeme javljanja i priroda puberteta uglavnom su određeni genetskim potencijalima. Međutim, ima dokaza da porodajna težina, ishrana i opće zdravstveno stanje utječu na način ostvarenja tih genetskih potencijala. Općenito, djevojke ulaze u pubertet dvije godine ranije od dječaka. U posljednjih nekoliko desetljeća prosječna pubertetska dob snižava se za oko četiri mjeseca svakih deset godina. Ove promjene imaju veliko osobno i društveno značenje jer znači da se djevojčice i dječaci sve ranije suočavaju s njihovom ulogom u začeću i nošenju djeteta, a za što niti jedni niti drugi nisu spremni. Kada jednom počne pubertetski proces, on se najvećim dijelom odvija na predodređeni način: hipotalamus izlučuje gonadotropin oslobađajući hormon (GnRH) koji stimulira prednju pituitarnu žlijezdu, ona tada stvara hormon koji stimulira rast (što utječe na brzinu rasta) i gonadotropine, koji stimuliraju gonade (spolne žlijezde). Ženske spolne žlijezde predstavljaju ovariji (jajnici), koji stvaraju estrogen i progesteron, a muške testisi (sjemenici), koji stvaraju testosteron. Stimulacija gonada vodi rastu spolnih organa i razvoju sekundarnih spolnih karakteristika. Ove hormonalne promjene rezultiraju očitim pubertetskim znakovima: rast pubične i pazušne dlakavosti, produbljenje glasa, rast dlaka na licu, prsima, nogama i podlakticama u dječaka, rast grudi i širenje bokova u djevojaka. Ovo je također dob kada djevojčice dobivaju menarhe, a dječaci počinju stvarati živu spermu.

Brz tijek kojim se odvijaju pubertetske promjene, osobito u početnom razdoblju, podsjeća na one iz prvih godina života. Međutim, adolescenti su ih mnogo svjesniji, pa čak nekada i previše svjesni, u odnosu na rano razdoblje. Nekada se fizičko sazrijevanje odvija brže od emocionalnog i obrnuto. Adolescent se pokušava upoznati s novoformiranim tijelom i njegovim funkcioniranjem i mora početi spoznavati da ima tijelo koje funkcioniра na odrastao način, koje ima odraslu veličinu, snagu, koordinaciju i reproduktivnu sposobnost. Fizičke promjene imaju važan utjecaj na načine na koje adolescent opaža samoga sebe, tj. na njegov doživljaj vlastitog JA. (34)

Kognitivne promjene

Adolescenti opažaju sebe i svijet oko njih na načine koji se jako razlikuju od djetinjstva. U adolescenciji ideje i koncepti, svijet apstraktnog mišljenja, postaju razumljive

na nov način. Oni omogućuju adolescentima da mogu misliti o procesu mišljenja, da mogu razvijati prepostavke i razmišljati o budućnosti. Tako se pred njima otvaraju filozofski, politički, estetski i duhovni svjetovi na načine koji su nedostupni djeci. Adolescenti razvijaju teorije kakav bi svijet trebao biti, tj. razmatraju razne mogućnosti, te pokušavaju provjeriti valjanost svojih hipoteza putem pažljivog promatranja. Dolazi do promjene s djetetovog konkretnog oblika mišljenja na adolescentsko, formalno mišljenje. Kognitivne promjene pridonose povećanom osjećaju autonomije adolescenata. Adolescenti jasnije sagledavaju svoj unutarnji, intrapsihički i vanjski, stvarni svijet i uviđaju njihove složenosti. Za razliku od djece, oni opažaju i prihvaćaju dvosmislenosti i nedorečenosti. I roditelje vide u drugačijem svjetlu. Od svemoćnih i sveznajućih idola postaju obični smrtnici, promjena koju je često teško prihvatići i roditeljima i adolescentima. Adolescenti se mogu osjećati razočaranim, a roditelji povrijeđenim i ugroženim. Međuigra ovih osjećaja sastavni je dio procesa odvajanja i pripada psihičkim promjenama u adolescenciji. (34)

Psihičke promjene

Psihičke promjene u adolescenciji, premda često manje opipljive i teže prikazive od fizičkih, također predstavljaju životni zadatak. Adolescencija se često opisuje kao prijelazno razdoblje koje vodi do nepovratnog prijelaza iz djetinjstva u odraslost, od stanja biti nečije dijete do stanja postati nečija majka ili otac. Krajem adolescencije mogućnost biranja da osoba postane otac ili majka bitan je dio nečijeg odnosa prema samom sebi kao muškarцу ili ženi. Ono je važno i u konačnom uspostavljanju odnosa prema svojoj prošlosti. Međutim, složen i klizak je put do kraja adolescencije i prijelaza u mladu odraslu dob (ili postadolescenciju). Stvarna potreba za roditeljstvom odraz je završetka formiranja spolnog identiteta u fazi konsolidacije kasne adolescencije, ali i procesa nastavljanja integracije bitnih sastavnica mentalnog života u funkcionalno jedinstvo tijekom mlade odrasle dobi. Iz navedenog je vidljivo da između biološke sposobnosti, pa i mogućnosti njezinog ostvarenja, i zrele želje i izbora za postajanjem roditeljem može postojati veliki nesklad, koji može proizlaziti iz kronološke dobi, ali i prirode odvijanja adolescentnog procesa, te procesa koji se nastavlja i u mladu odraslu dob i njegovih krajnjih ishoda. Kronološko napuštanje adolescentne dobi također nije nužni dokaz postignute razvojne zrelosti. (34)

Rana adolescencija

U ranoj adolescenciji, čije se trajanje procjenjuje od 11. do 13. godine, adolescenti se prvo susreću s tjelesnim promjenama, rastućim kognitivnim kapacitetima i promjenama u vršnjačkim odnosima.

Susreću se s brojnim biološkim i fizičkim promjenama, koje uključuju nagli rast, seksualno sazrijevanje, promjene u tjelesnim proporcijama te povećanje snage i izdržljivosti. Intenzivne tjelesne promjene mogu dovesti do zbumjenosti, zabrinutosti i zaokupljenosti vlastitim tijelom, no najčešće nemaju značajan negativan utjecaj na sliku o sebi. U adolescenciji raste važnost vršnjačke grupe. Grupa vršnjaka ima važnu razvojnu ulogu: unutar ovog okruženja mlada osoba uči vještine koje su temelj prijateljstva i intimnih odnosa u odrasloj dobi i oblikuje svoj identitet. S prividnim udaljavanjem adolescenata od roditelja i obitelji, kada adolescenti počinju gledati na obiteljska pravila i odnose na drugačiji način, utjecaj obitelj ne nestaje – on je i dalje vrlo važan čimbenik za razvoj adolescenata.

Ranu adolescenciju karakteriziraju i promjene u kognitivnim kapacitetima, razvoj mišljenja koji uključuje pamćenje, rješavanje problema i donošenje odluka. Osnajeni novim sposobnostima adolescenti postaju sposobniji (i spremniji) raspravljati i ulaziti u sukobe mišljenja sa svojim roditeljima nego što su to mogli kao djeca. Kod adolescenata uočavamo izraženiju sklonost rizičnom ponašanju nego kod drugih dobnih skupina. Budući da se sklonost traženju uzbuđenja razvija brže od kognitivnih sustava kontrole ponašanja koji reguliraju te impulse, u adolescenciji može nadjačati racionalne misaone procese koji upozoravaju na rizik i moguće posljedice ponašanja. Kod adolescenata je razmišljanje usmjereno na sadašnjost. Javlja se egocentrizam, kada adolescenti postaju samosvjesni i zaokupljeni samim sobom. (35)

U ranoj adolescenciji često nastaju određeni problemi koji su rezultat nekih uobičajenih promjena:

- dijete razvija negativan stav
- pokazuje povećano nezadovoljstvo ako ga se doživjava i tretira kao malo dijete
- pokazuje manje zanimanje za uobičajene dječje aktivnosti, uz dosadu i nemir jer ne zna koje alternativne aktivnosti su mu dostupne
- pojavljuje se novi osjećaj odbijanja zahtjeva i ograničenja koja nameću odrasli u životu
- suprotstavlja se autoritetu, postavljajući pitanja, potičući rasprave, odlažući obaveze i ignorirajući uobičajene školske i kućne zadatke
- eksperimentira s postavljenim granicama, pokušavajući ih pomaknuti koliko god mu se dozvoli.

Srednja adolescencija

Traje od 14. do 16. godine. To je razdoblje traženja ravnoteže između nezavisnosti i odgovornosti, promjene u moralnom rasuđivanju, razvoj novih odnosa s vršnjacima i

upoznavanje sa seksualnošću. Adolescenti mijenjaju svoj odnos s članovima obitelji i razvijaju nove uloge u svijetu, što može biti praćeno emocionalnim i socijalnim teškoćama. Pritom se može javiti i otpor prema autoritetima, s kojim se odrasli vrlo često teško nose. Sljedeći značajan aspekt razvoja u ovoj dobi je upoznavanje sa seksualnošću. Među potencijalnim razlozima za zabrinutost u ovom području razvoja stručnjaci izdvajaju pretjeranu zaokupljenost seksom, promiskuitet, kao i pretjeranu nelagodu pri susretu s temama seksualnosti i njihovo potpuno izbjegavanje. Pokazalo se da je znanje o seksualnosti povezano s odgađanjem seksualne aktivnosti u adolescenata. Bliski odnos roditelja i djece sustavno se pokazuje kao zaštitni čimbenik u adolescentskom razvoju, pa tako i u području seksualnosti, gdje je povezan s odgađanjem stupanja u spolne odnose, manje učestalim spolnim odnosima i manjem broju partnera. Internet se sve više koristi za uspostavljanje različitih oblika odnosa. Značajan dio dinamike grupnih i individualnih odnosa adolescenata danas se odvija u *cyber* prostoru. Dio te dinamike su i nepoželjni obrasci ponašanja, odnosno različiti oblici vršnjačkog nasilja. Specifičnosti nasilja putem Interneta, zajedno sa specifičnostima razmišljanja i doživljavanja u adolescentskoj dobi, čine mlade posebno osjetljivima i rizičnima za ovaj oblik vršnjačkog nasilja. (32)

Problemi srednje adolescencije se karakteriziraju kroz sljedeće promjene:

- traži od roditelja više društvene slobode
- češće se koristi lažima kako bi izbjegao posljedice nekih svojih postupaka ili kako bi učinio ono što su roditelji zabranili
- povećava se pritisak vršnjaka u smislu preuzimanja rizika, gdje je ključni osjećaj pripadnosti grupi ukoliko zadovolji određenu vrstu ponašanja (npr. tetovaže, pirsing, konzumiranje alkohola ili narkotika).

Kasnna adolescencija

Razdoblje kasne adolescencije započinje oko 17. a može potrajati do 22. godine. Najizraženiji razvojni zadaci adolescenata ove dobi su konsolidacija identiteta, profesionalni razvoj i izbor zanimanja i razvijanje kapaciteta za intimnost u odnosima. Okvir za razvoj identiteta u adolescenciji je osjećaj pripadanja koji adolescent dobiva od obitelji. Adolescenti koji nemaju podržavajuće obitelji mogu imati teškoće u razvoju kompetentnosti i samopouzdanja. Adolescentima je izbor zanimanja važan korak na putu prema nezavisnosti od roditelja i ulasku u svijet odraslih. Uspostavljanje bliskih odnosa s prijateljima i prve romantične veze pružaju adolescentima iskustva intimnosti u odnosu, a razvijanje kapaciteta za intimnost proteže se i u odraslu dob, u kojoj doseže svoju puninu. (32, 36)

Promjene koje nastaju u fazi kasne adolescencije su:

- dobiva više samostalnosti jer se uključuje u aktivnosti koje smatra „odraslim“, kao što su obavljanje sezonskih poslova, vožnja automobila, emotivne veze, kao i druženja s vršnjacima koja su manje kontrolirana od strane roditelja
- stječe značajnija emocionalna (često i seksualna) iskustva, te ulazi u romantične odnose
- osjeća tugu zbog postupnog odvajanja od starih prijatelja (a možda i obitelji), kao i tjeskobu zbog svoje nespremnosti da postane potpuno neovisan,
- mlada osoba ima niže samopoštovanje zbog osjećaja nesposobnosti, jer ne može adekvatno odgovoriti na sve zahtjeve i obveze odrasle dobi
- osjeća tjeskobu jer više nema jasnú predodžbu svog smjera u životu
- mlade osobe u ovom razdoblju jako su podložne utjecaju vršnjaka (koji također tragaju za svojim životnim pravcem), pa često počinju intenzivno tulumariti kako bi zaboravili probleme i nakratko pobjegli od odgovornosti. U ovom razdoblju, mladi ljudi su najviše izloženi kušnji konzumiranja alkohola i narkotika.

Rizični i zaštitni faktori u adolescenciji

Određeni su se faktori pokazali rizičnim, odnosno zaštitnim za zdrav razvoj mlađih u ovom razdoblju. Zaštitni faktori uključuju privrženost roditeljima, predanost školi, posvećivanje prosocijalnim aktivnostima i religioznost, dok se rizičnim faktorima smatraju *autoritarna* roditeljska kontrola, karakterizirana strogošću i nametanjem pravila, nedostatak bliskosti s roditeljima te nedostatak intimnosti u prijateljskim vezama. Uspoređujući različite roditeljske stilove, pokazalo se da *autoritativni stil* roditeljstva, koji karakterizira ravnoteža emocionalnog prihvaćanja i jasno postavljene strukture, rezultira najmanjim brojem problematičnih ishoda u adolescenciji. Pružanje strukture se pritom odnosi na davanje jasnih i konzistentnih smjernica, očekivanja, pravila i povratnih informacija, koji mladima pružaju osnovu za iskustva kompetencije. *Autoritarni stil*, koji se odnosi na emocionalno hladan odnos uz strogu roditeljsku kontrolu i nametanje pravila, pokazao se povezan s manje problematičnog ponašanja adolescenata, no i nižim samopouzdanjem te lošijom slikom o sebi. S druge strane, *indiferentni* roditeljski *stil*, karakteriziran emocionalno hladnim odnosom uz izostanak bilo kakve strukture i pravila, rezultira s više ponašajnih problema i više internaliziranih poremećaja. (35, 37, 38, 39, 40)

Svaka faza adolescencije ima svoja specifična razvojna obilježja u fizičkom, psihološkom i socijalnom smislu. Temeljni razvojni zadaci u adolescenciji su: razvoj self koncepta, osobnog identiteta, konstituiranje osobnog integriteta i diferencijacija socijalnog ponašanja uz postizanje zadovoljavajuće razine socijalizacije. Zbog ove kompleksnosti

moguće je odstupanje od normalnog razvoja ličnosti adolescenta što u konačnici rezultira različitim oblicima poremećaja u ponašanju.

S pomicanjem granice dovršavanja obrazovanja, napuštanja doma, ulaska u brak, rođenja prvog djeteta i drugih životnih događaja koji su se smatrali indikatorima odraslosti, nastaje rascjep između razdoblja adolescencije i odrasle dobi.

1.4. POREMEĆAJI U PONAŠANJU

Različiti oblici maloljetničke delinkvencije u najširem smislu obuhvaćeni su pojmom „poremećaja ponašanja“. Pojam „poremećaji u ponašanju“ odnosi se na vrlo širok dijapazon različitih oblika ponašanja, različitih obilježja, stupnja i intenziteta, trajanja, složenosti, opasnosti odnosno štetnosti pa je stoga razumljiv problem u poimanju i definiranju. (41) Ovaj pojam susrećemo u više znanstvenih područja a vrlo rano se pojavljuje u medicini, odnosno psihijatriji koja nužno sudjeluje u medicinskom rješavanju ove problematike. Može se reći da poremećaj ponašanja svojom semantikom obuhvaća čitav niz posve različitih odstupanja u svim područjima funkciranja djece i mladih. Pojam obuhvaća širok dijapazon poremećaja: od odnosa s članovima obitelji, društvenom okolinom i autoritetima, preko poteškoća u pogledu nekih životnih navika (prehrana, spavanje, prisilne radnje), laganja, krađa, korištenja i preprodaje ilegalnih psihoaktivnih sredstava, bježanja od kuće i skitnje, do agresivnosti, nasilja, provala, paleži, silovanja i drugih oblika asocijalnog, antisocijalnog i kriminalnog ponašanja. Kako se uz svu ovu širinu područja veže i odgovarajući raspon u pojavnosti, intenzitetu, trajanju, složenosti te širini i težini posljedica, jasno je zašto se u vezi s tim oblicima ponašanja koristi i izuzetno veliki broj pojmoveva (odstupanja u ponašanju, aberantno, rizično, devijantno, disocijativno, poremećeno, neprihvatljivo, asocijalno, antisocijalno, kriminalno ponašanje, nedovoljna socijalna integracija, opozicijska ponašanja, poremećaji emocija i ponašanja i drugi). (42)

Rizična ponašanja su više konstelacija ponašanja nego zbir pojedinih aktivnosti, a ono potencijalno ograničava psihičku, fizičku i ekonomsku dobrobit pojedinca. Određena su opasnostima ili negativnim ishodima za zdravlje te psihosocijalno i kognitivno funkcioniranje osoba u odrastanju. (43) Neki autori u kategoriju rizičnih ponašanja ubrajaju (44):

- napuštanje škole
- zlouporaba droga
- maloljetnička delinkvencija
- maloljetne trudnice
- suicidi mladih.

Drugi smatraju da se pažnja društva treba usmjeriti na neka visokorizična ponašanja mladih (43):

- delinkvencija
- nasilje
- zlouporaba alkohola i droga
- napuštanje škole i
- rizična seksualna ponašanja (posebno maloljetničke trudnoće).

Osobit problem čini višestruko rizično ponašanje. Rijetke su nacionalne studije koje izvještavaju o ovom problemu. Prevalencija pojedinačnih rizičnih ponašanja tijekom vremena se smanjuje dok višestruka rizična ponašanja ostaju kroz vrijeme dosta stabilna (45). Uz neke oblike rizičnog ponašanja vezuje se određeni komorbiditet, poput konzumiranja alkohola i nekih oblika psihopatologije (depresivni poremećaj). Osobit značaj u društvu pridaje se vršnjačkom nasilju pa se prema njemu poduzimaju određeni prevencijski programi. Prema podacima Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba iz 2003. čak 27% djece gotovo svakodnevno doživljava neke oblike nasilja u školi (verbalnog i neverbalnog), a 16% djece gotovo svakodnevno se ponaša nasilno prema drugoj djeci. (46)

Zbog navedenog svim ovim oblicima ponašanja i poteškoćama bave se različite znanstvene discipline koje ih promatraju svaka iz svog posebnog aspekta, nudeći za njihovo razumijevanje svoje definicije, teorijske osnove i složene sustave promatranja i tumačenja svijeta i pojava, a za rješavanje, svoje posebne tehnike, metode i cjelovite, više ili manje autentične i složene pristupe.

Ovakvo složeno stanje u pogledu pojavnosti, razvoja i tijeka ovog specifičnog poremećaja dovodi i do značajnih razlika među istraživačima u odabiru oblika ponašanja i pojava koje se svrstavaju u tu kategoriju, a dio su istog kontinuma koji kreće od blagih odstupanja u ponašanju, signala nemogućnosti uspostavljanja biopsihosocijalne ravnoteže kod djeteta kao sustava u rizičnoj interakciji i seže preko različitih oblika asocijalnog ponašanja do teških agresivnih odnosno autoagresivnih i antisocijalnih ispada pa i kaznenih djela, koja mogu biti usmjerena prema široj okolini, bližnjima i samom nositelju takvog ponašanja, te su mu i posljedice vrlo različite po opsegu, težini i širini. Iz svih ovih multidisciplinarnih zahvaćanja, percepcije i određenja pojave, koja je sve prije nego lako razumljiva, jasne etiologije, tijeka razvoja i posljedica za nositelje i okolinu, a još manje statična i jednoznačna, proizlazi šarolikost definicija poremećaja u ponašanju i nepostojanje jedne univerzalne, konačne, koja bi mogla zadovoljiti kriterije svih znanstvenih disciplina i stručnih područja što se njima bave.

U toj činjenici moguće je tražiti bar dio uzroka poteškoćama, koje se javljaju kod pokušaja cjelovitog zajedničkog zahvaćanja pojave i djelovanja, bez čega nema mogućnosti uspješnog suočavanja s poremećajima u ponašanju, bilo kao pojedinačnim slučajem ili pojavom.

1.5. DEFINICIJE POJMOVA

Postojeća terminološka konfuzija značajno otežava određenje *poremećaja u ponašanju* jer se iste pojave nazivaju različito ili se različite pojave nazivaju istim imenom. Neki pobliže definiraju neka od ovih terminoloških određenja:

- *Devijantno ponašanje* vezuju za sve oblike ponašanja koji u značajnoj mjeri odstupaju od općeprihvaćenih vrijednosti, normi i pravila ponašanja. Isto tako ističu da je riječ o ponašanju koje izaziva društvenu reakciju neodobravanja.
- *Asocijalno ponašanje* podrazumijevaju one oblike ponašanja koji su u suprotnosti s društveno prihvaćenim normama ponašanja (njime je obuhvaćen jedan uži segment delikvencije), ali ovakva ponašanja nisu pravno inkriminirana i sankcionirana. (47)
- *Antisocijalno ponašanje* u sukobu je s normama društva, vezuje se za djecu starijeg uzrasta i najbliže je pojmovnom određenju delikvencije.
- *Rizično ponašanje* je ono koje ugrožava zdravlje i ukupno fizičko, psihičko i socijalno blagostanje.
- *Socijalna neprilagođenost* se pojavljuje kao reakcija na stresne događaje u životu, na promjene i traume, koje mogu izazvati prolazne poremećaje, najčešće kod adolescenata, tzv. adolescentne krize.

O terminološkim problemima u socijalnom radu pišu i drugi autori. (48) U toj činjenici moguće je tražiti bar dio uzroka poteškoćama, koje se javljaju kod pokušaja cjelovitog zajedničkog zahvaćanja pojave i djelovanja, bez čega nema mogućnosti uspješnog suočavanja s poremećajima u ponašanju, bilo kao pojedinačnim slučajem ili društvenom pojavom.

Problemi u definiranju pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih logičan su nastavak poteškoća s njenim pojmovnim određenjem koji, osim iz same naravi ovog problema, proizlaze i iz različitosti u pristupanju i izboru kriterija definiranja koje koriste različite znanstvene discipline.

Definicije poremećaja u ponašanju temelje se na:

- *fenomenološkom pristupu,*
- *etiološkom pristupu,*

- na *potrebi reakcije društva* kroz suočavanje s pojavom u kontekstu odgoja i socijalizacije djece.

Većinu definicija čine kombinacije navedenih pristupa:

- U odnosu na *fenomenološki kriterij* postoje podjele na vrlo brojne i različite poremećaje (od vrlo blagih poremećaja u ponašanju do razbojstava i ubojstava):
 - od vrlo blagih poremećaja u ponašanju, kao što su neposluh, ispadi bijesa, laganje, preko „ozbiljnijih“ poremećaja u vidu agresije, besposličarenja, krađe, pa sve do teških oblika vandalizama, razbojstava i ubojstava
 - „nesvrsishodne oblike ponašanja“ kao reakcije na djelovanje rizičnih čimbenika, pozive za pomoć odraslima, „SOS signale“, koji s vremenom dobivaju na intenzitetu i kvalitetom se približavaju poremećajima u ponašanju sve dok to i ne postanu i u slučaju izostanka odgovarajuće reakcije progrediraju do neželjenih razmjera
 - eksternalizirane i internalizirane poremećaje
 - vidljive i skrivene poremećaje
 - rizična, preddelinkventna ponašanja i delinkventna ponašanja
 - ponašanja kojima dijete više šteti sebi ili više šteti drugima
 - ponašanja koja odstupaju od uobičajenih za određeni društveni kontekst.
- U odnosu na *etiološki kriterij* najčešće se govori o poremećajima u ponašanju kao posljedici:
 - nepovoljnih utjecaja sredine i psihosocijalnih stresora
 - naglašene prisutnosti rizičnih čimbenika različitog intenziteta i odsutnosti zaštitnih
 - općeg zdravstvenog stanja
 - organskih promjena u središnjem živčanom sustavu
 - specifičnosti u psihobiokemijskom području
 - specifičnosti strukture kromosoma (nasljedni čimbenici)
 - uzimanja psihoaktivnih tvari.

Neki definiraju *poremećaje u ponašanju* kao one kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete, probleme - samima sebi ili drugim osobama. Najčešće se razvijaju od blagih, manje ometajućih i obično manje primjećenih prema težima, očiglednijima i opasnijim poremećajima. (49)

Drugi smatraju da su *poremećaji u ponašanju* ona ponašanja koja odstupaju od uobičajenih standarda ili normi koji vrijede za određenu dob djeteta u određenom socijalnom

okruženju, a koje to okruženje, zbog mogućih posljedica za dijete odnosno okolinu, smatra štetnima i opasnima, pa stoga trebaju poseban tretman. (50)

Općenito, možemo reći da *poremećaji u ponašanju* predstavljaju sva ona ponašanja koja na neki način ometaju dijete u redovitom funkcioniranju, te mogu biti štetna i opasna za njih i njihovo okruženje. Uključuju više razina neprihvatljivih ponašanja djece, od nediscipliniranog ponašanja u školskim situacijama, nametljivosti, prkosa, laganja, suprotstavljanja autoritetima itd. do težih oblika kao što su: posjećivanje ugostiteljskih objekata, kladionica, udaljenja iz obiteljskog doma, skitnja i prosjačenja, nedopušteni noćni izlasci, nedopuštena i štetna druženja s osobama sklonim kriminalitetu, skitnji, raznim oblicima iskorištavanja maloljetnih osoba, huligansko-vandalsko ponašanje (uništavanje imovine, pisanje grafita, sudjelovanje u navijačkim neredima), vršnjačko nasilje (*bullying* i *cyberbullying*), konzumiranje sredstava ovisnosti, poremećaji seksualnog ponašanja itd. To su eksternalizirani ili pretežito aktivni poremećaji u ponašanju. Najopćenitija je podjela poremećaja u ponašanju na *eksternalizirane* i *internalizirane* ili pretežito pasivne poremećaje u ponašanju.

Iz svih ovih određenja, među kojima je teško napraviti odabir prema važnosti, proizišao je niz definicija. Najstarija i još uvijek u upotrebi je definicija prema kojoj *poremećaji u ponašanju* predstavljaju skupni naziv za sve one pojave biološke, psihološke i socijalne geneze koje manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost i reaktivnost, te neugodno ili, dapače, štetno i opasno, utječu na druge pojedince i društvene organizacije (obitelj, djeće ustanove, školu, užu i širu zajednicu). (51)

Slična je i definicija Myscher-a koja glasi: „Poremećaji u ponašanju su u odnosu na specifično vrijeme, kulturu i očekivane norme, odstupajuće neprilagođeno ponašanje koje je uvjetovano organski odnosno reakcijom na okruženje te koje zbog višedimenzionalnosti, učestalosti i težine slabi potencijale za razvoj, učenje i rad i koje bez posebne pedagoško-terapeutske pomoći ne može biti dovoljno prevladano“.

U definiranju pojma *delikvencije* u literaturi se susreću dva pristupa:

- sociološko-kriminološki i
- pravni pristup.

Pravni pristup je uži i ograničava se na ponašanja koja predstavljaju kršenje pravnih propisa. Prema širem, sociološko-kriminološkom shvaćanju pojma delikvencije, čine je svi oblici ponašanja koja socijalna sredina smatra negativnim i neprihvatljivim. Na kraju kontinuma pojavnih oblika nalazi se kriminalitet maloljetnika (kaznena djela), kao najteži oblik delikventnog ponašanja. (47) Maloljetnička delinkvencija upućuje na postojanje brojnih

nepovoljnih socijalnih okolnosti u kojima djeca odrastaju i iziskuje nedvosmislenu i kompleksnu intervenciju usmjerenu saniranju faktora koji su takvom ponašanju pridonijeli te korekcijama samog djetetova ponašanja. (50)

Pojam *delinkvencija* obuhvaća teže oblike:

- asocijalnog
- antisocijalnog i
- kriminalnog ponašanja.

Obično se koristi kada je riječ o maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Pod *maloljetničkom delinkvencijom* podrazumijeva se nedruštveno i protudruštveno ponašanje osobe u razvojnem razdoblju, koje je odraz njenog poremećenog biološkog, psihološkog i socijalnog razvoja. Maloljetnička delinkvencija vrlo često ukazuje na činjenicu da je društvo sa svojim institucijama propustilo reagirati na signale koje je mlada osoba slala obitelji, školi, vršnjacima tražeći pomoć i podršku. Jedan je od najuočljivijih segmenata i najtežih oblika poremećenog ponašanja mlađih osoba.

U određivanju pojma maloljetničke delinkvencije, po njegovom sadržaju, u literaturi su prisutna tri osnovna pristupa:

1. Prema užem shvaćanju maloljetničkom delinkvencijom smatraju se sva ponašanja mlađih koja predstavljaju kaznena djela. Pobornici ovog shvaćanja smatraju da maloljetnička delinkvencija mora biti definirana zakonom i svesti se na kaznena djela, bez suočenja na psihološke ili psihijatrijske aspekte.
2. Druga skupina zastupa nešto šire shvaćanje maloljetničke delinkvencije, a koje polazi od kršenja svih pravnih normi, a ne samo kaznenopravnih.
3. Po najširem shvaćanju maloljetničkom delinkvencijom treba smatrati sve oblike poremećaja u ponašanju maloljetnika, odnosno svako ponašanje mlađih kojim se krše legalne i moralne norme društvene sredine. Ovakvim određenjem delinkventnog ponašanja mlađih obuhvaćeni su i oni oblici ponašanja koji su specifični za djecu a nisu pravno inkriminirani kod odraslih počinitelja (bježanje iz škole, bježanje od kuće, skitnja, konzumiranje alkohola i slično).

Autori podosta različito definiraju maloljetničku delikvenciju. Tako će se u nekim formama delinkventnosti naći i inhibirano ponašanje, ali i bježanje s nastave. (52) Kako se ponekad neadekvatno koriste termini poremećaji u ponašanju i maloljetnička delikvencija, treba naglasiti da svaki poremećaj nije delikvencija, iako delikvencija pripada u područje poremećaja u ponašanju. Delikvencija obuhvaća teže oblike poremećaja u ponašanju, razna kaznena djela i kaznene aktivnosti.

Govoreći o problemu terminologije i poimanja delinkvencije neki autori ističu zastarjelost i konfuznost kategorijalnog i pojmovnog aparata. Ukazuju na nepostojanje konsenzusa o definiciji i klasifikaciji pojma i kategorije koja se zove poremećaj u društvenom ponašanju te na činjenicu da različite profesije ne prilaze ovom problemu na isti način (npr. psiholozi, sociolozi, psihijatri, pedagozi, specijalni pedagozi). (53) Jednako tako isti autor piše i o tome da poremećaji ponašanja mogu biti uvod u poremećaje u društvenom ponašanju, ali da je to druga dimenzija ovog pitanja (54)

U nastavku se navode neki od autora i njihove različite definicije:

Hewitt i Jenkins svrstavaju delikventno ponašanje u tri velike skupine (55):

- agresivno asocijalno ponašanje (okrutnost, stvaranje nereda, izazivanje)
- socijalizirano delikventno ponašanje (krađa u skupini, izostajanje i bježanje iz škole, skitnja) i
- inhibirano ponašanje (stidljivost, apatija, iritabilnost).

I Haynie razlikuje tri tipa delikventnosti (56):

- „party“ delinkventnost
- manja delinkventnost i
- ozbiljna delinkventnost.

Clark i Shields razlikuju dvije forme delinkvencije (57):

- većinsku (ozbiljniju) u koju uključuju: krađu automobila, tešku krađu, teške tjelesne povrede, preprodaju jakih droga, silovanje, krađe, provaljivanje u kuće, te nošenje vatrenog oružja:
- manjinsku (nižu) koja se sastoji od vandalizma, tučnjave u bandama, preprodaje marihuane, sudjelovanje u nemirima, vožnja ukradenim automobilima, javno opijanje, upotreba droge za vlastite potrebe i bježanje s nastave.

U skladu s nekim novijim gledištim u vezi nastanka *poremećaja u ponašanju*, kao što su sustavni i ekološki pristup, tumačenje u kontekstu obrambenih mehanizama socijalnog tipa, ali i postmodernističkog gledanja, ovu pojavu može se *definirati* i kao: složeni skup funkciranja i ponašanja djece i mladih, koja u određenoj sredini i vremenu značajno odstupaju od normi te sredine, a predstavljaju nevoljni odgovor na djelovanje faktora rizika, kojima su djeca i mladi izloženi duže vrijeme, najprije kao obavijest okolini o prisutnosti i intenzitetu rizičnih uvjeta rasta i razvoja, a kasnije kao odgovor, izraz usklađivanja svog funkciranja s danim uvjetima, novi rizik za dijete i okolinu.

Ova definicija nudi nove odgovore na razlog nastanka pojave, mjesto u kontekstu stanja društva, značaj, njen razvoj i mogućnost uspješnog suočavanja s njom kroz kvalitetan, sveobuhvatan, široko i intenzivno primjenjiv sustav prevencije.

1.6. ETIOLOŠKI FAKTORI DELINKVENTNOG PONAŠANJA

Razdoblje odrastanja pruža velike mogućnosti za odgoj i socijalizaciju, a propusti dovode do negativnih aspekata. Zbog nedovoljne izgrađenosti i osjetljivosti u fazi odrastanja razvoj mlade osobe može biti usmjeren u asocijalnom ili kriminalnom pravcu. Suvremeni pristup maloljetničkoj delinkvenciji temelji se na identificiranju rizičnih čimbenika koji su pridonijeli razvoju takvog ponašanja te usmjeravanju intervencija prema njima. Porast maloljetničke delinkvencije povezuje se s nekoliko važnih skupina faktora. Istraživanje u Hrvatskoj ukazuje na različite etiološke faktore koji su označeni kao visoko rizični za maloljetnike. Radi se o adolescentima koji se nalaze u institucionalnom tretmanu, koji često čine kaznena djela, koji su ranije počeli s delinkvencijom, te oni koji se tako ponašaju već dulje vrijeme. Nakon istraženih 335 muškim mlađim počinitelja kaznenih djela autor zaključuje da: „Rezultati konzistentno pokazuju kako visoko rizični maloljetnici pripisuju vlastito delinkventno ponašanje većem broju čimbenika u odnosu na nisko rizične, što je sukladno i dosadašnjim saznanjima iz područja maloljetničke delinkvencije koja su korelate između stupnja rizičnosti i izloženosti rizičnim čimbenicima mjerila drukčijim metodama“.
(58)

U osnovi, radi se o dvije skupine uzroka, unutarnji (subjektivno-psihološki) i vanjski (socio-kulturni) uzroci. U vanjske uzroke maloljetničke delinkvencije ubrajaju se društveni čimbenici poput ekonomskih prilika, siromaštva, nezaposlenosti, migracija, ratova, do obitelji, škole, načina korištenja slobodnog vremena i utjecaja masovnih medija.

Rizični su čimbenici oni koji kod djeteta ili maloljetnika povećavaju vjerojatnost za pojavu negativnog ili antisocijalnog ponašanja. Neki od njih vezani su za:

- rizične čimbenike u zajednici – mobilnost, blage zakone i norme u zajednici, posjedovanje oružja, delinkvencija, dostupnost droga i oružja
- obiteljske rizične čimbenike – loše vođenje obitelji, obiteljski konflikti
- rizične čimbenike u školi – neuspjeh, nedostatak privrženosti školi, dezorganizacija škole
- individualno-vršnjačke čimbenike – rano uključivanje u probleme ponašanja, prijatelji uključeni u problematična ponašanja, pozitivna stajališta prema delinkventom ponašanju. (59)

Prema Ajduković čimbenici rizika za razvoj ozbiljne i trajne delinkventne aktivnosti su (60):

1. psihofiziološki i neurološki čimbenici, koji uključuju i dio genskog nasljeđa
2. kognitivne teškoće, npr. niža inteligencija, slabija koncentracija i pozornost, slabije apstraktno rasuđivanje, slabije predviđanje i planiranje, lošija samoopažanja i samokontrola
3. hiperaktivnost, impulzivnost, niska tolerancija na frustraciju
4. obiteljski utjecaji, od kojih su najvažniji odbijanje roditelja, slabo roditeljsko uključivanje, kriminal i alkoholizam roditelja, rastava braka, razdvojenost obitelji
5. utjecaj vršnjaka, poput kontakta s delinkventnim vršnjacima i odbijanja vršnjaka koji ne očituju poremećaje u ponašanju
6. utjecaj škole, koji uključuje loše školsko postignuće, probleme u ponašanju, nedovoljan nadzor učitelja, negativnu školsku klimu i slično.

Najviše spominjani i u istraživanjima potvrđeni rizični čimbenici koji utječu na razvoj poremećaja u ponašanju i drugih rizičnih ponašanja djece i mladih su (61):

1. genetski ili biološki rizični čimbenici:
 - perinatalna trauma
 - neurotoksičnost
 - alkohol ili droga (majka)
2. individualni i vršnjački rizični čimbenici:
 - misli o delinkventnom ponašanju
 - povezanost s delinkventnim vršnjacima
 - utjecaj vršnjaka
3. rizični čimbenici povezani sa školom:
 - školski neuspjeh
 - loši rezultati
 - disciplinski problemi
 - nedostatna privrženost školi
4. rizični čimbenici povezani s obitelji:
 - problemi u obitelji
 - obiteljski konflikti
 - visokorizična ponašanja roditelja
 - neadekvatna ponašanja roditelja kao model
5. rizični čimbenici povezani sa zajednicom:

- kronično nasilje u zajednici
- siromaštvo
- ekonomска deprivacija
- kvaliteta stanovanja
- zdravstvene skrb
- socijalna skrb
- loše škole.

Neki dobro poznati uzročni čimbenici delinkvencije su (62):

- biti muškarac a ne žena, osobito u društima koja veličaju nasilje, snagu, moć, pobjeđivanje,
- živjeti u nepovoljnem susjedstvu,
- imati iskustvo grube i nekonistentne roditeljske discipline te neadekvatni nadzor,
- odrastati u kući s „lošom“ majkom, uz nedostatnu obiteljsku toplinu i koheziju,
- imati roditelje koji napuštaju djecu,
- imati „težak“ temperament i pokazivati hiperaktivnost, agresivnost ili druge eksternalizirane probleme u ponašanju kao dijete,
- imati iskustvo ponavljanog neuspjeha u školi,
- imati roditelje ili braću/sestre uključene u kaznene radnje,
- imati negativnu sliku o sebi,
- biti povezan s delinkventnim vršnjacima.

Istraživači koji se bave obiteljskim odnosima ispitivali su mnogobrojne karakteristike odnosa između obiteljskog funkcioniranja i delikventnog ponašanja, kao npr. razorene obitelji, roditeljsko ponašanje, međusobni odnos roditelja, razlike u obiteljskim prilikama. (63, 64, 65) Pojmu nepotpune ili razorene obitelji godinama je davano pretjerano značenje radi objašnjenja delikventnog ponašanja. Većina autora danas se distancira od toga pojma, smatrajući opravdanim da je on preopćenit, neodređen i nedovoljno diferenciran. Isto tako, dio delinkventnih maloljetnika živi u potpunim obiteljima, u kojima nisu utvrđeni poremećeni odnosi. (66)

U najvećoj mjeri izostanak komunikacije unutar obitelji bio je uzrok srljanja u delikvenciju. Početak poremećaja u ponašanju u ranom djetinjstvu djeca pokazuju nezadovoljstvom i neprihvaćanjem discipline, u srednjem djetinjstvu postižu školski neuspjeh, odbijaju vršnjake i priklanjuju se rizičnim skupinama, a u adolescenciji takva djeca lako se uključuju u društva delinkvenata. Adolescenti koji su manje otvoreni i imaju veći problem komunikacije sa svojim roditeljima posjeduju višu razinu i ozbiljnije forme delinkvencije.

Hirschi je procijenio da su delinkventi slabije povezani s roditeljima, slabije kontrolirani od njih, te da rijetko razgovaraju s njima. (67) Isto tako, istraživanja pokazuju da su u većem riziku za razvoj delinkventnog ponašanja adolescenti čiji se roditelji razvratno ponašaju (68), a u takvim obiteljima izostaje i roditeljski nadzor. O rizičnim i zaštitnim faktorima pišu i drugi domaći autori. (60, 69, 70) Niski socioekonomski status obitelji, kao i nepovoljno susjedstvo, mogu imati negativan utjecaj na razvoj mlade osobe, premda je način na koji ovi faktori djeluju nekonzistentan. Istraživanja u ovom području usmjerena su prije svega na ekstremno deprivirani socijalni okoliš u kojem utjecaj obitelji može biti nadvladan svakodnevnim rizičnim faktorima od utjecaja na probleme u ponašanju adolescenata, poput devijantnog ponašanja vršnjaka. (71) Ujedno, izostanak pravovremene moralne osude postupaka maloljetnika pokazao se snažno povezanim s razvojem delinkvencije. (72)

Iako istraživanja pokazuju kako postoji veza između delinkventnog ponašanja i obitelji, o toj se vezi ne bi smjeli donositi previše uopćeni zaključci. Postoji, naime, čitav niz faktora koji utječu na ponašanje, a obiteljsko ozračje i odnosi među članovima obitelji svakako su jedan od tih faktora (možda još nedovoljno proučenih). Osim obiteljskih varijabli na ponašanje učenika djeluje i vršnjački kontekst, a u posljednje vrijeme sve više je istraživanja o utjecaju medija. Osobito negativan utjecaj imaju nasilni sadržaji u medijima koji putem široke matrice rizičnih faktora utječu na mlade osobe. (73)

Proučavani su brojni potencijalni unutarobiteljski faktori u svjetlu njihovog utjecaja na psihički razvoj djece i mlađih, psihopatološku pojavnost i sociopatološke oblike ponašanja. Tako je utvrđeno da su djeca alkoholičara izložena povećanim pritiscima (74, 75, 76, 77, 78), dok samo konzumiranje alkohola ima izrazit utjecaj na promjenu ponašanja. Kao potencijalni faktor ističe se seksualno, fizičko i psihičko zlostavljanje djece (79, 80, 81, 82, 83). Fizičko zlostavljanje smatra se najkonzistentnijim prediktorom za razvoj maloljetničkog nasilja. (84) Zapostavljanje u djetinjstvu može dovesti do znatnih psihičkih smetnji (85) pa sve do pojave psihopatskog ponašanja ili simptoma teže psihičke bolesti (86, 87, 88, 89) koja kasnije može biti uzrokom nasilnog ponašanja. (90) Jednako tako uzročni faktor kod djece i odraslih može biti po život opasna bolest (91) kao i akutna fizička trauma, posebice mozga. (92) Ispitivanje povezanosti između izloženosti nasilju tijekom djetinjstva i asocijalnog ponašanja adolescenata privuklo je veliku pažnju i imalo je veliki utjecaj za razumijevanje i prevenciju kriminalnog ponašanja. Nedavno provedeno istraživanje u Hrvatskoj pokazuje da je delinkvencija povezana s obiteljskim prilikama u kojima roditelji ne žive zajedno (vjerojatnost je veća 2,4 puta), s izloženošću nasilju u obitelji ili zajednici (vjerojatnost je veća 3,8 puta), te postojanjem slabije slike o sebi (vjerojatnost je povećana za 1 puta). (93)

Prevalencija mentalnih zdravstvenih problema među delinkventima je visoka, a čak njih 92% ima barem jedan problem. Istovremeno među njima postoje brojni rizični faktori (intelektualna razina, poteškoće u školi, problem konzumiranja ilegalnih supstanci, izloženost psihotraumi, problemi razumijevanja) koji utječu na razvoj mentalnih problema. (94) Kriminalna aktivnost djece i adolescenata signifikantno je povezana s postojanjem izloženosti nekom stresu (subjektivni i objektivni stresogeni faktori). Što je stres bio snažniji to je bila prisutna viša stopa delinkvencije. (95, 96) Najznačajniji rizični faktori kao prediktori razvoja poremećaja u ponašanju i delinkvencije uključuju impulzivnost, nizak IQ (kognitivne sposobnosti), loše rezultate u školi, slab nadzor od strane roditelja, kaznena disciplina koju provode roditelji, hladan stav roditelja, psihičko zanemarivanje djeteta, konflikt roditelja, razorena obitelj, antisocijalno ponašanje roditelja, mnogobrojna obitelj, niska obiteljska primanja, visoka stopa delinkvencije u školi i kriminalno susjedstvo. Za mnoge od ovih faktora nije poznato da li postoji uzročna povezanost. (97, 98) Na žalost, postoji ograničeni broj dobro dizajniranih prospektivnih studija koje sugeriraju uzročnu povezanost, tako da se malo zna o veličini toga odnosa. Iz toga razloga značajne su meta-analize koje osiguravaju kvantitativnu usporedbu većeg broja studija koje imaju za cilj procijeniti povezanost između nasilja u djetinjstvu i antisocijalnog ponašanja adolescenata. Nalazi ovih studija ne podupiru ideju o postojanju jednostavne povezanosti između izloženosti nasilju i antisocijalnog ponašanja, ali ukazuju na mnogobrojne faktore koji utječu na ovu povezanost. (99, 100) U jednoj od meta-analiza koja obuhvaća podatke iz čak 74 istraživanja utvrđeno je da je loša povezanost s roditeljima signifikantno povezana s delinkvencijom među adolescentima. Pritom je dob delinkventa bila bitna za taj utjecaj: veći efekt je bio utvrđen među mlađim negoli među starijim ispitanicima. (101) U meta-analizi, koja je obuhvatila čak 161 istraživanje, pokušalo se determinirati postojanje povezanosti između roditeljstva i delinkvencije kao i veličina te povezanosti. Utvrđena je najjača povezanost uz roditeljski nadzor, psihološki nadzor i negativne aspekte odgoja. Čini se da su roditeljska toplina i podrška značajni pa to više iznenađuje činjenica da je vrlo malo istraživanja posvećeno stilu roditeljstva, pri čemu se svega 20% ovih istraživanja odnosi na istraživanje ponašanja oca, usprkos činjenici da je efekt loše podrške od strane oca u odnosu na sina značajan. (102)

Konfliktna obitelj predstavlja nepovoljno okruženje za razvoj ličnosti maloljetnika. Za mlade je loše živjeti u konfliktnoj obitelji u kojoj se roditelji neprekidno svađaju, ili biti izložen maltretiranju od strane roditelja, (103, 104, 105, 106) a ljubav roditelja ili njen nedostatak od iznimnog je značaja u nastanku delinkvencije mlađih. (101) Povezanost članova obitelji od izuzetnog je značaja. Rezultati istraživanja na ovom području potvrđuju da

niska razina obiteljske povezanosti (engl. *family cohesion*) može postati prediktor za nastanak delinkvencije. Osobito je ova povezanost značajna u prevenciji mogućeg razvoja delinkventnog ponašanja nakon izloženosti nasilju u zajednici. (107) Jednak negativan utjecaj mogu imati karakteristike ličnosti te tjelesna nesposobnost zbog koje se dijete razlikuje od drugih. (108, 109) Nepovoljno djeluje i gubitak ljubavi (roditelja, bliskog prijatelja), tugovanje i osjećaj odvojenosti. Takvi događaji su potentni pri narušavanju zdravlja i emocionalne stabilnosti adolescenata. (110, 111) Mladi su različito osjetljivi na nepovoljne životne okolnosti. (112) Nisu svi mladi ljudi jednakog pogodjeni nekim događajem u obitelji. Neki su adaptibilniji od drugih. (113) Drugim riječima, postoje značajne individualne razlike u reakciji na lošu sociodemografsku strukturu obitelji ili loše unutarobiteljske odnose, kao i aktiviranje obrambenih mehanizama. (114, 115) Naravno, ne izaziva neki faktor kod svakog adolescenta poteškoće u prilagođavanju. Međutim, istraživanja pokazuju da su adolescenti, koji snažno proživljavaju neki nepovoljni obiteljski faktor, pod povećanim rizikom za zdravlje i probleme ponašanja poput depresije, impulzivnosti, agresivnosti, devijantnog seksualnog ponašanja i drugih oblika asocijalnog ponašanja. (116, 117, 118, 119, 120) Kod delinkvenata koji pokazuju psihopatske osobine ličnosti kriminalna aktivnost započela je vrlo rano. (121) Među rizičnim faktorima istraženo je i konzumiranje alkoholnih pića od strane delinkvenata. Rezultati koji su dobiveni u okviru *Second International Self-Report Delinquency Study* (ISDRD-2) pokazuju da je konzumiranje alkohola usko povezano s uključenošću u nasilnički kriminal više negoli onaj imovinski, te da korelira i s učestalošću i ozbiljnošću delinkventnog ponašanja posvuda u svijetu. (122) Stoga ne iznenađuje interes za proučavanje različitih negativnih faktora koji se mogu odraziti na mentalni razvoj mlađih i posljedičnu pojavu delinkvencije. 844, 123)

Poznato je da snažan učinak na razvoj ličnosti maloljetnika mogu imati prirodne katastrofe (124), kao i ratna stanja. (125, 126, 127) Negativan utjecaj na obiteljsku i osobnu sigurnost te na razvoj ličnosti posebno je izučavan tijekom rata na području bivše Jugoslavije. (128, 129, 130, 131, 132, 133, 144, 155) Istraživane su razlike u strukturi obitelji maloljetnih delinkvenata u prijeratnom i poslijeratnom razdoblju i njihov utjecaj na maloljetnike. Autori zaključuju: „U općoj hrvatskoj populaciji za vrijeme rata dogodile su se destruktivne promjene u obiteljskoj strukturi, pa je logično da su one vidljive i u obiteljima ispitanika koji su sankcionirani poslije rata. U nekim je slučajevima rat bio direktni uzročnik poremećene obiteljske strukture, a u drugima je posredno djelovao pospješujući procese koji su započeli u obiteljima prije rata“. (136) Razdvojena obitelj također može biti čimbenik mogućeg razvoja delinkventne aktivnosti u djece i mladeži. (137) Raseljenost obitelji i razdvojenost pojedinog

člana obitelji tijekom rata imala je značajan utjecaj na razvoj psihičkih smetnji kod adolescenata. (138) Ratna psihotrauma i status izbjeglice ili prognanika kod adolescenata dovodi do slabije prilagodljivosti novim okolnostima, što u konačnici može dovesti do neprilagođenog ponašanja. (135, 139) Osim ovih ozbiljnih posljedica koje može imati rat na psihički i socijalni razvoj adolescenata utvrđena je ovisnost pojave školskog nasilja i izloženosti ratnim zbivanjima, što može biti korisna spoznaja u provođenju specifičnih preventivnih mjera protiv ove pojave u poslijeratnom razdoblju. (97)

Proučavane su osobine maloljetničke delinkvencije tijekom ratnog razdoblja u Hrvatskoj. Broj prijavljenih maloljetnih počinitelja kaznenih djela u ratnom razdoblju (1991.-1995.) manji je za 10% u odnosu na mirnodopsko (2006.-2010.), uz znatno veći udio optuženih i znatno manji udio osuđenih. Najčešća kaznena djela koja čine maloljetnici bila su ona protiv imovine dok su ona protiv života i tijela bila znatno rjeđa. Ukupan broj osuđenih maloljetnika za ove dvije kategorije kaznenih djela bio je u oba razdoblja podjednak. U prosjeku gotovo tisuću godišnje. Udio kaznenih djela protiv imovine bio je znatno veći u ratnom razdoblju, dok je udio onih protiv života i tijela nešto manji. Očito da je stjecanje imovinske koristi u ratnom razdoblju bio najčešći razlog izvršenja kaznenih djela od strane maloljetnika. (140)

U ratnom petogodišnjem razdoblju u Hrvatskoj utvrđena je pojačana delinkventna aktivnost u mlađim dobnim skupinama, s najvećom u 16. godini života. Udio osuđenih osoba ženskog spola među maloljetnim delinkventima bio je 3,6%, dok je u mirnodopskom razdoblju taj udio u laganom porastu na 5,3%, ali bez značajne razlike. Najveća delinkventna aktivnost maloljetnika zabilježena je 1993. i 1994. godine, što je vjerojatno povezano s promijenjenim društvenim i obiteljskim okolnostima nastalima tijekom rata koji u to vrijeme traje već nekoliko godina, dok je kroz mirnodopsko razdoblje taj intenzitet nepromijenjen. Omjer sudskog ukora i pojačane brige i nadzora kao odgojnih mjera izrečenih mlađim i starijim maloljetnicima bio je podjednak. Maloljetnički zatvor kao kaznena mjera izrečen je u prosjeku u oba razdoblja kod 1,8% osuđenih maloljetnika. U mirnodopskom razdoblju broj izrečenih sudskih ukora jako je umanjen na račun odgojne mjere posebnih obveza koja se gotovo izjednačila s mjerom pojačane brige i nadzora. Iz prikazanih rezultata može se zaključiti da maloljetnička delinkvencija, tijekom ratnog razdoblja u Hrvatskoj, ima svoje osobitosti koje se mogu povezati s promijenjenim društvenim okolnostima. (140)

Najnovija istraživanja su utvrdila postojanje indirektne povezanosti socijalne osjetljivosti i izvršenja kaznenih djela među skupinama mladih. (141) A to se svakako odnosi na mlade osobe koje su raseljene zbog ratnih zbivanja. Istraživanje utjecaja rata u domovini

na delinkventno ponašanje mladih useljenika u Švedskoj ukazalo je na signifikantnu povezanost s povećanom kriminalnom aktivnošću na početku ovih zbivanja. U kasnijem tijeku rata ovaj utjecaj gotovo nestaje pa se delinkventna aktivnost unutar te skupine smanjuje. (142) Utvrđene razlike u zlostavljanju djece i izvršenju kaznenih djela od strane maloljetnika koji potječu iz raseljenih obitelji u Nizozemskoj potvrđuju utjecaj raseljavanja na nasilničko ponašanje mladih. (143) U obiteljima povratnika s ratišta u Iraku i Afganistanu, koji su imali znakove PTSP-a, utvrđen je nepovoljan utjecaj na unutarobiteljske odnose uz razvoj mentalnih smetnji među ostalim članovima obitelji. (144) Ovi nalazi ukazuju na to da rat obuhvaća brojne čimbenike unutar takvih obitelji i moguć utjecaj na nasilničko ponašanje mladih.

Izloženost adolescenata multiplim oblicima psihološke trauma („poliviktimizacija“ prema Finkelhornu) može biti visoko rizičan za njihove psihološke i bihevioralne probleme. Tzv. poliviktimizacija je prevalentna među adolescentima i smješta mlade u visoki rizik psihiatrijskih poremećaja i delinkvencije. Izloženost i svjedočenje nasilju unutar lokalne zajednice, škole ili doma povezano je s razvojem internaliziranih i eksternaliziranih problema. Svjedočenje nasilju u školi ili kod kuće upućuje na moguć razvoj anksioznosti i agresije, dok je svjedočenje nasilju u zajednici prediktor razvoja delinkvencije. Izloženost nasilju kod kuće povezana je s razvojem anksioznosti, depresije i agresije, a nasilju u školi s anksioznošću, premda izloženost ovim oblicima nasilja može dovesti do emocionalne otupjelosti, osobito u pogledu smanjenja straha. (145) Gubitak emocije straha povezana je sa svim vrstama delinkventnog ponašanja adolescenata. Nadalje, gubitak osjećaja tuge povezana je s agresijom. Interakcije između gubitka straha i pretjerane uzbuđenosti sugerira složeni obrazac emocionalne obrade kod adolescenata nakon izlaganja traumatskim događajima. Ovi obrasci mogu povezati mlade pod rizikom uz rano uključivanje u delinkventno ponašanje. (146) Nasilje u zajednici je povezano s porastom agresivnosti i depresije. (147) Izloženost nasilju na sve tri razine (u kući, u školi, u zajednici) dovodi do razvoja brojnih internaliziranih i eksternaliziranih problema među adolescentima. (148) Viša razina stresa povezana je s višom stopom psihopatološkog komorbiditeta. (149) Trauma i posttraumatski stresni simptomi prepoznati su kao poveznica delinkvenata s pravosudnim sustavom, zbog činjenice da su ozbiljni PTSP simptomi povezani sa stupnjem delinkvencije i to na način da ta povezanost ostane prisutna kroz nekoliko godina. (119) Zapravo, PTSP posreduje odnosu između interpersonalne traume i mentalnog zdravlja među mladima, premda su rezultati izrazitiji za ženski spol. (150) Međutim, poliviktimizacijom kao rizikom za razvoj delinkvencije ne može

se u potpunosti objasniti nastanak PTSP-a, depresije, korištenje droge, ali može biti rizik za probleme ponašanja adolescenata i njihove probleme sa zakonom. (151)

Istraživači se bave proučavanjem socijalnih i kulturoloških determinanti maloljetničke delinkvencije. (152, 153) Prema nekim autorima delinkvencija je na više instanci produkt kulturološkog konflikta između vrijednosti i normi određene subkulture unutar određenog društva koje ima svoje uobičajene stavove. (154) Neki autori proučavali su odnos poznatih faktora i nastanka delinkvencije maloljetnika. Tako je izučavan utjecaj kriminaliteta roditelja (155, 156), disfunkcionalne obitelji (157), traume mozga (158), zapostavljenosti u djetinjstvu, ranog negativnog spolnog iskustva (159), utjecaja socioekonomskih i susjedskih odnosa (71), samopovređivanje adolescenata koji konzumiraju drogu (160, 161), najranijeg sjećanja na negativne događaje kod delinkvenata (162) te učestalost PTSP kod osuđenih i zatvorenih adolescenata. (163) Rezultati istraživanja utjecaja kriminaliteta roditelja na razvoj delinkvencije njihove djece pokazuju snažnu intergeneracijsku transmisiju kriminalnog ponašanja, pri čemu kriminalna aktivnost oca ima veći značaj. (156) Proučavan je utjecaj „kulturološkog konflikta“ i pojave delinkvencije u multinacionalnim zajednicama. (74) Pokazalo se da su različiti faktori povezani sa širokom skalom neprilagođenog ponašanja, upotrebe droge, delinkventnog ponašanja i suicida. (164, 165, 166, 167, 168, 169) U vezi s tim je i zabrinjavajuća pojava porasta učestalosti maloljetničke delinkvencije koju se ocjenjuje kao „opasnu društvenu pojavu“. (170)

Istraživanja pokazuju da delikvencija ima negativne recipročne asocijacije s uspjehom u školi. (171) Neki istraživači ukazuju na izrazito negativan utjecaj delinkventnog ponašanja u adolescentnoj dobi na obrazovanje i zaposlenost u kasnijoj dobi za oba spola. Isti autori mjere delikvenciju u pet različitih formi, pa tako smatraju da je, uz konzumacije, nasilno ponašanje, kriminal nad imovinom, kontakt s vlastima koje se bave kriminalitetom i bježanje s nastave ozbiljna forma delikvencije. (52) Neki autori procjenjuju da bježanje učenika s nastave može biti, uz akademski neuspjeh i emotivne poteškoće, i prediktor različitih poremećaja u ponašanju, izbacivanja iz škole i maloljetničke delinkvencije. (172, 173) Od nesumnjivog značaja na psihički razvoj mladih je nasilje u školi. Zbog toga autori procjenjuju da svaka mlada osoba koja na neki način sudjeluje u tom nasilju (bilo riječima, gestama, postupcima prijetnje ili nasilničkim ponašanjem) mora biti podvrgnuta procjeni mentalnog zdravlja od strane zdravstvenih stručnjaka. (94)

Sigurno je da postoji povezanost delinkventnog ponašanja i bježanja iz škole. Međutim, treba reći da je *markiranje* u današnjim školama toliko uobičajena pojava, da učenici samo zato što su markiranti nisu delikventi. Delikventi su skloni krađama, nasilju, vandalizmu,

konzumacijama, te su im izostanci s nastave uvjetovani tim razlozima. U tom pravcu je *markiranje* u korelaciji s delikvencijom. (174)

Iz pregleda literature evidentno je da je kod nas, s obzirom na veličinu rastućeg problema maloljetničke delinkvencije, nedovoljan broj radova koji proučavaju etiološku povezanost različitih obiteljskih faktora i težih oblika delinkventnog ponašanja maloljetnika, te utjecaja na recidivizam u izvršavanju kaznenih djela. (83, 175, 176, 177) S jedne strane imamo nepovoljne obiteljske i izvanobiteljske faktore koji utječe na strukturu ličnosti maloljetnika a s druge strane delinkventno ponašanje koje je moralno i zakonski sankcionirano. (72, 178, 179, 180, 181) U sudskoj praksi u Republici Hrvatskoj za adolescentne-izvršitelje kaznenih djela zakonodavac je propisao kaznenopravne sankcije u vidu odgojnih mjera, sigurnosnih mjera i maloljetničkog zatvora. (182)

Na pojavu i razvoj delinkvencije evidentno djeluje čitav niz faktora koji su vezani za različite socijalne kontekste u kojima djeca borave, a najčešće korijene imaju u disfunkcionalnim obiteljima. O procjenama faktora rizika kod djece i mladih s poremećajima u ponašanju u različitim intervencijskim sustavima pišu i naši istraživači. (183)

Mnogi autori navode zaštitne faktore čijom se zastupljenosti smanjuje rizik za pojavu delinkvencije i drugih oblika poremećaja u ponašanju, a to su: ženski spol; jaka povezanost s roditeljima; dogовори s obitelji; otpornost i pozitivan temperament; sposobnost za prilagođavanje i oporavak; podržavajuća obiteljska klima; jaki vanjski sustav podrške koji jača dječje napore za sučeljavanje s rizicima i nepovoljnim faktorima; zdrava vjerovanja; prosocijalna orijentacija; vještine rješavanja socijalnih problema. (184)

Složeni sustavno zaštitni čimbenici mogu biti:

1. genetski ili biološki
 - ženski spol
 - IQ
2. individualni i vršnjački
 - otpornost
 - pozitivan temperament
 - zdrava vjerovanja
 - prosocijalna orijentacija
 - sposobnost za prilagođavanje i oporavak
 - vještine rješavanja socijalnih problema
 - socijalne vještine

- somodisciplina
 - prosocijalne grupe vršnjaka
3. povezani sa školom
 - akademsko postignuće
 4. povezani s obitelji
 - jaka povezanost s roditeljima
 - dogovori s obitelji
 - podržavajuća obiteljska klima/obiteljska klima
 5. povezani sa zajednicom
 - jak vanjski sustav potpore koji jača dječje napore za sučeljavanje s rizicima i stresom.

Zaštitni čimbenici djeluju na tri načina (185):

- djeluju kao otpornici od rizičnih čimbenika
- utječu na zaustavljanje uzročnih procesa kroz koje djeluju rizični čimbenici
- djeluju prevenirajući inicijalno pojavljivanje rizičnih čimbenika.

1.7. DEFINIRANJE I MJERENJE RECIDIVIZMA

Jasna prezentacija ishoda programa i rada sustava u maloljetničkom pravosuđu često je otežana zbog nedostatka standardnih definicija i nedosljednosti mjerjenja, posebice u odnosu na recidivizam. U maloljetničkom popravnom sustavu, razvoj znanja o najboljoj praksi i učinkovitosti programa i dobivanje potpore za provođenje programa utemeljenog na dokazima, kako ovisi o sposobnosti neke institucije predstaviti podatke jasno i dosljedno onima koji donose političke (financijske) odluke. U cilju izrade veće dosljednosti i jasnoće u korištenju recidivizma kao pokazatelja uspješnosti sustava *Council of Juvenile Correctional Administrators – CJCA* u SAD-u izradio je 2009. standarde za utvrđivanje i mjerjenje recidivizma. (186)

Podaci o recidivizmu odnose se na niz mjera, uključujući ponovno uhićenje, ponovno suđenje i ponovno zatvaranje. Kao rezultat toga, političari često ne mogu shvatiti naizgled različite podatke ili donijeli zaključke o nekom programu ili uspješnosti sustava za prevenciju maloljetničke delinkvencije. Stoga se nametnulo kao nužno definiranje pokazatelja koji su potrebni kako bi se jasno shvatio značenje rezultata ishoda studija, potom da se nedvosmisleno opišu metode dobivanja rezultata istraživanja, kako bi se omogućilo ponavljanje istraživačkih projekata, te kako bi se omogućile usporedbe među studijama i regijama, te kako bi se olakšalo razumijevanje programa ili učinkovitost sustava.

Definiranje recidivizma

Po definiciji recidivizam se sastoji od dva elementa:

- 1) počinjenja kaznenog djela,
- 2) od pojedinca za koga se zna da je već počinio najmanje jedno kazneno djelo. (187)

Da bi uistinu koristili ovu definiciju mora se razjasniti i kvalificirati oba njena dijela. Što se tiče prve polovice definiciji, važno je odgovoriti na pitanje što ova definicija uključuje pod pojmom „počinjenja kaznenog djela“. Da li su to kaznena djela registrirana od strane policije, ona od strane državnog odvjetništva ili su to samo ona koja su utvrđena od strane sudova. Za drugu polovicu definiciji mora se precizirati tko se smatra „pojedincem za koga se zna da je već počinio najmanje jedno kazneno djelo“. Ovdje se ponovno postavlja pitanje da li se tu radi o osobi koja je ranije bila prijavljena, ili ona protiv koje je pokrenut kazneni postupak (a moguće iz nekog razloga prekinut) ili ona osoba kojoj je pravomoćno izrečena kaznena sankcija.

Mjerenje recidivizma

Izrazi „definiranje“ i „mjerenje“ često zбуњuju nestručnjake. Dok se „definiranje“ odnosi na značenje riječi, u ovom slučaju recidivizma, „mjerenje“ se odnosi na metodu određivanja proširenosti ili stupnja ove pojave u određenom uzorku. U evaluaciji programa mjere se vrste podataka koji se koriste za određivanje razine recidivizma. Ove vrste podataka uključuju, između ostalog, self-izvješća ponavljanja kaznenog djela, evidencije uhićenja i sudske evidencije izrečenih presuda. Razlike među tim mjerama su značajne, a njihova upotreba će generirati neusporedive rezultate. Samo po sebi je razumljivo da su rezultati znatno veći ako se recidivizam mjeri kroz stopu ponovnog uhićenja. (188) Međutim, kada je mjerjenje recidivizma provedeno kroz podatke o ponovnom zatvaranju takva stopa recidivizma biti će znatno niža. (189) Općenito, može se očekivati da će stope recidivizma biti niže ako se koriste podaci koji proizlaze iz postupaka koji se pojavljuju kasnije u sustavu obrade slučaja. Odabir odgovarajuće mjeri recidivizma također zahtijeva razmatranje implikacija u kojima su slučajevi isključeni iz nastavka procesa (djeca i sl.).

Praćenje recidivizma

Follow-up metoda procjene nekog preventivnog programa također može dramatično utjecati na razinu recidivizma. Na primjer, znanstvenici mogu mjeriti recidivizma s različitim polazišta, kao što je trenutak kada su maloljetnici pušteni iz kazneno-popravne ustanove ili kada su njihovi slučajevi završeni od strane suda (izrečene presude). (190) Istraživači također

mogu provoditi praćenje kroz razdoblja različitog trajanja (duža razdoblja praćenja vjerojatno će povećati udio mlađih koji će ponoviti kazneno djelo).

Još jedan problem kod izračuna recidivizma je izostavljanje kaznenih djela počinjenih od strane odraslih osoba. Ako je raniji delinkvent prešao iz sustava nadzora maloljetnika u sustav nadzora odraslih osoba može biti izgubljen za procjenu recidivizma. Ovakav propust će rezultirati umanjivanjem stope recidivizma. Glavna prepreka za dobivanje tih podataka je, naravno, pristup. Političke i tehničke prepreke treba ukloniti, ako se razina recidivizma prati u razumnom roku. Iz pregleda literturnih podataka pokazalo se razumnim da *follow-up* traje dvije godine. Očito, znanstvenici mogu odlučiti ne pratiti slučajevе tijekom više godina, dijelom zbog troškova prikupljanja podataka koji se povećavaju s vremenom.

Moglo bi se zaključiti da će zahtjevi za odgovornost u provođenju pojedinih programa u maloljetničkom pravosuđu nesumnjivo i dalje rasti. Mnogi pravosudni sustavi se bore s pitanjem prikazivanja podataka o recidivizmu za kreiranje one politike kojom će se postići najbolji rezultati. Nažalost, usporedbe razina recidivizma često nisu moguće zbog razlika u mjerama recidivizma koje se primjenjuju u pojedinoj državi.

Prvi korak u razvoju standarda za mjerjenje recidivizma od strane CJCA bio je definiranje termina. Recidivizma se definira kao počinjenje kaznenog djela koje je počinio pojedinac koji je do tada bio osuđen kao delinkvent. Budući da većina kaznenih djela nije poznata pravosuđu recidivizam se obično mjeri u odnosu na aktivnosti poduzete od strane pravosuđa.

Aktivnosti kojima se može mjeriti recidivizam su:

1. Uhićenje: uhićenje zbog prekršaja koji se ocjenjuje kao kazneno djelo za odraslu osobu. Izvor podataka: policijska datoteka.
2. Podizanja optužbe: podnošenje tužbe Sudu za maloljetnike ili odrasle kaznenog suda na temelju optužbi za kazneno djelo. Izvor podataka: Maloljetni sudski spisi.
3. Izrečene presude: sudovanje suda za maloljetnike. Izvor podataka: Maloljetni sudski spisi, ako je suđeno maloljetniku ili krivični sudski spisa, ako je suđeno kao odrasloj osobi.
4. Prijem u popravne domove za osuđene maloljetnike: upućivanje delinkvenata u popravne domove za maloljetnike. Izvor podataka: Maloljetni sudski spisi.
5. Prijem u zatvor: izricanje kazne zatvora maloljetniku. Izvor podataka: Kaznena sudska datoteka za odrasle osobe.

Navedena skupina stručnjaka okupljena u okviru spomenutog CJCA izradila je i petnaest standardnih mjera kojima će se mjeriti recidivizam, a sve u cilju ujednačavanja

mjerenja ove pojave i ocjene efikasnosti pojedinih preventivnih programa kao i cjelokupnog sustava za prevenciju delinkvencije na razini države. (191)

1.8. KRETANJE POJAVE POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I MLADIH I REAKCIJE DRUŠTVA NA TU POJAVU

Suvremeni trendovi usmjereni prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih, kao i kretanje te pojave moguće je pratiti kroz godišnja izvješća nadležnih resora (Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo pravosuđa, Državno odvjetništvo, Visoki prekršajni sud, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo socijalne politike i mladih, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta).

Unatrag petnaestak godina na razini Republike Hrvatske, kroz izvješća već spomenutih nadležnih institucija, očito je kako nije moguće govoriti o jednoznačnim pokazateljima. Ne postoji usuglašenost u praćenju pojave, što proizlazi iz problema i nejasnoća u njenoj definiciji, metodologiji praćenja i evidentiranja, kao i nadležnosti određenih institucija.

Iz tih razloga daleko se lakše i preciznije otkrivaju, evidentiraju i prate kaznena djela i prekršaji djece i mladih, kao i oni počinjeni na njihovu štetu te reakcije društva na te pojave, nego kad je riječ o ponašanjima djece i mladih koja su obuhvaćena širim pojmovnim određenjem ove pojave.

U odnosu na kaznena djela i prekršaje, čiji su počinitelji djeca i mladi, posljednjih 10 godina moguće je uočiti razmjerno stabilan broj maloljetnih počinitelja kaznenih djela. Udio djece i maloljetnika među svim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj kreće se između 6 i 16%, u prosjeku 8%. Od 2007. taj broj je stalno lagano iznad 3.000. U 2012. državna odvjetništva donijela su odluku u povodu prijave za 3.113 maloljetna počinitelja kaznenih djela, što je za 7,8% manje nego u 2011. U 2012. bilo je 778 optuženih maloljetnih osoba, što je za 28,2% manje nego u prethodnoj godini. Iste te godine bilo je 626 maloljetnih osoba kojima je izrečena kaznena sankcija. Od toga je izrečeno 577 odgojnih mjera, ili 92,2%, te 11 kazni maloljetničkog zatvora i 38 pridržaja maloljetničkog zatvora. Među prijavljenim maloljetnicima tijekom 2012. nalazimo 2.109 ili 67,7% mlađih maloljetnika (14-16 godina), dok je još nedavno, npr. 2007. taj udio iznosio svega 40,2%. Nepovoljan je podatak da se iz godine u godinu bilježi porast prijavljenih ove dobne skupine, iz čega proizlazi da maloljetne osobe sve ranije započinju s kaznenim djelima. Sličan trend uočen je i kod djece (do 14 godina starosti) među kojima je prosječan godišnji broj prijava preko 1.000. Značajno je, međutim, smanjen broj maloljetnih počinitelja prekršaja.

Unutarnja struktura maloljetničkog kriminaliteta također pokazuje određenu stabilnost budući su i dalje najčešćalija kaznena djela protiv imovine (djeca izvršavaju 70% imovinskih kaznenih djela, dok maloljetnici izvršavaju 65%, a slijede, mada sa značajno nižom frekvencijom, kaznena djela s elementima nasilja – 15 do 20%). Od svih kaznenih djela koja su počinili maloljetnici u 2012., najveći je broj kaznenih djela protiv imovine, što kod prijava iznosi 65,3%, a kod optužbi 59,1%. Kaznena djela zlouporabe opojnih droga sudjeluju s 8 - 10% u ukupnom kriminalitetu maloljetnika i kod njih je zabilježen blagi pad broja evidentiranih kaznenih djela, dok se kod kaznenih djela s elementima nasilja bilježi blagi porast. Kod prekršaja su i nadalje najzastupljeniji prekršaji protiv sigurnosti u prometu na cestama. Kad je riječ o teritorijalnoj rasprostranjenosti u odnosu na počinjena kaznena djela i prekršaje, i dalje su najzastupljeniji veliki gradovi, ali se ne radi o ujednačenoj teritorijalnoj rasprostranjenosti, već prednjače Zagreb i Split. Recidivizam se godinama kretao oko 30% da bi u 2012. godini pao na svega 12,8%. Pritom se u 62,7% slučajeva radi o ponavljanju istovrsnog kaznenog djela zbog kojeg je već ranije izrečena sankcija, dok se u 31,7% radi o izvršenju nekog drugog kaznenog djela. Udio ženske populacije kod prijava je 7,9%, kod optužbi 6,0%, a kod osuda 6,4%. (192)

Otkrivanje kaznenih djela počinjenih na štetu djece i maloljetnika iz godine u godinu je u porastu, pa je u posljednjih desetak godina (odnosno otkad se ova pojava intenzivnije prati i sankcionira) zabilježen višestruki porast otkrivanja i procesuiranja tih djela, a što istodobno upućuje i na rezultate poduzetih promjena u radu policije u cilju primjerenijeg rješavanja pojave maloljetničke delinkvencije i djelotvornije zaštite djece i maloljetnika od ponašanja koja im ugrožavaju život, tjelesni integritet, zdravlje, spolni život ili odgoj, odnosno na usmjerenje policije na snažnije zahvaćanje u zonu tzv. tamne brojke ovoga kriminaliteta. Prema strukturi kaznenih djela najčešće je riječ o zapuštanju i zlostavljanju djece, nasilju u obitelji, povredi dužnosti uzdržavanja te seksualnim deliktima. Prekršajno se u Hrvatskoj, zbog nasilničkog ponašanja u obitelji, godišnje prijavi gotovo 20.000 osoba, a kazneno gotovo 1.000 osoba zbog počinjenih u prosjeku 2.000 kaznenih djela.

Određeni rast pojave zabilježen je i kod propuštanja roditeljske skrbi o noćnim izlascima djece do 16 godina. Kao najčešći razlog kršenja zakonske odredbe o zabrani noćnih izlazaka djece zabilježena je dozvola roditelja djece zatećene u zabranjenim noćnim izlascima, dok se u manjem broju slučajeva radi o neposlušnosti djece. Porast je uočen i kod pojave udaljavanja djece i maloljetnika od kuće i bijega iz odgojne ustanove. Kao najčešći razlozi tih ponašanja navode se avanturizam, ljubavni problemi, skitnja te izbjegavanje odgojne mjere.

Odgovori društva u odnosu na prethodno spomenuta kaznena djela, prekršaje i štetna ponašanja posljednjih su godina poprimili drukčija obilježja te se od primarno represivnih usmjeravaju prema preventivnim aktivnostima i djelatnostima. To je najviše uočljivo u Ministarstvu unutarnjih poslova koje je svoje djelovanje konceptualno unaprijedilo i značajno obogatilo preventivnim aktivnostima, primjerice usmjeravanjem na otkrivanje kaznenih djela počinjenih na štetu djece i maloljetnika, timskim multidisciplinarnim i međuresornim pristupom u obavljanju određenih policijskih poslova, provođenjem edukativnih programa za učenike, roditelje i nastavnike, uvođenjem posebnog ustroja specijaliziranih policijskih službenika za maloljetničku delinkvenciju u sustavu policije, održavanjem predavanja i tribina s ciljem prevencije zaštite djece u prometu i dr., djelovanjem kontakt policajca i Vijeća za komunalnu prevenciju, provedbom Programa mjera za povećanje sigurnosti u zonama odgojno-obrazovnih ustanova, postupanjem prema Protokolu o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima itd.

Primjena neformalnih sankcija predstavlja značajan instrument u postupanju prema mladim osobama, što među ostalim ima i veliki odgojni učinak na počinitelja, s ciljem prevencije recidivizma. Tako je, primjerice, načelo uvjetovanog oportuniteta primijenjeno kod oko 50% slučajeva (najčešće humanitarni i komunalni rad, slijedi odvikavanje od ovisnosti, popravak ili nadoknada štete, izvansudska nagodba i savjetovalište). Kod izrečenih sudskih sankcija u preko 80% slučajeva riječ je o izvanzavodskim mjerama (registrovani odgojni mjeri značajno je proširen s 13 posebnih obveza), a zavodske odgojne mjere zadržavaju određenu stabilnost posljednjih desetak godina s oko 10%. Novosti u ovom području uočavaju se i u zaštiti djece od dodatnog viktimiziranja u sudskim postupcima, intenziviranjem međuinstitucionalne suradnje i sl. Kad je riječ o prekršajima, značajna novina jest mogućnost izricanja i korištenja odgojnih mjer u prekršajnom postupku. Provedene su edukacije sudaca i prepoznate prednosti tih mjera, no one se još uvijek skromno koriste jer ne postoje dovoljni kapaciteti za njihovo provođenje.

Poseban problem predstavlja uočavanje, praćenje i suočavanje s pojavom poremećaja u ponašanju djece i mladeži kad je riječ o ponašanjima koja nisu zakonom sankcionirana, a kojima dijete ili mlada osoba izravno ugrožava sebe ili druge pojedince i skupine (npr. izostajanje iz škole, prekidanje školovanja, laganje, varanje, agresija, odavanje skitnji, destruktivno ponašanje, samovolja, ovisnost o drogi i alkoholu i dr.). S takvim ponašanjima djece i mlađih susreću se, prije svega, institucije odgoja i obrazovanja, zdravstva i socijalne skrbi. Načini evidentiranja i praćenja tih pojava razlikuju se te nije moguće na generalnoj razini govoriti o intenzitetu pojave. U području odgoja i obrazovanja tek se posljednjih

nekoliko godina započelo s postupnim uvođenjem sustava detektiranja, procjene pojave i načina suočavanja s njom. No budući je riječ o nedorečenostima u načinu praćenja te nepotpunim podacima, s određenom razinom sigurnosti moguće je samo konstatirati da u školama postoji značajan broj djece i mladih za koje stručnjaci procjenjuju da su rizičnog ponašanja ili žive u rizičnim uvjetima ili postoje drugi rizični čimbenici zbog kojih bi im trebalo osigurati primjerenu pomoć, odnosno i njih i roditelje obuhvatiti primjerenim preventivnim programima, uključiti u primjerene programe školovanja i sl. Iz izvješća Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta vidljivo je da se u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj provodi niz različitih programa prevencije (opći i specifični programi), oblika školovanja (posebni, prilagođeni, pomoć u učenju, produženi stručni boravak i sl.) koje provode zaposlenici škole, vanjski suradnici, udruge ili druge institucije. Postoji razmjerno „živa“ aktivnost u području odgojnoobrazovnih institucija, no nije u potpunosti jasno što se konkretno radi, s kojim ciljem, prema kome, kako dugo i s kojim rezultatom. Takvo stanje ukazuje na potrebu dogovora oko primjerenih načina uočavanja, evidentiranja i praćenja pojave, kao i poduzimanja, primjерeno potrebama, adekvatnih intervencija te praćenja učinkovitosti programa kojima se na pojavu djeluje. Škole bi trebale postati središnje institucije i nositelji suradnje i preventivnih aktivnosti u lokalnoj zajednici, te u većoj mjeri uključiti ostale službe, ustanove, tijela i organizacije civilnog društva u ukupnu suradnju u tom segmentu brige za djecu i mlade. S tim u vezi škola mora obnoviti svoju odgojnju, ali i obrazovnu ulogu jer podaci iz izvješća o gotovo dvadeset milijuna izostanaka te prosjeku ocjena od 1. do 8. razreda – koji iznosi preko 4,0 – upućuju na suprotne zaključke. (193)

U području zdravstva također nije moguće procijeniti angažman oko pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih te je, kako i sami u izvješću navode, više riječ o „grubim“ podacima. U okviru zdravstvenih ustanova tom se pojmom bave, prije svega, Psihijatrijska bolnica za djecu i mladež te savjetovališta u službama školske medicine i primarne zdravstvene zaštite. Pojavu prate prema klasifikaciji ICD-10 (primjerice, u Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež najbrojnija kategorija prema vrsti dijagnoze su poremećaji u ponašanju i osjećajima F90 do F98 – 39%). Stoga je i u području zdravstva potrebno učiniti napore i postići dogovore oko pojavnih oblika neprilagođenog ponašanja, te načina evidentiranja i praćenja pojave kako bi se mogla ostvariti bolja suradnja i učinkovitost u preveniranju ove pojave kroz multidisciplinarnu i međuinstitucijsku suradnju.

Tijekom 2013. godine u području socijalne skrbi određene mjere (preventivne, socijalnozaštitne, obiteljskopopravne, odgojne) poduzete su prema gotovo 20.000 osoba (djece oko 20%, maloljetnika 50%, a mladih punoljetnika 30%). Udio ženske populacije iznosi 16%,

od čega je najveći udio maloljetnih ženskih osoba. U skupinu djece i mladih kojima se bave institucije socijalne skrbi ulaze primjerice: počinitelji kaznenih djela i prekršaja, mladi zatečeni u skitnji, s problemima ovisnosti, zanemarena i zlostavljavaća djeca, mladi nakon izlaska iz institucije itd. Stoga socijalna skrb poduzima širok raspon mjera kao što su: male socijalizacijske skupine (u suradnji s osnovnim školama), nadzor nad roditeljskom skrbi, sudjelovanje u provođenju i posredovanju pri izvršenju posebnih obveza i odgojnih mjera, smještaj u dom ili poludnevni i dnevni tretman itd. Međutim, prema izvješću Ministarstva socijalne politike i mladih izuzetno značajan dio aktivnosti stručnjaka u centrima za socijalnu skrb usmjeren je na predpripredne, sudske i prekršajne postupke. S raspoloživim stručnim djelatnicima na tom području nemoguće je na kvalitetan način zadovoljiti postojeće potrebe. Usto je važno imati u vidu i određenu upitnost takvog iscrpljivanja stručnih potencijala socijalnog sustava oko pribavljanja podataka i prikupljanja obavijesti radi izrade navedenih izvješća. Takvo postupanje istodobno je i u koliziji s temeljnom ulogom i funkcijom ovog sustava u zaštiti djece i maloljetnika. Nadalje, takvo postupanje u određenoj mjeri oslabljuje ostale nadležne ustanove, tijela i stručnjake, primjerice zdravstvo, škole, policiju, stručne suradnike u državnim odvjetništvima za mladež i sudovima za mladež itd. I dalje ostaje značajan problem smještaja i poduzimanja primjereno tretmana za djecu i mlade s višestrukim smetnjama, odnosno za djecu i mlade koji osim poremećaja u ponašanju imaju izražene psihičke poremećaje i duševne smetnje, te se na tom području i nadalje očekuje bolja suradnja sa sustavom zdravstva. (194)

1.9. PREVENCIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Sam pojam prevencija jezično se interpretira u značenju preduhitriti, određenom radnjom učiniti da se što izbjegne (195) ili preteći, doskočiti, zaštititi, predusresti, odvratiti, prethodna zaštita, sprečavanje, izbjegavanje unaprijed. (196)

Prevencijom se smatra proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju te rizičnih ponašanja djece i mladih. (70)

U prevenciji se uvijek ističu tri cilja:

- preveniranje ili odgađanje poremećaja
- smanjivanje broja
- smanjivanje problema povezanih s posljedicama tih ponašanja.

Prevencija je proaktivni proces kojim se osnažuju pojedinci i sustavi kako bi se nosili sa životnim izazovima, događajima i tranzicijama, stvarajući i podupirući uvjete koji će

promovirati zdrava ponašanja i životne stilove. (*Prevention Terms Glossary, Southwest Prevention Center*)

Prevencija je kompleksan proces i sveobuhvatna strategija utemeljena na razumijevanju čimbenika koji dovode do problema u ponašanju te razumijevanju mogućih varijacija tih čimbenika među pojedincima, skupinama, zajednicama, etničkim skupinama i skupinama u različitim razinama rizika. (197)

Sa znanstvenog stanovišta, prevencija je multidisciplinarna znanost koja se bavi temeljnim i primijenjenim istraživanjima provedenim u mnogim područjima, poput javnog zdravstva, epidemiologije, obrazovanja, medicine, psihologije, sociologije, socijalnog rada i dr. (198)

S aspekta delinkvencije maloljetnika prevencija se može definirati vrlo jednostavno kao bilo koja aktivnost koja rezultira smanjivanjem kriminogenog, odnosno devijantnog ponašanja. (199)

Deset je principa na kojima se treba temeljiti prevencija (70):

1. glavna misija različitih institucija je pomoći mladima da izbjegnu rizična ponašanja,
2. uspješna prevencija najbolja je promocija izbjegavanja visokorizičnog ponašanja,
3. prevenciju treba usmjeriti protiv uključivanja u visokorizična ponašanja,
4. uspješna prevencija mijenja sustave i norme,
5. kako bi prevencija bila učinkovita treba dosegnuti sva obilježja okruženja u kojima će biti primijenjena,
6. prevencija se treba temeljiti na ideji da mladi kažu DA i odluče se za pozitivne izvore,
7. prevencija mora biti usmjerena kako na mlade tako i na odrasle osobito u području stavova, znanja, vještina, ponašanja i vrijednosnog sustava,
8. prevencija zahtjeva suradnju između mnogih aktera,
9. za prevenciju je ključno učenje iz istraživanja i prakse,
10. konačno, nema uspješne prevencije bez evaluacije.

S obzirom na postojanje različitih preventivnih programa, preventivnih strategija i postojećih modela prevencije maloljetničke delinkvencije u literaturu je uveden pojam nove znanstvene discipline – prevencijska znanost. Kao interdisciplinarna znanost ona je koncipirana na brojnim disciplinama: obrazovanje, psihologija, medicina, njegovateljstvo, javno zdravstvo, sociologija, političke znanosti, komunikacijske znanosti, pravo, kriminologija, socijalni rad, zdravstvena edukacija, ekonomija.

Prevencijska znanost ima dva cilja:

- identificirati rizične čimbenike (koji utječu na vjerojatnost pojavljivanja poremećaja) i zaštitne čimbenike (koji poboljšavaju socijalne veze, jačaju djecu i mlade i zaštićuju ih od mogućih rizičnih ponašanja),
- razviti i primjenjivati uspješne strategije.

Područje prevencije maloljetničke delinkvencije od osobitog je društvenog interesa što je evidentno iz dostupnosti brojnih objavljenih radova u tom području. (200, 201, 202, 203, 205, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211) Mnogi autori obrađuju područje preventivnog djelovanja unutar obitelji. (212, 213) Snažnija međusobna povezanost roditelja i adolescenata pojavljuje se kao prediktor sniženog rizika od pojave antisocijalnog ponašanja neovisno o statusu izloženosti nasilju. Prevencija zlostavljanja djece i dječje izloženosti obiteljskom nasilju može ublažiti rizik antisocijalnog ponašanja tijekom adolescencije, kao što može ojačati odnos roditelja i djece u adolescenciji. Međutim, jačanje odnosa između roditelja i djece tek nakon izloženosti ne mora biti dovoljno da nadvlada negativan utjecaj ranije nasilničke traume kod djece. (214) O preventivnim i terapeutskim intervencijama kod zatvorenih delinkvenata koji su živjeli sa samo jednim roditeljem, te bili izloženi obiteljskom nasilju kao i nasilju u zajednici, govori i istraživanje provedeno u Hrvatskoj 2008. do 2009. U zaključku autori ističu da preventivna i terapeutска intervencija mora biti specifično usmjerena prema onima s jednim roditeljem, obiteljskim faktorima, prema njihovim traumama, te usmjerena na multiplu dimenzionalnost samopoštovanja adolescenata. (93) Zbog nesumnjivo velike uloge obitelji u prevenciji delinkvencije provedena je analiza rezultata terapijskog pristupa zasnovana na tretmanu obitelji kod pojave neprilagođenog ponašanja i delinkvencije adolescenata, koji je proveden u 800 obitelji u SAD. Terapeutski modeli uključivali su multisistemsku terapiju, funkcionalnu obiteljsku terapiju, multidimenzionalni tretman udomiteljstva pa sve do manje proširene kratke strategije obiteljske terapije. (215) Kao što je već spomenuto slaba povezanost s roditeljima bila je signifikantno povezana s delinkvencijom i dječaka i djevojčica. Jači efekt je utvrđen u povezanosti s majkom nego s ocem. S obzirom na rezultat pri kojem je dokazan veći efekt ove povezanosti kod mlađih adolescenata što je cilj intervencije u obitelji - redukcija i prevencija daljnog delinkventnog ponašanja mlađih. (216) U tom smislu su se pokazali efikasnima oni programi koji su imali za cilj unapređenje načina vođenja obitelji i brige o djetetu. (217) Zbog svega navedenog ne iznenađuje zaključak da je efikasno roditeljstvo najsnažniji put u redukciji problema u ponašanju mlađih. (218)

U kontekstu psihosocijalnog određenja prevencije dobro može poslužiti definicija *The Wisconsin Department of Public Instruction* (1995) prema kojoj je to: „proces koji pruža

ljudima mogućnosti (pomoći i podršku) potrebne za suočavanje sa stresnim životnim uvjetima i potrebama kako bi izbjegli ponašanja koja bi mogla dovesti do negativnih fizičkih, psihosocijalnih ili socijalnih posljedica kroz uspostavljanje i poticanje:

- bazične sigurnosti i kvalitetne slike o sebi (self-koncepta)
- samopoštovanja i samopouzdanja
- pozitivne orijentacije prema okolini
- znanja, vještina i kompetencija za suočavanje sa životnim situacijama
- sustava podrške na sve tri razine
- zdravog okruženja i funkcioniranja lokalne zajednice.“

U terminima rizičnih i zaštitnih faktora koji povećavaju ili smanjuju razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih (107, 219), prevencija se danas može definirati kao suradnički proces (škole i zajednice) planiranja i primjene mnogostrukih strategija koje:

- smanjuju specifične rizike povezane s problemima ponašanja mladih
- jačaju zaštitne čimbenike koji osiguravaju zdravlje mladih ljudi i njihovu dobrobit.“

Definiciju prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih moguće je svesti i na faktore bilo koje stručne politike koja će smanjiti broj djece i mladih s poremećajima u ponašanju ili broj onih koji su zbog izostanka preventivnih mjera izloženi progresivnom napredovanju poremećaja u ponašanju sve do razine vršenja kaznenih djela.

Četiri su glavna prevencijska aspekta ili strategije usmjerene na:

- primjenu zakona
- razvojnu prevenciju
- situacijsku prevenciju i
- prevenciju temeljenu na zajednici.

Primjena zakonske regulative ili prevencija utemeljena na primjeni zakonskih normi u području prevencije kriminaliteta usmjerava se izravno na odvraćanje, onemogućavanje činjenja kaznenih djela ili rehabilitacija delinkventne djece i mladih, čime se utječe na učinke njihove socijalizacije. Područje zakonodavstva povezano je s ulaganjem u mnoge resore koji su povezani s područjem promocije pozitivnog razvoja i zdravlja te prevencije poremećaja u ponašanju ili rizičnih ponašanja djece i mladih.

Pod *razvojnom prevencijom* razumijevaju se intervencije čiji je cilj prevencija razvoja poremećaja u ponašanju i delinkvencije kod djece i mladih. To su posebne prevencijske intervencije kojima se utječe na rizične i zaštitne čimbenike koji se smatraju važnima za razvoj poremećaja u ponašanju.

Situacijska prevencija obuhvaća intervencije koje su usmjerenе na smanjivanje pojavljivanja različitih oblika poremećaja u ponašanju, prekršajne ili delinkventne aktivnosti, a posebno djeluje na te prilike i rizike kako bi se broj tih situacija i rizičnih čimbenika smanjio.

Prevencija usmjerena na zajednicu podrazumijeva intervencije koje utječu na promjenu socijalnih uvjeta koji su povezani s pojavom poremećaja u ponašanju i delinkvencije djece i mladih ili osiguravaju pozitivan i zdrav razvoj djece i mladih, ali i odraslih u lokalnoj zajednici.

Važno je da niti jedan od navedenih aspekata ne djeluje odvojeno sam za sebe već su svi oni međusobno isprepleteni te je efekt ne samo sumirajući već i potencirajući.

Prevencija podrazumijeva učinkovitu provedbu preventivnih aktivnosti odnosno primjenu metoda, tehnika i postupaka kojima će biti uspostavljeni uvjeti u kojima neće uopće doći do pojave, jačanja i napredovanja faktora rizika, radi njihove eliminacije, onemogućavanja djelovanja ili omogućavanja učinkovitog suočavanja s posljedicama njihovog djelovanja.

Nakon javno zdravstvene klasifikacije prevencije na (70):

- primarnu,
- sekundarnu i
- tercijarnu,

te nakon Gordonovih ideja o (41, 220):

- univerzalnoj,
- selektivnoj i
- indiciranoj prevenciji.

Mrazek i Haggerty uspostavljaju sustav (opće priznat u svijetu prevencijske znanosti) u kojem je termin prevencija rezerviran samo za one intervencije koje se pojavljuju prije početka i razvoja mentalnih i ponašajnih poremećaja. (221)

Ideja o primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj prevenciji dolazi iz područja javnog zdravstva. Primarna prevencija se odnosi na programe kojima se planira smanjiti incidencija novih slučajeva u nekom vremenu, odnosno primarnom prevencijom nastoji se prevenirati početak poremećaja. U području prevencije delinkvencije postoji dosta lutanja oko određenja primarne i sekundarne prevencije. Međutim, jednostavno prenošenje modela prevencije iz javnog zdravstva u područje prevencije delinkvencije ne daje rezultate jer se u ovom slučaju radi o višestrukim uzrocima, a ne postoji jedan specifični uzrok delinkvencije (kao što je to primjerice uzročnik neke zarazne bolesti).

Univerzalni program prevencije primjenjuje se na cijelu populaciju. *Selektivni programi* usmjereni su na pojedince u riziku ili na one koji pokazuju vrlo niske stupnjeve nekog stanja. *Indicirani programi* bave se pojedincima kod kojih je stanje jasnije izraženo. (222) Drugi autori te programe svrstavaju u primarnu prevenciju, a ne u rane intervencije ili tretman.

Primarnom prevencijom određuju se aktivnosti koje dovode do smanjivanja budućih pojava novih slučajeva poremećaja. Selektivna prevencija odnosi se na intervencije čiji su programi usmjereni na smanjivanje djelovanja rizičnih čimbenika kod osoba kod kojih se već uočavaju prvi znakovi, ili se njihovo djelovanje tek očekuje. Tercijarnu prevenciju čine programi za djecu i mlade s razvijenim i identificiranim poremećajima u ponašanju čije trajanje zahtijeva takve tretmane ili rehabilitacijske postupke kako bi se prevenirao daljnji nepovoljan tijek.

Univerzalne preventivne intervencije odnose se na opću populaciju ili cijele populacijske skupine koje nisu identificirane na temelju individualnog rizika. One su indicirane na sve pripadnike neke skupine. Mali je rizik od njihove primjene i u pravilu su najjeftinije. Selektivne preventivne intervencije usmjerene su na pojedince ili subskupine populacije čiji su rizici za razvoj poremećaja znatno viši nego u prosjeku. Rizične grupe mogu se identificirati na temelju bioloških, psiholoških ili socijalnih rizičnih čimbenika za koje se zna da su povezani s početkom nekog poremećaja. Indicirane preventivne intervencije namijenjene su visokorizičnim pojedincima kod kojih je identificiran neki poremećaj. (223) Iz ovih poimanja isti autori su razradili model prevencijske piramide, koji ima tri razine koje se u osnovi odnose na primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju.

Brojni autori su razradili vlastite modele prevencije poput:

- model prevencije mladih u riziku (44)
- intervencijski spektar – prevencija mentalnih i ponašajnih poremećaja (224, 225)
- integrativni model prevencije (226)
- model kontinuma intervencija (227)
- sveobuhvatni strategijski okvir učinkovitih preventivnih i rehabilitacijskih programa. (185)

Ova strategija integrira prevenciju i kontrolu, a nju opisuju najbolje sljedeći principi:

- jačanje obitelji
- podupiranje ključnih socijalnih institucija

- promoviranje prevencije delinkvencije kao najisplativijeg pristupa u smanjenju delinkvencije. Pritom u nacionalne napore moraju biti uključene obitelji, škole, religijske institucije, nevladine organizacije u zajednici, volonteri i privatni sektor. Zajednica mora biti vodeći faktor dizajniranja i izgradnje sveobuhvatnog pristupa prevenciji koji će biti usmjeren prema poznatim rizičnim čimbenicima i drugim mladim ljudima u riziku za delinkvenciju.
- intervencije moraju biti trenutačne i učinkovite
- identificiranje i kontrola male grupe ozbiljnih, nasilnih i kroničnih osuđivanih maloljetnih delinkvenata.

Suvremena dostignuća u prevencijskoj znanosti proizvela su nova oruđa koja zajednice mogu upotrijebiti za planiranje i implementiranje strategija, posebno na planove u smanjivanju prevalencije antisocijalnog ponašanja maloljetnika.

Zbog svega navedenog strategijske komponente rane intervencije (prevencije) i stupnjevitost sankcija odnose se na (184):

- prevenciju delinkvencije
- rane intervencije s djecom koja pokazuju probleme s ponašanjem i njihovim roditeljima
- brze i neposredne intervencije za lakše delinkvente koji se prvi put pojavljuju u pravosudnom sustavu
- brze i neposredne sankcije za ozbiljne delinkvente ili nasilnike koji su prvi put u pravosudnom sustavu
- ograničenja u zajednici
- zatvoren, siguran sustav intervencija za najozbiljnije delinkvente, nasilnike i kronično osuđivane maloljetnike
- naknadna skrb.

Imajući u vidu sva navedena gledišta i stvarno stanje na ovom području u Republici Hrvatskoj, *prevenciju* je moguće *definirati* kao složeni sustav mjera, aktivnosti i kontinuiranih napora usmjerenih otklanjanju rizičnih faktora odnosno posljedica njihovog djelovanja, jačanja zaštitnih faktora na svim razinama, područjima i ključnim točkama s ciljem osiguravanja kvalitetnog rasta, razvoja, prilagodbe i sazrijevanja novih naraštaja u sigurne, prilagođene, uspješne i sretne, a samim tim i zdrave ljude.

Prevencijsku praksu, u skladu s tim, čini složeni sustav trajnog, sveobuhvatnog, složenog i umreženog djelovanja na svim razinama – *mikro* (pojedinca), *mezo* (obitelji) i *makro* (lokalna zajednica, županija, država), na svim točkama presudnim za osiguravanje

minimalnih uvjeta potrebnih za zdrav rast i razvoj djece i mladih (priprema za kvalitetan brak, odgovorno roditeljstvo, rani postnatalni razvoj, predškolski razvoj, polazak u školu, početak puberteta, prelazak u srednju školu, adolescentna kriza) i razinama prevencije (primarne, sekundarne i tercijarne). (41, 223, 228)

Tek kroz tako, sveobuhvatno, u sve tri dimenzije umrežen sustav prevencije u jednoj zemlji, moguće je očekivati uspjeh u suočavanju s ovom pojmom koja ima stotinu izvora, lica i naličja. Upravu u tom segmentu adekvatne pomoći eksponiranim maloljetnicima dolazi do izražaja multidisciplinarni pristup. (229) U tom procesu svoju ulogu ima obitelj, edukativne ustanove, službe za socijalnu brigu, psiholozi, defektolozi i psihijatri. S druge strane u prevenciji kaznenih djela značajnu ulogu ima policija. Piše se o novoj ulozi centara za socijalnu skrb na tom području. (53) U tom kontekstu nužno je jačati ulogu centara za socijalnu skrb što je istaknuto u Strateškom planu Ministarstva socijalne politike i mladih RH u kojima se ističe njihova uloga u poslovima savjetovanja koji se odnose na (230):

- brak i bračne odnose, te posebnu zaštitu obitelji u kojima su narušeni međusobni odnosi
- međusobne odnose roditelja i djece
- zaštitu djece čiji roditelji žive odvojeno, zaštitu djece bez odgovarajuće roditeljske brige, poticanje odgovornog roditeljstva, uzdržavanja i brige o članovima obitelji
- poticanje razvoja programa rada u zajednici, razvoja i afirmacije volonterstva i rada udruga građana koje su potpora roditeljima, obitelji, djeci, mladima, osobama s invaliditetom i starijim osobama, te svim socijalno osjetljivim grupama stanovništva
- poticanje i osnivanje savjetovališta za djecu, mlade, roditelje, osobe s invaliditetom, starije osobe i žrtve obiteljskog nasilja te obavljanje stručnog i inspekcijskog nadzora nad njihovim radom
- proučavanje i istraživanje suvremenih problema obitelji, djece, mladih, osoba s invaliditetom i starijih osoba, te pružanje preventivno-terapijske pomoći; sudjelovanje u pripremi programa i projekata te provedbi projekata iz programa Evropske unije i ostalih oblika međunarodne pomoći iz njegove nadležnosti.

Analize statističkih pokazatelja ozbiljno upozoravaju i imperativno nameću zadatak i potrebu većeg nadzora i brige za djecu i mlade, posebice u obiteljima i školama. Mladima se treba više baviti, osigurati im dobre uvjete, prostor i mogućnosti za sport, glazbu, igru, zabavu, zdravu rekreatiju i racionalno korištenje slobodnog vremena. Njima valja ponuditi zanimljive i atraktivne sadržaje, maksimalno ih okupirati pa neće imati potrebu upuštati se u izvršenje kaznenih djela. Okupiranost mladih dobro osmišljenim, zanimljivim, zdravim i

konstruktivnim aktivnostima najbolja je prevencija prijestupništva, delikvencije, devijacija, a dôsada je njihov najjači uzročnik. Stoga je opravданo mišljenje da način na koji maloljetnici provode svoje slobodno vrijeme snažno utječe na vrijednost i kvalitetu njihovog ponašanja.

Roditelji, predškolske ustanove, škole i društvo u cijelosti morali bi voditi stalnu brigu, odgojno djelovati i provoditi prevenciju od najranijeg djetinjstva, a ne samo kad se uoče smetnje i poremećen psihosocijalni razvitak djeteta. Praksa pokazuje, a iskustvo nas uči, da rana detekcija (otkrivanje), dijagnosticiranje poremećaja, sustavno znalačko i organizirano provođenje odgojnih i korektivnih mjer s djecom - kod koje se zamjećuje kršenje društvenoetičkih normi, inkliniranje delikvenciji i činjenju prijestupa - daju zadovoljavajuće rezultate. Ne poduzmu li se pravovremene i učinkovite preventivne, korektivne i kurativne mјere te mјere preodgoja, resocijalizacije i rehabilitacije - ti će mladi ljudi jednoga dana postati pravim kriminalcima, osobito ako dođu pod utjecaj odraslih kriminalnih osoba. Lažnim obećanjima o lagodnom životu, zabavi, različitim užicima, provodu i avanturizmu, odrasli kriminalci vješto uvlače lakovjerne maloljetnike u svoj gnusni i prljav posao, nemilosrdno ih zloupotrebljavaju i iskorištavaju. Zadatak je policije otkrivanje tih kriminalnih osoba, njihovo sprječavanje i onemogućavanje da djecu i omladinu uvlače i uvode u kriminalne aktivnosti.

Delikvencija je velika opasnost od koje se društvo štiti svim snagama: pedagoškim i odgojno-popravnim sredstvima, zakonom, policijom, tužilaštvom, sudom za maloljetnike. U kontekstu prevencije, spremnost zajednice označava stupanj u kojem je sredina adekvatno pripremljena za preventivno djelovanje, odnosno zainteresiranost, sposobnost i volju sredine da inicira, podrži i realizira aktivnosti preventivnog karaktera. Spremnost zajednice je ključni faktor efektivnog preventivnog djelovanja. (231)

Krajem prošlog stoljeća objavljene su brojne evaluacije programa prevencije delinkvencije i njihovih strategija u SAD-u (222) iz kojih je moguće donijeti nekoliko zaključaka:

1. postoje uspješni programi prevencije koji smanjuju uključivanje u prevenciju,
2. neki uspješni programi prevencije su isplativiji od drugih,
3. za identificiranje uspješnih programa prevencije nužne su studije,
4. postoje dobri programi prevencije ali s nedovoljnom evaluacijom pa su stvarni uspjesi nepoznati,
5. postoje programi koji mogu biti kontraproduktivni,

6. ističe se da su uspješni programi prevencije temeljeni na modelu prevencije javnog zdravlja te da smanjuju djelovanje rizičnih a pojačavaju djelovanje zaštitnih čimbenika,
7. kako je delinkvencija višestruko determinirana programi se moraju usmjeriti na rizične uzroke koji znatnije utječu na pojavu delinkvencije,
8. uspješni prevencijski programi moraju biti usmjereni na specifične kombinacije problema. (232)

Konačno, kad je kazneno djelo izvršeno svoju ulogu preuzima policija, kaznena politika i sudstvo.

1.9.1. PREVENTIVNE INTERVENCIJE USMJERENE NA OBITELJ - RODITELJE

Zbog teme istraživanja koja se odnosi na utjecaj obiteljskih čimbenika na pojavu recidivizma kod maloljetnih delinkvenata ovdje će se posebno obraditi područje preventivnih intervencija usmjerenih upravo na obitelj, odnosno roditelje. Postoje mnogobrojni razlozi zbog kojih se obitelji i roditeljima ostavlja najvažnije mjesto u rastu i razvoju djece, njihovu odgoju u sveobuhvatnoj socijalizaciji i funkciranju. Mjesto obitelji, osim u podupiranju pozitivnog razvoja, postoji i u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih u svim razdobljima njihova odrastanja, kao i eliminiranju i smanjivanju rizičnih čimbenika koji su opasnost za razvoj poremećaja u ponašanju, a u domeni su roditelja i obitelji. Stoga je svaka nacionalna obiteljska politika usmjerena na dobrobit djece, uspješno roditeljstvo i kvalitetan obiteljski život. Prema Revidiranoj strategiji socijalne kohezije Vijeća Europe iz 2004. djeca i mladi su posebna skupina na koju treba obratiti pozornost, te obitelj odnosno roditelji u nesigurnom životnom položaju (jednoroditeljske obitelji, siromašne obitelji, socijalno isključene obitelji). To je povezano s činjenicom da je dječje ponašanje funkcionalno u relaciji sa životnim kontekstom, kao što je to obitelj.

Kao što je poznato u novije vrijeme istraživanja uloge obitelji u razvoju dječje psihopatologije temelje se na identificiranju rizičnih čimbenika prema zaštitnim čimbenicima u obiteljskom okruženju, kao model za objašnjavanje utjecaja obitelji na rizičan razvoj djeteta i mladog čovjeka. U tom smislu postoje četiri psihosocijalna modela ili teorije koji mogu objasniti ulogu obitelji. (233) Prvi model usmjeren je na pojedinca i njegovu ranjivost, simptome ili karakteristike koje su povezane s disfunkcijama ili poremećajima. Drugi pristup povezan je s teorijama socijalnog učenja. Oni opisuju kako se ljudi ponašaju i kako je ponašanje međusobno funkcionalno povezano (interpersonalna dinamika). Treća teorija usmjerena je prema strukturi obitelji i kako funkcioniра (grupno ponašanje u socijalnoj

psihologiji). Četvrti model objašnjava kako šira zajednica uobičjava sva tri ranija modela (temelj je u socijalnim teorijama funkcioniranja manjih grupa unutar šireg kulturološkog značenja i ekonomskih struktura). Socijalni kontekst interakcija i iskustava pojedinaca određuje stupanj kojim on može razviti i realizirati svoje sposobnosti i potencijale i u mentalnom i u fizičkom smislu. Ovakav sustav nazvan je ekologijom ljudskog razvoja te čini temelj za sustavno istraživanje interakcija u procesu socijalizacije.

Socijalizacija je dio socijalnog razvoja (uz individuaciju), a označava proces unutar kojeg se pojedinac uči uspostaviti odnose s drugima, postati član društva, regulirati svoja ponašanja u odnosu na društvene norme i standarde, živjeti s drugima. Socijalizacija se pojavljuje kroz dvostruki odnos. Socijalizacija je kompleksna interakcija između djeteta i drugih u njegovom socijalnom okruženju. *Individuacija* ili diferencijacija je proces definiranja sebe kao jedinstvenog i različitog od drugih. Ova funkcija uključuje razumijevanje individualnih karakteristika. Neuspjesi u integraciji ovih dviju funkcija socijalnog razvoja mogu dovesti do interpersonalnih konflikata, socijalne izolacije ili razvoja agresivnih ponašanja, kao i problematičnog kognitivnog i emocionalnog razvoja. (234)

Brze promjene u društvu određuju potrebu za razvojem socijalnih vještina koje je nužno ugraditi i u razvoj i socijalizaciju mladog čovjeka. Značajke tih vještina određene su:

- znanjem
- visokotehnološkim vještinama
- sposobnošću prilagodbe
- prihvaćanje odgovornosti
- suradnjom s drugima
- sposobnošću rješavanja problema. (235)

Preventivni programi-intervencije namijenjene obitelji-roditeljima mogu biti razvrstani na više razina i na temelju više različitih pristupa:

1. To je moguće učiniti *prema pristupima*: ekološki, sustavni, komunikacijski, ovisno o teorijskom pristupu rješavanju problema.
2. To je moguće učiniti *prema razinama prevencije* za koju se program traži: pozitivan razvoj, univerzalni, selektivni, indicirani programi i njihove kombinacije.
3. Može se temeljiti na *razvojnim razdobljima djece*: od prenatalnog razdoblja, ranog djetinjstva, djetinjstva, adolescencije.
4. Moguće je izvršiti podjelu na temelju *usmjerenosti na određene obiteljske rizike* ili rizične čimbenike: učinkovito discipliniranje djece, roditelji negativni modeli za djecu, roditelji ovisnici, roditelji duševni bolesnici i sl.

Preventivni programi usmjereni prema obitelji mogu biti u odnosu na *stupanj rizika* prema kojima djeluju. Radi se o poznatoj podjeli na univerzalne, selektivne i indicirane programe prevencije. Pritom su univerzalni programi usmjereni na opću populaciju obitelji, selektivni programi na obitelj ili članove obitelji u riziku, a indicirani programi obuhvaćaju obitelj i njihove članove koji su opterećeni višestrukim čimbenicima rizika.

Temeljeno na rezultatima europskih istraživanja u promicanju individualnog i socijalnog razvoja kod nas se ističe kontinuirana potreba za razvoj sveobuhvatnih strategija potpore obiteljima s djecom pod socijalnim rizicima (siromaštvo, društvena nejednakost, nasilje, globalizacija i socijalne promjene), i prioritetna područja istraživanja (236):

1. potpora razvoju djece i mlađih i pozitivnom roditeljstvu
2. ranjive skupine, uključujući i djecu u posebno teškim okolnostima, mlađe u sukobu sa zakonom, djecu s invaliditetom, djecu čiji su roditelji kronični bolesnici (i mentalne bolesti), djecu i mlađe u institucijama
3. potpora razvoju pozitivnog okruženja za individualni i socijalni razvoj, uključujući obitelji, susjedstvo, školu, institucije
4. evaluaciju intervencija koje podupiru socijalne programe i socijalnu politiku

Uspješni sveobuhvatni programi redovito uključuju trening roditelja i trening socijalnih vještina djece. Roditeljski treninzi služe učenju tehnika kojima roditelji mogu bolje obavljati svoje roditeljstvo. Konkretnе vještine koje roditelji uče su: konfrontacija, rješavanje sukoba, aktivno slušanje i davanje „ja poruka“.

Ključni elementi programa prevencije trebaju biti (237):

- sveobuhvatni
- razvojno osjetljivi – ne samo za mlađe ljude nego i za promjenu razvojnih potreba obitelji i roditelja
- osjetljivi i relevantni za različite kulture u ciljanim skupinama
- adekvatno pokriveni (doziranje i trajanje programa) i praćeni
- vođeni kroz interaktivne tehnike, što je bitno u promociji razvoja novih vještina
- opskrbljeni treningom i potporom onih koji ga vode
- evaluirani.

U definiranju pristupa obitelji moguće su dvije nasuprotne paradigme: *promotivne* (akcija usmjerena na pojačavanje i optimiziranje kompetencija i pozitivnog funkcioniranja) i *tretmanske* (akcija usmjerena na izlječenje poremećaja, problema ili bolesti ili njihovih posljedica).

1.9.2. NAČELA NACIONALNE STRATEGIJE PREVENCije POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I MLADIH U HRVATSKOJ

Pri izradi strategije rukovodilo se sljedećim spoznajama:

- strategija znači upotrebu postojećih snaga s dugoročnim ciljem
- planiranje znači odrediti korake na putu do cilja
- dolazna točka strategije je utvrđivanje položaja u kojem se o djeci i mladima trenutačno nalazi
- na osnovu dosadašnjeg položaja utvrđenog u postupku analize polaznog stanja, odlučuje se o položaju zaštite i skrbi o odgoju i sveobuhvatnom razvoju djece i mladih koji se želi postići
- odrediti položaj koji se želi postići, nužno traži određenje područja u kojima će se zaštita i skrb o odgoju i sveukupnom razvoju djece i mladih mijenjati
- odrediti način na koji će se te promjene postići radi unapređenja trenutačnog stanja u određenom području. (238)

Temeljna načela na kojima se zasniva nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju su:

1. najbolji interes djeteta
2. odgovornost na svim razinama
3. partnerstvo na svim razinama (individualnim i institucionalnim)
4. interdisciplinarnost u istraživanju i djelovanju.

Ciljevi nacionalne strategije postavljeni su imajući u vidu prije svega prethodno prikazano stanje i kretanje pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih u Republici Hrvatskoj. Raspon područja djelovanja i potrebnih mjera unutar tih područja, na koja je ukazano kroz analizu stanja i kretanja pojave, sužen je uzimajući u obzir brojne mjere iz područja prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih već propisane drugim nacionalnim strategijama, planovima i programima. Pritom su kao vrijednosni okvir za postavljanje ciljeva poslužila ranije navedena načela.

Opći cilj je osiguravanje minimalnih uvjeta potrebnih za kvalitetan, uspješan i zdrav rast i razvoj novih naraštaja u Republici Hrvatskoj, otklanjanje čimbenika rizika odgovornih za nastajanje poremećaja u ponašanju te nastalih poremećaja u ponašanju i njihovih posljedica.

Među posebnim ciljevima ističu se:

1. Unaprjeđenje sustava kojim će se u najvećoj mogućoj mjeri suzbijati nastanak i razvoj rizičnih čimbenika odgovornih za pojavu poremećaja u ponašanju.
2. Poticanje izgradnje, razvijanje i širenje čimbenika zaštite.
3. Razvoj, organiziranje i usustavljanje mreže preventivnih aktivnosti.
4. Poticanje uspostavljanja i primjene programa prevencije na razinama lokalne zajednice, općine, grada, županije i države.
5. Osiguravanje evaluacije svih programa.

1.9.3. PODRUČJA I MJERE NACIONALNE STRATEGIJE PREVENCije POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I MLADIH

Kao područja djelovanja Nacionalne strategije (42) istaknuta su četiri ključna područja (istraživanje pojave, unapređenje sustava, osnaživanje obitelji, osnaživanje lokalne zajednice):

1. **Istraživanje pojave** (planirane su dvije mjere kroz pet provedbenih aktivnosti).
 - 1.1. Usuglasiti postojeće kriterije za utvrđivanje pojave te evidentirati i kontinuirano pratiti pojavu poremećaja u ponašanju djece i mladih.
 - 1.2. Inicirati nove i podržati postojeće znanstveno-istraživačke projekte usmjerene na istraživanje pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih i načine njezinog suzbijanja.
2. **Unapredjenje sustava** poremećaja u ponašanju djece i mladih (planirano je 13 mjer kroz 34 aktivnosti)
 - 2.1. Izraditi preglednik zakonskih i podzakonskih odredbi i drugih nacionalnih i međunarodnih dokumenata koji se izravno odnose na prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih.
 - 2.2. Izraditi standarde za djelovanje interdisciplinarnih timova u sustavu prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih.
 - 2.3. Predložiti načine unapređenja provedbe odgojno-obrazovnih, zdravstvenointervencijskih, policijskopreventivnih, prekršajnopravnih i kaznenopravnih mjera.
 - 2.4. Provoditi preventivne školske programe u svrhu prepoznavanja modela dobre prakse.
 - 2.5. Uspostaviti sustav identifikacije rizičnih čimbenika i rizičnih ponašanja učenika, njihovog praćenja te otklanjanja u odgojno-obrazovnom sustavu.

- 2.6.Izraditi prijedlog modela uključivanja djece i mladih te njihovih roditelja na razini lokalne zajednice, u pripremu i provedbu programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih.
 - 2.7.Osnažiti ulogu zdravstva u provedbi programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih.
 - 2.8.Izraditi prijedlog povećanja svih kapaciteta za liječenje djece i mladih s poremećajima u ponašanju i višestrukim smetnjama, uvažavajući regionalne potrebe.
 - 2.9.Izraditi plan aktivnosti osposobljavanja i intenzivnog uključivanja sustava socijalne skrbi u provedbu prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih.
 - 2.10. Izraditi prijedlog djelovanja pojedinih društvenih sustava s posebno rizičnim skupinama djece i mladih (djeca i mladi koji prekidaju školovanje, samovoljno se udaljavaju iz obitelji, udomiteljskih obitelji ili bježe iz odgojnih ustanova, pridonose nesigurnosti u prometu te koji su skloni rizičnom ponašanju u svim područjima).
 - 2.11. Sve zakone i propise koji se tiču djece i mladih, pripremati žurno i tražiti žurno donošenje.
 - 2.12. Osigurati i osposobiti dovoljan broj stručnjaka te prostorne, materijalne i druge preduvjetne potrebne za provedbu mjera vezanih uz poremećaje u ponašanju u području zdravstva, školstva, socijalne skrbi, policije te prekršajnih i kaznenopravnih mjera.
 - 2.13. Analiza stanja i unaprjeđenje postojeće mreže različitih oblika skrbi o djeci i mladima s poremećajima u ponašanju.
- 3. *Osnaživanje obitelji* (planirano je 5 mjeru kroz 18 aktivnosti)**
- 3.1. Izraditi plan osposobljavanja za odgovorno roditeljstvo i promicati njegovu provedbu u svakodnevnom životu.
 - 3.2.Osiguravanje novih preventivno savjetodavnih oblika pomoći obitelji u riziku.
 - 3.3.Definirati mjere rane pomoći u suočavanju s čimbenicima rizika.
 - 3.4.Osigurati pomoć djeci koja žive u rizičnim uvjetima i djeci i mladima rizičnog ponašanja u njihovoj obitelji s ciljem smanjenja broja djece i mladih izdvojenih iz obitelji.
 - 3.5.Izraditi programe rada s roditeljima koji zanemaruju i zlostavljaju djecu i osigurati njihovu provedbu.
- 4. *Osnaživanje lokalne zajednice* (planirano je 2 mjeru kroz 7 aktivnosti)**

4.1. Identificirati mehanizme djelovanja neophodne za izgradnju sustava prevencije poremećaja u ponašanju u lokalnoj zajednici i izraditi program djelovanja.

4.2. Osigurati uvjete za izradu i provedbu programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih u svakoj lokalnoj zajednici, općini, gradu i županiji te njihovu provedbu.

1.9.4. STOP PROGRAM – PRVI NACIONALNI PROGRAM PREVENCIJE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE U HRVATSKOJ

Projekt je pokrenula Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mlade u suradnji s Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom socijalne politike i mladih, Ministarstvom unutarnjih poslova, drugim udrugama, Centrom za socijalnu skrb Zagreb i Gradom Zagrebom.

Raširenost nasilja među djecom i mladima kojoj nerijetko možemo svjedočiti čak i usred dana u školi, na ulici, u obitelji, potkrepljuju i statistički podaci. Maloljetnici godišnje počine oko 8.000 prekršaja od kojih četvrtinu na području Grada Zagreba. Roditelji koji svoju djecu puštaju da noću lutaju ulicama grada uglavnom svjesno krše zakon za što najčešće nema kazne. Policija godišnje bilježi više od 3.000 slučajeva mladih do 16 godina koji su na ulici poslije 23 sata bez roditeljskog nadzora, što je protivno odredbama Obiteljskog zakona. Policija ne može sankcionirati roditelja, već ovakve situacije prijavljuje centru za socijalnu skrb koji mjerama obiteljsko-pravne zaštite može sankcionirati roditelje. Te mjere kreću se od upozorenja ili nadzora nad izvršavanjem roditeljske skrbi pa sve do oduzimanja roditeljske skrbi.

Budući da ovi trendovi iz godine u godinu rastu i da dosadašnje represivne mjere poput sudskih ukora ili novčanih kazni nisu dale zadovoljavajuće rezultate u smanjenju slučajeva maloljetničke delikvencije, sve veći naglasak stavlja se na programe prevencije. Cilj preventivnih programa jest umanjiti pojavnost nasilja među djecom i maloljetnicima pravodobnim ranim intervencijama, edukacijom djece i roditelja, savjetovanjem, te uključivanjem djece i maloljetnika u društvene i sportske aktivnosti. Jedan takav program konačno je zaživio i u Hrvatskoj. Hrvatski projekt STOP PROGRAM nastao je na iskustvima nizozemskog projekta pod nazivom *Halt program*. U Nizozemskoj svake godine više od 20.000 maloljetnika biva usmjereni na *Halt program* što je skoro polovina broja mladih ljudi koji dolaze pred policiju svake godine. Maloljetnicima se nudi mogućnost da za protupravno ponašanje ne budu procesuirani. Alternativa sudskom postupanju je da prihvate savjetovanje, trening ili rad u humanitarnim organizacijama, ispriku, plaćanje naknade štete žrtvi.

Potaknuta pozitivnim nizozemskim iskustvima Hrvatska Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež odlučila je pokrenuti pilot projekt prevencije maloljetničke delikvencije. Stop program je suvremeni odgojni program koji na neprihvatljivo ponašanje maloljetnika odgovara alternativnim sankcijama i brzim postupanjem nudeći im mogućnost prekida postupka uz prihvatanje svoje odgovornosti i promjene kroz društveno-koristan rad. Pilot faza Stop programa provedena je na području zagrebačke općine Trnje gdje su djelatnici policijske postaje za vrijeme vikenda stupali u kontakt s maloljetnicima zatećenim na ulici bez pratnje roditelja poslije 23 sata. U skladu sa člankom 95. Obiteljskog zakona, koji propisuje da roditelji imaju dužnost djetetu mlađem od šesnaest godina zabraniti noćne izlaska bez svoje pratnje ili pratnje druge odrasle osobe u koju imaju povjerenje, kontaktirani maloljetnici bili su u prekršaju.

Kontakt policije s maloljetnicima nije imao represivan karakter. U skladu sa člankom 114. Zakona o sudovima za mladež, specijalizirani policijski službenici posebno educirani za rad s najmlađom dobnom skupinom pristupali su maloljetnicima u prekršaju te ih pozvali na informativni razgovor i predstavljanje Stop programa u policijsku postaju Trnje. Potom su pozvani i roditelji. Maloljetnicima je ponuđeno da dobrovoljno sudjeluju u Stop programu koji uključuje savjetovanje, informiranje maloljetnika i roditelja u centru za socijalnu skrb o važnosti kvalitetnog odgoja, prevencije i štetnih posljedica nasilja te dobrovoljno sudjelovanje maloljetnika u radu jedne od 12 udruga koje su bile partneri projekta. Rezultati provedenog pilot projekta ukazuju da je 80% maloljetnika i roditelja pristalo na savjetovanje i društveno koristan rad maloljetnika u jednoj od udruga. Svega 20% roditelja odbilo je suradnju.

Djelatnici centra za socijalnu skrb primijetili su da između maloljetnika koji su sudjelovali u projektu i njihovih roditelja nedostaje kvalitetne komunikacije. Naglasak savjetovanja roditelja bio je na razvoju efikasnijih roditeljskih vještina. Stručna ocjena djelatnika centra za socijalnu skrb bila je iznimno pozitivna. Naglasili su da ovaj program zahvaća i potrebe roditelja kojima je svakako potrebna pomoć u odgoju. Djelatnici policije također su zadovoljni provedenim pilot projektom te predlažu proširenje programa i na prekršajna djela počinjena od strane maloljetnika. U tom smislu su izmjene Prekršajnog zakona kako djeca ne bi morala u sudske procese, već da im se odmah ponude alternativne sankcije u obliku društveno korisnog rada i savjetovanja.

Projektni tim nastaviti će s dalnjom primjenom Stop programa u zagrebačkim općinama Centar i Medveščak, a Udruga predviđa i posebne programe obuke odabralih policajaca i socijalnih radnika koji će projekt provoditi. Nema sumnje da je ovaj pilot projekt u Zagrebu ostvario pozitivne rezultate, samo je pitanje hoće li to prepoznati politika čija je

podrška nužna ako želimo da ovaj projekt zaživi na nacionalnoj razini što i jest inicijalna ideja projektnog tima Stop programa. S obzirom na rezultate pilot projekta Stop program ima snažan potencijal da postane nacionalni program prevencije maloljetničke delikvencije.

1.10. PRAVNI POLOŽAJ MALOLJETNIH DELINKVENATA U HRVATSKOJ

Pravni položaj maloljetnih delinkvenata oduvijek se razlikovao od pravnog statusa punoljetnih počinitelja kaznenih djela i on se najprije očitovao u blažem kažnjavanju, a zatim i u izricanju posebnih sankcija za maloljetnike. U prošlom stoljeću razvoj kaznenog prava za maloljetnike kretao se u pravcu sve većeg razlikovanja i postupnog odvajanja od općeg kaznenog prava, tako da se danas već može govoriti o maloljetničkom kaznenom pravu kao posebnoj grani kaznenog prava.

Glavni izvor maloljetničkog kaznenog prava u Republici Hrvatskoj je Zakon o sudovima za mladež iz 1997. godine. (201) Prema članku 1. njegove se odredbe primjenjuju na „mlade počinitelje kaznenih djela (maloljetnike i mlađe punoljetnike)“, dok se u članku određuju fiksne dobne granice za svaku od navedenih kategorija. Tako je maloljetnik ona osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila 14, a nije navršila 18 godina života, dok je mlađi punoljetnik osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila 18, a nije navršila 21 godinu života. Zakon polazi od uskog pojma maloljetničke delikvencije kojega sačinjavaju samo kaznena djela, a ne i druga protupravna ponašanja ili preddeliktna stanja maloljetnika kojima je potrebno pružiti odgoj, pomoći i zaštitu, te propisuje primjenu svojih odredaba isključivo prema maloljetnicima koji su počinili neko kazneno djelo. Na temelju ovako određenih granica kaznenopravnog maloljetništva može se zaključiti da se Zakon o sudovima za mladež ne primjenjuje na osobe ispod 14 godina kad počine neko kazneno djelo (djeca). Te su osobe apsolutno kazneno neodgovorne, one se ne izvode pred sud niti se prema njima primjenjuju odgojne mjere predviđene za maloljetnike, već se prepuštaju centrima za socijalnu skrb da oni poduzmu izvankaznene mjere pomoći i zaštite.

Zakonom o sudovima za mladež određen je materijalnopravni i procesnopravni položaj mlađih punoljetnika. Na njih se u pravilu primjenjuje opće kazneno pravo za osobe iznad 21. godine života, ali se pod određenim uvjetima, mogu primjeniti i neke odgojne mjere (šest od ukupno osam koliko ih predviđa Zakon), te kazna maloljetničkog zatvora kao posebna vrsta kazne oduzimanja slobode. Ovakvim određivanjem materijalnopravnog položaja mlađih punoljetnika stvorene su velike mogućnosti za individualizaciju tretmana ove kategorije počinitelja kaznenih djela. Na njih se, osim kazne dugotrajnog zatvora i jedne sigurnosne mjere, mogu primjeniti sve ostale sankcije za punoljetnike (ukupno devet), što uz

većinu maloljetničkih sankcija (šest odgojnih mjera i kazna maloljetničkog zatvora) čini ukupan broj od 16 različitih vrsta sankcija. Na taj način riješen je problem naglog prijelaza iz odgojnog maloljetničkog prava u represivno opće kazneno pravo punoljetnika.

1.10.1. SANKCIJE ZA MALOLJETNE DELINKVENTE - POČINITELJE KAZNENIH DJELA

Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije izriču (182):

- odgojne mjere
- maloljetnički zatvor i
- sigurnosne mjere.

Maloljetniku koji je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršio četrnaest, a nije navršio šesnaest godina života (mlađi maloljetnik), mogu se izreći samo odgojne mjere. Maloljetniku koji je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršio šesnaest, a nije navršio osamnaest godina života (stariji maloljetnik), mogu se izreći odgojne mjere, a uz uvjete predviđene Zakonom o sudovima za mladež, maloljetnički zatvor.

Svrha je maloljetničkih sankcija pružanje zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opće i stručne izobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela, utjecati na njegov odgoj, razvijanje njegove cjelokupne ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti.

Odgojne mjere

Odgojne mjere jesu:

- 1) sudski ukor
- 2) posebne obvezе:
 - a) da se ispriča oštećeniku
 - b) da prema vlastitim mogućnostima popravi ili nadoknadi štetu nanesenu kaznenim djelom
 - c) da redovito pohađa školu
 - d) da ne izostaje s radnog mjesta
 - e) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima
 - f) da prihvati zaposlenje i u njemu ustraje
 - g) da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove komunalnog ili ekološkog značenja

- h) da se uzdrži od posjećivanja određenih lokalâ, odnosno priredaba i kloni društva određenih osoba koje na njega štetno utječu
 - i) da se, uz suglasnost maloljetnikova zakonskog zastupnika, podvrgne stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih ovisnosti
 - j) da se uključi u pojedinačni ili skupni rad u savjetovalištu za mlade
 - k) da sudjeluje na tečajevima za stručno osposobljavanje
 - l) da bez posebnog odobrenja centra za socijalnu skrb ne može trajnije napustiti mjesto prebivališta ili boravišta
 - m) da se radi provjere znanja prometnih propisa uputi u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača.
- 3) upućivanje u centar za odgoj
- 4) pojačana briga i nadzor
- 5) pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi
- 6) upućivanje u odgojnu ustanovu
- 7) upućivanje u odgojni zavod
- 8) upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu.

Prve tri odgojne mjere izriču se kad je potrebno utjecati na maloljetnikovu ličnost i ponašanje mjerama upozorenja, usmjeravanja ili drugim primjerenim mjerama, a odgojne mjere pojačanog nadzora kad za maloljetnikov odgoj i razvoj treba poduzeti trajnije mjere uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć, a nije potrebno maloljetnikovo odvajanje od dotadašnje sredine. Ostale odgojne mjere (zavodske mjere) izriču se kad prema maloljetniku treba poduzeti trajnije i intenzivnije odgojne mjere ili mjere liječenja uz njegovo odvajanje od dotadašnje sredine. Zavodske mjere primjenjuju se kao krajnje sredstvo i smiju trajati, u granicama određenim Zakonom o sudovima za mladež, samo koliko je potrebno da bi se ostvarila njihova svrha.

Pri izboru odgojne mjere sud će uzeti u obzir:

- maloljetnikovu dob, njegovu tjelesnu i duševnu razvijenost, njegove duševne osobine te osobne sklonosti
- težinu i narav počinjenoga djela, pobude iz kojih i okolnosti u kojima je djelo počinio, ponašanje nakon počinjenog djela i osobito je li, ako je to mogao, pokušao spriječiti nastupanje štetne posljedice ili nastojao nadoknaditi počinjenu štetu
- njegove životne uvjete, zdravstveno stanje, obiteljske prilike, obrazovanje i odgoj

- je li i prije počinio kaznena djela i je li mu već bila izrečena maloljetnička sankcija
- sve okolnosti koje utječu na izbor takve odgojne mjere kojom će se moći najbolje ostvariti svrha odgojnih mjera.

Maloljetnički zatvor

Kazna maloljetničkog zatvora posebna je vrsta kazne oduzimanja slobode koja je u pogledu izricanja, trajanja, svrhe i sadržaja tretmana prilagođena mladim počiniteljima kaznenih djela. Ta jedina kazna predviđena za mlade počinitelje izriče se starijim maloljetnicima (od 16 do 18 godina) i mlađim punoljetnicima (od 18 do 21 godine) samo za najteža kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora pet godina ili teža kazna, ako je u konkretnom slučaju, s obzirom na narav i težinu djela i visok stupanj krivnje potrebno izreći kaznu. Time je u dovoljnoj mjeri naglašena izuzetna primjena ove najstrože maloljetničke sankcije za vrlo uski krug mlađih počinitelja najtežih kaznenih djela.

U vezi s kaznom maloljetničkog zatvora Zakon propisuje da se starijem maloljetniku i mlađem punoljetniku može primijeniti pridržaj izricanja maloljetničkog zatvora. Tom se mjerom mlađi počinitelj proglašava krivim za kazneno djelo za koje postoje uvjeti za primjenu kazne maloljetničkog zatvora, pri čemu se izricanje kazne odgađa na rok kušnje od najmanje jedne, a najviše tri godine, s tim da mu se istovremeno može primijeniti odgojna mjera pojačanog nadzora i jedna ili više posebnih obveza.

Sigurnosne mjere

Prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela mogu se uz odgojnu mjeru ili kaznu maloljetničkog zatvora primijeniti sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja, obveznog liječenja od ovisnosti, protjerivanja stranca iz zemlje i oduzimanja predmeta, a prema starijem maloljetniku i mjeru sigurnosti zabrane upravljanja motornim vozilom. (148)

1.11. IZVORI PODATAKA

Da bi rad na praćenju i proučavanju maloljetničkog prestupništva bio kvalitetan, on podrazumijeva i kvalitetne izvore podataka. (53) Kad je riječ o ocjeni opsega i kretanja delinkventnog ponašanja nekih osoba, u našem slučaju maloljetnika, prisiljeni smo se osloniti na statističke podatke o stanju i kretanju kriminaliteta maloljetnika. Tim podacima raspolažu različite institucije, ali svaka od njih ima specifične podatke razmjerno zadacima i svrhama koje pojedina institucija mora ostvariti. Podaci o kriminalitetu djece i maloljetnika mogu se naći kod policije, državnog odvjetništva, sudova, centra za socijalnu skrb i u publikacijama

Državnog zavoda za statistiku. Međutim, svaki od tih podataka/izvora ima svojih dobrih ali i loših strana. Policija tako raspolaže podacima o osobama koja su prijavljena zbog kaznenog djela, kao i onima koje policija otkrije kao izvršitelje nekog kaznenog djela. Međutim, podaci policije usmjereni su više na delikt i načine njegova izvršenja nego na izvršitelja. Također, policija najčešće neće raspolagati podacima za one maloljetnike koji nisu počinili kazneno djelo što se goni po službenoj dužnosti. Slabost podataka policije je naravno i ta što sumnja da je neka osoba izvršila kazneno djelo ne mora značiti da je ona zaista to djelo i izvršila. Državno odvjetništvo samostalno je i nezavisno pravosudno tijelo koje pokreće i ustraje u krivičnom postupku, odnosno donosi odluku o nepokretanju kaznenog postupka za sve maloljetne izvršitelje kaznenih djela, bez obzira na to da li su izvršili kazneno djelo koje se goni po službenoj dužnosti ili po privatnoj tužbi. Iz evidencije državnog odvjetništva tako je moguće dobiti podatak o svim maloljetnicima koje su osnovano sumnjive da su na nekom području u nekom vremenskom razdoblju počinili neko kazneno djelo. Sudovi raspolažu podacima o broju maloljetnika za koje je državno odvjetništvo pokrenulo postupak, kao i za one kojima je izrečena neka kaznena sankcija. Ti podaci međutim nisu najpogodniji za praćenje stanja i kretanje kriminaliteta maloljetnika jer sudovi ne raspolažu podacima o počiniteljima kaznenih djela koji nisu imali 14 godina života (djeca), kao ni o onim maloljetnicima za koje državno odvjetništvo nije pokrenulo postupak primjenom načela svrhovitosti. Centar za socijalnu skrb trebao bi raspolagati podacima o stanju i kretanju kriminaliteta djece i maloljetnika na svojem području jer ga je državno odvjetništvo dužno obavijestiti o svakom prijavljenom djetetu, o nepokretanju prijavljenog postupka prema maloljetniku i o svakom maloljetniku za kojeg se stavlja zahtjev za pokretanje postupka. Neki analitičari međutim nerado koriste ove podatke budući su primijetili kako im je kvaliteta prilično neujednačena i ovisi o organizacijskim i kadrovskim uvjetima pojedinog centra. Podaci o stanju i kretanju kriminaliteta maloljetnika mogu se naći i u publikacijama i dokumentaciji koju objavljuje Državni zavod za statistiku. Ti podaci međutim nisu pogodni za operativno i ažurno praćenje kretanja pojave budući se objavljuju s određenim zakašnjenjem (2 – 3 godine), što znatno umanjuje njihovu aktualnost. S druge strane, ovi podaci su vrlo pouzdani i stoga korisni kada se vrši usporedba različitih vremenskih razdoblja, kao i usporedbe s drugim državama. Jednako tako, ovi podaci su pouzdani u svrhu znanstveno istraživačkog rada.

Nužno je međutim napomenuti kako raspoloživi podaci o stanju i kretanju kriminaliteta maloljetnika zasigurno ne sadrže sav kriminalitet i sve počinitelje. Ima svakako znatan broj kaznenih djela za koje se uopće ne dozna, dijelom i zbog toga što oštećeni iz

raznih razloga ne prijavljuje kazneno djelo. Poznato je da je ova „tamna brojka“ kod nekih delikata naročito visoka (npr. sitne krađe). Stoga se ne čini neosnovana tvrdnja kritičara statističkih podataka o kriminalitetu, a koji smatraju da ti podaci zapravo ne pokazuju stvarno stanje i kretanje kriminaliteta već stupanj uspješnosti i usmjerenost djelovanja institucija društvene kontrole. Za potrebe ove studije korišteni su podaci centara za socijalni rad o svakom ispitaniku kao najpotpuniji za svrhu ovog istraživanja, te podaci Državnog zavoda za statistiku o kretanju maloljetničke delinkvencije i njenim osobitostima na području Republike Hrvatske.

2. PREDMET, ZADACI I CILJ ISTRAŽIVANJA

2.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Osnovne teorijske kategorije u ovom istraživanju su: maloljetnici, kaznena djela, intenzitet delinkventne aktivnosti, poremećaji u ponašanju, poremećeni unutarobiteljski odnosi, kazneno pravne sankcije, socijalni rad.

Predmet istraživanja jest:

1) fenomenološka obilježja populacije maloljetnih delinkvenata: fenomen maloljetničke delinkvencije – pojam, raširenost, oblici, uzroci, socijalna struktura, posljedice, učestalost delinkventnog ponašanja među maloljetnicima u Republici Hrvatskoj.

Podaci o maloljetničkoj delinkvenciji bit će prikupljeni iz dostupnih zvaničnih dokumenata u Republici Hrvatskoj.

2) istraživanje obiteljskih faktora koji mogu utjecati na pojavu maloljetničke delinkvencije i značajnost utjecaju pojedinog od tih faktora na pojavu ovog fenomena, a osobito na pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela od strane maloljetnika.

U tom području osobito će se obraditi dvije skupine mogućih kauzalnih faktora:

- socijalnodemografska obilježja obitelji,
- unutarobiteljski odnosi.

Podaci za ovaj dio istraživanja bit će prikupljeni primjenom posebno priređenog instrumentarija.

Istraživanje će obuhvatiti fenomen maloljetničke delinkvencije s aspekta recidivizma kaznenih djela.

Istraživanje će se obaviti u Republici Hrvatskoj.

Pristup istraživanju u ovom radu je multidisciplinaran. Zbog multidisciplinarnosti predmeta istraživanja koristiti će se teorijsko-metodološka saznanja brojnih disciplina kao što su: socijalna politika, socijalni rad, socijalna patologija, socijalna pedagogija, kriminologija, viktimalogija, socijalna psihijatrija i kazneno pravo.

2.2. ZADACI ISTRAŽIVANJA

Zadaci istraživanja su sljedeći:

- Utvrditi socijalnodemografska obilježja obitelji maloljetnih delinkvenata;
- Utvrditi socijalnodemografske čimbenike unutar obitelji koji mogu imati značaj za nastanak delinkventnog ponašanja maloljetnika i pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela;

- Utvrditi unutarobiteljske odnose koji mogu imati značaj za nastanak devijantnog ponašanja maloljetnika i pojavu recidivizma/nerecidivizma u izvršavanju kaznenih djela.

2.3. CILJ I VARIJABLE ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj istraživanja je utvrditi postoji li značajna povezanost između sociodemografskih obilježja obitelji kao i unutarobiteljskih odnosa i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika i dati znanstveno objašnjenje ove povezanosti. Unutar ovog generalnog odnosa, između mogućih uzroka i uočenih posljedica, raščlaniti će se s jedne strane utvrđene sociodemografske karakteristike kao i unutarobiteljski odnosi a s druge strane karakteristike i učestalost izvršenih kaznenih djela. Tako će se utvrditi karakteristike unutar definiranih podskupina (nerecidivisti - recidivisti). Istražiti će se prediktivna vrijednost sociodemografskih karakteristika obitelji i unutarobiteljskih odnosa u procjeni pojavnosti recidivizma - ponavljanja izvršenja kaznenih djela. Nadalje, cilj istraživanja je znanstvena deskripcija i objašnjenje fenomenoloških obilježja recidivizma kod maloljetnih delinkvenata kroz analizu: pojma, raširenosti, oblika, karakteristika sankcija; kao i fenomenoloških obilježja nerecidivista/recidivista - počinitelja kaznenih djela analizom obrasca ponašanja, obrasca doživljavanja unutarobiteljskih odnosa, socijalne strukture te načina i kvalitete života ispitanika.

Polazeći od cilja istraživanja određene su varijable koje će se prikupiti pomoću odgovarajućeg instrumentarija, a to su:

1. Varijable koje se odnose na socijalnodemografska obilježja ispitanika: starost, spol, redoslijed rođenja, nacionalna ili etnička pripadnost, škola koju polazi.
2. Varijable koje se odnose na socijalnodemografska obilježja obitelji: obiteljski status maloljetnika, vitalna obilježja obitelji, aktualni bračni status roditelja, s kim je maloljetnik živio najveći dio života, školska spremu roditelja, radna aktivnost roditelja. Podaci o ovim varijablama prikupljaju se pomoću Instrumenta za sakupljanje podataka o sociodemografskim obilježjima kojim se jednim dijelom ekstrahiraju podaci iz socijalne dokumentacije.
3. Varijable koje se odnose na procjenu intenziteta delinkventne aktivnosti maloljetnika: evidentirana delinkventna aktivnost, vrsta kaznenog djela zbog kojeg je pokrenut proces, izrečene sankcije.
4. Varijable koje se odnose na manifestne oblike poremećaja u ponašanju maloljetnih delinkvenata, a obuhvaćaju dvije skupine pitanja:

- a) evidentirani poremećaji u ponašanju i
 - b) mjere koje je poduzela socijalna služba zbog evidentiranih poremećaja ponašanja.
5. Varijable koje se odnose na samoprocjenu unutarobiteljskih odnosa i osjećaja: (ne)razumijevanje i (ne)slaganje u obitelji, (ne)povjerenje roditelja prema djetetu, kažnjavanje i maltretiranje, osjećaj (ne)pripadanja obitelji, (ne)jednakost odnosa roditelja prema djeci, očekivanja roditelja, stav prema zanimanju roditelja, postojanje finansijskih problema, odnos roditelja prema prijateljima djeteta, alkoholizam roditelja, svađe roditelja, osjećaj osamljenosti, strah od dolaska kući.
6. Varijable koje se odnose na samoprocjenu nepovoljnih životnih okolnosti.

Varijable navedene pod 5. i 6. prikupljaju se primjenom validiranih samoprocjenskih upitnika (ispunjavaju ispitanici).

3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Hipoteze u ovom istraživanju prilagođene su predmetu i ciljevima istraživanja. Sukladno tome, poći će se od sljedećih hipoteza:

Osnovna hipoteza

Osnovna hipoteza u ovom istraživanju je postojanje značajne povezanosti između određenih nepovoljnih obiteljskih čimbenika i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika.

Posebne hipoteze

- *Postoje značajne razlike u pojedinim sociodemografskim karakteristikama obitelji i unutarobiteljskim odnosima između nerecidivista i recidivista izvršitelja kaznenih djela kod maloljetnih delinkvenata.*
- *Recidivizam nije značajno povezan s porastom životne dobi izvršitelja kaznenog djela.*
- *Kod maloljetnika koji su izvršili recidiv kaznenog djela prisutni su i drugi oblici poremećaja u ponašanju.*

4. ISPITANICI I METODE ISTRAŽIVANJA

4.1. ISPITANICI

Istraživanje je učinjeno na uzorku od 161 maloljetnog delinkventa - izvršitelja kaznenih djela u Republici Hrvatskoj. Istraživanjem su obuhvaćeni maloljetni delinkventi – počinitelji kaznenih djela bez obzira na vrstu kaznenog djela i vrstu izrečenih zakonskih sankcija ili je kazneni postupak pred sudskim vijećem prema njima obustavljen, ali samo iz razloga primjene načela svrhovitosti. Faktor uključivanja u skupinu ispitanika bila je pravomoćna sudska presuda.

S druge strane, za stjecanje uvida u kretanje maloljetničke delinkvencije kao i njenih osobitosti na području Republike Hrvatske korišteni su podaci Državnog zavoda za statistiku RH.

4.2. METODE ISTRAŽIVANJA

Metode koje su u istraživanju primijenjene zasnivaju se na predmetu i ciljevima istraživanja, kao i na postavljenim hipotezama. Polazeći od takvog pristupa, u istraživačkom procesu primijenjene su sljedeće metode:

- Opće metode istraživanja

U skladu s predmetom istraživanja u radu su primijenjene analitičko-deduktivna metoda, komparativna metoda i statističke metode.

- Posebne metode i tehnike

Posebne istraživačke metode i tehnike koje su primijenjene u ovom istraživanju su analiza sadržaja te upitnici za samostalno ispunjavanje (engl. *Youth Self-Report, self administered questionnaire*) od strane ispitanika.

Analiza sadržaja odnosi se na podatke iz socijalne dokumentacije. Za analizu sadržaja pripremljeni su instrumenti za prikupljanje općih podataka o maloljetnim izvršiteljima kaznenih djela, zatim o sociodemografskim obilježjima obitelji, o intenzitetu delinkventne aktivnosti maloljetnika te o manifestacijama poremećaja u ponašanju maloljetnog delinkventa. Posljednji navedeni instrument za prikupljanje podataka iz socijalne dokumentacije sadrži evidentirane poremećaje u ponašanju te mjere koje je centar za socijalnu skrb poduzeo zbog evidentiranih poremećaja ponašanja. Instrumentarij za prikupljanje podataka iz socijalne dokumentacije ispunjavati će diplomirana socijalna radnica (istraživač) neposrednim prikupljanjem podataka iz socijalne dokumentacije.

Dva su upitnika predviđena za samostalno ispunjavanje od strane ispitanika: validirani upitnici „Samoprocjena mladih o ponašanju i osjećajima“ i „Samoprocjena nepovoljnih životnih okolnosti – problemska skala“. (239, 240)

4.3. POSTUPAK PRIKUPLJANJA PODATAKA

Odabir ispitanika vršen je metodom sistematskog uzorka u centrima za socijalnu skrb. Sistematski uzorak prikupljen je tako da je socijalna dokumentacija (SOD) maloljetnih delinkvenata složena abecednim redom. Nakon toga uziman je svaki drugi sve dok nije formiran potreban broj ispitanika.

Uzorkovanje je izvršeno unutar populacije evidentiranih maloljetnika počinitelja kaznenih djela, bez obzira na vrstu kaznenog djela kojima su u vrijeme istraživanja izrečene pravomoćne kaznene sankcije, bez obzira na vrstu izrečene sankcije. Anketiranje ispitanika je obavljen u centrima za socijalnu skrb. Ispitanicima je prije početka anketiranja data opća uputa u pisanoj i usmenoj formi. U općoj uputi istaknuti su cilj i svrha istraživanja, molba da se upitnik popunjava samostalno, bez konzultacija s drugim osobama, kao i molba da se objektivno odgovara na data pitanja. Istaknuto je da je anketa anonimna, dobrovoljna, te da će njeni podaci biti korišteni isključivo u istraživačke svrhe. U uvodnom djelu sakupljanja podataka ispitanicima je objašnjeno zbog čega su odabrani te im se predstavo ispitivač. Zatim su im podijeljeni upitnici te objašnjeno da su u prvom upitniku navedene tvrdnje koje se odnose na obitelj i način života (Prilog 5). U drugom upitniku navedeni su unutarobiteljski odnosi koji su se moguće dogodili u njihovim obiteljima (Prilog 6).

Prikupljanje podataka provedeno je u četiri veća centra za socijalnu skrb s područja RH, uz stalnu nazočnost diplomirane socijalne radnice - istraživača.

Ispitanici su pristupili popunjavanju upitnika u skupinama od pet ispitanika. Ovakav postupak omogućio je prisniji odnos između ispitanika i voditelja. Tokom ispunjavanja upitnika svaki ispitanik je mogao zatražiti objašnjenje pojedinog pitanja od voditelja istraživanja.

Nakon ispunjavanja upitnika ispitanicima je omogućeno da u izravnom kontaktu s istraživačem postavljaju pitanja i daju vlastite komentare. Uz to bilo im je omogućeno da individualno komuniciraju s istraživačem o nekim mislima i osjećajima koje su imali tokom ispunjavanja upitnika (engl. *face to face*), a dobivene podatke iz razgovora s ispitanicima istraživač je unosio u instrument za ekstrakciju podataka iz socijalne dokumentacije o sociodemografskim karakteristikama obitelji i tako dopunjavao s važnim podacima.

Što se tiče podataka o maloljetničkoj delinkvenciji za područje čitave Republike Hrvatske korišteni su službeni izvještaji Državnog zavoda za statistiku RH.

4.3.1. INSTRUMENTARIJ

U prvom dijelu istraživanja obrađeni su statistički podaci o kretanju i osobitostima maloljetničke delinkvencije u Republici Hrvatskoj. Radi se o podacima koji se odnose na prijavljene, optužene i osuđene maloljetne osobe, na spolnu strukturu delinkvenata, na vrste kaznenih djela koje su počinili, na vrste odluke u kaznenom postupku te konačno na vrste izrečenih sankcija. Razmatrani su dostupni podaci o obiteljskim prilikama kod maloljetnih delinkvenata, kao i ranije osude zbog izvršenja kaznenog djela (istovrsnog ili drugog, jednog ili više njih). Neki podaci se odnose na razdoblje od 1993., odnosno 2003., do 2012. godine, dok se veći dio podataka odnosi na posljednje dostupne za 2012. Obrađeni su podaci iz Statističkog izvješća broj 1505 Državnog zavoda za statistiku RH iz 2013. godine. (192)

U drugom dijelu prikazani su podaci koji se odnose na vlastita istraživanja maloljetničke delinkvencije s obzirom na recidivizam u izvršavanju kaznenih djela i moguću uzročno posljedičnu povezanost s određenim obiteljskim faktorima. U tom dijelu istraživanja korišten je određeni instrumentarij. Prvo je korišten instrument za ekstrakciju podataka iz socijalne dokumentacije o općim podacima maloljetnih počinitelja kaznenih djela, kojima je temelj bio identifikacija i razvrstavanje ispitanika prema dobi, spolu, nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti te školovanju (Prilog 1). Potom, instrument za prikupljanje podataka o sociodemografskim obilježjima obitelji unutar kojega se nalaze čestice: obiteljski status maloljetnika, vitalna obilježja obitelji, aktualni bračni status roditelja, s kim maloljetnik živi, školska spremu roditelja te radna aktivnost roditelja (Prilog 2). Pomoću posebnog instrumenta ekstrahirani su podaci iz SOD-a za procjenu intenziteta delinkventne aktivnosti maloljetnika koji sadrži tri bloka i to brojnost kaznenih djela, vrste kaznenih djela te sankcije (Prilog 3). Slijedi instrument za ekstrakciju podataka iz SOD-a o manifestacijama poremećaja u ponašanju maloljetnog delinkventa koji uključuje čestice podijeljene u dva bloka i to evidentirani poremećaji te mjere koje je poduzeo centar za socijalnu skrb (Prilog 4). Ove cjeline ispunjavala je diplomirana socijalna radnica - istraživač.

U ovom dijelu istraživanja kao izvor podataka korišteni su spisi kaznenih predmeta kao i socijalna dokumentacija temeljem kojih se odgovaralo na pitanja iz upitnika.

U radu je korišten instrument za samoprocjenu mladih o ponašanju i osjećajima, na kojoj se od ispitanika tražilo da odrede da li se s određenom tvrdnjom, koja opisuje život ispitanika u obitelji, slažu ili ne slažu, a sadrži 26 čestica (Prilog 5) i problemska skala za

samoprocjenu nepovoljnih životnih okolnosti koja se sastoji od 17 čestica. Od ispitanika se tražilo da odrede prisutnost i koliko im je određena nepovoljna životna okolnost bila neugodna (Prilog 6). (239, 240)

Oblik i sadržaj ovog instrumentarija prikazan je u Prilogu (prilog 1-6).

4.4. STATISTIČKA ANALIZA PODATAKA

U obradi prikupljenih podataka korištene su sljedeće statističke metode:

- deskriptivne metode
- analiza tablica kontingencija (χ^2 test)
- postupak za redukciju dimenzionalnosti multivariatnog prostora (faktorska analiza podkomponentnim modelom s varimax rotacijom)
- analiza prediktivne vrijednosti originalnih i izvedenih varijabli (faktora) u odnosu na kriterijsku varijablu recidivizam (DA/NE) logističkom regresijom
- diskriminacijska analiza.

Podaci su analizirani uporabom programske podrške StatSoft.Inc (2013) STATISTICA (*data analysis software system, version 12*), www.statsoft.com <<http://www.statsoft.com>>

4.5. METODOLOŠKA OBJAŠNJENJA

Prema Godišnjemu provedbenom planu statističkih aktivnosti Republike Hrvatske za 2012. godinu (NN, br. 125/12.), a na temelju Zakona o službenoj statistici (NN, br. 103/03., 75/09. i 59/12.) podaci o kriminalitetu maloljetnih prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba prikupljaju se redovitim statističkim istraživanjima koja se koriste sljedećim statističkim izvještajima (192):

- Statistički izvještaj za maloljetnu osobu prema kojoj je postupak po kaznenoj prijavi i pripremni postupak završen (obrazac SK-3) i
- Statistički izvještaj za maloljetnu osobu prema kojoj je kazneni postupak pred vijećem pravomoćno završen (obrazac SK-4).

Statističke izvještaje ispunjavaju nadležna državna županijska i općinska odvjetništva nakon donošenja konačne odluke, te nadležni županijski i općinski sudovi koji sude u prvom stupnju nakon što je postupak pravomoćno završen. Jedinice promatranja jesu maloljetni počinitelji kaznenih djela, koji mogu biti počinitelji, supočinitelji, poticatelji ili pomagatelji. Ako jedna osoba počini nekoliko kaznenih djela (stjecaj), kao glavno djelo uzima se najteže kazneno djelo. Kad nekoliko osoba sudjeluje u počinjenju jednoga kaznenog djela, svaki se

sudionik (počinitelj) smatra jedinicom promatranja. U tom slučaju svako će se djelo evidentirati kao obilježje kod svakog sudionika, s tim da se odgovorom na posebno pitanje utvrđuje je li riječ o sudioništvu.

Za prijavljene počinitelje kaznenih djela prikazani su podaci o kaznenim djelima, vrsti odluke, sjedištu i području nadležnosti državnog odvjetništva, ranijoj osudi, stjecaju i trajanju postupka. Za optužene počinitelje kaznenih djela prikazani su podaci o kaznenim djelima, vrsti odluke, sjedištu i području nadležnosti suda, godinama života, spolu i trajanju postupka. Za osuđene počinitelje kaznenih djela kojima su izrečene kaznene sankcije prikazani su podaci o kaznenim djelima, izrečenim sankcijama, pokušaju, ranijim osudama, godinama života, spolu, sudioništvu, stjecaju, sjedištu i području nadležnosti suda, državljanstvu i školskoj spremi.

Definicije

Kriminalitet u smislu statističkih istraživanja obuhvaća pojavu od podnošenja prijave za počinjeno kazneno djelo do okončanja postupka od strane državnog odvjetništva, odnosno pravomoćne odluke suda nadležnoga za maloljetnike.

Maloljetni počinitelji kaznenih djela jesu osobe koje su u vrijeme počinjenja kaznenog djela imale navršenih 14 godina, a nisu navršile 18 godina života.

Mlađi maloljetnik jest osoba koja je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršila 14, a nije navršila 16 godina života, koja se ne može kazniti, nego joj se mogu izreći samo odgojne mjere.

Stariji maloljetnik jest osoba koja je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršila 16, a nije navršila 18 godina života, kojoj se mogu izreći odgojne mjere, a uz uvjete predviđene Zakonom i maloljetnički zatvor.

Prijavljena osoba jest maloljetni počinitelj kaznenog djela prema kojem je postupak po kaznenoj prijavi i pripremni postupak završen.

Optužena osoba jest maloljetna osoba prema kojoj je kazneni postupak pred vijećem pravomoćno završen odlukom kojom je obustavljen postupak pred vijećem ili je izrečena sankcija (maloljetnički zatvor ili odgojne mjere).

Osuđena osoba jest maloljetni počinitelj kaznenog djela prema kojem je izrečena sankcija: maloljetnički zatvor, pridržaj maloljetničkog zatvora ili odgojna mjera. Odgojne mjere jesu sudski ukor, posebne obveze, upućivanje u disciplinski centar, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu. Stupanjem na snagu novog Zakona o sudovima za mladež (NN, br. 84/11. i 143/12.) prestala je primjena

dotadašnje odgojne mjere upućivanja u centar za odgoj. U isto vrijeme počela je primjena nove odgojne mjere upućivanja u disciplinski centar. (182)

Kazneno djelo – načelo zakonitosti iz članka 2. Kaznenog zakona:

- 1) Kaznena djela i kaznenopravne sankcije mogu se propisivati samo zakonom.
- 2) Nitko ne može biti kažnjen niti se prema njemu mogu primijeniti druge kaznenopravne sankcije za djelo koje prije nego je bilo počinjeno nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom određeno kao kazneno djelo i za koje zakonom nije bilo propisano kojom se vrstom i mjerom kazne počinitelj može kazniti.

Osobni podaci o počinitelju kaznenog djela

Osobni podaci o počinitelju kaznenog djela odnose se na stanje u vrijeme počinjenja kaznenog djela.

Pod pojmom **godine života** smatraju se godine starosti koje su osobe navršile u doba počinjenja kaznenog djela.

Pod **školskom spremom** podrazumijeva se najviša završena škola koju je osoba stekla završavanjem neke redovite škole, škole koja zamjenjuje redovitu školu, polaganjem privatnih ispita u redovitoj školi ili završavanjem tečaja kojim se po važećim propisima stekla određena školska spremna.

Narodnost je obilježje koje označuje pripadnost pojedinca narodu ili etničkoj skupini.

Državljanstvo se definira kao stalni pravni odnos pojedine osobe s državom koja pojedincu priznaje poseban pravni status.

Kaznene sankcije za maloljetne osobe

Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije izriču odgojne mjere, maloljetnički zatvor i sigurnosne mjere. Svrha je maloljetničkih sankcija da pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opće i stručne izobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela utječu na njegov odgoj, razvoj njegove cjelokupne osobnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti. (192)

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1. KARAKTERISTIKE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE U REPUBLICI

HRVATSKOJ

Kako bi se stekao uvid u kretanje maloljetničke delinkvencije u RH nužno je promotriti ovaj problem s više aspekata. Temeljni podatak je ukupan broj prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnika kroz duže vremensko razdoblje.

Na Tablici 1. prikazano je kretanje ove pojave kroz dvadesetogodišnje razdoblje (1993. – 2012.).

GODINA	PRIJAVLJENI	OPTUŽENI	OSUĐENI
1993.	3.267	1.900	1.188
1994.	2.961	1.898	1.212
1995.	2.174	1.542	866
1996.	2.274	1.303	732
1997.	2.102	1.076	653
1998.	1.896	922	506
1999.	2.267	1.026	697
2000.	2.375	1.108	787
2001.	2.846	1.133	884
2002.	2.822	1.277	994
2003.	2.909	1.160	875
2004.	2.731	1.306	963
2005.	2.630	1.096	855
2006.	2.830	1.212	974
2007.	3.191	1.250	968
2008.	3.419	1.296	958
2009.	3.188	1.238	987
2010.	3.270	1.269	925
2011.	3.376	1.084	814
2012.	3.113	778	626
PROSJEČNO GODIŠNJE	2.451	1.244	873
		50,7% od prijavljenih	35,6% od prijavljenih

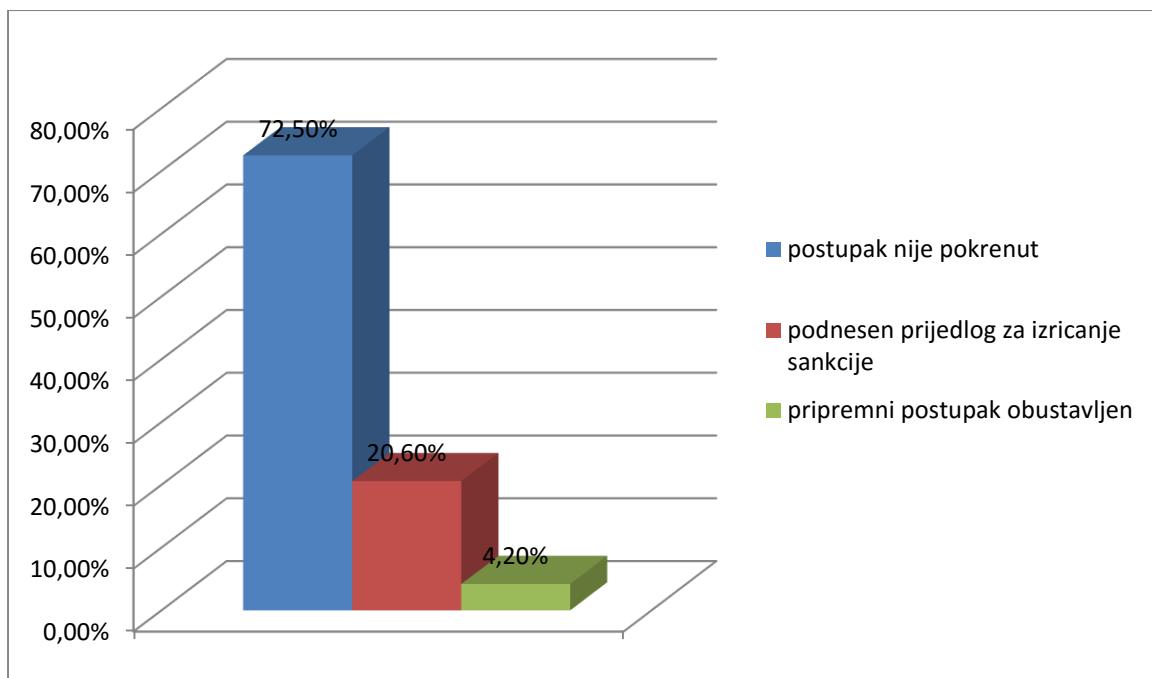
Tablica 1. Prijavljene, optužene i osuđene maloljetne osobe u RH od 1993. do 2012.

Kako je prema popisu stanovništva RH (Popis, 2001. i 2011.) u prosjeku godišnje bilo 192.000 osoba u dobi s navršenih 14 do navršenih 17 godina života to je prosječna godišnja incidencija prijavljenih maloljetnih delinkvenata 12,7/1.000. Prosječno je podnijeta kaznena prijava protiv 50,7% prijavljenih delinkvenata, dok je kaznena sankcija izrečena kod 35,6% prijavljenih. Udio prijavljenih osoba ženskog spola kretao se između 3,0% (1995.) i 7,9%

(2012.). Udio optuženih osoba ženskog spola kretao se između 2,7% (1993.) i 6,0% (2012.), dok je udio osuđenih osoba ženskog spola bio između 3,2% (1993.) i 6,4% (2012.). Kroz čitavo vrijeme prisutan je lagani porast uđjela prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnih osoba ženskog spola.

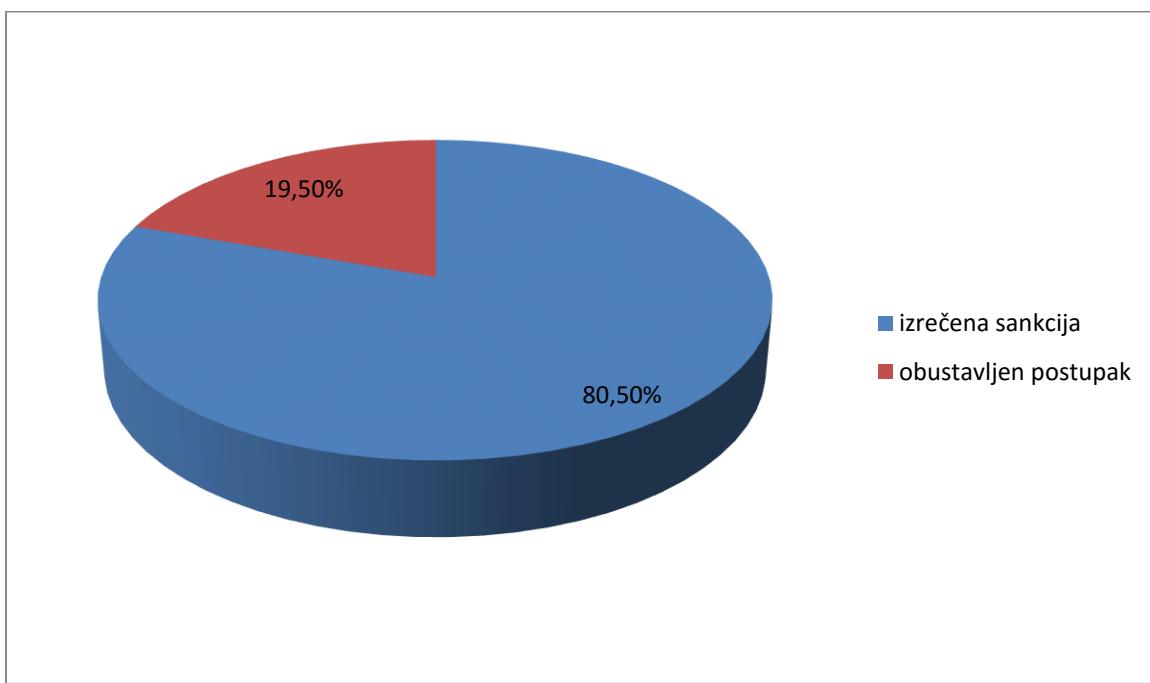
Očita je znatna razlika između broja prijavljenih delinkvenata za raznovrsna kaznena djela i onih koji su u konačnici osuđeni. Taj odnos se neprekidno mijenja i tokom vremena sve je manji udio osuđenih delinkvenata u odnosu na broj onih protiv kojih je policija podnijela prijavu nadležnom odvjetništvu.

Najnoviji podaci koji se odnose na vrstu odluke u kaznenom postupku prema maloljetnim delinkventima za 2012. prikazan je na Slici 1. Očito da se prijedlog za izricanje sankcije odnosi na svega jednu petinu delinkvenata (20,5%).

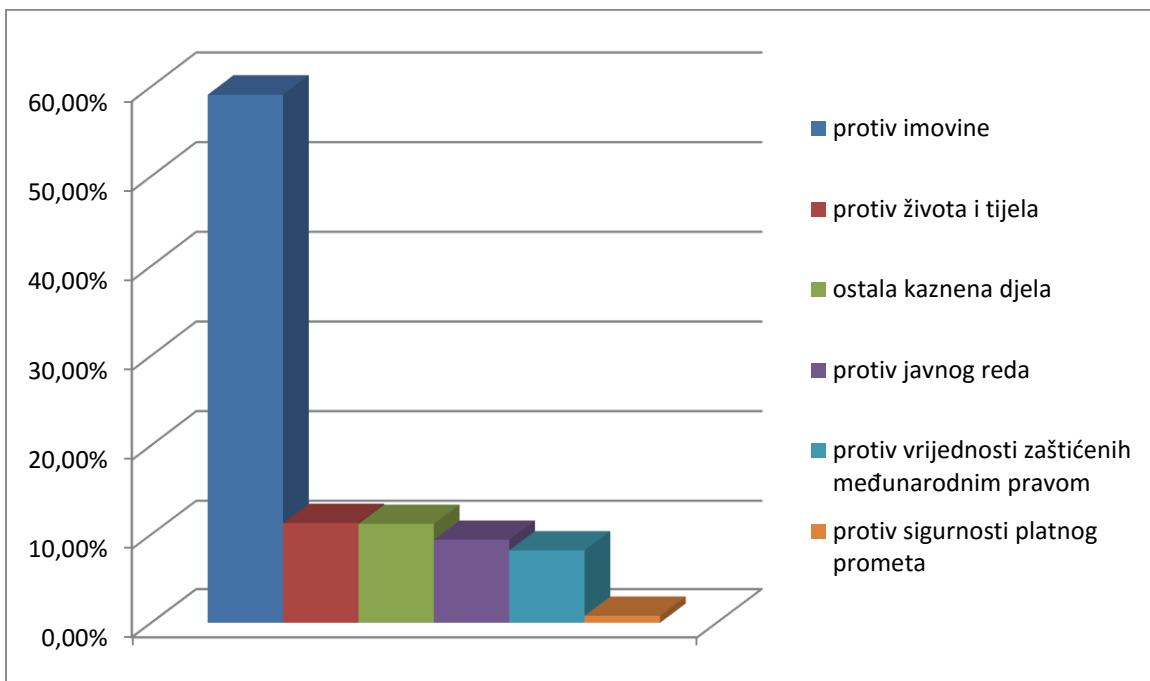

Slika 1. Prijavljene maloljetne osobe prema vrsti odluke u 2012. (N=3.113)

Kod onih delinkvenata kod kojih je postupak pokrenut i protiv kojih je podignuta optužnica kao ishod je moguće izricanje sankcije ili obustavljanje postupka. Na Slici 2. prikazan je udio ovih odluka u postupku u 2012., a na Slici 3. udio optuženih osoba prema vrsti kaznenih djela. Kod 19,5% optuženih delinkvenata postupak je obustavljen a neka vrsta sankcije izrečena je kod njih 80,5%.

Slika 2. Optužene maloljetne osobe u 2012. – prema vrsti odluke (N=778)

Slika 3. Optužene maloljetne osobe u 2012. – prema kaznenim djelima (N=778)

Među optuženima i dalje su najučestalija kaznena djela protiv imovine (59,1%), a slijede ona protiv života i tijela s udjelom od 11,3%, protiv javnog reda (9,4%), protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (8,2%), a gotovo beznačajnog udjela su ona protiv sigurnosti platnog prometa (0,8%). Zanimljivo je pogledati strukturu pojedine grupe kaznenih djela, te u odnosu na spol i kazneno djelo u pokušaju.

Podaci su prikazani u Tablici 2.

	SVEGA	ŽENSKE OSOBE	POKUŠAJ
UKUPNO	626	40	37
Protiv života i tijela	75	5	10
Ubojstvo na mah	1	-	-
Čedomorstvo	1	1	-
Smrt iz nehaja	1	-	-
Tjelesna ozljeda	35	3	-
Teška tjelesna ozljeda	33	1	10
Tjelesna ozljeda iz nehaja	3	-	-
Protiv slobode i prava čovjeka	10	-	-
Narušavanje nepovredivosti doma	1	-	-
Prijetnja	8	-	-
Povrede mira pokojnika	1	-	-
Protiv vrijednosti međunarod. prava	52	10	-
Zlouporaba opojnih droga	51	10	-
Ilegalni transport osoba preko granice	1	-	-
Protiv spolne slobode i spol.čudoređa	36	-	1
Silovanje	3	-	1
Spolni odnošaj s nemoćnom osobom	1	-	-
Spolni odnošaj s djetetom	21	-	-
Bludne radnje	6	-	-
Zadovoljenje pohote pred djecom	2	-	-
Iskorištavanje djece u pornografiji	1	-	-
Dječja pornografija na računalima	2	-	-
Protiv braka, obitelji i mlađeži	4	-	-
Nasilničko ponašanje u obitelji	4	-	-
Protiv imovine	360	21	24
Krađa	66	7	5
Teška krađa	188	10	11
Razbojništvo	57	1	5
Razbojnička krađa	4	1	1
Utaja	2	-	-
Oduzimanje tuđe pokretne stvari	10	-	-
Uništenje ili oštećenje tuđe pok. stvari	25	1	-

Iznuda	5	-	2
Prikrivanje	5	1	-
Protiv okoliša	3	-	-
Mučenje životinja	3	-	-
Protiv opće sigurnosti i sig.prometa	20	1	-
Opće opasna radnja	6	-	-
Uništenje znakova za opasnost	3	-	-
Izazivanje prometne nesreće	11	1	-
Protiv sigurnosti platnog prometa	4	-	-
Krivotvorenenje novca	4	-	-
Protiv vjerodostojnosti isprava	4	-	-
Krivotvorenenje isprava	4	-	-
Protiv javnog reda	60	2	2
Sprječavanje službene osobe u radu	1	-	1
Napad na službenu osobu	7	-	-
Širenje lažnih i uznemirujućih glasina	2	1	-
Uništenje službenog pečata ili spisa	1	-	1
Samovlast	1	-	-
Nasilničko ponašanje	47	1	-
Nedozvoljeno posjedovanje oružja	1	-	-

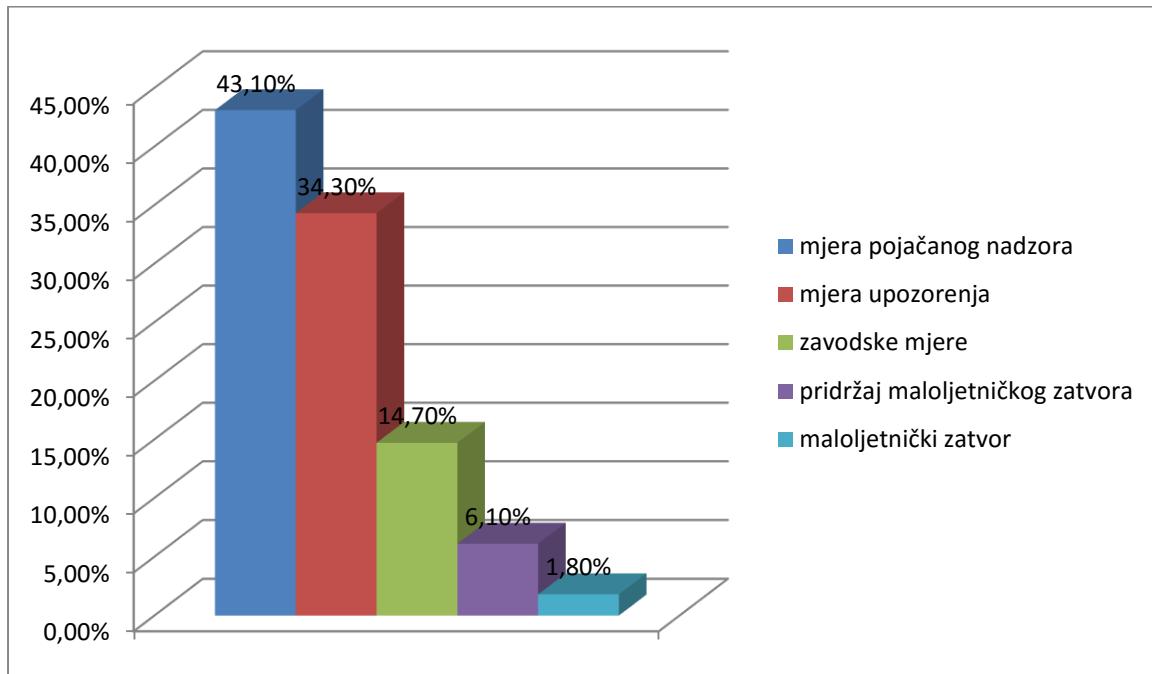
Tablica 2. Osuđene maloljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu i pokušaju u 2012.

Ako promotrimo one grupe kaznenih djela koje su najviše zastupljene među osuđenim maloljetnicima (preko 10%) tada je vidljivo iz podataka u prethodnoj tablici da u grupi kaznenih djela protiv života i tijela (udio u kriminalitetu maloljetnika je 12%) podjednakog udjela imaju tjelesne ozljede i teške tjelesne ozljede (94,6%), dok su ubojstva posve sporadična. Ženski spol ima udio od 6,7% u izvršavanju ove grupe kaznenih djela.

Najveći udio među osuđenim maloljetnicima ima grupa kaznenih djela protiv imovine (udio u strukturi osuđenih maloljetnika je 57,5%). Unutar ove grupe kaznenih djela po učestalost na prvom je mjestu teška krađa (52,2%), slijede krađa (18,3%), razbojništvo (16,9%) i uništavanje i oštećivanje tuđe stvari (6,9%). Unutar ove grupe kaznenih djela ženski spol je zastavljen s udjelom od 5,8% s najvećim sudioništvom u teškim krađama i krađama a posve rijetko u razbojstvima.

Udjeli prema kaznenim djelima među osuđenim delinkventima u 2012. ostaju gotovo nepromijenjen, kakvi su bili i među prijavljenima.

Na Slici 4. prikazan je udio pojedine izrečene sankcije osuđenim delinkventima u 2012.

Slika 4. Osuđene maloljetne osobe u 2012. – prema vrstama sankcija (N=626)

Prevladava mjera pojačane brige i nadzora (43,1%), a slijede mjera upozorenja (34,3%), zavodske mjere (14,7%), pridržaj maloljetničkog zatvora (6,1%) i konačno maloljetnički zatvor (1,8%). Evidentno je da je gledano ukupno po vrstama izrečenih sankcija odgojna mjera najzastupljenija. Unutar strukture odgojnih mjer ističu se mjere pojačane brige i nadzora, a potom mjere upozorenja. Slijede zavodske mjere (upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu), dok je udio maloljetničkog zatvora najniži (pridržaj maloljetničkog zatvora češća je mjera od bezuvjetnog maloljetničkog zatvora). U analizi vrsta sankcija mora se imati na umu činjenica da se maloljetnički zatvor može izreći samo starijim maloljetnicima (od 16. do 18. godine života) i mlađim punoljetnicima (od 18. do 21. godine života).

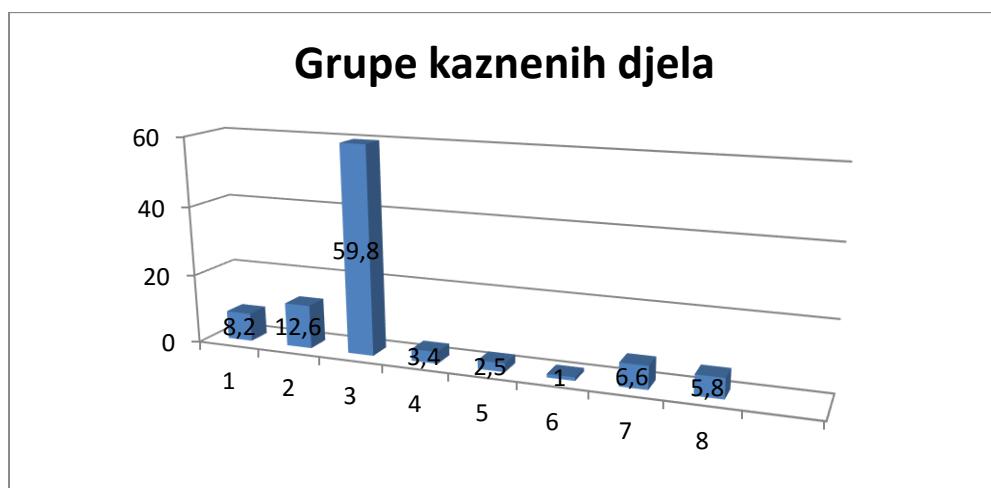
Broj osuđenih osoba prema grupama kaznenih djela u desetgodišnjem razdoblju prikazan je u Tablici 2.

Godina	Ukupno	1	2	3	4	5	6	7	8
2003.	875	43	230	467	31	37	11	29	27
2004.	963	42	190	560	46	27	10	43	45
2005.	855	56	140	505	27	24	14	56	33
2006.	974	52	136	600	33	47	13	41	52
2007.	968	63	131	599	22	24	15	64	50
2008.	958	69	100	618	38	18	9	49	57
2009.	987	138	48	576	32	25	5	91	72
2010.	925	98	58	579	36	8	8	77	61
2011.	814	105	47	489	17	9	5	75	67
2012.	626	75	52	360	20	4	2	60	53
Prosječno godišnje	895	74	113	535	30	22	9	59	52
		8,2%	12,6%	59,8%	3,3%	2,5%	1,0%	6,6%	5,8%

Kaznena djela protiv: 1 – života i tijela; 2 – vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom; 3 – imovine; 4 – opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa; 5 – sigurnosti platnog prometa i poslovanja; 6 – vjerodostojnosti isprava; 7 – javnog reda; 8 – ostala djela

Tablica 3. Osuđene maloljetne osobe prema grupama kaznenih djela u RH od 2003. do 2012.

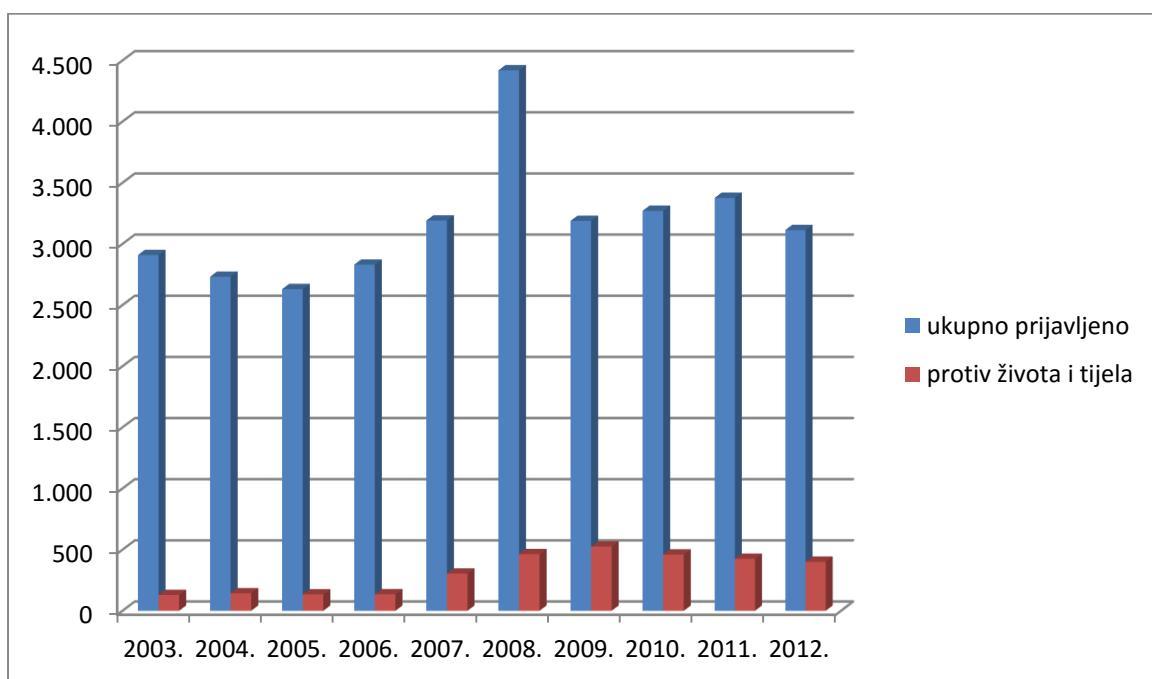
Udio osuđenih maloljetnika prema grupama kaznenih djela u desetogodišnjem razdoblju prikazan je na Slici 5. Evidentno je da su u strukturi maloljetničke delinkvencije najučestalija kaznena djela protiv imovine s prosječnim udjelom od čak 59,8%. Slijede kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom s udjelom od 12,6%, pa tek onda protiv života i tijela s udjelom od 8,2%. Udio ostalih grupa kaznenih djela je niži.

Kaznena djela protiv: 1 – života i tijela; 2 – vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom; 3 – imovine; 4 – opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa; 5 – sigurnosti platnog prometa i poslovanja; 6 – vjerodostojnosti isprava; 7 – javnog reda; 8 – ostala djela

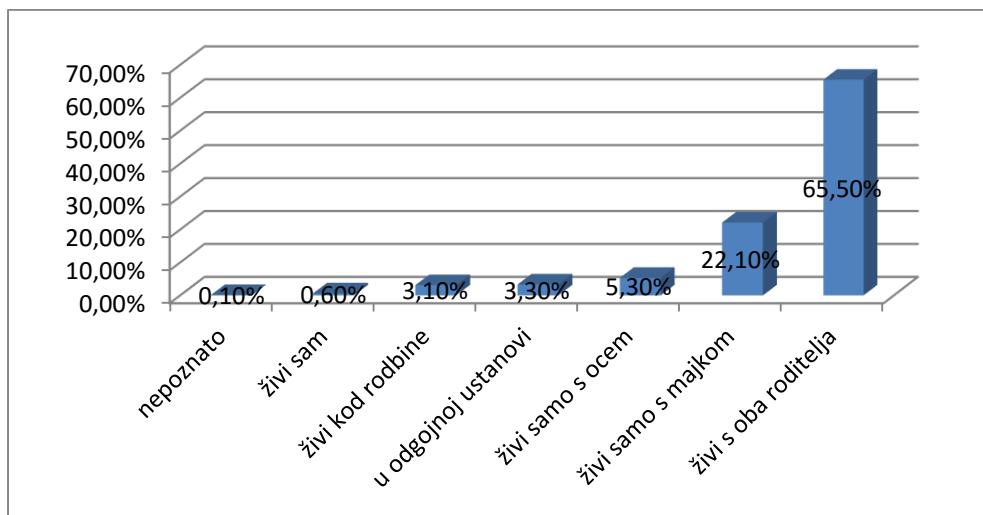
Slika 5. Udeo osuđenih maloljetnih osoba prema grupama kaznenih djela od 2003. do 2012.

Premda kaznena djela protiv života i tijela nisu najučestalija radi se o najtežim kaznenim djelima s mogućim teškim tjelesnim povredama i smrtnim ishodom takvog djela. Zbog toga su u svakom društvu upravo ta djela pod posebnom pažnjom od strane policije, državnog odvjetništva i sudova za mladež. Na Slici 6. prikazan je ukupni broj prijavljenih maloljetnih osoba za kaznena djela te onih za kaznena djela nasilja za razdoblje od 2003. do 2012. Najveći broj prijavljenih delinkvenata za kaznena djela nasilja bio je 2009. godine s ukupno 525 počinitelja, odnosno 16,5% udjela kaznenih djela protiv života i tijela u strukturi svih kaznenih djela.

Slika 6. Prijavljene maloljetne osobe za kaznena djela nasilja od 2003. do 2013.

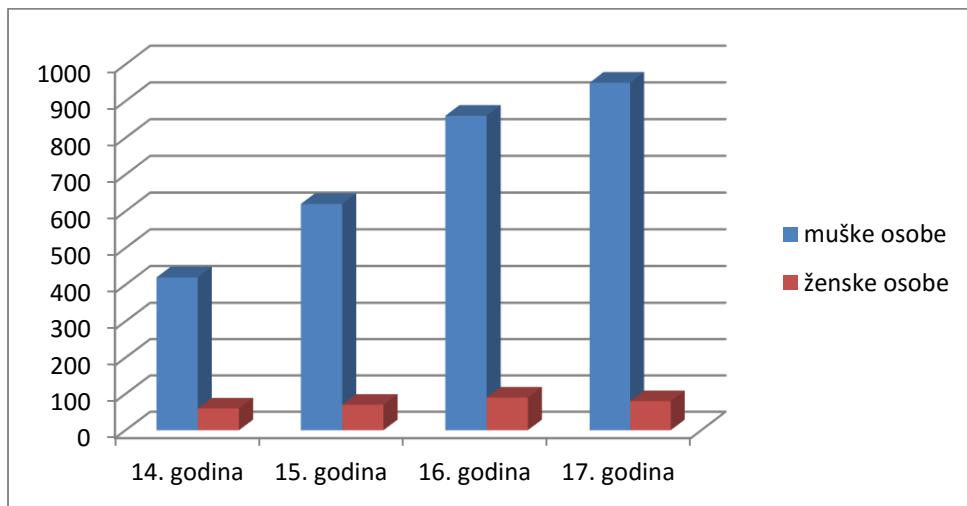
Prema dostupnim podacima o obiteljskim prilikama u kojima žive delinkventi moguće je steći sliku o tome za isto desetogodišnje razdoblje, što je prikazano na Slici 7.

Slika 7. Maloljetni počinitelji kaznenih djela od 2003. do 2012. – obiteljske prilike

Najveći dio delinkvenata živi s oba roditelja, njih čak 65,5%. S majkom živi njih 22,1%, dok samo s ocem živi svega 5,3%. Zanimljivo da boravak u odgojnoj ustanovi nije garancija da maloljetnik neće počiniti novo kazneno djelo, jer 3,3% osuđenih dolazi upravo iz odgojnih ustanova.

Sa dobi delinkvenata raste i broj prijavljenih osoba zbog izvršenja kaznenih djela. Podaci za 2012. prikazani su na Slici 8. Taj porast je evidentniji kod počinitelja muškog spola, dok su odstupanja kod ženskog spola manje izražena.

Slika 8. Prijavljene maloljetne osobe prema spolu i navršenim godinama života u 2012.

Kao što je već ranije prikazano mali je udio onih kojima će u konačnici, nakon završetka policijske istrage te istražnog postupka od strane odvjetništva, izreći neka sankcija.

U Tablici 4. prikazani su podaci o osuđenim maloljetnicima prema navršenim godinama života i spolu u 2012.

	SVEGA (%)	14 (%)	15 (%)	16 (%)	17 (%)
UKUPNO	626	105 (16,8)	157 (25,1)	162 (25,9)	202 (32,3)
ŽENE	40 (6,4)	7 (6,7)	10 (6,4)	12 (7,4)	11 (5,4)

Tablica 4. Osuđene maloljetne osobe prema navršenim godinama života i spolu u 2012.

I ovdje je vidljivo da s porastom životne dobi raste udio osuđenih maloljetnih počinitelja kaznenih djela, tako da ih je gotovo 1/3 u dobi s navršenih 17 godina života. Što se tiče počinitelja ženskog spola najčešće su bile osuđivanje u dobi s navršenih 16 godina života, a u ukupnom udjelu one nešto češće izvršavaju kaznena djela kao starije maloljetnice (16 – 17 godina), kao što je to uostalom slučaj i s osuđenim delinkventima muškog spola.

Napokon, nužno je obraditi dostupne podatke za RH koji se odnose na recidivizam kod maloljetnih delinkvenata. Podaci za 2012. prikazani su u Tablicama 5 do 7. Kao što se može vidjeti od osuđenih 626 delinkvenata u 2012. njih 55 (8,8%) bilo je već ranije osuđivano zbog izvršenja nekog kaznenog djela. Radi se o recidivistima u užem smislu tog pojma, dakle o onima kojima je već ranije izrečena sankcija zbog kaznenog djela. Pritom je njih 43,6% osuđivano zbog istovrsnog kaznenog djela, a 38,2% zbog nekog drugog kaznenog djela. Njih 18,2% počinilo je istovrsno i neko drugo kazneno djelo.

RANIJE OSUDE	ISTOVRSNA DJELA	DRUGA DJELA	ISTOVRSNA I DRUGA DJELA	SVEGA
BROJ	24	21	10	55
%	43,6	38,2	18,2	100,0

Tablica 5. Ranije osuđene maloljetne osobe u 2012. – vrsta djela

Prema metodološkim objašnjenjima stjecajem se smatra situacija kada jedna osoba izvrši nekoliko kaznenih djela a kao glavno djelo uzima se najteže kazneno djelo.

U STJECAJU	JEDNO	DVA	TRI I VIŠE	SVEGA
BROJ	35	58	85	178
%	19,7	32,6	47,8	100,0

Tablica 6. Osuđene maloljetne osobe u stjecaju u 2012. – broj djela

U STJECAJU	ISTOVRSNO	DRUGA	ISTOVRSNA I DRUGA	SVEGA
BROJ	104	53	21	178
%	58,4	29,8	11,8	100,0

Tablica 7. Osuđene maloljetne osobe u stjecaju u 2012. – vrsta djela

Tako su u 2012. osobe u stjecaju najčešće činile tri i više kaznenih djela (47,8%), dva kaznena djela njih 32,6% a najmanje je počinilo još jedno kazneno djelo (19,7%). A prema vrstama djela koja su činili najčešće se radilo o istovrsnim kaznenim djelima (u 58,4% slučajeva), dok je drugu vrstu kaznenog djela učinilo njih 29,8%, a istovrsno i drugo kazneno djelo počinilo je njih 11,8%. Ipak, najveći broj osuđenih delinkvenata u 2012. nije ranije osuđivan niti je počinio više kaznenih djela (u stjecaju). Od ukupno 626 osuđenih delinkvenata njih 448 ili 71,6% počinio je kazneno djelo po prvi put, što znači da je godišnje u Republici Hrvatskoj zbog recidivizma osuđeno 178 maloljetnih delinkvenata, odnosno 28,4% od ukupnog broja osuđenih. Ovdje se radi o ekstenzivnijem shvaćanju pojma recidivista jer su njime obuhvaćene sve osobe koje su već ranije počinile neko kazneno djelo ali kojima u većini iz nekog razloga nije izrečena sankcija. Kao što je ranije prikazano u 2012. kod njih 55 (8,8%) već ranije je izrečena neka od sankcija (recidivism u užem smislu). U grubo, moglo bi se reći da su nešto manje od 1/3 osuđenih delinkvenata zapravo recidivisti, bez obzira na činjenicu o postojanju ili nepostojanju ranije sankcije.

Poznato je da delinkventi često čine kaznena djela udruženi s drugim osobama. U Tablici 8. prikazano je svojstvo u kojem je maloljetni delinkvent počinio kazneno djelo s obzirom na njegovu ulogu u izvršenju tog djela, a u Tablici 9. prikazano je s kim u sudioništvu je izvršeno kazneno djelo.

	POČINITELJ	SUPOČINITELJ	POTICATELJ	POMAGATELJ	SVEGA
BROJ	333	289	2	2	626
%	53,2	46,2	0,3	0,3	100,0

Tablica 8. Osuđene maloljetne osobe prema ulozi u počinjenju kaznenog djela u 2012.

Osuđeni maloljetnici u 2012. bili su gotovo u polovici slučajeva počinitelji (53,2%) odnosno supočinitelji (46,2%). Poticatelji ili pomagatelji bili su izrazito rijetko i to u sasvim sporadičnim slučajevima.

VRSTA SUDIONIŠTVA	S PUNOLJETNIKOM	S MALOLJETNIKOM	S MALOLJETNICIMA, DJECOM ILI PUNOLJETNIKOM	SVEGA
BROJ	39	240	14	293
%	13,3	81,9	4,8	100,0

Tablica 9. Osuđene maloljetne osobe prema vrsti sudioništva u 2012.

U slučaju da maloljetni delinkventi čine kaznena djela u sudioništvu s drugim osobama tada u najvećem broju slučajeva to čine udruženi s drugim maloljetnikom (81,9%), rjeđe s nekom punoljetnom osobom (13,3%), a još rjeđe udruženi istovremeno s drugim maloljetnicima, djecom ili punoljetnom osobom (4,8%).

U razmatranju etiologije kaznenih djela uvijek se promatraju obiteljske prilike, kao mogući etiološki faktori nastanka delinkvencije. U Tablici 10. prikazane su obiteljske prilike osuđenih delinkvenata u RH u 2012., a u Tablici 11. s kim osuđeni delinkventi žive.

OBITELJ. PRILIKE	RODITELJI ŽIVE ZAJEDNO	RODITELJI ŽIVE ODOVOJENO	OTAC UMRO	MAJKA UMRLA	OBOJE UMRLO	NEPO- ZNATO	UKUPNO
BROJ	431	139	33	13	2	8	626
%	68,8	22,2	5,3	2,1	0,3	1,3	100,0

Tablica 10. Osuđene maloljetne osobe i obiteljske prilike u 2012.

Oba roditelja su im najčešće živa (66,8%), dok u nešto manjem omjeru žive s oba roditelja (66,1%). Kod 22,2% osuđenih delinkvenata roditelji žive odvojeno, pri čemu u 20,3% slučajeva delinkventi žive samo s majkom, a u svega 5,8% samo s ocem. Kod manjeg dijela je jedan od roditelja ili oba umrlo (ukupno 7,7%).

S KIM ŽIVI	S OBA RODITELJA	SAMO S OCEM	SAMO S MAJKOM	S RODBINOM	U USTANOVNI	OSTALO	UKUPNO
BROJ	414	36	127	8	22	19	626
%	66,1	5,8	20,3	1,3	3,5	3,0	100,0

Tablica 11. Osuđene maloljetne osobe i s kim žive, u 2012.

Zanimljiv je podatak da 3,5% osuđenih maloljetnika boravi u ustanovi socijalne skrbi ili odgojnoj ustanovi ili kaznionici. To navodi na zaključak da je nadzor i mjere preodgoja delinkvenata koji izdržavaju određenu sudsku sankciju vrlo težak i ponekada bezuspješan.

5.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA UTJECAJA OBITELJSKIH ČIMBENIKA NA RECIDIVIZAM KOD MALOLJETNIH POČINITELJA KAZNENIH DJELA

U okviru istraživanja obrađeni su podaci koji se odnose na ukupno 161 delinkventa. Podaci su prikupljeni u nekoliko većih centara za socijalni rad na području Republike Hrvatske. Među ispitanicima njih 65 (40,4%) bilo je opetovano sudski osuđeno pravomoćnom presudom za ponovljena kaznena djela (recidivisti), dok je njih 96 (59,6%) bilo osuđeno samo jednom (nerecidivist). Slijedi prikaz rezultata statističke obrade svih istraživanih varijabli pri

čemu se za svaku od njih (njihove skorove ili izvedene varijable) određuje statistička značajnost povezanosti varijable i ponovljenog vršenja kaznenih djela (recidivizam).

Značajno pitanje u istraživanju odnosi se na povezanost pojave recidivizma i životne dobi delinkvenata. Rezultati statističke analize prikazani su u Tablici 12.

ŽIVOTNA DOB	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	19	29	48
< 14 % vodoravno (za redak)	39,6%	60,4%	100,0%
% okomito (za stupac)	19,8%	44,6%	29,8%
N	40	23	63
14 - 18 % vodoravno	63,5%	36,5%	100,0%
% okomito	41,7%	35,4%	39,1%
N	37	13	50
18 - 21 % vodoravno	74,0%	26,0%	100,0%
% okomito	38,5%	20,0%	31,1%
N	96	65	161
UKUPNO % vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 12,692; DF = 2; P = 0,02$$

Tablica 12. Životna dob i recidivizam

Rezultat χ^2 testa pokazuje statistički značajnu povezanost pojave recidivizma s mlađom životnom dobi na razini $P = 0,02$, što je unutar zadanoj okvira statističke pogreške manje od 5%. Ovakav rezultat upućuje na zaključak da s porastom životne dobi ne raste udio recidivista.

Iduća karakteristika ispitanika je redoslijed rođenja. Ima li ta činjenica utjecaj na sklonost ponavljanju kaznenih djela prikazano je u Tablici 13.

REDOŠLIJED ROĐENJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
PRVI	N	49	17
	% vodoravno	74,2%	25,8%
DRUGI	% okomito	51,0%	26,2%
	N	41	33
TREĆI I DALJE	% vodoravno	55,4%	44,6%
	% okomito	42,7%	50,8%
UKUPNO	N	6	15
	% vodoravno	28,6%	71,4%
	% okomito	6,3%	23,1%
	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 14,818; DF = 2; P < 0,001$$

Tablica 13. Redoslijed rođenja i recidivizam

Sveukupno su kazneno djelo najčešće izvršili drugorođeni maloljetnici. Istovremeno oni su i najčešći recidivisti (50,8%), a tako je i kod treće i dalje rođenih (23,1%). Najčešće izvršenje jednog kaznenog djela, s udjelom od 51%, je među ispitanicima koji su prvorodeni. Distribucije ispitanika prema redu rođenja statistički su visoko značajno različite među uspoređivanim skupinama. Iduće zanimljivo pitanje je školovanje ispitanika. S obzirom na njihovu životnu dob za pretpostaviti je da većina njih pohađa školu. Rezultati su prikazani u Tablici 14.

ŠKOLOVANJE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
1	N	24	33
	% vodoravno	42,1%	57,9%
2	% okomito	25,0%	50,8%
	N	43	19
3	% vodoravno	69,4%	30,6%
	% okomito	44,8%	29,2%
UKUPNO	N	29	13
	% vodoravno	69,0%	31,0%
	% okomito	30,2%	20,0%
	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

1 – osnovna škola; 2 – srednja škola; 3 - ne pohađa školu

$$\chi^2 = 11,255; DF = 2; P = 0,004$$

Tablica 14. Školovanje

Iz dobivenih rezultata je vidljivo da je najučestalije vršenje kaznenih djela među ispitanicima koji pohađaju srednju školu (s udjelom od 38,5% od ukupnog broja ispitanika), a slijede ispitanici koji pohađaju osnovnu školu, s nešto manjim udjelom (35,4%). Statistički je značajna pojava recidivizma upravo među mlađim ispitanicima, tj. onima koji još uvijek pohađaju osnovnu školu (s udjelom od 50,8% od onih koji su recidivisti), uz statističku značajnost na razini $P < 0,01$.

Jedno od vrlo značajnih pitanja u području maloljetničke delinkvencije je pitanje vrste kaznenih djela koje vrše maloljetnici. Radi se uglavnom o tri skupine kaznenih djela i to onih protiv imovine, protiv života i tijela i protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. U Tablici 15 prikazani su rezultati za vrstu kaznenog djela.

KAZNENO DJELO	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
	N	62	53
Protiv imovine	% vodoravno	53,9%	46,1%
	% okomito	64,6%	81,5%
	N	12	4
Protiv života i tijela	% vodoravno	75,0%	25,0%
	% okomito	12,5%	6,2%
Protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	N	22	8
	% vodoravno	73,3%	26,7%
	% okomito	22,9%	12,3%
UKUPNO	N	96	65
	%	59,6%	40,4%
	vodoravno		
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 5,472$; DF = 2; P = 0,065

Tablica 15. Vrste kaznenih djela

Najučestalija kaznena djela su ona protiv imovine i to za samo jedno kazneno djelo 64%, a za recidivizam 81,5%. U strukturi kaznenih djela najniži udio je onih protiv života i tijela, dok je nešto veći udio kaznenim djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Premda razlika u vrstama kaznenih djela i kod recidivista i nerecidivista nije unutar statističke pogreške od 5%, ono je na granici statističke značajnosti (pogreška je 6,5%).

Što se tiče izrečenih sankcija maloljetnicima s obzirom na ne/recidivizam rezultati statističke obrade prikazani su u Tablici 16.

VRSTA SANKCIJE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	29	29	58
Obustava postupka	% vodoravno	50,0%	50,0%
	% okomito	30,2%	44,6%
	N	64	36
Pojačana briga i nadzor	% vodoravno	64,0%	36,0%
	% okomito	66,7%	55,4%
	N	3	0
Odgojna institucija	% vodoravno	100,0%	0,0%
	% okomito	3,1%	0,0%
	N	96	65
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 5,059; \text{DF} = 2; P = 0,080$$

Tablica 16. Sankcije

Među ispitanicima nije bilo onih kojima je izrečena sankcija maloljetničkog zatvora. Pod kategorijom „odgojna institucija“ podrazumijevaju se sve one sankcije koje obuhvaćaju upućivanje u neku od odgojnih institucija (disciplinski centar, odgojna ustanova, odgojni zavod, posebna odgojna ustanova). Kao što se jasno vidi obustava postupka prema maloljetnicima je vrlo učestala sudska mjera, prosječno u 36% slučajeva (30,2% kod prvog kaznenog djela, a čak 44,6% kod recidivizma). Najčešće izrečena mjera je „pojačana briga i nadzor“ nad maloljetnicima, prosječno u 62,1% slučajeva (66,7% za prvo kazneno djelo i 55,4% za ponovljeno). Izrazito rijetka sankcija je upućivanje u neku od odgojnih institucija (u prosjeku kod svega 1,9% ispitanika). Pritom nema statistički značajne razlike između izrečenih sankcija kod prvog kaznenog djela u odnosu na recidivizam ($P = 0,080$), što je nešto iznad razine statističke pogreške od 5%.

U području poremećaja u ponašanju razmatran je utjecaj dvanaest varijabli, koji se povezuju uz utjecaj tih poremećaje na pojavu recidivizma. Radi se o sljedećim varijablama: bježanje iz škole, bježanje od kuće, skitnja, agresivno ponašanje na javnom mjestu, agresivno ponašanje u školi, agresivno ponašanje u obitelji, enureza, konzumiranje alkohola, snifanje,

tabletomanija, uživanje marihuane ili hašiša te uživanje heroina, LSD i slično. Rezultati za varijablu „bježanje iz škole“ prikazani su u Tablici 17.

BJEŽANJE IZ ŠKOLE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	54	17	71
NE	76,1%	23,9%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	56,3%	26,2%	44,1%
N	42	48	90
DA	46,7%	53,3%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	43,8%	73,8%	55,9%
N	96	65	161
UKUPNO	59,6%	40,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 14,24; DF = 1; P < 0,001$$

Tablica 17. Bježanje iz škole

Varijabla označena kao „bježanje iz škole“ pokazuje značajnu razliku između ispitanika koji su izvršili jedno kazneno djelo u odnosu na one s više kaznenih djela s karakteristikom da maloljetnici koji su skloniji bježanju iz škole znatno češće opetovano vrše kaznena djela.

BJEŽANJE OD KUĆE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	74	50	124
NE	59,7%	40,3%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	77,1%	76,9%	77,0%
N	22	15	37
DA	59,5%	40,5%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	22,9%	23,1%	23,0%
N	96	65	161
UKUPNO	59,6%	40,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 0,01; DF = 1; P = 0,981$$

Tablica 18. Bježanje od kuće

Od interesa je ispitati ima li „bježanje od kuće“ nekog utjecaja na pojavu recidivizma među ispitanicima. Rezultati ove statističke analize prikazani su u Tablici 18. Prema dobivenoj vrijednosti χ^2 testa varijabla označena kao „bježanje od kuće“ nije imala statistički

značajnu povezanost s recidivizmom. U istu kategoriju ponašanja spada i „skitnja“ tako da su i za nju prikazani rezultati na tablici koja slijedi.

SKITNJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	76	47	123
NE	61,8%	38,2%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	79,2%	72,3%	76,4%
N	20	18	38
DA	52,6%	47,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	20,8%	27,7%	23,6%
N	96	65	161
UKUPNO	59,6%	40,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 1,01$; DF = 1; P = 0,315

Tablica 19. Skitnja

„Skitnja“ kao samostalna varijabla ne pokazuje statistički značajan utjecaj na pojavu recidivizma u analiziranoj skupini delinkvenata. Među poremećajima u ponašanju svakako se nalaze različiti oblici agresivnosti maloljetnika. U sljedeće tri tablice prikazani su rezultati statističke obrade utjecaja ovih varijabli na recidivizam.

AGRESIVNO PONAŠANJE NA JAVNOM MJESTU	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	71	41	112
NE	63,4%	36,6%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	74,0%	63,1%	69,6%
N	25	24	49
DA	51,0%	49,0%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	26,0%	36,9%	30,4%
N	96	65	161
UKUPNO	59,6%	40,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 2,17$; DF = 1; P = 0,141

Tablica 20. Agresivno ponašanje na javnom mjestu

AGRESIVNO PONAŠANJE U ŠKOLI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	67	42	109
NE	% vodoravno	61,5%	38,5%
	% okomito	69,8%	64,6%
N	29	23	52
DA	% vodoravno	55,8%	44,2%
	% okomito	30,2%	35,4%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,48$; DF = 1; P = 0,491

Tablica 21. Agresivno ponašanje u školi

AGRESIVNO PONAŠANJE U OBITELJI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	80	44	124
NE	% vodoravno	64,5%	35,5%
	% okomito	83,3%	67,7%
N	16	21	37
DA	% vodoravno	43,2%	56,8%
	% okomito	16,7%	32,3%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 5,36$; DF = 1; P = 0,021

Tablica 22. Agresivno ponašanje u obitelji

Dobiveni rezultati statističke analize različitih varijabli agresivnosti pokazuju da zasebno varijable „agresivno ponašanje na javnom mjestu“ i „agresivno ponašanje u školi“ nemaju značajnije povezanosti s pojavom recidivizma, dok varijabla „agresivno ponašanje u obitelji“ pokazuje statistički značajnu povezanost. Slijedi obrada podataka za „enurezu“, kao moguću posljedicu psihičkih smetnji maloljetnika uzrokovana različitim faktorima.

ENUREZA		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
	N	91	61	152
NE	% vodoravno	59,9%	40,1%	100,0%
	% okomito	94,8%	93,8%	94,4%
	N	5	4	9
DA	% vodoravno	55,6%	44,4%	100,0%
	% okomito	5,2%	6,2%	5,6%
	N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,07$; DF = 1; P = 0,791

Tablica 23. Enureza

Enureza kao samostalna varijabla ne pokazuje statistički značajnu povezanost s pojavom recidivizma među ispitanicima. Slijedi skupina varijabli koje su povezane s konzumiranjem određenih supstanci (alkohol, snifanje, tablete, marihuana ili hašiš, heroin, LSD i sl.).

KONZUMIRANJE ALKOHOLA		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
	N	81	51	132
NE	% vodoravno	61,4%	38,6%	100,0%
	% okomito	84,4%	78,5%	82,0%
	N	15	14	29
DA	% vodoravno	51,7%	48,3%	100,0%
	% okomito	15,6%	21,5%	18,0%
	N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,92$; DF = 1; P = 0,338

Tablica 24. Konzumiranje alkohola

SNIFANJE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	94	59	153
NE	% vodoravno	61,4%	38,6% 100,0%
	% okomito	97,9%	90,8% 95,0%
N	2	6	8
DA	% vodoravno	25,0%	75,0% 100,0%
	% okomito	2,1%	9,2% 5,0%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4% 100,0%
	% okomito	100,0%	100,0% 100,0%

$\chi^2 = 4,19$; DF = 1; P = 0,041

Tablica 25. Snifanje

TABLETOMANIJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	96	62	158
NE	% vodoravno	60,8%	39,2% 100,0%
	% okomito	100,0%	95,4% 98,1%
N	0	3	3
DA	% vodoravno	0,0%	100,0% 100,0%
	% okomito	0,0%	4,6% 1,9%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4% 100,0%
	% okomito	100,0%	100,0% 100,0%

$\chi^2 = 4,51$; DF = 1; P < 0,034

Tablica 26. Tabletomanjija

UŽIVANJE MARIHUANE ILI HAŠIŠA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	66	50	116
NE	56,9%	43,1%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	68,8%	76,9%	72,0%
N	30	15	45
DA	66,7%	33,3%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	31,3%	23,1%	28,0%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 1,29$; DF = 1; P = 0,257

Tablica 27. Uživanje marihuane ili hašiša

UŽIVANJE HEROINA, LSD I SLIČNO	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	92	62	154
NE	59,7%	40,3%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	95,8%	95,4%	95,7%
N	4	3	7
DA	57,1%	42,9%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	4,2%	4,6%	4,3%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,02$; DF = 1; P = 0,891

Tablica 28. Uživanje heroina, LSD i slično

Prema rezultatima obrade ovih varijabli evidentno je da je utvrđena statistički značajna povezanost snifanja i tabletomanije s opetovanim izvršenjem kaznenih djela (u oba slučaja je $P < 0,05$). Međutim, ovdje je nužno istaknuti činjenicu da je relativno mali broj ispitanika bio sklon ovim oblicima poremećaja u ponašanju, osim eventualno onih koji su konzumirali alkohol i marihuanu.

Kao mogući prediktor nastanka recidivizma u literaturi se spominje status rođenja maloljetnika. Rezultati statističke obrade podataka za ispitanike prikazani su u Tablici 29.

STATUS ROĐENJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	90	57	147
Rođen u braku	% vodoravno	61,2%	38,8%
	% okomito	93,8%	87,7%
Vanbračno dijete	N	6	8
	% vodoravno	42,9%	57,1%
UKUPNO	% okomito	6,3%	12,3%
	N	96	65
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 1,791$; DF = 1; P = 0,254

Tablica 29. Status rođenja

Većina ispitanika rođena je u braku (91,3%). Nije utvrđena statistička značajnost razlike između nerecidivista i recidivista u odnosu na ovu varijablu. Niti jedan od ispitanika nije pripadao kategoriji usvojenog djeteta. Što se tiče obilježja obitelji u pogledu činjenice jesu li roditelji živi ili ne rezultati obrade podataka prikazani su u Tablici 30.

OBILJEŽJA OBITELJI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	85	56	141
Oba roditelja živa	% vodoravno	60,3%	39,7%
	% okomito	88,5%	86,2%
Živ samo jedan roditelj	N	10	8
	% vodoravno	55,6%	44,4%
Oba roditelja umrla	% okomito	10,4%	12,3%
	N	1	1
UKUPNO	% vodoravno	50,0%	50,0%
	% okomito	1,0%	1,5%
UKUPNO	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
UKUPNO	% okomito	100,0%	100,0%
			161

$\chi^2 = 0,226$; DF = 2; P = 0,893

Tablica 30. Obilježja obitelji

Kod većine ispitanika živa su oba roditelja (87,6%), kod njih 11,2% živ je samo jedan od roditelja, dok su kod svega 1,2% oba roditelja umrla. Nije utvrđena statistički značajna razlika ove varijable u odnosu na pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela.

U procjeni utjecaja sociodemografskih obilježja obitelji na pojavu recidivizma obrađeni su podaci koji se odnose na bračni status roditelja, a rezultati su prikazani u Tablici 31.

BRAČNI STATUS RODITELJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
	N	66	35
U braku	% vodoravno	65,3%	34,7%
	% okomito	68,8%	53,8%
	N	19	18
Razvedeni	% vodoravno	51,4%	48,6%
	% okomito	19,8%	27,7%
	N	8	7
Jedan/oba roditelja umrli	% vodoravno	53,3%	46,7%
	% okomito	8,3%	10,8%
	N	3	5
Nikad nisu živjeli zajedno	% vodoravno	37,5%	62,5%
	% okomito	3,1%	7,7%
	N	96	65
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%
			100,0%

$$\chi^2 = 4,299; \text{DF} = 3; P = 0,231$$

Tablica 31. Bračni status roditelja

Uspoređene su četiri kategorije bračnog statusa roditelja. Najveći udio ih je u braku (u prosjeku 62,7%), razvedeno ih je 23%, kod 9,3% ispitanika jedan od roditelja je umro, dok kod njih 5% roditelji nikada nisu živjeli zajedno. Ova sociodemografska karakteristika obitelji također nema nikakve statistički značajne povezanosti s nastankom recidivizma, jer je $P = 0,231$. Slijedeće obilježje je podatak s kim maloljetnik živi, a rezultati su vidljivi u Tablici 32.

S KIM ŽIVI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	64	40	104
S oba roditelja	% vodoravno	61,5%	38,5%
	% okomito	66,7%	61,5%
N	25	20	45
S jednim roditeljem	% vodoravno	55,6%	44,4%
	% okomito	26,0%	30,8%
N	7	4	11
Kod	% vodoravno	63,6%	36,4%
rodaka/usvojiteljske	% okomito	7,3%	6,2%
obitelji			6,8%
N	0	1	1
U ustanovi socijalne	% vodoravno	0,0%	100,0%
skrbi	% okomito	0,0%	1,5%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 2,018$; DF = 3; P = 0,569

Tablica 32. S kim živi

U ovoj varijabli obrađeni su podaci za četiri moguće kategorije. Ispitanici najčešće žive s oba roditelja (u prosjeku 64,6%), s jednim roditeljem živi 28% ispitanika, kod rođaka ili u usvojiteljskoj obitelji njih 6,8%, dok je u ustanovi socijalne skrbi bio svega jedan ispitanik (0,6%). Među ovim kategorijama nije utvrđena statistički značajna razlika u pojavi recidivizma, što znači da za opetovano izvršenje kaznenih djela nema značaja činjenica da li maloljetnik živi s oba roditelja ili ne. Školska spremu roditelja bila je iduća ispitana varijabla a rezultati su prikazani na sljedećim tablicama.

ŠKOLSKA SPREMA MAJKE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
Osnovna škola ili manje, NKV	N	25	33
	vodoravno	43,1%	56,9%
	% okomito	26,0%	50,8%
	N	59	29
	% vodoravno	67,0%	33,0%
	% okomito	61,5%	44,6%
SSS, KV, VKV	N	12	3
	% vodoravno	80,0%	20,0%
	% okomito	12,5%	4,6%
Viša ili VSS	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%
UKUPNO			161

$\chi^2 = 11,176$; DF = 2; P < 0,004

Tablica 33. Školska sprema majke

ŠKOLSKA SPREMA OCA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
Osnovna škola ili manje	N	21	26
	% vodoravno	44,7%	55,3%
	% okomito	21,9%	40,0%
	N	64	36
	% vodoravno	64,0%	36,0%
	% okomito	66,7%	55,4%
SSS, KV, VKV	N	11	3
	% vodoravno	78,6%	21,4%
	% okomito	11,5%	4,6%
Viša ili VSS	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%
UKUPNO			161

$\chi^2 = 7,234$; DF = 2; P < 0,027

Tablica 34. Školska sprema oca

Visoka vrijednost χ^2 testa uz signifikantnu vrijednost $P < 0,05$ ukazuje na statistički značaj povezanosti školske spreme majke i pojave recidivizma. Pritom je recidivizam značajno povezan s nižom razinom majčinog obrazovanja. Kod 50,8% recidivista majke imaju osnovno obrazovanje ili su NKV radnice, dok je među majkama koje imaju više i visoko obrazovanje udio recidivista svega 4,6%.

Jednako kao i školska spremna majke i ona oca pokazuju statistički značajan utjecaj na pojavu recidivizma uz vrijednost $P < 0,05$. I ovdje je recidivizam češći kod maloljetnika čiji očevi imaju nižu naobrazbu, dok je recidivizam prisutan kod svega 8,7% onih čiji očevi imaju višu i visoku stručnu spremu. Ovdje je recidivizam pomaknut na maloljetnike čiji očevi imaju srednju stručnu spremu ili su KV ili VKV radnici. Na slijedećim tablicama prikazani su rezultati koji se odnose na radnu aktivnost roditelja i moguću povezanost s pojavom recidivizma kod ispitanika.

RADNA AKTIVNOST MAJKE	KAZNENO DJELO		UKUPNO
	JEDNO	VIŠE	
Umrla	N	2	4
	% vodoravno	50,0%	50,0%
	okomito	2,1%	3,1%
Državni/javni sektor	N	38	59
	% vodoravno	64,4%	35,6%
	% okomito	39,6%	32,3%
Privatnik/inozemstvo	N	28	43
	% vodoravno	65,1%	34,9%
	% okomito	29,2%	23,1%
Sezonski radnik/ poljoprivrednica/ domaćica/nezaposlena	N	28	55
	% vodoravno	50,9%	49,1%
	% okomito	29,2%	41,5%
UKUPNO	N	96	161
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 2,989$; DF = 3; P = 0,393

Tablica 35. Radna aktivnost majke

RADNA AKTIVNOST OCA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	8	4	12
Umro	% vodoravno	66,7%	33,3%
	% okomito	8,3%	6,2%
N	23	16	39
Državni/javni sektor	% vodoravno	59,0%	41,0%
	% okomito	24,0%	24,6%
N	40	10	50
Privatnik/inozemstvo	% vodoravno	80,0%	20,0%
	% okomito	41,7%	15,4%
Sezonski radnik/ poljoprivrednik/nezapos- len	N	25	35
	% vodoravno	41,7%	58,3%
	% okomito	26,0%	53,8%
N	96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 16,915$; DF = 3; P = 0,001

Tablica 36. Radna aktivnost oca

Što se tiče radne aktivnost majke ona nije pokazala statističku značajnu povezanosti s recidivizmom, dok je radna aktivnost oca pokazala vrlo visoku povezanost uz $P < 0,001$. Očito je sklonost izvršavanju ponovljenih kaznenih djela kod ispitanika značajno povezana s dvije kategorije zaposlenosti oca. Radi se o kategoriji onih čiji su očevi zaposleni u državnom odnosno javnom sektoru (24,6%) i onih čiji su očevi zaposleni kao sezonski radnici, poljoprivrednici ili su bez posla (53,8%).

Vrlo značajna skupina varijabli odnosi se na samoprocjenu ispitanika o nepovoljnim životnim okolnostima kojima su bili izloženi. Ova skupina sadrži ukupno 17 varijabli. Prva od njih je promjena mesta boravka. Značaj ove varijable prikazan je u Tablici 37.

PROMJENA MJESTA BORAVKA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	16	14	30
Nimalo neugodno	% vodoravno	53,3%	46,7%
	% okomito	36,4%	37,8%
N	20	11	31
Neugodno	% vodoravno	64,5%	35,5%
	% okomito	45,5%	29,7%
N	8	12	20
Vrlo neugodno	% vodoravno	40,0%	60,0%
	% okomito	18,2%	32,4%
N	44	37	81
UKUPNO	% vodoravno	54,3%	45,7%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 2,963$; DF = 2; P = 0,227

Tablica 37. Promjena mjesta boravka

Varijabla „promjena mjesta boravka“ ne pokazuje statistički značajnu razliku između nerecidivista i recidivista. U najvećem udjelu (37,8%) kod recidivista ova promjena nije bila nimalo neugodna, dok je kod nerecidivista u najvećem udjelu (45,5%) bila neugodna. U Tablici 38 prikazani su rezultati analize podataka koji se odnose na odvojenost od roditelja.

ODVOJENOST OD RODITELJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	10	9	19
Nimalo neugodno	% vodoravno	52,6%	47,4%
	% okomito	25,0%	28,1%
N	19	9	28
Neugodno	% vodoravno	67,9%	32,1%
	% okomito	47,5%	28,1%
N	11	14	25
Vrlo neugodno	% vodoravno	44,0%	56,0%
	% okomito	27,5%	43,8%
N	40	32	72
UKUPNO	% vodoravno	55,6%	44,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 3,134$; DF = 2; P = 0,209

Tablica 38. Dulje odvajanje od roditelja

Prema dobivenim rezultatima statističke obrade nije utvrđena povezanost vršenja ponovljenih kaznenih djela i dulje odvojenosti od roditelja, premda čak 43,8% recidivista tu odvojenost doživljava kao vrlo neugodnu. Istovremeno 47,5% ispitanika koji su izvršili samo jedno kazneno djelo to doživljava neugodnim. Među ispitanicima njih 73 boravilo je dulje vrijeme u nekoj od ustanova. Kako su oni doživjeli tu životnu okolnost i ima li ona ikakve veze s recidivizmom prikazano je u Tablici 39.

DULJI BORAVAK U USTANOVİ	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	10	5	15
Nimalo neugodno	% vodoravno	66,7%	33,3%
	% okomito	30,3%	12,5%
N	16	12	28
Neugodno	% vodoravno	57,1%	42,9%
	% okomito	48,5%	30,0%
N	7	23	30
Vrlo neugodno	% vodoravno	23,3%	76,7%
	% okomito	21,2%	57,5%
N	33	40	73
UKUPNO	% vodoravno	45,2%	54,8%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 10,194; DF = 2; P = 0,006$$

Tablica 39. Dulji boravak u ustanovi

Visoka vrijednost χ^2 testa uz $P < 0,01$ ukazuje na statističku značajnost ove varijable u odnosu na pojavu recidivizma. Iz podataka je vidljivo da je čak 57,5% recidivista dulji boravak u nekoj ustanovi ocijenilo vrlo neugodnim u odnosu na 21,2% nerecidivista, koji su ovu kategoriju ocijenili istom ocjenom (vrlo neugodno). Na ponašanje maloljetnika utjecaj može imati i dulji boravak najbližeg člana obitelji u nekoj ustanovi (zatvor, odgojna ustanova, bolnica i sl.). Podaci za ovu varijablu nalaze se u Tablici 40.

BORAVAK ČLANA OBITELJI U USTANOVU	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	5	6	11
Nimalo neugodno			
% vodoravno	45,5%	54,5%	100,0%
% okomito	21,7%	17,6%	19,3%
N	11	7	18
Neugodno			
% vodoravno	61,1%	38,9%	100,0%
% okomito	47,8%	20,6%	31,6%
N	7	21	28
Vrlo neugodno			
% vodoravno	25,0%	75,0%	100,0%
% okomito	30,4%	61,8%	49,1%
N	23	34	57
UKUPNO			
% vodoravno	40,4%	59,6%	100,0%
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 6,084$; DF = 2; P = 0,047

Tablica 40. Dulji boravak bliskog člana obitelji u ustanovi

Očito da odvojenost nekog bliskog člana obitelji na dulje vrijeme (smještaj u neku ustanovu) ima značajnu statističku povezanost s pojavom recidivizma, uz χ^2 test koji je visoke vrijednosti i $P < 0,05$. Čak 61,8% recidivista je ocijenilo (od ukupno 57 ispitanika koji su uvršteni unutar ove varijable) tu nepovoljnu životnu okolnost kao vrlo neugodnu, dok je udio nerecidivista u ovoj kategoriji upola manji (30,4%). U istom smislu mogao bi se očekivati i utjecaj na recidivizam razvoda roditelja. Obradeni podaci za ovu varijablu nalaze su u Tablici 41.

RAZVOD RODITELJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	7	3	10
Nimalo neugodno			
% vodoravno	70,0%	30,0%	100,0%
% okomito	28,0%	11,1%	19,2%
N	6	4	10
Neugodno			
% vodoravno	60,0%	40,0%	100,0%
% okomito	24,0%	14,8%	19,2%
N	12	20	32
Vrlo neugodno			
% vodoravno	37,5%	62,5%	100,0%
% okomito	48,0%	74,1%	61,5%
N	25	27	52
UKUPNO			
% vodoravno	48,1%	51,9%	100,0%
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 3,929$; DF = 2; P = 0,140

Tablica 41. Razvod roditelja

Rezultati statističke analize pokazuju da razvod roditelja kod ispitanika nije značajno povezan s pojavom recidivizma. Kad se pogledaju udjeli pojedinih kategorija kod ne/recidivista očito je da je čak 74,1% recidivista ovu varijablu ocijenio vrlo neugodnom, za razliku od nerecidivista kojih je udio 48%. Osim toga, na ovo pitanje su odgovorila 52 ispitanika (manje od 1/3 uzorka), tj oni čiji su se roditelji razveli. U tom smislu zanimljivo je analizirati kakav je značaj dolaska pomajke/poočima u obitelj u odnosu na recidivizam. Podaci obrade za ovu varijablu nalaze se u Tablici 42.

DOLAZAK POMAJKE/POOČIMA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	8	5	13
Nimalo neugodno			
% vodoravno	61,5%	38,5%	100,0%
% okomito	44,4%	29,4%	37,1%
N	5	4	9
Neugodno			
% vodoravno	55,6%	44,4%	100,0%
% okomito	27,8%	23,5%	25,7%
N	5	8	13
Vrlo neugodno			
% vodoravno	38,5%	61,5%	100,0%
% okomito	27,8%	47,1%	37,1%
N	18	17	35
UKUPNO	% vodoravno	51,4%	48,6%
		100,0%	100,0%
			100,0%

$$\chi^2 = 1,468; \text{DF} = 2; P = 0,480$$

Tablica 42. Dolazak pomajke/poočima u obitelj

Dolazak pomajke ili poočima u obitelj nije imao statistički značajne povezanosti uz pojavu recidivizma. Relativno je očita razlika u udjelima među recidivistima koji su taj događaj ocijeniti vrlo neugodnim (47,1%) i nerecidivistima (27,8%), a to uz ukupan broj ispitanika od svega 35 nije bilo dovoljno za statistički značajniju razliku. Prometna nesreća je iduća analizirana varijabla, a rezultati su prikazani u Tablici 43.

PROMETNA NESREĆA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	7	6	13
Nimalo neugodno	% vodoravno	53,8%	46,2% 100,0%
	% okomito	25,9%	25,0% 25,5%
N	8	6	14
Neugodno	% vodoravno	57,1%	42,9% 100,0%
	% okomito	29,6%	25,0% 27,5%
N	12	12	24
Vrlo neugodno	% vodoravno	50,0%	50,0% 100,0%
	% okomito	44,4%	50,0% 47,1%
N	27	24	51
UKUPNO	% vodoravno	52,9%	47,1% 100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 0,187; DF = 2; P = 0,911$$

Tablica 43. Prometna nesreća

Ova varijabla nema nikakvog statističkog značaja za pojavu recidivizma među ispitanicima. Distribucija udjela pojedine kategorije neugode raspoređena je podjednako kod obje skupine ispitanika. Tako je prometna nesreća ocijenjena vrlo neugodnom, s udjelom od 44,4% među nerecidivistima u odnosu na udio od 50% među recidivistima (ukupno 51 ispitanik).

SMRT ČLANA OBITELJI/BLISKE OSOBE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	4	5	9
Nimalo neugodno	% vodoravno	44,4%	55,6% 100,0%
	% okomito	9,1%	11,9% 10,5%
N	17	11	28
Neugodno	% vodoravno	60,7%	39,3% 100,0%
	% okomito	38,6%	26,2% 32,6%
N	23	26	49
Vrlo neugodno	% vodoravno	46,9%	53,1% 100,0%
	% okomito	52,3%	61,9% 57,0%
N	44	42	86
UKUPNO	% vodoravno	51,2%	48,8% 100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 1,535; DF = 2; P = 0,464$$

Tablica 44. Smrt članak obitelji ili bliske osobe

Smrt člana obitelji ili bliske osobe može nepovoljno djelovati na razvoj mlade ličnosti. Stoga je i ova varijabla uzeta u obzir u analizi nepovoljnih životnih okolnosti koje bi mogle imati neki utjecaj na pojavu maloljetničke delinkvencije. Rezultati analize nalaze se u tablici 44. Niti u ovoj varijabli nije utvrđena statistički značajna povezanost s recidivizmom, premda je preko polovice ispitanika imalo to iskustvo, koje obje kategorije ispitanika u više od polovice ocjenjuju vrlo neugodnim (52,3% : 61,9%). Među nepovoljne životne okolnosti svakako se ubraja nestanak člana obitelji ili njegova nepoznata sudbina, što je u Hrvatskoj nakon rata bila moguća pojava. Obradjeni podaci za ovu varijablu nalaze se u Tablici 45.

NESTANAK/ NEPOZNATA SUDBINA ČLANA OBTELJI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	4	4	8
Nimalo neugodno			
% vodoravno	50,0%	50,0%	100,0%
% okomito	30,8%	22,2%	25,8%
N	2	6	8
Neugodno			
% vodoravno	25,0%	75,0%	100,0%
% okomito	15,4%	33,3%	25,8%
N	7	8	15
Vrlo neugodno			
% vodoravno	46,7%	53,3%	100,0%
% okomito	53,8%	44,4%	48,4%
N	13	18	31
UKUPNO	% vodoravno	41,9%	100,0%
	% okomito	58,1%	100,0%

$$\chi^2 = 1,294; \text{DF} = 2; P = 0,524$$

Tablica 45. Nestanak ili nepoznata sudbina člana obitelji

Nestanak člana obitelji ili njegova nepoznata sudbina vrlo je neugodna podjednako za obje kategorije ispitanika. Čak je kod nerecidivista udio onih koji to doživljavaju vrlo neugodnim nešto viši negoli među recidivistima (53,8% : 44,4%), od ukupno 31 ispitanika koji je doživio ovu nepovoljnu životnu okolnost. U vezi s ratom na prostoru Republike Hrvatske moguća je pojava progonstva koji također može imati utjecaja na razvoj delinkvencije. Obradjeni podaci nalaze se u Tablici 46.

PROGONSTVO	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	5	3	8
Nimalo neugodno	% vodoravno	62,5%	37,5%
	% okomito	38,5%	15,8%
N	0	4	4
Neugodno	% vodoravno	0,0%	100,0%
	% okomito	0,0%	21,1%
N	8	12	20
Vrlo neugodno	% vodoravno	40,0%	60,0%
	% okomito	61,5%	63,2%
N	13	19	32
UKUPNO	% vodoravno	40,6%	59,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 4,327; \text{DF} = 2; P = 0,115$$

Tablica 46. Progonstvo

Među ispitanicima njih 32 je imalo iskustva s progontvom, koje obje kategorije ispitanika (ne/recidivisti) ocjenjuju u preko 60% kao vrlo neugodno, ali bez statistički značajne razlike.

SIROMAŠTVO/NOVČANE POTEŠKOĆE	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	9	6	15
Nimalo neugodno	% vodoravno	60,0%	40,0%
	% okomito	25,0%	17,6%
N	14	16	30
Neugodno	% vodoravno	46,7%	53,3%
	% okomito	38,9%	47,1%
N	13	12	25
Vrlo neugodno	% vodoravno	52,0%	48,0%
	% okomito	36,1%	35,3%
N	36	34	70
UKUPNO	% vodoravno	51,4%	48,6%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 0,717; \text{DF} = 2; P = 0,699$$

Tablica 47. Siromaštvo i novčane poteškoće

Siromaštvo i obitelji koje se suoče s novčanim poteškoćama moglo bi generirati maloljetne delinkvente. No, u kojoj mjeri ova nepovoljna okolnost utječe na pojavu recidivizma prikazano je u Tablici 47. Premda je čak 70 ispitanika svojim odgovorom potvrdilo da svoju situaciju (osobnu ili obiteljsku) procjenjuju kao siromaštvo ili nedostatkom novca to u konačnici nije imalo značajnu povezanost s pojmom recidivizma. Većina ispitanika smatra ovu životnu okolnost neugodnom ili vrlo neugodnom, ali bez značajne razlike među ispitanicima. Nedostatak novca i posljedično siromaštvo najčešće je povezano s nezaposlenošću roditelja. Analiza ove varijable prikazana je u Tablici 48.

NEZAPOSLENOST RODITELJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	6	10	16
Nimalo neugodno			
% vodoravno	37,5%	62,5%	100,0%
% okomito	21,4%	33,3%	27,6%
N	16	11	27
Neugodno			
% vodoravno	59,3%	40,7%	100,0%
% okomito	57,1%	36,7%	46,6%
N	6	9	15
Vrlo neugodno			
% vodoravno	40,0%	60,0%	100,0%
% okomito	21,4%	30,0%	25,9%
N	28	30	58
UKUPNO			
% vodoravno	48,3%	51,7%	100,0%
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 2,460; \text{DF} = 2; P = 0,202$$

Tablica 48. Nezaposlenost roditelja

Premda je za većinu ispitanika (njih 58 je odgovorilo na ovo pitanje) nezaposlenost roditelja bila neugodna ili vrlo neugodna činjenica to nije utvrđena statistički značajna povezanost s pojmom recidivizma među ispitanicima. Istražen je značaj nepovoljnih stambenih uvjeta na pojavu recidivizma, a rezultati su prikazani u Tablici 49.

NEPOVOLJNI STAMBENI UVJETI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	3	5	8
Nimalo neugodno	% vodoravno	37,5%	62,5%
	% okomito	17,6%	23,8%
N	9	6	15
Neugodno	% vodoravno	60,0%	40,0%
	% okomito	52,9%	28,6%
N	5	10	15
Vrlo neugodno	% vodoravno	33,3%	66,7%
	% okomito	29,4%	47,6%
N	17	21	38
UKUPNO	% vodoravno	44,7%	55,3%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 2,372; \text{DF} = 2; P = 0,305$$

Tablica 49. Nepovoljni stambeni uvjeti

Ukupno je 38 ispitanika ocijenilo svoje stambene okolnosti nepovoljnima. Niti ova varijabla nije pokazala statistički značajnu povezanost s pojavom recidivizma u vršenju kaznenih djela među ispitanicima. Teška bolest ili povreda člana obitelji moguć je rizični faktor za pojavu recidivizma. Koji je značaj ove životne okolnosti na pojavu recidivizma prikazano je u Tablici 50.

TEŠKA BOLEST/POVREDA ČLANA OBITELJI	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	7	3	10
Nimalo neugodno	% vodoravno	70,0%	30,0%
	% okomito	25,0%	10,0%
N	13	10	23
Neugodno	% vodoravno	56,5%	43,5%
	% okomito	46,4%	33,3%
N	8	17	25
Vrlo neugodno	% vodoravno	32,0%	68,0%
	% okomito	28,6%	56,7%
N	28	30	58
UKUPNO	% vodoravno	48,3%	51,7%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 5,168; \text{DF} = 2; P = 0,075$$

Tablica 50. Teška bolest ili povreda člana obitelji

Premda je teška bolest ili povreda nekog člana obitelji kod većine recidivista ocijenjena kao vrlo neugodna (56,7%) ipak je vrijednost P iznad 5% pogreške u zaključivanju (za ovu varijablu je 7,5%), što ne dozvoljava njen uvrštavanje među statistički značajne varijable. Kao vrlo nepovoljna životna okolnost za maloljetnike je alkoholizam roditelja. U kojoj mjeri on utječe na pojavu recidivizma prikazano je u Tablici 51.

ALKOHOLIZAM RODITELJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	3	5	8
Nimalo neugodno			
% vodoravno	37,5%	62,5%	100,0%
% okomito	9,7%	20,0%	14,3%
N	13	6	19
Neugodno			
% vodoravno	68,4%	31,6%	100,0%
% okomito	41,9%	24,0%	33,9%
N	15	14	29
Vrlo neugodno			
% vodoravno	51,7%	48,3%	100,0%
% okomito	48,4%	56,0%	51,8%
N	31	25	56
UKUPNO	% vodoravno	55,4%	44,6%
			100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 2,499; \text{DF} = 2; P = 0,287$$

Tablica 51. Alkoholizam roditelja

Bez obzira na činjenicu da je alkoholizam roditelja nepovoljna životna okolnost za mlađe člane obitelji to se u analizi podataka za ispitanike nije utvrdila statistička značajna povezanost u odnosu na recidivizam. Ukupno je 56 ispitanika navelo da im roditelji prekomjerno piju alkoholna pića, te ih je prosječno čak 51,8% ocijenilo ovu okolnost kao vrlo neugodnu, ali bez očite razlike između dvije kategorije ispitanika. Svađe roditelja mogu biti vrlo neugodne za mlađe članove takve obitelji. Kakva je povezanost ove varijable s recidivizmom prikazano je u Tablici 52.

SVAĐE RODITELJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	4	7	11
Nimalo neugodno	% vodoravno	36,4%	63,6% 100,0%
	% okomito	8,9%	18,4% 13,3%
N	19	14	33
Neugodno	% vodoravno	57,6%	42,4% 100,0%
	% okomito	42,2%	36,8% 39,8%
N	22	17	39
Vrlo neugodno	% vodoravno	56,4%	43,6% 100,0%
	% okomito	48,9%	44,7% 47,0%
N	45	38	83
UKUPNO	% vodoravno	54,2%	45,8% 100,0%
	% okomito	100,0%	100,0% 100,0%

$\chi^2 = 1,638$; DF = 2; P = 0,441

Tablica 52. Svađe roditelja

Prema rezultatima statističke analize očito da svađa roditelja nema statistički značajne povezanost s pojavom recidivizma. Čak 83 ispitanika su odgovorili potvrđno na pitanje o svađi roditelja a velika većina njih ocjenjuje tu varijablu kao neugodnu ili vrlo neugodnu u njihovom životu, ali očito bez statistički značajne razlike s obzirom na recidivizam ispitanika.

BOLAN MEDICINSKI ZAHVAT	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	9	6	15
Nimalo neugodno	% vodoravno	60,0%	40,0% 100,0%
	% okomito	42,9%	27,3% 34,9%
N	4	6	10
Neugodno	% vodoravno	40,0%	60,0% 100,0%
	% okomito	19,0%	27,3% 23,3%
Count	8	10	18
Vrlo neugodno	% vodoravno	44,4%	55,6% 100,0%
	% okomito	38,1%	45,5% 41,9%
N	21	22	43
UKUPNO	% vodoravno	48,8%	51,2% 100,0%
	% okomito	100,0%	100,0% 100,0%

$\chi^2 = 1,200$; DF = 2; P = 0,549

Tablica 53. Bolan medicinski zahvat

Na kraju varijabli koje se odnose na značaj nepovoljnih životnih okolnosti na pojavu recidivizma nalazi se bolan medicinski zahvat. Obrađeni podaci za ovu varijablu nalaze se u Tablici 53. Niti ova varijabla nije pokazala statistički značajnu povezanost s pojmom recidivizma u izvršavanju kaznenih djela među ispitanicima. Ukupno je njih 43 navelo da su imali bolan medicinski zahvat koji je kod recidivista u 45,5% slučajeva bilo ocijenjen kao vrlo neugodan. Ipak to nije bilo dovoljno da se ova varijabla pokaže statistički značajnom.

Na instrumente primijenjene u istraživanju koji čine zasebne cjeline, a svaki sadrži veći broj čestica (opisnica), primijenjena je **faktorska analiza** pod komponentnim modelom uz poštovanje Kaiser-Guttmanovog kriterija (svojstvena vrijednost veća od 1) s varimax rotacijom. Svrha je redukcija dimenzionalnosti multidimenzionalnih prostora uz očuvanje što je veće moguće informativnosti skupova originalnih varijabli. To su instrument o POREMEĆAJU U PONAŠANJU maloljetnika za ekstrakciju podataka iz službe za socijalni rad (11 čestica), upitnik za samoprocjenu mladih o PONAŠANJU I OSJEĆAJIMA (26 pitanja) i upitnik o NEPOVOLJNIM ŽIVOTNIM OKOLNOSTIMA maloljetnika (16 pitanja). Faktorskom analizom 11 čestica instrumenta o poremećajima u ponašanju, prostor je reducirana na 4 latentne dimenzije (faktora) uz očuvanje 61% varijabilnosti (informativnosti) polaznog skupa varijabli.

U Tablici 54. prikazana je matrica strukture dobivenih faktora. Struktura faktora opisana je koeficijentima linearne korelacije pojedinačnih originalnih varijabli s latentnim dimenzijama, faktorima nad kojima je, radi što bolje interpretabilnosti, učinjena varimax rotacija (VRX).

VARIJABLE	VARIMAX FAKTORI			
	VRX _{pp} 1	VRX _{pp} 2	VRX _{pp} 3	VRX _{pp} 4
V12	0,732	0,165	0,110	-0,006
V13	0,723	0,267	-0,046	-0,045
V14	0,619	0,163	0,123	-0,078
V9	0,201	0,757	-0,004	0,015
V10	0,251	0,683	-0,012	0,077
V11	0,506	0,589	0,103	-0,026
V18	0,148	-0,089	0,827	0,077
V17	0,036	0,113	0,781	0,066
V19	-0,261	0,069	0,148	0,765
V15	0,419	-0,318	-0,257	0,643
V16	-0,048	0,398	0,270	0,541

Tablica 54. Matrica strukture dobivenih faktora - poremećaji u ponašanju

Prvi faktor po definiciji nosi najveću proporciju varijabilnosti (informativnosti) polaznog skupa varijabli a ostali u nizu subsekventno manju.

Prvi dobiveni faktor VRX_{pp} 1 (19% varijabilnosti) pretežno je opisan varijablama V12 (agresivno ponašanje na javnom mjestu), V13 (agresivno ponašanje u školi) i V14 (agresivno ponašanje u obitelji). Drugi dobiveni faktor VRX_{pp} 2 (16% varijabilnosti) pretežno je opisan varijablama V10 (bježanje iz škole), V11 (bježanje od kuće) i V12 (skitnja). Treći faktor VRX_{pp} 3 (14% varijabilnosti) najbolje je opisan varijablama V18 (tabletomanija) i V17 (snifanje). Napokon, četvrta latentna dimenzija VRX_{pp} 4 (12% varijabilnosti) izvedena je pretežno od varijabli V19 (uživanje marihuane), V15 (enureza) i V16 (konzumiranje alkohola).

Stoga su nazivi novih latentnih dimenzija:

- VRX_{pp} 1 - AGRESIVNO PONAŠANJE
- VRX_{pp} 2 - BJEŽANJE
- VRX_{pp} 3 - TABLETOMANIJA I SNIFANJE
- VRX_{pp} 4 - MARIHUANA I ALKOHOL.

Dimenzionalnost prostora iz upitnika za samoprocjenu mladih o ponašanju i osjećajima (unutarobiteljski odnosi) također je reducirana faktorskom analizom u potrazi za što interpretabilnijim latentnim dimenzijama ponuđenog sustava. Radi se o čak 26 dihotomnih varijabli (tvrđnji) na koje je svaki ispitanik odgovorio sa Da ili Ne, a to su: ne slažem se s braćom i sestrama, trenutno imam ljubavnih problema, imam osjećaj da sam na teret svojim roditeljima, imam osjećaj da između mene i roditelja nema uopće razumijevanja, imam osjećaj da ne pripadam obitelji, roditelji se odnose jednako prema nama djeci, roditelje većinom nije briga što ja mislim, roditelji nemaju povjerenja u mene, roditelji previše očekuju od mene, roditelji bi mi trebali više dopuštati: da sam odlučujem, želio bih imati svoju sobu, moji roditelji bi trebali imati neko bolje zanimanje, htio bih otići od kuće, naša obitelj ima previše novčanih problema, roditelji me stalno tjeraju da više učim, moji roditelji ne vole moje prijatelje, moji se roditelji ne zanimaju za ono što radim, roditelji mi previše prigovaraju, ponekad moje sestre i braća ili ja dobivamo batine, događa se da nam za kaznu ne daju nište jesti, moji se roditelji često svađaju, katkad moj tata popije više nego bi smio, katkad moja mama popije više nego bi smjela, događa se da me strah doći kući, katkad se osjećam sasvim osamljen i imam puno problema u školi. Dobiveno je 8 faktora uz očuvanje 61% informativnosti polaznog skupa varijabli. Matrica strukture dobivenih faktora prikazana je u Tablici 55.

FAKTORI	VARIMAX FAKTORI							
	VRX _{pio} 1	VRX _{pio} 2	VRX _{pio} 3	VRX _{pio} 4	VRX _{pio} 5	VRX _{pio} 6	VRX _{pio} 7	VRX _{pio} 8
V61	0,728	0,091	-0,049	0,160	0,058	0,177	0,178	0,054
V53	0,641	0,015	0,126	-0,171	0,218	-0,024	-0,031	-0,173
V52	0,637	0,059	0,128	0,122	-0,157	0,130	0,295	-0,056
V68	0,630	0,057	-0,054	0,154	0,223	-0,392	-0,064	0,209
V46	0,442	0,260	0,183	0,027	0,039	0,322	-0,070	0,320
V62	0,018	0,722	0,181	0,171	-0,004	0,162	0,027	-0,029
V65	0,037	0,658	0,022	-0,164	0,215	-0,020	0,180	-0,073
V64	0,289	0,575	0,194	0,117	0,148	0,018	-0,072	-0,052
V57	0,001	0,405	-0,202	0,149	0,231	-0,215	0,234	0,169
V67	0,338	0,361	-0,159	0,285	0,032	-0,038	-0,064	0,202
V60	-0,064	0,160	0,720	0,064	-0,069	-0,152	-0,136	0,178
V44	-0,105	-0,093	0,631	0,009	0,137	0,148	0,080	0,248
V51	0,413	0,097	0,630	0,057	0,084	0,058	0,144	-0,114
V59	0,187	0,141	0,579	0,305	0,068	0,075	0,140	-0,051
V66	-0,010	0,134	0,009	0,726	-0,039	-0,100	-0,085	0,211
V48	0,120	0,006	0,225	0,703	0,236	0,128	0,073	-0,279
V50	0,209	0,030	0,326	0,607	0,268	0,129	0,093	-0,149
V56	0,086	0,071	0,142	0,225	0,757	0,012	-0,067	0,073
V55	0,076	0,215	-0,038	-0,014	0,688	0,163	0,127	0,137
V47	0,255	0,169	0,259	0,152	0,411	0,278	0,307	-0,183
V45	0,122	0,010	0,040	0,004	0,221	0,737	-0,087	0,044
V63	-0,048	0,498	-0,053	0,427	-0,085	0,526	0,055	0,065
V58	0,097	-0,038	-0,029	-0,124	0,208	-0,160	0,781	0,136
V69	0,157	0,294	0,211	0,153	-0,173	0,087	0,599	-0,002
V49	-0,049	-0,196	0,110	0,016	0,018	0,064	0,131	0,695
V54	0,107	0,314	0,154	-0,070	0,280	-0,052	-0,023	0,550

Tablica 55. Matrica strukture dobivenih faktora - samoprocjena mladih o ponašanju i osjećajima

Prva latentna dimenzija unutar ovog prostora, VRX_{pio} 1, sastavljena je pretežno od varijabli V61 (roditelji mi previše prigovaraju), V53 (roditelji bi mi trebali više dopuštati da sam odlučujem), V52 (roditelji previše očekuju od mene), V68 (katkad se osjećam sasvim osamljen) i V46 (imam osjećaj da sam na teret svojim roditeljima). Drugi faktor VRX_{pio} 2 strukturiran je od varijabli V62 (ponekad moje sestre i braća ili ja dobivamo batine), V65

(katkad moj tata popije više nego bi smio), V64 (moji se roditelji često svađaju), V57 (naša obitelj ima previše novčanih problema) i V67 (katkad se osjećam sasvim osamljen). Treći faktor VRX_{pio} 3 definiraju pretežno četiri varijable i to V60 (moji se roditelji ne zanimaju za ono što radim), V44 (ne slažem se s braćom i sestrama), V51 (roditelji nemaju povjerenja u mene) te V59 (moji roditelji ne vole moje prijatelje). Faktor VRX_{pio} 4 strukturiran je pretežno od varijabli V66 (katkad moja mama popije više nego bi smjela), V48 (imam osjećaj da ne pripadam obitelji) i V50 (roditelje većinom nije briga što ja mislim). Sljedeći izvedeni faktor je VRX_{pio} 5, a sastoji se pretežno od varijabli V56 (htio bih otići od kuće), V55 (moji roditelji bi trebali imati neko bolje zanimanje) i V47 (imam osjećaj da između mene i roditelja nema uopće razumijevanja). Latentna varijabla VRX_{pio} 6 sastoji se pretežno od manifestnih varijabli V45 (trenutno imam ljubavnih problema) i V63 (događa se da nam za kaznu ne daju nište jesti). Predzadnji faktor VRX_{pio} 7 pretežno se sastoji od varijabli V58 (roditelji me stalno tjeraju da više učim) i V69 (imam puno problema u školi). Zadnja latentna dimenzija je VRX_{pio} 8, a sastoji se od varijabli V49 (roditelji se odnose jednako prema nama djeci) i V54 (želio bih imati svoju sobu).

Dobivene latentne dimenzije mogli bismo nazvati:

- VRX_{pio} 1 - PREZAHTJEVNI RODITELJI
- VRX_{pio} 2 - AGRESIVNI RODITELJI
- VRX_{pio} 3 - NEPOVJERLJIVI RODITELJI
- VRX_{pio} 4 – NEZAINTERESIRANI RODITELJI
- VRX_{pio} 5 – NERAZUMIJEVANJE RODITELJA
- VRX_{pio} 6 – KAZNE RODITELJA
- VRX_{pio} 7 – PRITISCI RODITELJA
- VRX_{pio} 8 – NEJEDNAKOST RODITELJA PREMA DJECI

Treću skupinu latentnih dimenzija čine one izvedene iz pitanja koja se odnose na nepovoljne životne okolnosti. Radi se o ukupno 17 ordinalnih varijabli iz kojih su faktorskom analizom izvedena tri faktora uz zadržavanje 55,3% varijabilnosti originalnog skupa varijabli. U tom skupu varijabli ispitanici se izjašnjavaju o određenim nepovoljnim životnim okolnostima kojima su bili izloženi, a to su: promjena mjesta boravka, dulje odvajanje od roditelja, boravak u ustanovi na dulje vrijeme, boravak člana obitelji u ustanovi na dulje vrijeme, razvod roditelja, dolazak pomajke ili poočima u obitelj, prometna nesreća, smrt člana obitelji ili bliske osobe, nestanak ili nepoznata sudbina člana obitelji, progonstvo, siromaštvo, novčane poteškoće, nezaposlenost roditelja, nepovoljni stambeni uvjeti, teška bolest ili

povreda člana obitelji, prekomjerno pijenje alkohola roditelja, svađe roditelja i bolan medicinski zahvat. U Tablici 56 prikazana je struktura dobivenih faktora s koeficijentima linearne korelacije koji ih povezuju s originalnim varijablama.

FAKTORI	VARIMAX FAKTORI		
	VRXOKOL 1	VRXOKOL 2	VRXOKOL 3
V76	0,758	0,048	0,090
V79	0,631	0,437	0,129
V78	0,618	0,322	0,165
V75	0,602	0,235	0,336
V83	0,565	0,346	0,244
V77	0,559	0,038	0,190
V86	0,546	0,248	0,342
V73	0,523	0,388	0,362
V84	0,123	0,773	0,248
V80	0,306	0,737	-0,018
V81	0,311	0,722	0,107
V85	-0,016	0,719	0,212
V72	0,253	0,552	0,209
V82	0,532	0,549	0,006
V71	0,201	0,203	0,805
V70	0,140	0,115	0,670
V74	0,425	0,123	0,625

Tablica 56. Matrica strukture dobivenih faktora – nepovoljne životne okolnosti

Prva latentna dimenzija, VRX_{okol1}, sastoji se od čak osam originalnih varijabli i to V76 (prometna nesreća), V79 (progonstvo), V78 (nestanak ili nepoznata sudbina člana obitelji), V75 (dolazak pomajke ili poočima u obitelj), V83 (teška bolest ili povreda člana obitelji), V77 (smrt člana obitelji ili bliske osobe), V86 (bolan medicinski zahvat) i V73 (boravak člana obitelji u ustanovi). Drugi je faktor, VRX_{okol2}, koji je pretežno opisan sa šest varijabli i to V84 (prekomjerno pijenje alkohola roditelja), V80 (siromaštvo, novčane poteskoće), V81 (nezaposlenost roditelja), V85 (svađe roditelja), V72 (boravak u ustanovi na dulje vrijeme) te V82 (nepovoljni stambeni uvjeti). Treći faktor, VRX_{okol3}, sadrži varijable V71 (dulje odvajanje od roditelja), V70 (promjena mjesta boravka) i V74 (razvod roditelja).

Sumarno, ove latentne dimenzije mogu se opisati kao:

- VRX_{okol} 1 – ODSUTNOST ČLANA OBITELJI
- VRX_{okol} 2 – OPIJANJE I SVAĐE RODITELJA
- VRX_{okol} 3 – ODVOJENOST OD RODITELJA

Multivarijatnom logističkom regresijom procijenjena je prediktivna vrijednost za nastanak recidivizma triju skupina faktora kao potencijalnih prediktora, dakle onih koji se odnose na poremećaje u ponašanju, onih iz samoprocjene mladih o ponašanju i osjećajima (unutarobiteljski odnosi) te onih faktora koji reflektiraju nepovoljne životne okolnosti (socioekonomski obilježja i unutarobiteljski odnosi).

U Tablici 57. prikazani su rezultati logističke regresije uz iskazanu statističku značajnost pojedinog faktora za nastanak recidivizma.

FAKTOR	B	S.E.	Waldov test	DF	Značajnost P	Omjer šanse OR	95% C.I. za Omjer šanse (Odds Ratio)	
							Donja granica	Gornja granica
VRX _{pp} 1	0,378	0,192	3,867	1	0,049	1,459	1,001	2,127
VRX _{pp} 2	0,437	0,220	3,951	1	0,047	1,548	1,006	2,382
VRX _{pp} 3	0,533	0,295	3,263	1	0,071	1,704	0,956	3,039
VRX _{pp} 4	-0,011	0,203	0,003	1	0,958	0,989	0,665	1,472
VRX _{pio} 1	-0,676	0,221	9,384	1	0,002	0,508	0,330	0,784
VRX _{pio} 2	0,246	0,218	1,280	1	0,258	1,279	0,835	1,961
VRX _{pio} 3	0,047	0,189	0,062	1	0,804	1,048	0,723	1,519
VRX _{pio} 4	-0,247	0,196	1,575	1	0,209	0,781	0,532	1,149
VRX _{pio} 5	-0,049	0,208	0,056	1	0,814	0,952	0,634	1,430
VRX _{pio} 6	0,259	0,204	1,613	1	0,204	1,296	0,869	1,934
VRX _{pio} 7	-0,038	0,190	0,040	1	0,842	0,963	0,663	1,398
VRX _{pio} 8	0,247	0,202	1,500	1	0,221	1,280	0,862	1,902
VRX _{okol} 1	0,514	0,202	6,465	1	0,011	1,672	1,125	2,485
VRX _{okol} 2	0,089	0,225	0,156	1	0,693	1,093	0,703	1,699
VRX _{okol} 3	0,070	0,196	0,128	1	0,721	1,073	0,730	1,576
Konstanta	-0,460	0,187	6,029	1	0,014	0,631		

Tablica 57. Logistička regresija dobivenih faktora za poremećaje ponašanja, ponašanje i osjećaje mladih i nepovoljne životne okolnosti na kriterijsku varijablu recidivizam

Na temelju dobivenih rezultata logističke regresije moguće je odrediti prediktivnu vrijednost pojedinog latentnog faktora za pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod ispitanika. Četiri latentne dimenzije su Waldovim testom utvrđene kao statistički značajni prediktori. Radi se o VRX_{pp1} i VRX_{pp2} faktorima iz skupine varijabli koje se odnose na poremećaje ponašanja ispitanika. Prvi od ovih faktora odnosi se na AGRESIVNO PONAŠANJE, a drugi na BJEŽANJE od kuće i iz škole, odnosno skitnju. Svaki od ovih faktora na 5%-noj razini značajnosti poveća vjerojatnost pojave recidivizma oko 1,5 puta, odnosno AGRESIVNO PONAŠANJE povećava omjer izgleda za recidivizam za 46% a BJEŽANJE od kuće i iz škole te skitnja za 55%.

U skupini faktora koji se odnose na samoprocjenu ponašanja i osjećaja mladih prvi od njih pokazao je statistički visoku značajnost ($P=0,002$) u svom utjecaju na pojavu recidivizma među ispitanicima. Radi se o faktoru VRX_{pio1} nazvanom PREZAHTJEVNI RODITELJI. S obzirom na vrijednost omjera šanse (engl. *Odds Ratio*) koja je manja od 1 može se zaključiti da ovaj faktor djeluje protektivno na pojavu recidivizma, jer upola smanjuje vjerojatnost njegove pojave (Omjer šanse = 0,508). Ovaj zaštitni faktor dakle smanjuje vjerojatnost recidivizma za 50%.

Posljednji od faktora koji pokazuju statistički značajan utjecaj na recidivizam u ispitanika je faktor iz skupine nepovoljnih životnih okolnosti, VRX_{okol1} - ODSUTNOST ČLANA OBITELJI. On djeluje izrazito nepovoljno na pojavu recidivizma jer uz gotovo 1%-tnu razinu značajnosti ($P = 0,011$) povećava vjerojatnost pojave recidivizma 1,67 puta, odnosno za 67%.

ŠKOLOVANJE U TOKU	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	29	18	47
NE	61,7%	38,3%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	30,2%	27,7%	29,2%
N	67	47	114
DA	58,8%	41,2%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	69,8%	72,3%	70,8%
N	96	65	161
UKUPNO	59,6%	40,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,12$; DF = 1; P = 0,729

Tablica 58. Školovanje u toku

Obilježja povezana uz ŠKOLOVANJE ispitanika odnose se na redovitost školovanja, ponavljanja razreda, promjene škole, uspjeha u završnom razredu, procjenu kontakata s drugim učenicima i nastavnicima, prijatelje u školi te odnos prema školi sada i ranije. U Tablici 58. Nalaze se rezultati koji se odnose na prvo obilježje iz ove skupine, a to je da li je školovanje u toku. Prema rezultatima statističke obrade ne postoji signifikantna povezanost statusa školovanja s recidivizmom. Naime, gotovo podjednako učestalo maloljetnici kojima je školovanje u toku vrše samo jedno kazneno djelo (69,8%), odnosno ponovljena kaznena djela (72,3%). Kakva je povezanost redovitosti školovanja s recidivizmom prikazano je u Tablici 59.

REDOVITOST ŠKOLOVANJA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
N	34	27	61
NE	55,7%	44,3%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	35,4%	41,5%	37,9%
N	62	38	100
DA	62,0%	38,0%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	64,6%	58,5%	62,1%
N	96	65	161
UKUPNO	59,6%	40,4%	100,0%
% vodoravno			
% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 0,617; \text{DF} = 1; P = 0,431$$

Tablica 59. Redovitost školovanja

Niti redovitost u školovanju ne pokazuje statistički značajnu povezanost s recidivizmom. Samo jedno kazneno djelo izvršili su učenici koji se redovito školuju (64,6%), a više kaznenih djela izvršili su također učenici koji se redovito školuju (uz udio od 58,5%). Tako malena razlika nije statistički značajna, jer je $P = 0,431$.

Što se tiče mogućeg utjecaja ponavljanja razreda na recidivizam rezultati statističke obrade prikazani su u Tablici 60.

PONAVLJANJE RAZREDA	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
Nijednom	N	47	29
	% vodoravno	61,8%	38,2%
	% okomito	49,0%	44,6%
Jedanput	N	36	22
	% vodoravno	62,1%	37,9%
	% okomito	37,5%	33,8%
Dva i više puta	N	13	14
	% vodoravno	48,1%	51,9%
	% okomito	13,5%	21,5%
UKUPNO	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 1,776$; DF = 2; P = 0,411

Tablica 60. Ponavljanje razreda

Niti ova samostalna varijabla, koja se odnosi na školovanje, nema statistički značajnog utjecaja na recidivizam kod ispitanika, jer je P = 0,411. Naime, niti jednom nije ponavljalo razred njih 49% u kategoriji izvršitelja samo jednog kaznenog djela, dok je među recidivistima njih 44,6%. Kada se pogleda struktura udjela pojedine kategorije ponavljanja razreda može se uočiti podjednakost u udjelima svake od navedenih kategorija u obje uspoređivane skupine ispitanika.

Promjena škole moguće utječe na probleme socijalizacije nekih učenika što se može pretvoriti u one koji opetovano čine kaznena djela. Rezultati za ovu varijablu prikazani su u Tablici 61. Učestalost promjene škole statistički značajno razlikuje recidiviste od nerecidivista (P=0,005). Unutar skupina ispitanika koji nisu nijednom ili su jednom promijenili školu dvostruko je veći udio nerecidivista nego recidivista dok je u skupini koja je tri i više puta promijenila školu oko triput više recidivista nego nerecidivista. Razlozi promjene škole nisu ovdje posebno analizirani.

PROMJENA ŠKOLE		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
Nijednom	N	48	24	72
	% vodoravno	66,7%	33,3%	100,0%
	% okomito	50,0%	36,9%	44,7%
Jedanput	N	34	16	50
	% vodoravno	68,0%	32,0%	100,0%
	% okomito	35,4%	24,6%	31,1%
Dva puta	N	9	12	21
	% vodoravno	42,9%	57,1%	100,0%
	% okomito	9,4%	18,5%	13,0%
Tri i više puta	N	5	13	18
	% vodoravno	27,8%	72,2%	100,0%
	% okomito	5,2%	20,0%	11,2%
UKUPNO	N	96	65	161
	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 12,976$; DF = 3; P = 0,005

Tablica 61. Promjena škole

ŠKOLSKI USPJEH		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
Dovoljan	N	17	18	35
	% vodoravno	48,6%	51,4%	100,0%
	% okomito	17,7%	27,7%	21,7%
Dobar	N	55	36	91
	% vodoravno	60,4%	39,6%	100,0%
	% okomito	57,3%	55,4%	56,5%
Vrlo dobar	N	20	10	30
	% vodoravno	66,7%	33,3%	100,0%
	% okomito	20,8%	15,4%	18,6%
Odličan	N	4	1	5
	% vodoravno	80,0%	20,0%	100,0%
	% okomito	4,2%	1,5%	3,1%
UKUPNO	N	96	65	161
	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 3,282$; DF = 3; P = 0,350

Tablica 62. Uspjeh u završnom razredu

Kako školski uspjeh utječe na mogućnost pojave recidivizma prikazano je u Tablici 62. Varijabla koja se odnosi na školski uspjeh nije pokazala statističku značajnost u pojavi recidivizma. Premda je najlošiji školski uspjeh povezan s najvećim udjelom ispitanika koji su razvrstani u kategoriju recidivista (27,7%) u odnosu na nerecidiviste (17,7%) ta razlika ipak ne utječe na razliku među distribucijama ocjena u školi. Kod ostalih kategorija (ocjena kao školski uspjeh) razlika u udjelima pojedinih ocjena još je manja.

Socijalizacija djeteta prema vrsti i pripadnosti grupi nerecidivisti/recidivisti prikazana je u Tablici 63.

GDJE JE BIO DO POLASKA U ŠKOLU	KAZNENO DJELO		SVEGA
	JEDNO	VIŠE	
Pohodao dječji vrtić	N	55	34
	% vodoravno	61,8%	38,2%
	% okomito	57,3%	52,3%
Samo uz roditelje/a	N	23	18
	% vodoravno	56,1%	43,9%
	% okomito	24,0%	27,7%
Samo uz nekog drugog člana obitelji	N	18	13
	% vodoravno	58,1%	41,9%
	% okomito	18,8%	20,0%
UKUPNO	N	96	65
	% vodoravno	59,6%	40,4%
	% okomito	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 0,418; DF = 2; P = 0,811$$

Tablica 63. Gdje je bio do polaska u školu

Kako je udio nerecidivista i recidivista gotovo podjednak u sve tri analizirane kategorije nije utvrđen statistički značaj ove varijable u nastanku recidivizma. Ispitan je i odnos ispitanika s drugim učenicima u školi. Svoj odnos ispitanici su mogli ocijeniti s jednom od četiri kategorije, od „loš“ do „odličan“. Na Tablici 64 vide se rezultati analize ove varijable.

ODNOS S DRUGIM UČENICIMA		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
Loš	N	9	4	13
	Vodo ravno	69,2%	30,8%	100,0%
	% okomito	9,4%	6,2%	8,1%
Dobar	N	38	27	65
	% vodoravno	58,5%	41,5%	100,0%
	% okomito	39,6%	41,5%	40,4%
Vrlo dobar	N	28	16	44
	% vodoravno	63,6%	36,4%	100,0%
	% okomito	29,2%	24,6%	27,3%
Odličan	N	21	18	39
	% vodoravno	53,8%	46,2%	100,0%
	% okomito	21,9%	27,7%	24,2%
UKUPNO	N	96	65	161
	vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 1,370$; DF = 3; P = 0,713

Tablica 64. Odnos s drugim učenicima

Niti u ovoj varijabli nije utvrđena statistički značajna povezanost pojedine kategorije s pojavom recidivizma. Najveći udio ispitanika (bez obzira radi li se o samo jednom kaznenom djelu ili o recidivizmu) ocjenjuje svoj odnos s drugim učenicima ocjenom „dobar“ (prosječno 40,4%), te ocjenom „vrlo dobar“ (udio svih ispitanika u ovoj kategoriji je 27,3%).

O međusobnim odnosima ispitanika s vršnjacima govori sljedeća varijabla čiji su rezultati prikazani u Tablici 65. Ova varijabla nema nikakvog statističkog značaja u mogućem nastanku recidivizma jer je vrijednost P = 0,905, a među navedenim kategorijama nema gotovo nikakve razlike u udjelima. Udio odgovora među nerecidivistima i recidivistima je u svakoj kategoriji podjednak i sukcesivno raste od nijednog prijatelja do više njih.

U istom je smislu distribuirana i varijabla koja se odnosi na kvalitetu odnosa s nastavnicima, a rezultati statističke analize prikazani su u Tablici 66.

KOLIKO IMENA PRIJATELJA MOŽE NAVESTI		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
N		9	4	13
Nijednog	% vodoravno	69,2%	30,8%	100,0%
	% okomito	9,4%	6,2%	8,1%
N		11	8	19
Jednog	% vodoravno	57,9%	42,1%	100,0%
	okomito	11,5%	12,3%	11,8%
Dva do tri	N	28	19	47
	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	29,2%	29,2%	29,2%
Više	N	48	34	82
	% vodoravno	58,5%	41,5%	100,0%
	% okomito	50,0%	52,3%	50,9%
UKUPNO	N	96	65	161
	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,562$; DF = 3; P = 0,905

Tablica 65. Koliko imena prijatelja može navesti

ODNOS S NASTAVNICIMA		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
N		10	12	22
Vrlo loš	% vodoravno	45,5%	54,5%	100,0%
	% okomito	10,4%	18,5%	13,7%
N		17	4	21
Loš	% vodoravno	81,0%	19,0%	100,0%
	% okomito	17,7%	6,2%	13,0%
N		44	29	73
Dobar	% vodoravno	60,3%	39,7%	100,0%
	% okomito	45,8%	44,6%	45,3%
N		19	11	30
Vrlo dobar	% vodoravno	63,3%	36,7%	100,0%
	% okomito	19,8%	16,9%	18,6%
N		6	9	15
Odličan	% vodoravno	40,0%	60,0%	100,0%
	% okomito	6,3%	13,8%	9,3%
N		96	65	161
UKUPNO	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 8,387$; DF = 4; P = 0,078

Tablica 66. Odnos s nastavnicima

Premda postoje određene razlike u pojedinim kategorijama ova varijabla nije statistički značajna pa se može zaključiti da kvaliteta odnosa ispitanika s nastavnicima nema značajnog utjecaja na pojavu recidivizma. Vrijednost P je malo iznad kritične razine od 5% (ovdje je 7,5%).

Zanimljiv je odgovor ispitanika na pitanje o odnosu prema školi sada i ranije. Rezultati su prikazani u sljedećim tablicama.

ODNOS PREMA ŠKOLI (SADA)		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
Nerado ide u školu	N	52	34	86
	% vodoravno	60,5%	39,5%	100,0%
	% okomito	54,2%	52,3%	53,4%
Rado ide u školu	N	44	31	75
	% vodoravno	58,7%	41,3%	100,0%
	% okomito	45,8%	47,7%	46,6%
UKUPNO	N	96	65	161
	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,501$; DF = 2; P = 0,778

Tablica 67. Odnos prema školi (sada)

ODNOS PREMA ŠKOLI (PRIJE)		KAZNENO DJELO		SVEGA
		JEDNO	VIŠE	
Nerado išao u školu	N	52	34	86
	% vodoravno	60,5%	39,5%	100,0%
	% okomito	54,2%	52,3%	53,4%
Rado išao u školu	N	44	31	75
	% vodoravno	58,7%	41,3%	100,0%
	% okomito	45,8%	47,7%	46,6%
UKUPNO	N	96	65	161
	% vodoravno	59,6%	40,4%	100,0%
	% okomito	100,0%	100,0%	100,0%

$\chi^2 = 0,054$; DF = 1; P = 0,873

Tablica 68. Odnos prema školi (prije)

Distribucije ispitanika recidivista i nerecidivista u odnosu na izjavu idu li rado ili dali su rado išli ili pak ne idu niti su rado išli u školu, podjednake su.

Kako bi se dodatno utvrdio značaj pojedine varijable izvršena je multivarijatna logistička regresijska analiza varijabli koje su u bivarijatnim analizama (χ^2 test) pokazale statistički značajnu razliku između uspoređivanih skupina. Tako su dodatno analizirane varijable: dobna skupina, redoslijed rođenja, težina kaznenih djela, školska spremna majke, školska spremna oca i promjena škole i uspjeh u završnom razredu. I ovdje je kriterij da je logistička regresijska funkcija statistički značajna na 5%-tnej razini značajnosti. Rezultati statističke analize prikazani su u Tablici 69.

VARIJABLE	Waldov test	DF	P	Omjer šansi	95% C.I.za omjer šansi	
					Donja gran.	Gornja gran.
Dobna grupa	4,266	2	0,118			
V2(1)	1,119	1	0,290	,613	,248	1,518
V2(2)	4,247	1	0,039	,319	,107	,946
Redoslijed rođenja	5,259	2	0,072			
V4(1)	2,959	1	0,085	2,048	,905	4,635
V4(2)	4,350	1	0,037	3,998	1,087	14,700
Težina kaznenog djela	1,666	2	0,435			
V7(1)	1,657	1	0,198	,389	,093	1,638
V7(2)	,090	1	0,765	,847	,286	2,510
Školska spremna majke	2,756	2	0,252			
V40(1)	,611	1	0,434	,699	,284	1,716
V40(2)	2,688	1	0,101	,230	,040	1,333
Školska spremna oca	,007	2	0,997			
V41(1)	,001	1	0,973	,984	,380	2,547
V41(2)	,007	1	0,934	,930	,163	5,289
Promjena škole	11,588	3	0,009			
V90(1)	,070	1	0,792	,889	,372	2,124
V90(2)	2,661	1	0,103	2,504	,831	7,541
V90(3)	8,436	1	0,004	7,303	1,909	27,940
Konstanta	,220	1	0,639	,763		

Tablica 69. Multivarijatna logistička regresijska analiza varijabli koje su u bivarijatnoj analizi pokazale statistički značajnu razliku između nerecidivista i recidivista

Prema dobivenim rezultatima multivarijatne logističke regresijske analize statistički značajnim varijablama pokazale su se:

- dobna grupa ispitanika (Waldov test = 4,25; df = 1; P = 0,039; Omjer šanse = 0,319)
- redoslijed rođenja (Waldov test = 4,35; DF = 1; P = 0,037; Omjer šanse = 3,998)

- višestruka promjena škole delinkvenata (Waldov test = 8,44; df = 1; P = 0,004; Omjer šanse = 7,303))

Varijabla „dobna grupa“ pokazuje se protektivnim čimbenikom za razvoj recidivizma na način da je u najstarijih ispitanika u odnosu na najmlađe rizik za dvije trećine manji (ili pada na jednu trećinu).

Varijabla „redoslijed rođenja“ čak za četiri puta povećava šansu za pojavu recidivizma (što viši red rođenja to veća šansa recidivizma).

Višestruka promjena škole (tri i više puta) čak 7,3 puta povećava rizik pojave recidivizma u odnosu na delinkvente koji nisu mijenjali školu.

Odnos između zabilježenih i procijenjenih frekvencija za pojedinu kategoriju ispitanika (jedno/više kaznenih djela) prikazana u Tablici 70.

ZABILJEŽENO	OČEKIVANO		
	KAZNENO DJELO		POSTOTAK TOČNIH
	JEDNO	VIŠE	
KAZNENO DJELO	JEDNO	82	85,4
	VIŠE	29	55,4
Prosječni postotak			73,3

Tablica 70. Klasifikacijski rezultati grupne pripadnosti

Prema klasifikacijskim rezultatima grupne pripadnosti čak 85,4% rezultata je korektno klasificirano za jedno kazneno djelo a 55,4% za više kaznenih djela (recidivizam), što je za cjelokupni uzorak 73,3%.

Učinjena je i **kanonička diskriminacijska analiza** kvantitativnih i semikvantitativnih varijabli kojima su opisani maloljetnički delinkventi u namjeri procjene njihova potencijala u diskriminiranju nerecidivista i recidivista u počinjenju kaznenih djela. Rezultati su prikazani u slijedećim tablicama i grafičkom prikazu.

Dobivena je (po definiciji) jedna diskriminacijska funkcija: broj diskriminacijskih funkcija = $k - 1$, gdje je k broj uspoređivanih skupina ispitanika. Diskriminacijska funkcija je bipolarna a definirana je Pearsonovim koeficijentima korelacije pojedinih varijabli i funkcije. Pritom su (s obzirom na predznak) koeficijenti, prikazani u matrici strukture, vrijednosti na pozitivnom polu funkcije dok je na negativnom polu njihova zrcalna slika. Svi dobiveni

koeficijenti su statistički visoko značajni ali se prostor varijabli može i reducirati pa kao definiciju funkcije uzeti npr. samo one varijable koje imaju koeficijent korelacije s funkcijom veći od 0,5 ili 0,4 i sl. Iz dobivenih rezultata (Tablica 71) se može reći da je dobivena funkcija proporcionalno povezana s redoslijedom rođenja, nepovoljnim životnim okolnostima, višestrukim promjenom škole i poremećajima u ponašanju, a obrnuto proporcionalna sa školskom spremom majke, životnom dobi delinkventa i školskom spremom oca i to na negativnom polu funkcije, zrcalno.

VARIJABLE	DISKRIMINACIJSKA FUNKCIJA
Redoslijed rođenja	0,624
Nepovoljne životne okolnosti	0,535
Školska spremma majke	-0,530
Višestruka promjena škole	0,515
Životna dob delinkventa	-0,443
Poremećaji u ponašanju	0,396
Školska spremma oca	-0,395

$$\chi^2 = 40,308; DF = 9; P < 0,0001$$

Tablica 71. Matrica strukture diskriminacijske funkcije

KAZNENO DJELO	Diskriminacijska funkcija
JEDNO	-0,446
VIŠE	0,659

Centroid je multivariatni prosjek grupe na diskriminacijskoj funkciji

Tablica 72. Centroidi uspoređivanih skupina na dobivenoj diskriminacijskoj funkciji

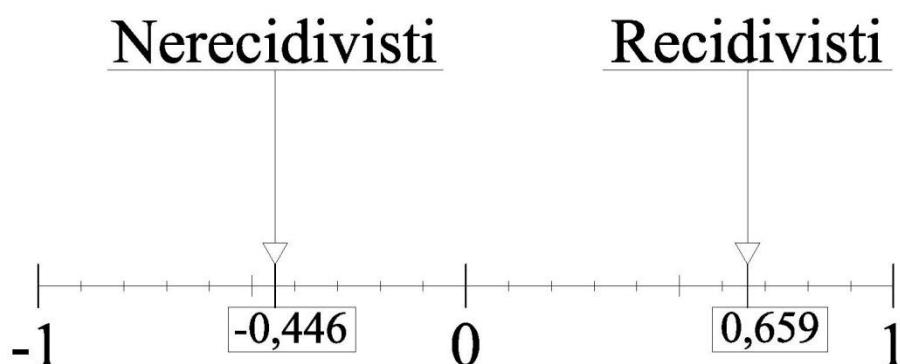
Rasporedi li se centoidi na bipolarnom pravcu koji prikazuje diskriminacijsku funkciju možemo reći da su recidivisti opisani visokim redom rođenja, teškim životnim okolnostima, nižom školskom spremom majke, višestrukim promjenom škole, nižom životnom dobi s izraženim poremećajima u ponašanju i niskom školskom spremom oca. Nerecidivisti pak obrnuto.

Diskriminacijska se analiza može promatrati kao multivariatni test razlike koji nudi varijable (respektirajući predznak i veličinu koeficijenta korelacije) koje prave najveću razliku između a priori definiranih grupa, ovdje recidivisti/nerecidivisti. A može se razmatrati i kao klasifikacijski problem kako dodavanjem novih ispitanika opisanih istim skupom varijabli možemo poboljšati njihovu (funkcijom procijenjenu) pripadnost grupama.

KAZNENO DJELO	Predviđena pripadnost grupi	
	JEDNO	VIŠE
N (%)	72 (75%)	24 (25%)
	23 (35%)	42 (65%)

Tablica 73. Klasifikacijski rezultati grupne pripadnosti

U prosjeku je 70,2% a priori grupiranih ispitanika ispravno klasificirano (Tablica 73.)

Grafikon 1. Položaj centroida za jedno i više kaznenih djela

6. RASPRAVA

Prije negoli pristupimo analizi rezultata istraživanja nužno je osvrnuti se na neke osnovne činjenice o kojima je riječ u ovom radu. Kako je u istraživanju pozornost bila usmjerena na neke osobitosti obitelji u nastanku maloljetničke delinkvencije to je posve razumljivo da se započne s obrazlaganjem socioloških osnova obitelji. Svjedoci smo velikih i brzih društvenih promjena koje za negativnu posljedicu imaju narušavanje sustava vrijednosti modernog društva i unutarnje obiteljske povezanosti njenih članova, što je dovelo do porasta broja djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju, među kojima značajno mjesto zauzima delinkventno ponašanje. Bez obzira na ekonomski i socijalni razvoj nekog društva djeca i maloljetnici smatraju se jednom od najosjetljivijih kategorija svakog društva. Za razvoj psiholoških i socijalnih potencijala njenih članova obitelj ima ključnu ulogu, jer kao primarna društvena skupina postoji kroz sve životne faze pojedinca, određujući posredno ili neposredno njegovu razvojnu i životnu poziciju. Obitelj je u tom smislu temeljna društvena forma u procesu odgoja i socijalizacije čovjeka predstavljajući pritom psihosocijalno okruženje koje prihvaca društvene vrijednosti dodatno ih pretvarajući u vlastiti sustav vrijednosti. Obitelj ima neka opća obilježja među kojima se ističu društvena reprodukcija (biološka osnova), rodbinski odnosi (socijalna osnova), razvoj individualnih osobina njenih članova (moralna i psihološka osnova), te osiguravanje blagodati zajednice (ekonomski osnova obitelji). Funkcije obitelji mijenjale su se kroz povijest. Stoga je to promjenljiva kategorija čiji elementi daju jedinstvo u njenom funkciranju. Svakako se ističu reproduktivna, zaštitna, ekonomski i odgojna funkcija. Ova potonja od izuzetnog je značaja jer objedinjuje unutarnji sustav vrijednosti i moralnih normi, stjecanje socijalnog iskustva, te razmjenu emocija i socijalnih spoznaja. Stoga obitelj utječe na formiranje svakog pojedinog člana unutar te obitelji. Zbog toga svako narušavanje obiteljske strukture može imati negativne posljedice na njen funkcioniranje. U tom smislu na obiteljsko funkcioniranje, razvoj i socijalizaciju njenih članova nepovoljno utječu neki čimbenici poput nepotpune obitelji, pretjerano velik broj djece, niska obrazovna razina roditelja, nepovoljna starosna struktura obitelji i loš socioekonomski status. (10, 11, 12, 13)

Psihodinamika obiteljskog života ovisi o nekoliko faktora, a među njih se ubrajaju emocionalna klima, razina povezanosti njenih članova, stupanj međusobne pripadnosti, spolni život, konflikti i različiti vanjski utjecaji. Od izuzetnog utjecaja na formiranje ličnosti djeteta ima odgojni stil koji roditelji primjenjuju. Razlikuje se nekoliko stilova s različitim rezultatima i promašajima u odgoju djece i mladih članova. Premda po nazivu slični, a u

suštini bitno različiti, spominju se autoritarni i autoritativni stil. Prvi je krut i strog što dovodi do hladne i napete obiteljske klime. U odgoju dominiraju represivne mjere a emocionalne veze članova su loše. Drugi stil bismo mogli nazvati demokratski i dosljedan, uz pružanje podrške i topline. U odgoju je prisutna dosljednost u discipliniranju i zahtjevima, ali uz primjenu optimalnih odnosa između odgojnih metoda. Nadalje, postoje popustljiv i zanemarujući stil odgoja. U popustljivom stilu prisutna je niska kontrola uz davanje visokog stupnja slobode djeci što može dovesti do kasnijeg nesnalaženja u realnom životu uz nerealnu sliku o sebi. Zanemarujući stil je povezan s emocionalnim i fizičkim zanemarivanjem djeteta što u konačnici dovodi do poremećaja u ponašanju. Istraživanja ukazuju na predvidive posljedice psihosocijalnog razvoja djece ovisno o odgojnem stilu. (19, 20) Odgojni stil roditelja značajan je s obzirom na činjenicu transgeneracijskog prijenosa obrasca ponašanja i odgoja pri čemu se problemi iz djetinjstva mogu prenijeti u odraslo doba i na vlastitu djecu.

Odnosi unutar obitelji moraju se shvatiti kao dvosmjerni, nikako samo na relaciji roditelj – dijete, već vrlo intenzivno i u obrnutom smjeru, dijete – roditelj. Roditelji su odgovorni za psihosocijalni razvoj djeteta, a dijete svojim temperamentom, karakterom i osobinama prilagodljivosti utječe na svoje roditelje. Ono nužno mijenja roditeljske aktivnosti, njihovo ponašanje i sliku o sebi. Iz ovoga je jasno kako je velik značaj obitelji u formiranju mlade ličnosti pa propusti u konačnici mogu dovesti do delinkventnog ponašanja.

Kada se govori o problemima s kojima se susreću obitelji u današnjem društvu treba spomenuti problem sve veće nezaposlenosti i nepovoljnih financijskih prilika. Potom, sve je veći broj obitelji s jednim roditeljem zbog povećane stope razvoda brakova. Tu su i drugi fenomeni poput urbanizacije s kojom je povezana anonimnost (za razliku od seoskog načina života gdje svatko poznaje svakoga) te nastanak nasilja (osobito nasilja u obitelji, ali i onog u lokalnoj zajednici). S obiteljskim nasiljem autori povezuju nastanak delinkvencije. (145) Porastu nasilja, kako unutar obitelji tako i izvan nje, vjerojatno pridonose loše socijalne, ekonomске, stambene i druge prilike. (29) Navedeni faktori mogu ugroziti strukturu, stabilnost, odnose i sustav vrijednosti unutar obitelji. Uz spomenuto moderna obitelj se strukturalno mijenja zbog smanjene stope fertilitnosti, snižavanja broja sklopljenih brakova, porasta broja obitelji s jednim roditeljem, povećanja životne dobi pri sklapanju prvog braka, rađanje prvog djeteta u kasnijim godinama života majke, rađanje samo jednog djeteta ili veze bez djece i sl. (22, 30)

Osim unutarobiteljskih odnosa i sociodemografske strukture o kojima je riječ u ovom istraživanju, a koji imaju značaj za razvoj maloljetničke delinkvencije, sam subjekt istraživanja je adolescent, kao potencijalni izvršitelj kaznenog djela. Kako je već spomenuto

adolescencija je razdoblje sazrijevanja kroz koje se dijete priprema za odraslu dob. Intenzivne fizičke, seksualne, emocionalne, psihosocijalne i kognitivne promjene s kojima se adolescent susreće čine ovo razdoblje vremenom zbuđenosti. Odnos adolescenata i njihovih roditelja, učitelja i drugih odraslih osoba može biti ispunjen nerazumijevanjem i sukobima. U potrazi za svojim identitetom i samostalnošću, adolescenti mogu biti skloni pobunama prema odraslima, posebice roditeljima. To se nepravedno može shvatiti kao neprilagođeno ponašanje te dovesti do nepotrebne i prenaglašene reakcije. (23, 33) Svaki adolescent prolazi kroz određene razvojne faze koje se međusobno razlikuju tijekom sazrijevanja. Stoga svaka faza adolescencije ima svoja specifična razvojna obilježja u fizičkom, psihološkom i socijalnom smislu. Ono što se očekuje tijekom sazrijevanja svakog adolescenta je razvoj slike o sebi, osobnog identiteta, integriteta i socijalnog ponašanja uz potrebnu razinu socijalizacije. Mlada osoba može razviti negativnu sliku o sebi što neki autori povezuju s mogućnošću razvoja delinkvencije (146, 149, 241, 242) Evidentno je da se radi o kompleksnosti u razvoju i očekivanim rezultatima normalnog razvoja ličnosti, što kod nekih može dovesti do različitih oblika poremećaja u ponašanju.

Pojam poremećaja u ponašanju obuhvaća raznovrsne oblike ponašanja, njihova obilježja, stupanj i intenzitet, trajanje, kompleksnost i štetnost, što dovodi do različitog definiranja ove pojave. (41) On obuhvaća poremećaje u odnosima među članovima obitelji, s okolinom i autoritetima. Pod tim pojmom podrazumijeva se laganje, krađa, ovisnosti, bježanje od kuće, skitnja, pa sve do agresivnosti, nasilja i drugih oblika asocijalnog, antisocijalnog i kriminalnog ponašanja. To se kreće od blagih odstupanja u ponašanju, signala nemogućnosti uspostavljanja psihosocijalne ravnoteže, preko različitih oblika asocijalnog ponašanja do teških agresivnih odnosno autoagresivnih i antisocijalnih ispada pa i kaznenih djela te su mu i posljedice vrlo različite po opsegu, težini i širini. Otuda i brojne i različite definicije pojma poremećaja u ponašanju (devijantno, asocijalno, antisocijalno, socijalna neprilagođenost). Stoga neki definiraju ove pojave kao one kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete, probleme - samima sebi ili drugim osobama. Najčešće se razvijaju od blagih, manje ometajućih i obično manje primjećenih prema težima, očiglednijima i opasnijim poremećajima. (49) Poremećaji u ponašanju označavaju ona ponašanja koja ometaju osobu u normalnom funkcioniranju, a pritom mogu biti opasna za njih ali i druge oko njih. Na kraju takvog ponašanja nalazi se kriminalitet maloljetnika koji čine kaznena djela, pa to predstavlja najteži oblik delinkventnog ponašanja. (47) Intenzitet maloljetničke delinkvencije ukazuje na postojanje nepovoljnih socijalnih okolnosti u kojima djeca odrastaju i traži vrlo kompleksnu intervenciju usmjerenu prema brojnim faktorima koji dovode do takve pojave. (50)

Zbog nedovoljne izgrađenosti i osjetljivosti u fazi odrastanja razvoj mlade osobe može biti usmjeren u asocijalnom ili antisocijalnom pravcu (sve do kriminalnog oblika ponašanja). Suvremeni pristup maloljetničkoj delinkvenciji temelji se na identificiranju rizičnih faktora koji su pridonijeli razvoju takvog ponašanja te usmjeravanju intervencija prema njima. Porast maloljetničke delinkvencije povezuje se s nekoliko važnih skupina faktora. U osnovi, radi se o dvije skupine faktora, unutarnji (subjektivno-psihološki) i vanjski (socio-kulturni) faktori. U vanjske faktore maloljetničke delinkvencije ubrajaju se društveni čimbenici poput ekonomskih prilika, siromaštva, nezaposlenosti, migracije, ratova, do obitelji, škole, načina korištenja slobodnog vremena i utjecaja neposredne društvene okoline i susjedstva te masovnih medija.

Rizični su faktori oni koji kod djeteta ili maloljetnika povećavaju vjerojatnost za pojavu negativnog ili antisocijalnog ponašanja. Oni se mogu svrstati u nekoliko skupina kao što su rizični faktori u zajednici (unutar ove skupine mogu se svrstati nepovoljni vršnjački utjecaji), rizični faktori u školi, rizični faktori u obitelji i individualni rizični faktori. (59, 139, 147, 243) Među istraživačima veliko zanimanje izaziva pojava bježanja iz škole, odnosno brojni neopravdani izostanci s nastave. Neki to smatraju značajnim poremećajem u ponašanju te ga ocjenjuju faktorom nastanka nasilništva, povređivanja, upotrebe opojnih sredstava te razvoja psihičkih poremećaja. (172) Psiholozi među faktore rizika za razvoj ozbiljne i trajne delinkventne aktivnosti svrstavaju psihološke i neurološke faktore (uključeno je nasljeđe), kognitivne faktore (niži IQ, slabija koncentracija i pozornost, slabije apstraktno rasuđivanje i sl.), hiperaktivnost (impulzivnost, niska tolerancija na frustraciju), obiteljske faktore (odbijanje roditelja, slabo roditeljsko uključivanje, alkoholizam i kriminal roditelja, razdvojenost obitelji i razvod roditelja), utjecaj vršnjaka (delinkventno ponašanje, različiti poremećaji u ponašanju) i utjecaj škole (loš školski uspjeh, loša školska klima, nezainteresiranost nastavnika, problemi u ponašanju). (69, 72, 93, 97, 146, 214) Zbog toga psihološki i psihijatrijski aspekt procjene maloljetnika može pomoći u predviđanju delinkvencije i recidivizma. (244) Pritom instrumenti za procjenu recidivizma kod odraslih nisu svi podobni za procjenu kod maloljetnika. (245, 246) Istraživanje dinamičkih rizičnih faktora (socijalnih i individualnih) pokazuje da se njihov utjecaj smanjuje odrastanjem maloljetnika, ali se u tom procesu također smanjuju i efekti interventnih programa. (247) Često se postavlja pitanje procjene rizika za nastanak delinkvencije i recidivizma kod osoba s intelektualnim poteškoćama. Istraživanje rizičnih faktora u području obitelji, škole, korištenja slobodnog vremena, prijatelja, zloupotrebe alkohola/droga, stavova, agresije i vještina pokazalo je da u većini ovih područja između delinkvenata sa i bez intelektualnih poteškoća

nema bitnih razlika. Bitna razlika utvrđena je jedino u području vještina. (248) Prema rezultatima nekih istraživanja u tom smislu psihijatrijski poremećaji ne povećavaju signifikantno rizik od pojeve recidivizma, osim kod problema ovisnosti. (249) Autori spominju osobito opasnu izloženost nasilju u zajednici, školi i u obitelji za nastanak internaliziranih i eksternaliziranih problema. (145, 148, 250) Posljednjih godina uloženo je puno istraživačkog napora u procjeni psihopatoloških poremećaja osobnosti maloljetnika i njihove povezanosti s rizikom od pojave recidivizma. (176, 251). Tako su depresija i bipolarni poremećaj prediktori kasnijeg delinkventnog ponašanja, dok je loš tretman u djetinjstvu utvrđen kao manje značajan u nastanku delinkvencije. (252) Osobnost se temelji na tri elementarne dimenzije: psihotičnost, ekstrovertiranost i neurotičnost (PEN-model). Takav profil nije moguće diferencirati kod recidivista odnosno nerecidivista. (253) S druge strane istraživači ističu izloženost lošem tretmanu u djetinjstvu kao izrazito značajnu za pojavu nasilničkog ponašanja maloljetnika, pri čemu je psihološko zanemarivanje bilo značajan prediktor. (83) Kod maloljetnih delinkvenata koji su započeli ranije s kriminalnom aktivnošću češće su uočene psihopatološke crte ličnosti, ozbiljnost delinkventne aktivnosti i poremećaji u ponašanju, u odnosu na one koji se kasnije upuštaju u takvu aktivnost. (90, 121) Stoga je važno rano otkrivanje psihopata kako bi se čim ranije predvidjela delinkvantna aktivnost odnosno recidivizam. (254)

U istraživanju obiteljskih čimbenika za razvoj delinkventnog ponašanja maloljetnika istraživane su brojne karakteristike odnosa unutar obitelji, načina obiteljskog funkcioniranja, obiteljske prilike (socioekonomski status). (63, 64, 65) Istraživanje provedeno u Hrvatskoj potvrđuje da obitelj s poremećenim odnosima, posebno u obliku svađa i fizičkih razračunavanja, ima značajno nepovoljniju obiteljsku strukturu, socioekonomski status te više socijalnopatoloških pojava. (65) Slaba povezanost s roditeljima signifikantno je povezana s delinkvencijom, uz veći značaj povezanosti s majkom negoli ocem. (101) U jednom od istraživanja utjecaja razvedenosti roditelja na pojavu delinkvencije utvrđeno je da je vjerojatnost za tu pojavu 2,4 puta veća, a za izloženost nasilju unutar obitelji vjerojatnost je bila čak 3,8 puta veća. (93) U kontekstu ovoga valja spomenuti da razdvojena obitelj također može biti faktorom nastanka delinkventne aktivnosti kod djece i maloljetnika. (137) Raseljenost obitelji i razdvojenost pojedinog člana obitelji tijekom rata imala je značajan utjecaj na razvoj psihičkih smetnji kod adolescenata. (138) U istraživanju promjena obiteljske strukture nastale tokom ratnog razdoblja u Hrvatskoj utvrđene su ozbiljne destruktivne promjene u obiteljima koje su za posljedicu imale razvoj delinkvencije. (63) Jednako tako u Hrvatskoj su istražene razlike u socioekonomskom statusu, tijeku školovanja i obiteljskoj

patologiji maloljetnih delinkvenata s obzirom na migratornost njihovih obitelji, što je znatno povezano s posljedicama ratnih zbivanja, pri čemu je utvrđeno da maloljetni delinkventi iz doseljenih obitelji imaju nepovoljniji ekonomski i stambeni status, češće se suočavaju sa socijalno patološkim pojavama u obitelji i imaju više problema u školi. (255) Ratna psihotrauma i status izbjeglice ili prognanika kod adolescenata dovodi do slabije prilagodljivosti novim okolnostima, što može dovesti do poremećaja u ponašanju. (135, 139) Ono što se pokazalo značajnim za nastanak delinkvencije bio je izostanak komunikacije unutar obitelji. U tom smislu je kohezija unutar obitelji izrazito značajna jer je utvrđeno da je niska razina obiteljske kohezije prediktivna za razvoj delinkvencije te da može ublažiti utjecaj izloženosti nasilju u zajednici na razvoj delinkvencije. (107) U različitim razvojnim fazama odrastanja djeca i maloljetnici pokazuju razlike oblike poremećaja u ponašanju. U ranom djetinjstvu djeca pokazuju nezadovoljstvo i neprihvatanje discipline, u srednjem djetinjstvu postižu školski neuspjeh, odbijaju vršnjake i priklanjaju se rizičnim skupinama, a u adolescenciji takva djeca lako se uključuju u društva delinkvenata. Adolescenti koji su manje otvoreni i imaju veći problem komunikacije s roditeljima pokazuju višu razinu i ozbiljnije oblike delinkvencije. (67) Niski socioekonomski status obitelji, kao i nepovoljno susjedstvo, mogu imati negativan utjecaj na razvoj maloljetnika, iako utjecaj ovih faktora nije uvijek jasan i konzistentan. (71)

Istraživanja stresnih faktora i njihovog utjecaja na pojavu maloljetničke delinkvencije pokazala su da što je stres bio snažniji to je bila prisutna viša stopa delinkvencije. (95, 96) Konfliktna obitelj predstavlja nepovoljno okruženje za razvoj ličnosti maloljetnika. Za mlade je loše živjeti u konfliktnoj obitelji u kojoj se roditelji neprekidno svađaju, ili kada su izloženi maltretiranju od strane roditelja, (103, 104, 105, 106) a nedostatak roditeljske ljubavi od velikog je značaja u nastanku delinkvencije mladih. (101) Nepovoljni obiteljski čimbenici i oni u neposrednom susjedstvu općenito se smatraju značajnim za razvoj poremećaja u ponašanju mladih. (71, 97, 98) U rezultatima brojnih istraživanja o povezanosti između roditeljstva i delinkvencije kao i značaju te povezanosti utvrđena je čvrsta povezanost uz stil roditeljskog nadzora i negativne aspekte odgoja. Pokazalo se da su roditeljska toplina i podrška značajni a to je također povezano sa stilom roditeljstva. U tom smislu zanemarivanje igra ključnu ulogu u kasnjem nastanku delinkvencije. (256)

Proučavani su brojni potencijalni unutarobiteljski faktori i njihov utjecaj na psihički razvoj djece i mladih, psihopatološke pojave i sociopatološke oblike ponašanja. Rezultati istraživanja utjecaja kriminaliteta roditelja na razvoj delinkvencije njihove djece pokazuju snažnu intergeneracijsku transmisiju kriminalnog ponašanja, pri čemu kriminalna aktivnost

oca ima veći značaj. (156, 257) Kako su obiteljski čimbenici samo jedna skupina faktora od utjecaja na pojavu delinkvencije to se nikako ne mogu bezrezervno proglašavati kao faktorima jedinog i najvećeg značaja. Oni su dio sveukupnosti utjecaja šire i neposredne društvene okoline na svakog mladog člana zajednice. Zbog nesumnjivog utjecaja skupina obiteljskih čimbenika uvijek je zanimljiva za istraživanje. Postoje značajne individualne razlike u reakciji maloljetnika na lošu sociodemografsku strukturu obitelji ili loše unutarobiteljske odnose. (114, 115) Ne izaziva neki faktor kod svakog adolescenta poteškoće u prilagođavanju. Međutim, istraživanja pokazuju da su adolescenti, koji snažno proživljavaju neki nepovoljni obiteljski faktor, pod povećanim rizikom za zdravlje i probleme ponašanja poput depresije, impulzivnosti, agresivnosti, devijantnog seksualnog ponašanja i drugih oblika asocijalnog ponašanja. (116, 117, 118, 119, 120) Kod delinkvenata koji pokazuju psihopatske osobine ličnosti kriminalna aktivnost započela je vrlo rano. (121)

Maloljetnici su posebno osjetljivi na izloženost nasilju bilo u obitelji, školi, susjedstvu ili široj zajednici. Ovisno o vrsti nasilja kojoj su izloženi mladi kod njih se mogu javiti internalizirani (psihološki) ili eksternalizirani (poremećaji u ponašanju) problemi. Tako je utvrđeno da je izloženost nasilju u školi ili kod kuće povezana s razvojem anksioznosti i agresije, a izloženost nasilju u zajednici dovodi do razvoja delinkvencije i može biti dobar prediktor toj pojavi. Kod maloljetnika koji su bili sustavno izloženi nasilju u kući razvijaju se anksioznost, agresija i depresija, pri izloženosti nasilju u školi javlja se anksioznost (iako se može javiti i gubitak straha i emocionalna indiferentnost što može dovesti do delinkvencije). (145)

Kako se navodi u brojnim radovima najznačajniji rizični faktori kao prediktori razvoja poremećaja u ponašanju i delinkvencije uključuju impulzivnost, nizak IQ (kognitivne sposobnosti), loše rezultate u školi, slab nadzor od strane roditelja, kaznena disciplina koju provode roditelji, hladan stav roditelja, psihičko zanemarivanje djeteta, konflikt roditelja, razorena obitelj, antisocijalno ponašanje roditelja, mnogobrojna obitelj, niska obiteljska primanja, visoka stopa delinkvencije u školi i kriminalno susjedstvo. (81, 89, 93, 100, 111, 119, 145, 147, 148, 149, 153, 214, 258, 259) Ipak, za neke od ovih faktora nije poznato da li postoji uzročna povezanost, pa to vrijedi dodatno istražiti. (97, 98) Što se tiče etiologije maloljetničke delinkvencije kod nas, koja postaje sve veći i rastući društveni problem, čini se da nema dovoljno radova koji istražuju uzročnu povezanost raznovrsnih obiteljskih čimbenika i pojave delinkvencije među maloljetnicima, a osobito s obzirom na recidivizam u izvršavanju kaznenih djela. (83, 175, 176, 177)

Pojava recidivizma u izvršavanju kaznenih djela od strane djece i maloljetnika koristi se u procjeni efikasnosti nekog sustava u prevenciji i borbi protiv ove pojave. Ako se to radi u području procjene efikasnosti pravosudnog sustava tada se u cilju izrade veće dosljednosti i jasnoće u korištenju recidivizma kao pokazatelja uspješnosti sustava koriste standardi za utvrđivanje i mjerjenje recidivizma. (186) Tri su temeljne mjere za procjenu recidivizma i to ponovno uhićenje, ponovno suđenje i ponovno zatvaranje. U temelju definicije pojma recidivizma nalaze se dva elementa – a) izvršenje kaznenog djela, b) od pojedinca za koga se zna da je već počinio najmanje jedno kazneno djelo. (187) U oba dijela ove definicije postavlja se pitanje da li se tu radi o osobi koja je ranije bila prijavljena za neko kazneno djelo, ili ona protiv koje je pokrenut kazneni postupak (a moguće iz nekog razloga prekinut) ili ona osoba kojoj je pravomoćno izrečena kaznena sankcija. Rezultati su znatno veći ako se recidivizam mjeri kroz stopu ponovnog uhićenja, (188) u odnosu kad je mjerjenje recidivizma provedeno kroz podatke o ponovnom zatvaranju (tako mjerena stopa recidivizma biti će znatno niža). (189) Autori razrađuju metode procjene rizika za recidivizam u pojedinim skupinama delinkvenata, dok se drugi bave problemom tretmana recidivizma kroz različite rehabilitacijske programe. (123, 175) Kao visoko rizične za nastanak recidivizma kod maloljetničke delinkvencije ističe se institucionalni tretman i ranije započeta delinkventna aktivnost. (58) Utvrđeno je nekoliko faktora od utjecaja na pojavu recidivizma i to postojanje ranijeg kriminalnog ponašanja (broj ranijih delikata, mlađa dob u vrijeme prvog delikta), poremećaji u ponašanju, obiteljski rizični faktori (loše roditeljske vještine, kriminalno ponašanje članova obitelji, ranije fizičko i emocionalno zlostavljanje), sudioništvo u vršnjačkom kriminalu, nedostatak povezanosti s terapeutom (agresija za vrijeme tretmana, nedostatak *coping* strategija). U tom smislu je ključno preventivno djelovanje na loše roditeljske vještine, uključenost u kriminalnu okolinu, nedostatak povezanosti s terapeutom i problematičnu *coping* strategiju. (260) Istraživanje recidivizma na većem broju maloljetnih delinkvenata je utvrdilo jaku povezanost ove pojave s određenim faktorima poput antisocijalnog ponašanja za vrijeme tretmana, raznih obiteljskih problema i postojanja psihopatologije. (261) Utjecaj obiteljskih faktora na recidivizam je važniji kod mlađih maloljetnika, dok je utjecaj vršnjaka i škole veći kod starijih. (262) O problemu recidivizma, objašnjavanju te pojave, predviđanjima i prevenciji posvećeni su čitavi udžbenici. (263) Danas najbolji programi reduciraju revidivizam za najviše 10 – 40%. (264) Za potrebe ove studije recidivizam je definiran kao ponovno izrečena pravomoćna presuda maloljetniku za izvršenje nekog kaznenog djela a koji je već ranije barem jednom bio pravomoćno osuđen za

neko kazneno djelo. Dakle, ispitanici su maloljetnici kojima su izrečene najmanje dvije pravomoćne presude za kaznena djela koja su izvršili.

Kretanje maloljetničke delinkvencije i njenih osobitosti moguće je pratiti kroz godišnja izvješća nadležnih državnih resora (Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo pravosuđa, Državno odvjetništvo, Visoki prekršajni sud, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo socijalne politike i mladih, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta). Potrebno je naglasiti da niti ovdje ne postoji usuglašenost u praćenju poremećaja u ponašanju djece i mladih, što proizlazi iz problema i nejasnoća u njenoj definiciji, metodologiji praćenja i evidentiranja, kao i nadležnosti određenih institucija. Najviši stupanj usuglašenosti je u pogledu praćenja maloljetničke delinkvencije. Prema podacima nadležnih institucija udio djece i maloljetnika među svim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj kreće se između 6 i 16%, u prosjeku 8% (nešto iznad 3.000 slučajeva). Nepovoljan je podatak da se iz godine u godinu bilježi porast prijavljenih počinitelja iz skupine mlađih maloljetnika, što upućuje na zaključak da maloljetne osobe sve ranije započinju s kaznenim djelima. Sličan trend uočen je i kod djece (do 14 godina starosti). Recidivizam se godinama kretao oko 30% da bi zadnjih godina pao na svega 13%. Pritom se u 63% slučajeva radi o ponavljanju istovrsnog kaznenog djela zbog kojeg je već ranije izrečena sankcija, dok se u 32% radi o izvršenju nekog drugog kaznenog djela. Udio ženske populacije kod prijava je oko 8%, kod optužbi 6%, a kod osuda 6,4%. (192)

Odgovori društva u odnosu na kaznena djela, prekršaje i štetna ponašanja posljednjih su godina poprimili drukčiju obilježja te se od primarno represivnih usmjeravaju prema preventivnim aktivnostima i djelatnostima. Pokazalo se da ako delinkvent ocjeni postupak sudske procedure korektnim da je manja vjerojatnost ponovnog izvršenja kaznenog djela u naredna tri mjeseca. (265) Moderan pravni sustav nastoji delinkvente zadržati u zajednici a ne ih slati u pritvor i time dodatno viktimizirati. (266) To je osobito prisutno u djelatnosti Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva pravosuđa. Policija je znatno preusmjerila svoje djelovanje provođenjem edukativnih programa za učenike, roditelje i nastavnike, uvođenjem posebnog ustroja specijaliziranih policijskih službenika za maloljetničku delinkvenciju u sustavu policije, održavanjem predavanja i tribina s ciljem prevencije zaštite djece u prometu i dr., djelovanjem kontakt policijaca i Vijeća za komunalnu prevenciju, provedbom Programa mjera za povećanje sigurnosti u zonama odgojno-obrazovnih ustanova, primjenom Protokola o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima itd. Primjena neformalnih sankcija predstavlja značajan instrument u postupanju prema mladim osobama, što među ostalim ima i veliki odgojni učinak na počinitelja, s ciljem prevencije recidivizma. Jednako tako su i državna odvjetništva i sudovi izvršili određenu transformaciju

u institucije koje imaju za cilj u konačnici prevenirati maloljetničku delinkvenciju i recidivizam. Tako sada u Hrvatskoj djeluju sudovi za mladež koji u donošenju presuda osobitu pažnju posvećuju specifičnostima maloljetnika. O potrebi uvođenja zasebnih sudova za mladež govore i rezultati istraživanja stranih autora. (267) U cilju zaštite interesa mlađih uvedena je institucija pravobraniteljice za djecu i mladež. O promjenama u načinu rada sudova u odnosu na izricanje presuda maloljetnicima dovoljno govori podatak da je zadnjih godina načelo uvjetovanog oportuniteta primijenjeno kod oko 50% slučajeva. Ovdje se najčešće radi o humanitarnom i komunalnom radu, potom odvikavanju od ovisnosti, popravku ili nadoknadi štete, izvansudskoj nagodbi i savjetovalištu. Kod izrečenih sudskih sankcija u preko 80% slučajeva riječ je o izvanzavodskim mjerama (register odgojnih mjera značajno je proširen za 13 posebnih obaveza), a zavodske odgojne mjere zadržavaju određenu stabilnost posljednjih desetak godina s oko 10%. Novosti u ovom području uočavaju se i u zaštiti djece od dodatnog viktimiziranja u sudskim postupcima, intenziviranjem međuinstitucionalne suradnje i sl. (55, 135, 170)

Poseban problem odnosi se na rehabilitacijski program nakon otpuštanja maloljetnih delinkvenata iz ustanove. Sudska praksa potvrđuje sve veći značaj tretmana maloljetnika nakon otpuštanja iz neke socijalne ustanove ili maloljetničkog zatvora, sa zahtjevom autora da se takvom tretmanu pristupi sistematski uz primjenu određenog rehabilitacijskog programa, pri čemu se kognitivno-bihevioralni terapijski pristup pokazao najefikasnijim. (268) U ove preventivne programe nužno moraju biti uključene čitave obitelji. (203, 204, 208, 211, 212, 269) Kao uspješan terapijski program unutar obitelji s mladima koji imaju socijalne, emocionalne i probleme u ponašanju pokazala se intenzivna multisistemska terapija. Intenzivna intervencija u zajednici može znatno sniziti pojavu recidivizma. Takva terapija uključuje napore za poboljšanjem komunikacijskih vještina, roditeljskih sposobnosti, odnosa s vršnjacima, uspjeha u školi i socijalnih vještina. (207, 266) Rezultati programa nakon otpuštanja iz ustanove su bolji i efikasniji ako su dobro implementirani i konzistentni te usmjereni na individualni (a ne grupni) tretman onih koji su pod povećanim rizikom. Intenzivniji program je povezan s nižom stopom recidivizma. (270)

Svoje preventivno djelovanje u području maloljetničke delinkvencije pokazalo je i školstvo. U osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj provode se različiti programi prevencije (opći i specifični programi), oblici školovanja (posebni, prilagođeni, pomoć u učenju, produženi stručni boravak i sl.) koje provode zaposlenici škole, vanjski suradnici, udruge ili druge institucije. Škole bi trebale postati središnje institucije i nositelji suradnje i preventivnih aktivnosti u lokalnoj zajednici, te u većoj mjeri uključiti ostale službe, ustanove,

tijela i organizacije civilnog društva u ukupnu suradnju u tom segmentu brige za djecu i mlade. S tim u vezi škola mora obnoviti svoju odgojnu, ali i obrazovnu ulogu. (193)

I zdravstveni sustav mora biti uključen u rješavanje problema maloljetničke delinkvencije. Ta aktivnost bi se trebala odvijati na razini primarne zdravstvene zaštite (specijalisti obiteljske medicine u domovima zdravlja, specijalisti školske medicine u zavodima za javno zdravstvo) te sekundarne (psiholozi u Poliklinici za zaštitu zdravlja djece) i tercijarne zdravstvene zaštite (psihijatri u Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež).

Značajnu ulogu u radu imaju institucije socijalne skrbi. U odnosu na djecu i mlade oni se bave počiniteljima kaznenih djela i prekršaja, mladima koji su zatečeni u skitnji, s problemima ovisnosti, zanemarenom i zlostavljanom djecom, mladima nakon izlaska iz institucije itd. Socijalna skrb iz područja svoje nadležnosti poduzima širok dijapazon mjera kao što su: male socijalizacijske skupine (u suradnji s osnovnim školama), nadzor nad roditeljskom skrb, sudjelovanje u provođenju i posredovanju pri izvršenju posebnih obveza i odgojnih mjera, smještaj u dom ili poludnevni i dnevni tretman itd. Kako bi se razumjela sva širina problema treba napomenuti da su tijekom 2013. godine u području socijalne skrbi poduzete preventivne, socijalnozaštitne, obiteljskopravne i odgojne mjere prema gotovo 20.000 osoba (djece oko 20%, maloljetnika 50%, a mlađih punoljetnika 30%). Među njima je bio značajno manji udio osoba ženskog spola (16%). Ministarstvo socijalne politike i mlađih ocjenjuje da je s raspoloživim stručnim djelatnicima na tom području nemoguće na kvalitetan način zadovoljiti postojeće potrebe, zbog brojnih drugih obaveza tih djelatnika. Osim toga postoji značajan problem smještaja i poduzimanja primjerenog tretmana za djecu i mlade s višestrukim smetnjama, odnosno za djecu i mlade koji osim poremećaja u ponašanju imaju izražene psihičke poremećaje i duševne smetnje, te se na tom području očekuje bolja suradnja sa sustavom zdravstva. (194)

Zbog svega navedenog postaje sasvim jasno da je ključ u borbi s maloljetničkom delinkvencijom prevencija ove pojave. Prevencijom se smatra proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju te rizičnih ponašanja djece i mlađih. (70) U prevenciji se uvijek ističu tri cilja i to preveniranje ili odgađanje poremećaja, smanjivanje broja i smanjivanje problema povezanih s posljedicama tih ponašanja. Prevencija je kompleksan proces i sveobuhvatna strategija utemeljena na razumijevanju čimbenika koji dovode do problema u ponašanju te razumijevanju mogućih varijacija tih čimbenika među pojedincima, skupinama, zajednicama, etničkim skupinama i skupinama u različitim razinama rizika. (197) Sa znanstvenog stanovišta, prevencija je multidisciplinarna znanost koja se bavi temeljnim i primijenjenim istraživanjima provedenim u mnogim područjima, poput javnog

zdravstva, epidemiologije, obrazovanja, medicine, psihologije, sociologije, socijalnog rada i dr. (198) S aspekta delinkvencije maloljetnika prevencija se može definirati vrlo jednostavno kao svaka ona aktivnost koja rezultira smanjivanjem kriminogenog, odnosno devijantnog ponašanja. (199)

Prevencija ima za cilj identificirati rizične čimbenike (koji utječu na vjerojatnost pojavljivanja poremećaja) i zaštitne čimbenike (koji poboljšavaju socijalne veze, jačaju djecu i mlade i zaštićuju ih od mogućih rizičnih ponašanja), te razviti i primjenjivati uspješne strategije prevencije. Nije potrebno posebno isticati da je područje prevencije maloljetničke delinkvencije od osobitog društvenog interesa. Zbog toga ne čude brojni radovi koji se bave pojedinim segmentima prevencije ove pojave. (200 - 211) Među njima su oni koji se odnose na područje preventivnog djelovanja unutar obitelji. (212, 213) Rezultati nedavno provedenog istraživanja u Hrvatskoj pokazuju da preventivna i terapeutska intervencija mora biti specifično usmjerena prema onima s jednim roditeljem, obiteljskim faktorima, prema njihovim traumama, te usmjerena na multiplu dimenzionalnost samopoštovanja adolescenata. (93) U tom smislu su se pokazali efikasnima oni programi koji su imali za cilj unapređenje načina vođenja obitelji i brige o djetetu. (217) Zbog svega navedenog ne iznenađuje zaključak da je efikasno roditeljstvo najsnažniji put u redukciji problema u ponašanju mladih. (218)

Četiri su glavne prevencijske strategije i to usmjerene na primjenu zakona, razvojnu prevenciju, situacijsku prevenciju i prevenciju temeljenu na zajednici. Prevencija utemuljena na primjeni zakonskih normi u području prevencije kriminaliteta usmjerava se izravno na odvraćanje, onemogućavanje činjenja kaznenih djela ili rehabilitacija delinkventne djece i mladih, čime se utječe na učinke njihove socijalizacije. Pod razvojnom prevencijom podrazumijevaju se intervencije čiji je cilj prevencija razvoja poremećaja u ponašanju i delinkvencije kod djece i mladih. Prevencija označava učinkovitu provedbu preventivnih aktivnosti odnosno primjenu metoda, tehnika i postupaka kojima će biti uspostavljeni uvjeti u kojima neće uopće doći do pojave, jačanja i napredovanja faktora rizika, radi njihove eliminacije, onemogućavanja djelovanja ili omogućavanja učinkovitog suočavanja s posljedicama njihovog djelovanja.

S obzirom na vrijeme i način poduzimanja preventivne intervencije načelno se mogu razlikovati primarna, sekundarna i tercijarna prevencija, što je povezano s javno zdravstvenim pristupom ovoj problematici. Primarnom prevencijom nastoji se smanjiti pojava delinkvencije u općoj populaciji. Sekundarnom prevencijom djeluje se na smanjivanje djelovanja rizičnih čimbenika kod osoba kod kojih se već uočavaju prvi znakovi, ili se njihovo djelovanje tek očekuje. Tercijarnu prevenciju čine programi za djecu i mlade s razvijenim i identificiranim

poremećajima u ponašanju čije trajanje zahtijeva takve tretmane ili rehabilitacijske postupke kako bi se prevenirao daljnji nepovoljan tijek.

Imajući u vidu sva navedena gledišta i stvarno stanje na ovom području u Republici Hrvatskoj, prevenciju je moguće definirati kao složeni sustav mjera, aktivnosti i kontinuiranih napora usmjerenih otklanjanju rizičnih faktora odnosno posljedica njihovog djelovanja, jačanja zaštitnih faktora na svim razinama, područjima i ključnim točkama s ciljem osiguravanja kvalitetnog rasta, razvoja, prilagodbe i sazrijevanja novih naraštaja u sigurne, prilagođene, uspješne i sretne, a samim tim i zdrave ljude. Postojeći podaci pokazuju potrebu većeg nadzora i brige za djecu i mlade, posebice u obiteljima i školama. Mladima se treba više baviti, osigurati im dobre uvjete, prostor i mogućnosti za sport, glazbu, igru, zabavu, zdravu rekreaciju i racionalno korištenje slobodnog vremena. Njima valja ponuditi zanimljive i atraktivne sadržaje, maksimalno ih okupirati pa neće imati potrebu upuštati se u izvršenje kaznenih djela. Okupiranost mlađih dobro osmišljenim, zanimljivim, zdravim i konstruktivnim aktivnostima najbolja je prevencija prijestupništva, delikvencije i devijacija. Stoga način provođenja slobodnog vremena snažno utječe na vrijednost i kvalitetu ponašanja maloljetnika. Ne poduzmu li se pravovremene i učinkovite preventivne, korektivne i kurativne mjere te mjere preodgoja, resocijalizacije i rehabilitacije ti će mlađi ljudi jednoga dana postati pravim kriminalcima. Kako navode američki autori nužna je primjena rehabilitacijskog programa koji će eradicirati ili barem umanjiti kriminalno ponašanje mlađih. Iz meta analize ovog problema vidljivo je da su najbolji rezultati u smanjivanju delinkvencije pokazali savjetodavni programi (recidivizam je snižen za 13%), potom više koordiniranih aktivnosti (smanjuje za 12%) i program izgradnje vještina (12%). (271)

Kao što je poznato u novije vrijeme istraživanja uloge obitelji u razvoju dječje psihopatologije temelje se na identificiranju rizičnih faktora prema zaštitnim faktorima u obiteljskom okruženju, kao model za objašnjavanje utjecaja obitelji na rizičan razvoj djeteta i maloljetnika. Preventivni programi usmjereni prema obitelji mogu biti u odnosu na stupanj rizika prema kojima djeluju. Radi se o podjeli na univerzalne, selektivne i indicirane programe prevencije. Univerzalni programi su usmjereni na opću populaciju obitelji, selektivni programi na obitelj ili članove obitelji u riziku, a indicirani programi obuhvaćaju obitelj i njihove članove koji su opterećeni višestrukim čimbenicima rizika. Konačno, djelovanje prema obitelji može biti usmjерeno s dva nasuprotna stajališta. U promotivnom pristupu provode se aktivnosti usmjerenе na pojačavanje i optimiziranje kompetencija i pozitivnog funkcioniranja za razliku od tretmanskog pristupa pri kojem je akcija usmjerenna na izlječenje poremećaja, problema ili bolesti ili njihovih posljedica.

Kao i druge moderne države i Republika Hrvatska je izradila Nacionalnu strategiju prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. (238) Temeljna načela ove strategije su najbolji interes djeteta, odgovornost na svim razinama, partnerstvo na svim razinama (individualnim i institucionalnim) te interdisciplinarnost u istraživanju i djelovanju. Opći cilj je osiguravanje minimalnih uvjeta potrebnih za kvalitetan, uspješan i zdrav rast i razvoj novih naraštaja u Republici Hrvatskoj, otklanjanje čimbenika rizika odgovornih za nastajanje poremećaja u ponašanju te nastalih poremećaja u ponašanju i njihovih posljedica. Definirana su četiri ključna područja djelovanja: istraživanje pojave, unapređenje sustava, osnaživanje obitelji i osnaživanje lokalne zajednice. Za svako od ovih područja određene su mjere i provedbene aktivnosti. Ukupno su navedene dvadeset dvije mjere i 64 aktivnosti.

Među prvim pokušajima da se na široj društvenoj razini pokrene program prevencije maloljetničke delinkvencije u Hrvatskoj je tzv. Stop program koji je pokrenut od strane Udruge sudaca za mlađe, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mlađe u suradnji s nekoliko odgovornih ministarstava i Centrom za socijalnu skrb grada Zagreba. Budući da raširenost nasilja među djecom neprekidno raste a dosadašnje represivne mjere, poput sudske ukora ili novčanih kazni, nisu dale zadovoljavajuće rezultate u smanjenju slučajeva maloljetničke delikvencije, sve veći naglasak stavlja se na programe prevencije. Cilj preventivnih programa jest umanjiti učestalost nasilja među djecom i maloljetnicima pravodobnim ranim intervencijama, edukacijom djece i roditelja, savjetovanjem, te uključivanjem djece i maloljetnika u društvene i sportske aktivnosti. Stop program je suvremeniji odgojni program koji na neprihvatljivo ponašanje maloljetnika odgovara alternativnim sankcijama i brzim postupanjem nudeći im mogućnost prekida postupka uz prihvatanje svoje odgovornosti i promjene kroz društveno-koristan rad. Rezultati provedenog pilot projekta ukazuju da je 80% maloljetnika i roditelja pristalo na savjetovanje i društveno koristan rad maloljetnika u jednoj od suradničkih udruga. Naglasak savjetovanja roditelja bio je na razvoju efikasnijih roditeljskih vještina.

Pravni položaj maloljetnika u Hrvatskoj temelji se na Zakonu o sudovima za mlađe iz 1997. godine. (201) Prema spomenutom Zakonu maloljetnik je ona osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila 14, a nije navršila 18 godina života, dok je mlađi punoljetnik osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila 18, a nije navršila 21 godinu života. Zakon polazi od uskog pojma maloljetničke delinkvencije kojega sačinjavaju samo kaznena djela, a ne i druga protupravna ponašanja ili preddeliktna stanja maloljetnika kojima je potrebno pružiti odgoj, pomoć i zaštitu, te propisuje primjenu svojih odredaba isključivo prema maloljetnicima koji su počinili neko kazneno djelo. Odredbe ovog zakona ne primjenjuju se na osobe mlađe

od 14 godina u vrijeme izvršenja kaznenog djela (djeca). Djeca se ne izvode pred sud niti se prema njima primjenjuju odgojne mjere predviđene za maloljetnike, već se prepustaju centrima za socijalnu skrb da oni poduzmu izvankaznene mjere pomoći i zaštite. Zakonom o sudovima za mladež određen je materijalnopravni i procesnopravni položaj mlađih punoljetnika čime je riješen problem naglog prijelaza iz odgojnog maloljetničkog prava u represivno opće kazneno pravo punoljetnika.

Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije izriču odgojne mjere, maloljetnički zatvor i sigurnosne mjere. (182) Svrha je maloljetničkih sankcija pružanje zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opće i stručne izobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela, utjecati na njegov odgoj, razvijanje njegove cjelokupne ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti. Zavodske mjere primjenjuju se kao krajnje sredstvo i smiju trajati koliko je potrebno da bi se ostvarila njihova svrha. Kazna maloljetničkog zatvora posebna je vrsta kazne oduzimanja slobode koja je u pogledu izricanja, trajanja, svrhe i sadržaja tretmana prilagođena mladim počiniteljima kaznenih djela. Ta jedina kazna predviđena za mlađe počinitelje izriče se starijim maloljetnicima (od 16 do 18 godina) i mlađim punoljetnicima (od 18 do 21 godine) samo za najteža kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora pet godina ili teža kazna.

Poseban problem svake studije i istraživačkog rada je izvor podataka. Svaka institucija koja se bavi problematikom maloljetničke delinkvencije prikuplja podatke koji su od njenog interesa. Tako postoje podaci o maloljetničkoj delinkvenciji na razini policije i Ministarstva unutarnjih poslova, na razini Državnog odvjetništva, pravobraniteljice za djecu i mladež, kaznenih institucija i Ministarstva pravosuđa, na razini centara za socijalnu skrb, popravnoodgojnih institucija i Ministarstva socijalne politike i mlađih, ali i na razini specijaliziranih zdravstvenih ustanova i Ministarstva zdravlja. Sve te podatke objedinjava Državni zavod za statistiku, premda se oni objavljaju s određenim vremenskim odmakom pa nisu pogodni za operativno istraživanje. Ovi su podaci vrlo pouzdani za usporedbu među vremenskim razdobljima i s drugim državama te u smislu egzaktnosti značajni u istraživanjima. Za potrebe ove studije korišteni su podaci centara za socijalni rad o svakom ispitaniku kao najpotpuniji za svrhu ovog istraživanja, te podaci Državnog zavoda za statistiku o kretanju maloljetničke delinkvencije i njenim osobitostima na području Republike Hrvatske.

Osnovni cilj istraživanja je utvrditi postoji li značajna povezanost između sociodemografskih i socioekonomskih obilježja obitelji kao i unutarobiteljskih odnosa i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika i dati znanstveno objašnjenje ove

povezanosti. Polazeći od cilja istraživanja određene su varijable koje će se prikupiti pomoću odgovarajućeg instrumentarija. Radi se o varijablama koje se odnose na opće podatke o ispitanicima, one povezane sa sociodemografskim obilježjima ispitanika, varijable koje se odnose na procjenu intenziteta delinkventne aktivnosti maloljetnika, potom one koje se odnose na manifestne oblike poremećaja u ponašanju maloljetnih delinkvenata, one povezane sa školovanjem ispitanika, varijable koje se odnose na samoprocjenu unutarobiteljskih odnosa i osjećaja te varijable koje se odnose na samoprocjenu nepovoljnih životnih okolnosti (socioekonomski obilježja i unutarobiteljski odnosi). Prvih pet skupina varijabli prikupljane su analizom socijalne dokumentacije u centrima za socijalnu skrb dok su zadnje dvije prikupljane primjenom validiranih samoprocjenskih upitnika.

Osnovna hipoteza u ovom istraživanju je postojanje značajne povezanosti između određenih nepovoljnih obiteljskih čimbenika i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika. Osim ove postavljene su i tri posebne hipoteze i to o postojanju značajne razlike u pojedinim sociodemografskim karakteristikama obitelji i unutarobiteljskim odnosima između nerecidivista i recidivista izvršitelja kaznenih djela kod maloljetnih delinkvenata, nadalje da recidivizam nije značajno povezan s porastom životne dobi izvršitelja kaznenog djela, te da su kod maloljetnika koji su izvršili recidiv kaznenog djela prisutni i drugi oblici poremećaja u ponašanju. Istraživanjem su obuhvaćeni maloljetni delinkventi – izvršitelji kaznenih djela bez obzira na vrstu kaznenog djela i vrstu izrečenih zakonskih sankcija.

U skladu s predmetom istraživanja u radu su primijenjene analitičko-deduktivna metoda, komparativna metoda i statističke metode. Posebne istraživačke metode i tehnike koje su primijenjene u ovom istraživanju su analiza sadržaja te upitnici za samostalno ispunjavanje od strane ispitanika. Odabir ispitanika vršen je metodom sistematskog uzorka u centrima za socijalnu skrb. Istraživanje je obavljeno na uzorku od 161 maloljetnog delinkventa - izvršitelja kaznenih djela u Republici Hrvatskoj. Uzorkovanje je izvršeno unutar populacije evidentiranih maloljetnika počinitelja kaznenih djela, bez obzira na vrstu kaznenog djela kojima su u vrijeme istraživanja izrečene pravomoćne kaznene sankcije, bez obzira na vrstu izrečene sankcije. Anketiranje ispitanika je obavljeno u centrima za socijalnu skrb. Prikupljanje podataka provedeno je u četiri veća centra za socijalnu skrb s područja RH, uz stalnu nazočnost diplomirane socijalne radnice - istraživača. U statističkoj obradi prikupljenih podataka korištene su deskriptivne metode, analiza tablica kontingencija (χ^2 testa, a po potrebi Fišerov egzaktni test), postupak za redukciju dimenzionalnosti multivarijatnog prostora (faktorska analiza pod komponentnim modelom s varimax rotacijom), analiza prediktivne

vrijednosti originalnih i izvedenih varijabli (faktora) u odnosu na kriterijsku varijablu (recidivizam) logističkom regresijom te diskriminacijska analiza.

Jedan od predmeta ovog istraživanja čine fenomenološka obilježja populacije maloljetnih delinkvenata poput raširenosti, učestalosti, oblika, socijalne strukture i posljedica delinkventnog ponašanja među maloljetnicima u Republici Hrvatskoj. Zbog toga je u prvom dijelu prikazanih rezultata istraživanja detaljno obrađeno kretanje maloljetničke delinkvencije na području Republike Hrvatske. U tom smislu korišteni su statistički podaci Državnog zavoda za statistiku, a osobito najnoviji izvještaj koji se odnosi na podatke za 2012. godinu, kao zadnju dostupnu izvještajnu godinu. (186) Ovakav pristup bio je nužan kako bi se stekao opći dojam o značaju ove društvene pojave te kroz to i o značaju istraživanja u području maloljetničke delinkvencije. Kako se ovdje radi o društvenom problemu koji zahvaća sve države svijeta i koji ima svoje osobitosti i specifičnosti u svakoj od njih, ali i neke opće i zajedničke karakteristike svojstvene toj pojavi, potrebno je sagledati društveni značaj maloljetničke delinkvencije i njene osobitosti na razinu čitave države, a tek potom prikazati rezultate istraživanja utjecaja obiteljskih i drugih čimbenika na pojavu recidivizma kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela. To je preduvjet za razumijevanje primjene mogućih ciljanih preventivnih programa na suzbijanju ove izrazito negativne društvene pojave i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela među maloljetnicima.

Kako je već u nekoliko navrata spomenuto među podacima koji se odnose na izvršitelje kaznenih djela, pa tako i one koji se nalaze u kategoriji maloljetnika, razlikujemo tri vrste podataka. Prva skupina podataka odnosi se na broj prijavljenih, druga na broj optuženih, a treća na broj osuđenih. Najveći broj je u skupini prijavljenih. Radi se o onima protiv kojih je policija pokrenula postupak pred nadležnim državnim odvjetništvom. Nešto manji broj je maloljetnih delinkvenata u skupini optuženih, a to su oni protiv kojih je državno odvjetništvo pokrenulo kazneni postupak pred nadležnim sudom. U postupku koji provodi državno odvjetništvo jedan dio prijava bude iz različitih razloga odbačen tako da pred sudove dolaze oni počinitelji za koje postoji opravdana sumnja i dokazi o izvršenju nekog kaznenog djela. U istražnom postupku državno odvjetništvo odbacuje neke prijave kao neosnovane, neutemeljene ili društveno neopravdane. Napokon, najmanji broj je osuđenih delinkvenata. To su oni kojima je nadležni sud (u ovom slučaju sud za maloljetnike) izrekao neku od sudske odluke kao kaznu za izvršeno kazneno djelo. Radi stjecanja uvida u kretanje ovih pokazatelja nužno je promotriti neki duži vremenski period čime se izbjegavaju moguće oscilacije u pojedinim godinama. U zadnjih 20 godina (1993. – 2012.) godišnje je prosječno prijavljen 2.451 maloljetnik. Optuženo ih je prosječno 1.244, što čini svega 50,7% od broja prijavljenih.

Očito je rad državnog odvjetništva znatno restriktivniji u odnosu na rad policije, jer je gotovo za polovicu umanjen broj onih koji su nakon prijave upućeni pred sudove. Napokon, prosječno je godišnje bilo osuđeno 873 maloljetnika. To je 35,6% od broja prijavljenih. Tokom promatranog razdoblja sve je manji udio optuženih i osuđenih delinkvenata u odnosu na broj onih protiv kojih je policija podnijela prijavu nadležnom odvjetništvu. Zanimljivo da je tokom promatranog razdoblja udio optuženih i osuđenih delinkvenata, u odnosu na broj onih protiv kojih je policija podnijela kaznenu prijavu nadležnom odvjetništvu, u stalnom padu. Prema podacima za 2012. godinu državno odvjetništvo je podnijelo prijedlog суду за izricanje sankcije za 25% prijavljenih delinkvenata (svega jedna četvrtina od prijavljenih), a osuđeno je 20% od prвobitno prijavljenih (svega jedna petina od prijavljenih).

U istom dvadeset godišnjem razdoblju udio prijavljenih osoba ženskog spola kretao se između 3% (1995.) i 7,9% (2012.). Udio optuženih osoba ženskog spola kretao se između 2,7% (1993.) i 6,0% (2012.), dok je udio osuđenih osoba ženskog spola bio između 3,2% (1993.) i 6,4% (2012.). Kroz čitavo vrijeme prisutan je lagani porast udjela prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnih osoba ženskog spola.

Radi usporedbe intenziteta delinkventne aktivnosti (između vremenskih razdoblja, između regija unutar iste države, između različitih država) koristi se indeks učestalosti kaznenih djela u odnosu na broj stanovnika izražen incidencijom prijavljenih maloljetnih delinkvenata. U ovom slučaju u obzir je uzet broj stanovnika u dobi od navršenih 14 godina do nenavršenih 18 godina života. Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske (iz 2001. i 2011. godine) u Hrvatskoj je prosječno bilo 192.000 osoba navedene životne dobi. Iz dostupnih podataka izračunata je prosječna godišnja incidencija prijavljenih maloljetnih delinkvenata koja u Hrvatskoj iznosi 12,7/1.000.

Nakon podnošenja prijedloga od strane državnog odvjetništva za izricanje sankcija od strane sudova za maloljetnike moguće su dva ishoda. Ili će sud izreći neku sankciju za kazneno djelo ili će postupak biti obustavljen. Među optuženim maloljetnim osobama u 2012. sankcije su izrečene kod njih 80,5%, a postupak je obustavljen kod njih 19,5% (gotovo kod 1/5). Zanimljivo je proanalizirati strukturu kaznenih djela prema vrsti izvršenog delikta. Među optuženima i dalje su najučestalija kaznena djela protiv imovine (59,1%), a slijede ona protiv života i tijela s udjelom od 11,3%, protiv javnog reda (9,4%), protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (8,2%), a gotovo beznačajnog udjela su ona protiv sigurnosti platnog prometa (0,8%). Svaka od navedenih skupina kaznenih djela ima svoju strukturu prema Kaznenom zakonu RH. (178) Tako se u skupini kaznenih djela *protiv života i tijela* nalaze ubojstvo na mah, čedomorstvo, smrt iz nehaja, tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda i

tjelesna ozljeda iz nehaja. U skupini kaznenih djela *protiv slobode i prava čovjeka* nalaze narušavanje nepovrednosti doma, prijetnja i povrede mira pokojnika. U skupini *protiv vrijednosti međunarodnog prava* nalaze se zlouporaba opojnih droga i ilegalni transport osoba preko granice. Skupinu kaznenih djela *protiv spolne slobode i spolnog čudoređa* nalaze se, silovanje, spolni odnošaj s nemoćnom osobom, spolni odnošaj s djetetom, bludne radnje, zadovoljenje pohote pred djecom, iskorištavanje djece u pornografiji i dječja pornografija na računalima. U kaznena djela *protiv braka, obitelji i mlađeži* spada nasilničko ponašanje u obitelji. Veliku skupinu kaznenih djela čine ona *protiv imovine* a čine je krađa, teška krađa, razbojništvo, razbojnička krađa, utaja, oduzimanje tuđe pokretne stvari, uništenje ili oštećenje tuđe pokretne stvari, iznuda i prikrivanje. U skupini kaznenih djela *protiv okoliša* nalazi se mučenje životinja, dok skupinu *protiv opće sigurnosti i sigurnosti prometa* čine opće opasna radnja, uništenje znakova za opasnost i izazivanje prometne nesreće. Krivotvorene novca spada u kategoriju kaznenih djela *protiv sigurnosti platnog prometa*, dok je krivotvorene isprava unutar onih *protiv vjerodostojnosti isprava*. I na kraju, veliku skupinu kaznenih djela čine ona *protiv javnog reda* gdje se nalazi sprječavanje službene osobe u radu, napad na službenu osobu, širenje lažnih i uz nemirujućih glasina, uništenje službenog pečata ili spisa, samovlast, nasilničko ponašanje i nedozvoljeno posjedovanje oružja.

Unutar navedenih skupina kaznenih djela i njihove strukture neka se kaznena djela osobito ističu po svojoj zastupljenosti među osuđenim maloljetnicima. Ako kao kriterij uzmememo učestalost od najmanje 10% za neku skupinu tada kaznena djela protiv života i tijela sudjeluju u kriminalitetu maloljetnika s 12%. U toj skupini podjednakog udjela imaju tjelesne ozljede i teške tjelesne ozljede (zajedno čine 94,6% ove skupine), dok su ubojstva posve sporadična. Ženski spol ima udio od 6,7% u izvršavanju ove skupine kaznenih djela.

Najveći udio među osuđenim maloljetnicima ima skupina kaznenih djela protiv imovine, kod koje je udio u strukturi osuđenih maloljetnika čak 57,5%. Ovi rezultati potvrđuju rezultate mnogobrojnih istraživanja problematike maloljetničke delinkvencije koji navode da se najčešće radi o imovinskim deliktima. (272) Unutar ove skupine kaznenih djela po učestalosti na prvom je mjestu teška krađa (52,2%), slijede krađa (18,3%), razbojništvo (16,9%) i uništavanje i oštećivanje tuđe stvari (6,9%). Pritom je ženski spol zastupljen s udjelom od 5,8%, s najvećim sudioništvom u teškim krađama i krađama, a posve rijetko u razbojstvima. Sve druge skupine kaznenih djela manje su od 10%. Udjeli prema kaznenim djelima među osuđenim delinkventima u 2012. ostaju gotovo nepromijenjeni, kakvi su bili i među prijavljenima.

Koje su sankcije izrekli sudovi osuđenim maloljetnim delinkventima za kaznena djela? Prevladava mjera pojačane brige i nadzora (43,1%), a slijede mjera upozorenja (34,3%), zavodske mjere (14,7%), pridržaj maloljetničkog zatvora (6,1%) i konačno maloljetnički zatvor (1,8%). Evidentno je da su gledano ukupno, po vrstama izrečenih sankcija, odgojne mjere najzastupljenije. Unutar strukture odgojnih mjera ističu se mjere pojačane brige i nadzora, a potom mjere upozorenja. Slijede zavodske mjere (upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu), dok je udio maloljetničkog zatvora najniži (pridržaj maloljetničkog zatvora češća je mjera od bezuvjetnog maloljetničkog zatvora). U analizi vrsta sankcija mora se imati na umu činjenica da se maloljetnički zatvor može izreći samo starijim maloljetnicima (od 16. do 18. godine života) i mlađim punoljetnicima (od 18. do 21. godine života).

Zanimljiv je i udio pojedine skupine kaznenih djela među osuđenim maloljetnicima. U zadnjih deset godina prosječno je godišnje u Hrvatskoj osuđeno 895 maloljetnika. U strukturi maloljetničke delinkvencije najučestalija su kaznena djela protiv imovine s prosječnim udjelom od gotovo 60%. Slijede kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom s udjelom od 12,6%, pa tek onda protiv života i tijela s udjelom od 8,2%. Udio ostalih skupina kaznenih djela je znatno niži, te se može zaključiti da se ta kaznena djela izvršavaju znatno rjeđe od strane maloljetnika. Očito da kaznena djela protiv života i tijela nisu najučestalija. Međutim, radi se o najtežim kaznenim djelima s mogućim teškim tjelesnim povredama i smrtnim ishodom takvog djela. Zbog toga su u svakom društvu upravo ta djela pod posebnom pažnjom od strane policije, državnog odvjetništva i sudova za mladež. Udio pojedine skupine kaznenih djela nije stalan te se iz godine u godinu mijenja. U zadnjih deset godina (2003. – 2012.) najveći broj prijavljenih delinkvenata za kaznena djela nasilja bio je 2009. godine s ukupno 525 počinitelja, što čini 16,5% kaznenih djela protiv života i tijela u strukturi svih kaznenih djela. To je upravo dvostruko više od desetogodišnjeg prosjeka koji je bio 8,2%.

Od podataka koji se odnose na sociodemografsku strukturu obitelji pokazalo se zanimljivim pitanjem s kim zapravo maloljetni delinkvent živi. Najveći dio delinkvenata živi s oba roditelja, njih 65,5%. Ovako veliki udio života u cjelovitoj obitelji pokazuje da se unutar takvih obitelji događaju preduvjeti za razvoj delinkvencije. Ponekad je povoljnije da maloljetnik živi samo s jednom roditeljem negoli da je izložen ozbiljno narušenim obiteljskim odnosima, među kojima je izrazito učestalo nasilje u obitelji. S majkom živi njih 22,1%, dok samo s ocem živi svega 5,3%. Ovakav nesrazmjer je odraz sudskih odluka kod brakorazvoda pri kojima se u najvećem broju slučajeva djeca dodjeljuju majkama, a ne činjenice da bi se

život samo s majkom mogao povezati s češćim činjenjem kaznenih djela. Zanimljivo da boravak u odgojnoj ustanovi nije garancija da maloljetnik neće počiniti novo kazneno djelo, jer 3,3% osuđenih dolazi upravo iz odgojnih ustanova. Manji dio maloljetnih počinitelja kaznenih djela živi kod rodbine (3,1%), a posve rijetko žive sami (0,6%).

Delinkventna aktivnost povezana je s dobi maloljetnika. Uočava se kontinuirani porast broja prijavljenih s porastom životne dobi. U petnaestoj godini života tokom 2012. prijavljeno je 420 maloljetnika. U šesnaestoj godini života prijavljeno je njih 620. Broj prijavljenih u sedamnaestoj godini života bio je 860, a onih u osamnaestoj 950. Očito da je kod osoba muškog spola najintenzivnija delinkventna aktivnost u osamnaestoj godini života. Broj prijavljenih s dobi raste gotovo linearно. Istovremeno je broj prijavljenih osoba ženskog spola po godina života bio 60, 70, 90 i 80. I ovdje se vidi porast broja prijavljenih, uz najveću delinkventnu aktivnost u sedamnaestoj godini života. Dakako, znatno je manji broj osuđenih delinkvenata (u odnosu na broj prijavljenih). Tako je u 2012. osuđeno njih 626 što je samo 20,1% od ukupno prijavljenih (3.113). I među njima s dobi raste udio osuđenih tako da ih je među najstarijima bilo 32,3%. Udio osoba ženskog spola među osuđenima u prosjeku je 6,4%, s najvećim udjelom osuđenih maloljetnica u sedamnaestoj godini života (7,4%). One nešto češće izvršavaju kaznena djela kao starije maloljetnice (16 – 17 godina), kao što je to uostalom slučaj i s osuđenim delinkventima muškog spola.

Kao predmetu ovog istraživanja posebna pažnja posvećena je onim delinkventima koji su ponovili kazneno djelo i nakon toga bili pravomočno osuđeni (recidivizam). Sve njih zakonodavac svodi pod pojам recidivista. Od osuđenih 626 delinkvenata u 2012. njih 55 (8,8%) bilo je već ranije osuđivano zbog izvršenja nekog kaznenog djela. Radi se o recidivistima u užem smislu tog pojma, dakle o onima kojima je već ranije izrečena sankcija zbog kaznenog djela. Pritom je njih 43,6% osuđivano zbog istovrsnog kaznenog djela, a 38,2% zbog nekog drugog kaznenog djela. Njih 18,2% počinilo je istovrsno i neko drugo kazneno djelo. Iz navedenih podataka je evidentno da je stopa recidivizma (u užem smislu tog pojma) u Hrvatskoj nešto niža od 9%, odnosno gotovo svaki deseti delinkvent ponovno učini neko kazneno djelo zbog kojeg bude ponovno i osuđen. Ako bi se u razmatranje kao recidivisti uzeli i oni delinkventi koji su bili ranije prijavljivani zbog nekog kaznenog djela (ili je protiv njih čak pokretan kaznenih postupak), ali ranije nisu nikada osuđeni (premda je vođen istražni postupak), tada je udio recidivista znatno viši. Najveći broj osuđenih delinkvenata u 2012. nije ranije osuđivan niti je počinio više kaznenih djela (u stjecaju). Od ukupno 626 osuđenih delinkvenata njih 448 ili 71,6% počinio je kazneno djelo po prvi put, što znači da je godišnje u Republici Hrvatskoj zbog recidivizma osuđeno 178 maloljetnih

delinkvenata, odnosno 28,4% od ukupnog broja osuđenih. Ovdje se radi o ekstenzivnijem shvaćanju pojma recidivista jer su njime obuhvaćene sve osobe koje su već ranije počinile neko kazneno djelo ali kojima u većini iz nekog razloga nije izrečena sankcija. Udio recidivista izračunat na ovaj način uklapa se u vrijednosti koje su prikazane za pojedine države unutar SAD, gdje se recidivizam kretao između 12% i 55%. (271) Drugo istraživanje recidivizma tokom dvije godine nakon otpuštanja iz ustanove pokazuje stopu recidivizma od 23,8%, za razliku od izuzetno visoke stope od 81% među recidivistima u Belgiji. (273, 249) Mogli bismo zaključiti da je recidivizam u Hrvatskoj gotovo u prosjeku recidivizma u SAD. Osobito je opasna skupina maloljetnih delinkvenata koja istovremeno izvrši veći broj kaznenih djela. Situacija kada jedna osoba izvrši nekoliko kaznenih djela, a kao glavno djelo uzima se najteže kazneno djelo, naziva se stjecajem. Tako su u 2012. osobe u stjecaju najčešće činile tri i više kaznenih djela (47,8%), dva kaznena djela njih 32,6%, a najmanje je počinilo još jedno kazneno djelo (19,7%). Očita je sklonost činjenju većeg broja kaznenih djela (dva i više) kod čak 80% takvih delinkvenata. Među recidivistima najčešće se javlja izvršenje istovrsnog kaznenog djela (najčešće onog protiv imovine), dok 1/3 izvrši neko drugo kazneno djelo, a 1/5 istovrsno i neko drugo kazneno djelo. Na ovu pojavu svako društvo mora obratiti posebnu pozornost jer se u konačnici iz te skupine kasnije regrutiraju ozbiljni kriminalci. Kako bi se to izbjeglo nužne su mjere prevencije kojima bi se ova pojava svela u što manje okvire.

Poznato je da delinkventi često čine kaznena djela udruženi s drugim osobama. Osuđeni maloljetnici u 2012. bili su gotovo u polovici slučajeva počinitelji (53,2%) odnosno supočinitelji (46,2%). Poticatelji ili pomagatelji bili su izrazito rijetko i to u sasvim sporadičnim slučajevima. U slučaju da maloljetni delinkventi čine kaznena djela u sudioništvu s drugim osobama tada u najvećem broju slučajeva to čine udruženi s drugim maloljetnikom (81,9%), rjeđe s nekom punoljetnom osobom (13,3%), a još rjeđe udruženi istovremeno s drugim maloljetnicima, djecom ili punoljetnom osobom (4,8%). Ovaj podatak govori o činjenici da maloljetni delinkventi rijetko samostalno izvršavaju kaznena djela te da to najčešće čine udruženi u bande delinkvenata. U tom smislu je delinkvencija izrazito društveno neprihvatljiva pojava jer podrazumijeva veći broj sudionika, bez obzira što je moguće osuđena samo jedna osoba.

Drugi važan predmet ovog istraživanja su obiteljski i drugi čimbenici koji mogu utjecati na pojavu maloljetničke delinkvencije i značajnost utjecaju pojedinog od tih faktora na pojavu ovog fenomena, a osobito na pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela od strane maloljetnika. U tom području osobita pažnja je posvećena mogućim kauzalnim

faktorima poput sociodemografskih i socioekonomskih obilježja obitelji i unutarobiteljskih odnosa. Među njima se ističu socioekonomski faktori, poput edukacije, radne aktivnosti i korištenje slobodnog vremena, odnosno rekreacija. Ovi faktori mogu biti dobri prediktori nastanka recidivizma kod maloljetnika. (274) Iz tog razloga su vrlo zanimljivi podaci o obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata, odnosno s kim oni žive, koji se prikupljaju u okviru službene statistike na razini čitave Hrvatske. Općenito se u velikom broju istraživanja spominju obiteljske prilike kao mogući etiološki faktori za nastanak delinkvencije, te je ovo pitanje temeljno i u ovom istraživanju. U prvom redu radi se o obiteljskim prilikama među kojima se ističu pitanja da li roditelji žive zajedno ili odvojeno, ili je netko od roditelja umro te s kim maloljetni delinkventi žive. Prema podacima državne statistike u Hrvatskoj oba roditelja su im najčešće živa (66,8%), dok u nešto manjem postotku delinkventi žive s oba roditelja (66,1%). Kod 22,2% osuđenih delinkvenata roditelji žive odvojeno, pri čemu u 20,3% slučajeva delinkventi žive samo s majkom, a u svega 5,8% samo s ocem. Kako je već spomenuto ovdje se radi o češćim sudskim odlukama o dodjeli maloljetnog člana obitelji nakon razvoda majci, a ne o činjenici da bi život samo s majkom bio značajan za razvoj delinkvencije. Kod dijela delinkvenata je jedan od roditelja (7,4%) ili oba umrlo (0,3%). Kod nekog od rođaka živi svega 1,3% delinkvenata. Dio delinkvenata živi u nekoj od institucija socijalne skrbi, a u okviru izdržavanja sudske presude. Takvih je u 2012. godinu u Hrvatskoj bilo 3,5%. Ovaj podatak upućuje na zaključak da je nadzor i mjere preodgoja delinkvenata koji izdržavaju određenu sudska sankciju u nekoj od institucija socijalne skrbi vrlo težak i ponekada bezuspješan.

Kao nastavak na prikazane podatke za Republiku Hrvatsku u okviru istraživanja povezanosti obiteljskih i nekih drugih čimbenika s recidivizmom kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela obrađeni su podaci koji se odnose na ukupno 161 delinkventa. Podaci su prikupljeni u nekoliko većih centara za socijalni rad na području Republike Hrvatske. Ispitanici su u osnovi podijeljeni u dvije temeljne skupine, na recidiviste i nerecidiviste. Među ispitanicima njih 65 (40,4%) bilo je opetovano sudski osuđeno pravomoćnom presudom za ponovljena kaznena djela (recidivisti), dok je njih 96 (59,6%) bilo osuđeno samo jednom (nerecidivisti). Za svakog ispitanika prikupljeni su podaci kroz 97 različitih varijabli. Varijable su grupirane unutar skupina varijabli koje se odnose na određene karakteristike povezane s maloljetnicima. Prvu skupinu varijabli čine opći podaci o ispitanicima. To su dob, spol, mjesto boravišta, redoslijed rođenja, škola koju pohađa. Drugu skupinu čine varijable koje su povezane sa sociodemografskim obilježjima obitelji. Tu su podskupine varijabli i to obiteljski status maloljetnika, vitalna obilježja obitelji, aktualni bračni status roditelja, s kim je

maloljetnik živio od rođenja, odnosno najveći dio života, školska sprema roditelja i radna aktivnost roditelja. Treću skupinu varijabli čine one koje se odnose na intenzitet delinkventne aktivnosti maloljetnika a svrstane su u nekoliko podskupina i to evidentirana delinkventna aktivnost, vrsta kaznenog djela zbog kojeg je pokrenut postupak i sankcije izrečene zbog kaznenog djela. Četvrtu skupinu varijabli čine one koje su povezane s poremećajima u ponašanju maloljetnih delinkvenata a sastoje se od 12 varijabli. Petu skupinu varijabli čine one koje se odnose na školovanje maloljetnika, a sadrži ukupno devet varijabli. Šestu skupinu varijabli čine one povezane sa samoprocjenom ispitanika o osjećajima i ponašanju, a u njoj se nalazi 26 varijabli. Ova se pitanja odnose na unutarobiteljske odnose ispitanika i na to kako je živio tokom zadnje dvije godine. Sedma skupina varijabli odnosi se na samoprocjenu ispitanika o njihovom odnosu prema nepovoljnim životnim okolnostima, a sastoji se od 17 varijabli. Kako nije za očekivati da je svaki ispitanik doživio svaku od 17 nepovoljnih životnih okolnosti to je svatko od njih odgovorio samo na one variable s kojima se susreo u životu. Stoga je uz ove variable u analizi rezultata naveden broj ispitanika koji su odgovorili na pojedinu od 17 varijabli. Šesta i sedma skupina varijabli odnosi se na sociodemografska i socioekonomска obilježja obitelji te unutarobiteljske odnose.

Dakle, prvu skupinu varijabli čine one koje se odnose na opće podatke o ispitanicima. Životna dob često je analizirana u vezi s delinkvencijom. Naime, postavlja se pitanje kada započeti s nekim programom prevencije. Najbolji rezultat se postiže ako se neki preventivni program primjenjuje u pravo vrijeme. To je opće pravilo. Osim toga važno pitanje u tom smislu je i pojava recidivizma. Na koga usmjeriti prevenciju kako bi se izbjegao recidivizam i na vrijeme spriječila viktimizacija mladih osoba na početku njihovog društvenog razvoja te nastanak teškog i ozbiljnog kriminaliteta u odrasloj životnoj dobi. Za potrebe ovog istraživanja ispitanici su podijeljeni u tri dobne skupine. Prvu skupinu čine djeca, tj oni koji su u dobi do nenavršene 14. godine života. Drugu skupinu čine ispitanici u dobi od navršene 14. do nenavršene 18. godine života. Prema zakonodavnom kriteriju radi se o mlađim maloljetnim (14 – 16) i starijim maloljetnim osobama (16 – 18). Treću skupinu čine mlađe punoljetne osobe, tj oni u bobi od navršene 18. do nenavršene 21. godine života. Primjenom standardne statističke metode (χ^2 test) obrađeni su podaci za ispitanike i dobiveni statistički pouzdani rezultati.

Čini se da bi bilo logično da s odrastanjem raste broj recidivista. Međutim nije tako. Među ispitanicima u ovom istraživanju statistički značajno češća bila je pojava recidivizma u mlađoj životnoj dobi. Naime, prema navedenim dobnim skupinama udio recidivista je najveći u najmlađoj doboj skupini (44,6%), potom u skupini do 14 – 18 godina (35,4%) te najmanji

među najstarijima (20%). Utvrđena razlika je statistički vrlo značajna uz $\chi^2 = 12,692$ i $P = 0,02$. Rezultat χ^2 testa značajan je na razini pogreške nižoj od 5%. Iz ovoga se može zaključiti da pojava recidivizma nije značajno povezana s porastom životne dobi već obratno, recidivizam je najčešći među najmlađim delinkventima. Ovaj rezultat **potvrđuje hipotezu** po kojoj *recidivizam nije značajno povezan s porastom životne dobi izvršitelja kaznenog djela*, te je time ona potvrđena.

Što se tiče redoslijeda rođenja rezultat statističke obrade ove varijable pokazuje da je značajno učestalija pojava maloljetničke delinkvencije kod ispitanika koji su drugorođeni u svojoj obitelji, s prosječnim udjelom od 44,6% svih ispitanika. Istovremeno oni su najčešće recidivisti (50,8%). Najučestalije izvršenje samo jednog kaznenog djela, s udjelom od 51,2%, je među ispitanicima koji su prvorodeni. Razina statističke značajnosti je izražena vrijednošću $P < 0,01$, što je visoko statistički značajno. Zašto su drugorođeni najčešće počinitelji ponovljenih kaznenih djela iz ovog istraživanja teško je reći, ali ovako visoka signifikantnost ove činjenice svakako upućuje na potrebu dodatnih socioloških, psiholoških i kriminoloških istraživanja. Ovdje se ta činjenica može uzeti u obzir u svjetlu preventivnog rada unutar obitelji delinkvenata te upućuje na one kojima se u tom radu treba posvetiti osobita pažnja.

Školovanje je iduća važna varijabla koja bi mogla imati utjecaj na pojavu recidivizma. Naime, poznat je utjecaj školske sredine na pojavu delinkvencije koji s jedne strane može biti stimulativan za razvoj recidivizma a s druge strane u povoljnim okolnostima može biti protektivan. Među ispitanicima 35,4% pohađa osnovnu školu, srednju školu pohađa njih 38,5%, a u školu ne ide 26,1% ispitanika (iz bilo kojeg razloga). Statistički je značajna pojava recidivizma upravo među mlađim ispitanicima, tj. onima koji još uvijek pohađaju osnovnu školu (s udjelom od 50,8% od onih koji su recidivisti), uz $\chi^2 = 11,255$ i statističku značajnost na razini $P < 0,01$. Ovaj rezultat jasno pokazuje da je recidivizam prisutan među mlađim osobama, tj. onima koji još pohađaju osnovnu školu. Iz toga je evidentno da se uspjeh preventivne aktivnosti može postići ako je ona usmjerena i prema školskoj sredini, a ne samo obitelji.

Među varijablama koje su povezane sa sociodemografskim obilježjima obitelji ispitanika obrađeno je šest varijabli. Među njima je status rođenja (u braku/izvan braka). Većina ispitanika rođena je u braku (91,3%), a nije utvrđena statistička značajnost razlike između nerecidivista i recidivista u odnosu na ovu varijablu. Niti jedan od ispitanika nije pripadao kategoriji usvojenog djeteta. Kod većine ispitanika živa su oba roditelja (87,6%), kod njih 11,2% živ je samo jedan od roditelja, dok su kod svega 1,2% oba roditelja umrla. Niti kod ove varijable nije utvrđena značajna povezanost s recidivizmom. Jednako tako je i s

bračnim statusom roditelja. Uspoređene su četiri kategorije bračnog statusa roditelja. Najveći udio ih je u braku (u prosjeku 62,7%), razvedeno ih je 23%, kod 9,3% ispitanika jedan od roditelja je umro, dok kod njih 5% roditelji nikada nisu živjeli zajedno. Moguće značajno pitanje je s kim maloljetnik živi. U ovoj varijabli obrađeni su podaci za četiri moguće kategorije. Ispitanici najčešće žive s oba roditelja (u prosjeku 64,6%), s jednim roditeljem živi 28% ispitanika, kod rođaka ili u usvojiteljskoj obitelji njih 6,8%, dok je u ustanovi socijalne skrbi bio svega jedan ispitanik (0,6%). Među ovim kategorijama nije utvrđena statistički značajna razlika u pojavi recidivizma, što znači da za opetovano izvršenje kaznenih djela nema značaja činjenica da li maloljetnik živi s oba roditelja ili ne.

Iduća obrađena varijabla iz iste skupine je školska spremu roditelja. Visoka vrijednost χ^2 testa ($\chi^2 = 11,176$) uz signifikantnu vrijednost $P < 0,05$ ukazuje na statistički značajnu povezanost školske spreme majke i pojave recidivizma. Pritom je recidivizam značajno povezan s nižom razine majčinog obrazovanja. Kod 50,8% recidivista majke imaju osnovno obrazovanje ili su NKV radnice, dok je među majkama koje imaju više i visoko obrazovanje udio recidivista svega 4,6%. Jednako kao i školska spremu majke i ona oca pokazuje statistički značajan utjecaj na pojavu recidivizma uz vrijednost $\chi^2 = 7,234$ i $P < 0,05$. I ovdje je recidivizam češći kod maloljetnika čiji očevi imaju nižu naobrazbu, dok je recidivizam prisutan kod svega 8,7% onih čiji očevi imaju višu i visoku stručnu spremu. Ovdje je recidivizam pomaknut na maloljetnike čiji očevi imaju srednju stručnu spremu ili su KV ili VKV radnici. Uočava se dvostruko veći udio recidivista čiji očevi imaju višu ili visoku stručnu spremu u odnosu na istu naobrazbu majki (8,7% : 4,6%).

Zadnje varijable u ovoj skupini odnose se na radnu aktivnost roditelja i moguću povezanost s pojavom recidivizma kod ispitanika. Što se tiče radne aktivnosti majke ona nije pokazala statističku značajnu povezanost s recidivizmom, dok je radna aktivnost oca pokazala vrlo visoku povezanost uz $\chi^2 = 16,915$ i razinu značajnosti $P < 0,001$. Očito je sklonost izvršavanju ponovljenih kaznenih djela kod ispitanika značajno povezana s najnižom kategorijom zaposlenosti oca. Radi se o kategoriji onih čiji su očevi zaposleni kao sezonski radnici, poljoprivrednici ili su bez posla (34,2%).

Treća skupina varijabli odnosi se na intenzitet delinkventne aktivnosti ispitanika. Ranije je bilo riječi o vrstama kaznenih djela koje izvršavaju maloljetnici. Kao što je rečeno za vrste kaznenih djela u Hrvatskoj maloljetnici najčešće vrše kaznena djela protiv imovine, protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom te protiv života i tijela. Među ispitanicima su također najčešća kaznena djela protiv imovine i to za samo jedno kazneno djelo 64%, a za recidivizam čak visokih 81,5%. Ovako visok postotak recidivizma u vršenju

kaznenih djela protiv imovine pokazuje da se u recidivizmu ponavljuju istovrsna kaznena djela. Dakle, recidivisti su najčešće skloni ponavljanju iste vrste kaznenih djela, tj. onih protiv imovine. U strukturi kaznenih djela najniži udio je onih protiv života i tijela, dok lagano raste udio kaznenim djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Premda razlika u vrstama kaznenih djela između recidivista i nerecidivista nije statistički značajna, tj. nije unutar statističke pogreške od 5%, ono je na granici statističke značajnosti od $P = 0,065$ (pogreška je 6,5%). Istraživanjem ove varijable u SAD utvrđeno je da vrsta kaznenog djela ima značaja u utjecaju na recidivizam. (273)

Za izvršena kaznena djela maloljetnicima se izriču raznovrsne sankcije. Kako je to već spomenuto za čitavu Hrvatsku i među ispitanicima je obustava postupka vrlo čest rezultat sudskog postupka. Za one koji su kazneno djelo učinili prvi put postupak je obustavljen kod njih 30,2%, a kod recidivista u sudskom postupku za ponovljeno kazneno djelo kod njih čak 44,6% što je povezano s činjenicom da je dio ispitanika kazneno djelo počinio u dobi prije navršene 14. godine života (obustava postupka prema Zakonu o maloljetnicima). Najčešća sankcija bila je pojačana briga i nadzor u obje skupine ispitanika, a statističkom obradom podataka nije utvrđena značajna razlika između recidivista i nerecidivista. Među ispitanicima upućivanje u odgojnu ustanovu (disciplinski centar, odgojna ustanova, odgojni zavod, posebna odgojna ustanova) vrlo je rijetka mjera a izrečena je kod svega 3,1% onih koji su osuđeni za kazneno djelo po prvi put (neradicivisti). Sankcija maloljetničkog zatvora nije izrečena niti jednom ispitaniku. Pritom nema statistički značajne razlike između izrečenih sankcija kod prvog kaznenog djela u odnosu na recidivizam uz $P = 0,080$ (što je nešto iznad razine statističke pogreške od 5%).

Četvrta skupina varijabli, njih jedanaest, odnosi se na poremećaje u ponašanju ispitanika. Statističkom obradom podataka utvrđena je povezanost pojedine od tih varijabli s recidivizmom. U mnogim istraživanjima bježanje iz škole okarakterizirano je kao prediktor delinkventnog ponašanja maloljetnika. Kod recidivista je bježanje iz škola vrlo učestalo (73,8%). Analizom podataka dobivena je vrijednost $\chi^2 = 14,24$ uz $P < 0,001$. Radi se o izrazitom statističkom značaju ove varijable povezane s pojmom recidivizma, a to znači da maloljetnici koji su skloniji bježanju iz škole znatno češće opetovano vrše kaznena djela. S ovim rezultatom slažu se istraživanja drugih autora. (172) Ako je bježanje iz škole značajno povezanost s recidivizmom kakav je odnos ove pojave s bježanjem od kuće. Bježanje od kuće nije imalo statistički značajnu povezanost s recidivizmom. U istu kategoriju varijabli spada i skitnja koja kao samostalni faktor ne pokazuje statistički značajnu povezanost uz pojavu recidivizma u analiziranoj skupini delinkvenata. Zanimljiv je odnos različitih oblika

agresivnosti maloljetnika na pojavu recidivizma. Statistički su analizirana tri oblika agresivnosti i to agresivno ponašanje maloljetnika na javnom mjestu, agresivnost u školi i agresivnost unutar obitelji. Od ove tri varijable samo je za agresivnost u obitelji utvrđena statistički značajna povezanost s izvršenjem većeg broja kaznenih djela (recidivizam) uz vrijednost $\chi^2 = 5,36$ i $P < 0,05$. Potvrđeno u smislu ovog rezultata govori istraživanje obavljeno na preko 99.000 delinkvenata u SAD u kojem se naglašava da je predviđanje delinkventnog ponašanja i recidivizma moguće kod postojanja lošeg odgoja u obitelji, problema u školi, emocionalnih problema i problema u ponašanju. Među problemima u ponašanju najjači prediktor je bilo agresivno ponašanje, jednako kako je to utvrđeno i među našim ispitanicima. (275)

Slijede varijable povezane s nekim od oblika ovisnosti, odnosno konzumiranjem određenih supstanci. To se odnosi na konzumiranje alkohola, snifanje, tabletomaniju, konzumiranje marihuane ili hašiša, heroina, LSD-a i sl. Premda su snifanje i tabletomanija pokazali statistički značajnu povezanost s recidivizmom (na razini $P < 0,05$) mora se istaknuti činjenica da je izrazito mali broj ispitanika koji su svrstani u ove kategorije. Nešto veći broj ispitanika konzumira alkohol (18%) i marihuanu (28%), ali nije utvrđena značajna razlika između kategorije recidivista i one nerecidivista. Konzumiranje alkohola u literaturi se povezuje s nasilničkim kaznenim djelima, a manje s onima protiv imovine, te znatno korelira s težinom delinkventnog ponašanja. (122) Utvrđeno je da delinkventi koji imaju probleme zbog ovisnosti pokazuju više rizičnih a manje protektivnih faktora u području školovanja, korištenja slobodnog vremena, odnosa s drugima, unutar obitelji, stavova, agresivnosti i vještina. (247) Stopa recidivizma kod ovisnika je veća. (249)

Značajna skupina varijabli odnosi se na samoprocjenu ispitanika o nepovoljnim životnim okolnostima kojima su bili izloženi. Te varijable pripadaju skupini socioekonomskog statusa i unutarobiteljskih odnosa. Ova skupina sadrži ukupno 17 varijabli. Statistički značajnu razinu povezanosti s recidivizmom nisu pokazale varijable: promjena mjesta boravka, dulje odvajanje od roditelja, razvod roditelja, dolazak pomajke ili poočima u obitelj, prometna nesreća, smrt člana obitelji ili bliske osobe, nestanak ili nepoznata sudbina člana obitelji, progonstvo, siromaštvo i novčane poteškoće, nezaposlenost roditelja, nepovoljni stambeni uvjeti, teška bolest ili povreda člana obitelji, alkoholizam roditelja, svađe roditelja i bolan medicinski zahvat. Ako promotrimo pojedinačno i malo detaljnije svaku od spomenutih varijabli onda uočavamo da promjena mjesta boravka najvećem dijelu recidivista (37,8%) nije bila nimalo neugodna, dok je kod nerecidivista u najvećem dijelu (45,5%) bila neugodna. Premda čak 43,8% recidivista odvojenost od roditelja doživljava kao vrlo

neugodnu nije utvrđena značajna povezanost s recidivizmom. Istovremeno 47,5% ispitanika koji su izvršili samo jedno kazneno djelo to doživljava neugodnim. Kad se pogledaju udjeli pojedinih kategorija kod ispitanika očito je da je čak 74,1% recidivista razvod roditelja ocijenilo vrlo neugodnim, za razliku od nerecidivista kojih je udio 48%. Osim toga, na ovo pitanje su odgovorila 52 ispitanika (manje od 1/3 uzorka), tj. oni čiji su se roditelji razveli. Relativno je očita razlika u udjelima između recidivista koji su dolazak pomajke ili poočima u obitelj ocijeniti vrlo neugodnim (47,1%) i nerecidivistima (27,8%), ali uz ukupan broj ispitanika od svega 35 što nije bilo dovoljno za statistički značajniju razliku. U odnosu na prometnu nesreću distribucija udjela pojedine kategorije neugode raspoređena je podjednako kod obje skupine ispitanika. Tako je prometna nesreća ocijenjena vrlo neugodnom, s udjelom od 44,4% među nerecidivistima u odnosu na udio od 50% među recidivistima (ukupno 51 ispitanik). Smrt člana obitelji ili bliske osobe može nepovoljno djelovati na razvoj mlade ličnosti. Stoga je i ova varijabla uzeta u obzir u analizi nepovoljnih životnih okolnosti koje bi mogle imati neki utjecaj na pojavu maloljetničke delinkvencije. Nije utvrđena statistički značajna povezanost s recidivizmom, premda je preko polovice ispitanika imalo to iskustvo, koje obje kategorije ispitanika u više od polovice ocjenjuju vrlo neugodnim (52,3% : 61,9%). Među nepovoljne životne okolnosti svakako se ubraja nestanak člana obitelji ili njegova nepoznata sudbina, što je u Hrvatskoj tokom i nakon rata bila moguća pojava. Kod nerecidivista udio onih koji to doživljavaju vrlo neugodnim čak je nešto viši negoli među recidivistima (53,8% : 44,4%), od ukupno 31 ispitanika koji je doživio ovu nepovoljnu životnu okolnost. U vezi s ratom na prostoru Republike Hrvatske moguća je pojava progonstva koji također može imati utjecaja na razvoj delinkvencije. Među ispitanicima njih 32 je imalo iskustva s progonstvom, koje obje kategorije ispitanika (ne/recidivisti) ocjenjuju u preko 60% kao vrlo neugodno, ali bez statistički značajne razlike. Siromaštvo i obitelji koje se suoče s novčanim poteškoćama moglo bi generirati maloljetne delinkvente. Premda je čak 70 ispitanika svojim odgovorom potvrdilo da svoju situaciju (osobnu ili obiteljsku) procjenjuju kao siromaštvo ili nedostatkom novca to u konačnici nije imalo značajnu povezanost s pojavom recidivizma. Većina ispitanika smatra ovu životnu okolnost neugodnom ili vrlo neugodnom, ali bez značajne razlike među ispitanicima. Nedostatak novca i posljedično siromaštvo najčešće je povezano s nezaposlenošću roditelja. Premda je za većinu ispitanika (njih 58 je odgovorilo na ovo pitanje) nezaposlenost roditelja bila neugodna ili vrlo neugodna činjenica to nije utvrđena statistički značajna povezanost s pojavom recidivizma među ispitanicima. Ukupno je 38 ispitanika ocijenilo svoje stambene okolnosti nepovoljnima. Niti ova varijabla nije pokazala statistički značajnu povezanost s pojavom recidivizma u vršenju kaznenih djela među ispitanicima. Teška bolest ili povreda člana obitelji moguć je rizični

faktor za pojavu recidivizma. Iako je ova varijabla kod većine recidivista ocijenjena kao vrlo neugodna (56,7%) ipak je vrijednost $P = 0,075$ nešto iznad 5% pogreške u zaključivanju što ne dozvoljava njeni uvrštavanje među statistički značajne varijable. Ukupno je 56 ispitanika navelo da im roditelji prekomjerno piju alkoholna pića, te ih je prosječno čak 51,8% ocijenilo ovu okolnost kao vrlo neugodnu, ali bez očite razlike između dvije kategorije ispitanika. Svađe roditelja mogu biti vrlo neugodne za mlađe članove takve obitelji. Čak 83 (45%) ispitanika su odgovorili potvrđno na pitanje o svađi roditelja a velika većina njih ocjenjuje tu varijablu kao neugodnu ili vrlo neugodnu u njihovom životu, ali očito bez statistički značajne razlike s obzirom na recidivizam ispitanika. Ukupno je njih 43 navelo da su imali bolan medicinski zahvat koji je kod recidivista u 45,5% slučajeva bilo ocijenjen kao vrlo neugodan. Ipak to nije bilo dovoljno da se ova varijabla pokaže statistički značajnom.

Unutar ove iste skupine varijabli koje se odnose na nepovoljne životne okolnosti, a koje su ispitanici ocjenjivali kategorijama nimalo neugodno, neugodno i vrlo neugodno, nalaze se i one koje se odnose na dulji boravak ispitanika ili dulji boravak člana obitelji u nekoj ustanovi. Iz podataka je vidljivo da je čak 57,5% recidivista svoj dulji boravak u nekoj ustanovi ocijenilo vrlo neugodnim u odnosu na 21,2% nerecidivista, koji su ovu kategoriju ocijenili istom ocjenom (vrlo neugodno). Visoka vrijednost χ^2 testa ($\chi^2 = 10,194$) uz $P < 0,01$ ukazuje na statističku značajnost ove varijable u odnosu na pojavu recidivizma. Jednako tako da odvojenost nekog bliskog člana obitelji na dulje vrijeme (bolnica, zatvor, odgojna ustanova i sl.) ima statistički značajnu povezanost s pojmom recidivizma, uz χ^2 test koji je visoke vrijednosti ($\chi^2 = 6,084$) i $P < 0,05$. Čak 61,8% recidivista je ocijenilo (od ukupno 57 ispitanika koji su uvršteni unutar ove varijable) tu nepovoljnu životnu okolnost kao vrlo neugodnu, dok je udio nerecidivista u ovoj kategoriji upola manji (30,4%).

Za procjenu prediktorske vrijednosti određenih varijabli za nastanak recidivizma izvršena je faktorska analiza varijabli koje se odnose na poremećaje u ponašanju, potom varijabli koje se nalaze u skupini samoprocjene mladih o ponašanju i osjećajima (unutarobiteljski odnosi) te onih varijabli koje se nalaze u skupini nepovoljnih životnih okolnosti (socioekonomski status i unutarobiteljski odnosi). Struktura faktora opisana je koeficijentima linearne korelacije pojedinačnih originalnih varijabli s latentnom dimenzijom, zvanom faktor (VRX – varimax rotacija faktora).

Kod poremećaja u ponašanju faktorski je analizirano svih jedanaest varijabli pri čemu su pojedine varijable međusobno povezane u nove latentne faktore tako da je faktorski prostor reducirana svega četiri nova latentna faktora. Ovi latentni faktori se sastoje od određenog broja originalnih varijabli te su prema svom sadržaju nazvani VRX_{pp} 1 – agresivno ponašanje; VRX_{pp} 2 – bježanje; VRX_{pp} 3 – tabletomanija i snifanje te VRX_{pp} 4 – marihuana i alkohol.

Druga skupina faktora odnosi se na one okupljene oko samoprocjene mlađih o ponašanju i osjećajima (unutarobiteljski odnosi). Radi se o čak 26 varijabli. Kako se u ovoj skupini radi o izrazito velikom broju varijabli bilo je nužno znatno reducirati faktorski prostor pri čemu je trebalo međusobno povezati srodne varijable. Zbog toga je i ovdje izvršena faktorska analiza s matricom strukture dobivenih faktora te je na taj način dobiveno osam novih latentnih faktora. Ovi su faktori nazvani: VRX_{pio} 1 – prezahtjevni roditelji; VRX_{pio} 2 – agresivni roditelji; VRX_{pio} 3 – nepovjerljivi roditelji; VRX_{pio} 4 – nezainteresirani roditelji; VRX_{pio} 5 – nerazumijevanje roditelja; VRX_{pio} 6 – kazne roditelja; VRX_{pio} 7 – pritisci roditelja te VRX_{pio} 8 – nejednakost roditelja prema djeci.

Treću skupinu latentnih faktora čine oni izvedeni iz faktora koji se odnose na nepovoljne životne okolnosti (unutarobiteljski odnosi). Radi se o ukupno 17 varijabli koje su faktorskom analizom reducirane u tri nova faktora. Nazivi ovih latentnih faktora su: VRX_{okol} 1 – odsutnost člana obitelji; VRX_{okol} 2 – opijanje i svađe roditelja te VRX_{okol} 3 – odvojenost od roditelja.

U svrhu određivanja prediktorske vrijednosti latentnih faktora za nastanak recidivizma izvršena je logistička regresija za sve tri skupine faktora, dakle one koji se odnose na poremećaje u ponašanju, samoprocjenu mlađih o ponašanju i osjećajima te onih faktora koji su obuhvaćeni u kategoriji nepovoljnih životnih okolnosti. Na temelju dobivenih rezultata logističke regresije moguće je odrediti statističku značajnost povezanosti pojedinog faktora uz pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod ispitanika. Utvrđena su četiri latentna faktora koji pokazuju statističku značajnost u Waldovom testu. Radi se o faktorima VRX_{pp} 1 i VRX_{pp} 2 iz skupine faktora koji se odnose na poremećaje ponašanja ispitanika. Prvi od ovih faktora odnosi se na agresivno ponašanje, a drugi na bježanje od kuće i iz škole, odnosno skitnju. Oba ova faktora na razini značajnosti od $P < 0,05$ povećavaju vjerojatnost pojave recidivizma, pri čemu je ona veća za 1,5 puta kod svakog od ovih faktora, odnosno preciznije za 45% kod faktora VRX_{pp} 1, a 55% kod faktora VRX_{pp} 2.

U skupini varijabli koje se odnose na samoprocjenu ponašanja i osjećaja mlađih (unutarobiteljski odnosi) prvi od njih pokazao je statističku značajnost u svom utjecaju na pojavu recidivizma među ispitanicima. Radi se o faktoru VRX_{pio} 1 nazvanom prezahtjevni roditelji. S obzirom na vrijednost omjera šanse (engl. *Odds Ratio*) koja je manja od 1 može se zaključiti da ovaj faktor djeluje protektivno na pojavu recidivizma, jer upola smanjuje vjerojatnost njegove pojeve (Omjer šanse = 0,508). Ovaj zaštitni faktor djeluje protektivno na razini vjerojatnosti od $P = 0,002$, pri čemu smanjuje vjerojatnost recidivizma za 50%.

Posljednji od latentnih faktora koji pokazuju značajan utjecaj na recidivizam kod ispitanika je faktor iz skupine nepovoljnih životnih okolnosti, VRX_{okol} 1 – odsutnost člana

obitelji. On djeluje izrazito nepovoljno na pojavu recidivizma jer uz razinu statističke značajnosti od $P = 0,011$ povećava vjerojatnost pojave recidivizma za 1,67 puta, odnosno vjerojatnost je veća za 67%.

Kao moguć izvor delinkventnog ponašanja maloljetnika svakako je njegovo školovanje, odnos prema školi i odnos s vršnjacima. Iz tog razloga obrađeno je devet varijabli koje se odnose na školovanje ispitanika. One se odnose na redovitost školovanja, ponavljanje razreda, promjenu škole, uspjeha u završnom razredu, procjenu kontakata s drugim učenicima i nastavnicima, prijatelje u školi te odnos prema školi sada i ranije. Za većinu ovih varijabli nije utvrđena statistički značajna povezanost s recidivizmom kod ispitanika. Tako nije utvrđena signifikantna povezanost statusa školovanja s recidivizmom. Naime, gotovo podjednako učestalo maloljetnici kojima je školovanje u toku vrše samo jedno kazneno djelo (69,8%), odnosno ponovljena kaznena djela (72,3%). Samo jedno kazneno djelo izvršili su učenici koji se redovito školiju (64,6%), a više kaznenih djela izvršili su također učenici koji se redovito školiju (uz udio od 58,5%). Tako malena razlika nije statistički značajna, jer je $P = 0,508$. Što se tiče ponavljanja razreda niti jednom nije ponavljalo razred njih 49% u kategoriji izvršitelja samo jednog kaznenog djela, dok je među recidivistima njih 44,6%. Kada se pogleda struktura udjela pojedine kategorije ponavljanja razreda može se uočiti podjednakost u udjelima svake od navedenih kategorija. Varijabla koja se odnosi na školski uspjeh nije pokazala statističku značajnost u pojavi recidivizma. Premda je najlošiji školski uspjeh povezan s najvećim udjelom ispitanika koji su razvrstani u kategoriju recidivista (27,7%) u odnosu na nerecidiviste (17,7%) ta razlika ipak nije statistički značajna. Kod ostalih kategorija (ocjena kao školski uspjeh) razlika u udjelima pojedinih ocjena još je manja. Neki autori utvrdili su da je slab rezultat u školi, te izostajanje iz škole signifikantno povezano s recidivizmom. (276) Socijalizacija djeteta povezana je s utjecajem roditelja ali i drugih članova obitelji, odnosno predškolske institucije (dječji vrtić) ako ju je ispitanik pohađao. Kako je udio nerecidivista i recidivista gotovo podjednak u sve tri analizirane kategorije nije utvrđen statistički značaj ove varijable u nastanku recidivizma. Ispitan je i odnos ispitanika s drugim učenicima u školi. Svoj odnos ispitanici su mogli ocijeniti s jednom od četiri kategorije, od „loš“ do „odličan“. Najveći udio ispitanika (bez obzira radi li se o samo jednom kaznenom djelu ili o recidivizmu) ocjenjuje svoj odnos s drugim učenicima ocjenom „dobar“ (prosječno 40,4%), te ocjenom „vrlo dobar“ (udio svih ispitanika u ovoj kategoriji je 27,3%). Odnos s vršnjacima u školi (koliki broj imena prijatelja može navesti) nije pokazao statistički značaj za recidivizam jer je vrijednost $P = 0,905$, a među navedenim kategorijama nema gotovo nikakve razlike u udjelima. Udio odgovora među nerecidivistima i recidivistima je u

svakoj kategoriji podjednak i sukcesivno raste od nijednog prijatelja do više njih. U istom smislu je i varijabla koja se odnosi na kvalitetu odnosa s nastavnicima. Premda postoje određene razlike u pojedinim kategorijama ova varijabla nije statistički značajna pa se može zaključiti da kvaliteta odnosa ispitanika s nastavnicima nema značajnog utjecaja na pojavu recidivizma. Vrijednost P je malo iznad kritične razine od 5% (ovdje je 7,5%). To vjerojatno govori više o nedovoljnoj angažiranosti nastavnika u kontaktima s učenicima, osobito onima koji su počinili kazneno djelo, negoli o potencijalno slaboj vrijednosti ove varijable. Zanimljiv je odgovor ispitanika na pitanje o odnosu prema školi sada i ranije. Udio pojedine kategorije je gotovo podjednak kako za nerecidiviste tako i za recidiviste u varijabli odnosa prema školi (kako prije tako i sada). Zanimljivo je da su počinitelji kaznenih djela podjednako rado i nerado išli ili nerado idu u školu, bez obzira na broj izvršenih kaznenih djela (gotovo polovica udjela u svakoj kategoriji).

U ovoj skupini varijabli (školovanje ispitanika) statistički značajnu razinu povezanosti s recidivizmom u izvršavanju kaznenih djela kod ispitanika pokazala je jedino varijabla koja se odnosila na učestalost promjene škole. Pritom ovaj faktor pokazuje statistički značajnu vrijednost u odnosu na pojavu recidivizma uz $\chi^2 = 12,976$ i $P < 0,005$, što je statistički izrazito značajno (pogreška u zaključivanju je ispod 5%). Udio recidivista značajno raste u kategoriji onih koji su promijenili školu dva, tri i više puta. Razlozi promjene škole nisu ovdje posebno analizirani. O povezanosti školovanja i delinkvencije pišu i drugi autori, te govore o tome da premda se još ne može utvrditi uzročna povezanost nesumnjivo je utvrđeno da niska razina obrazovanja utječe na ponašanje djece kao i činjenica da rani problemi u ponašanju visoko koreliraju s niskom razinom dosegnutog obrazovanja. Jednaka je povezanost razine obrazovanja i recidivizma. (277)

Kako bi se dodatno utvrdio značaj pojedine varijable izvršena je logistička regresijska analiza nekih relevantnih varijabli. Tako su dodatno analizirane varijable: dob, redoslijed rođenja, vrste kaznenih djela, školska spremna majke, školska spremna oca, ponavljanje razreda, promjena škole i uspjeh u završnom razredu. I ovdje je kriterij da je logistička regresijska funkcija statistički značajna na 5%-tnoj razini značajnosti, primjenom Waldovog testa. Varijabla redoslijed rođenja čak za četiri puta povećava šansu za pojavu recidivizma (Omjer šanse = 3,998). Najveći doprinos mogućoj pojavi recidivizma ima promjena škole, a ta varijabla povećava šansu recidivizma čak za 7,3 puta (Omjer pšanse = 7,303). Varijabla životna dob pokazuje da pripadnost starijoj dobnoj skupini smanjuje rizik od recidivizma za 2/3 (Omjer šanse = 0,319).

Na kraju prikaza utjecaja određenih varijabli, kao i onih izvedenih (Varimax faktori), na pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela među ispitanicima izvršena je kakonička diskriminacijska analiza određenih varijabli, kako bi se procijenio značaj pojedine od tih varijabli u nastanku recidivizma. Varijable su poredane po veličini korelacije unutar funkcije iz čega je očito da je najveći značaj varijabli koje se odnose na redoslijed rođenja, slijede životna dob ispitanika, nepovoljne životne okolnosti, potom one varijable koje su povezane sa školskom spremom majke, učestalošću promjene škole, školskom spremom oca, poremećajima u ponašanju ispitanika, uspjehom maloljetnika u završnom razredu te ponavljanjem razreda. Pojedine od navedenih varijabli djeluju statistički značajno na pojavu recidivizma, dok su druge povezane s izvršenjem samo jednog kaznenog djela. Na pojavu recidivizma značajno djeluju varijable: redoslijed rođenja, nepovoljne životne okolnosti, promjena škole, poremećaji u ponašanju i učestalost ponavljanja razreda. Kako je već utvrđeno za pojedine varijable ili skupine varijabli na razvoj recidivizma djeluje drugorođenje u obitelji, prisutnost većeg broja nepovoljnih životnih okolnosti, češća promjena škole, postojanje poremećaja u ponašanju (osobito agresivnost maloljetnika) kao i češće ponavljanje razreda. Za ovu skupinu varijabli vrijednost centroida je 0,659. Na drugoj strani diskriminacijske funkcije nalaze se varijable: životna dob, školska spremna majke, školska spremna oca i uspjeh u završnom razredu. To znači da starija životna dob, viša školska spremna majke i oca te bolji uspjeh u školi djeluju protektivno na pojavu recidivizma. Za ovu skupinu varijabli vrijednost centroida je - 0,446.

Nakon analize dobivenih rezultata moguće je pojasniti kako se ti rezultati uklapaju u postavljene hipoteze. Osnovna hipoteza u ovom istraživanju je *postojanje značajne povezanosti između određenih nepovoljnih obiteljskih čimbenika i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika*. Kako bi se potvrdila ili odbacila osnovna hipoteza u istraživanju su obradene određene varijable koje su povezane s obiteljskim čimbenicima. Radi se o dvije velike skupine varijabli iz područja sociodemografskog i socioekonomskog statusa obitelji te unutarobiteljskih odnosa. Tu su podskupine varijabli i to obiteljski status maloljetnika, vitalna obilježja obitelji, aktualni bračni status roditelja, s kim je maloljetnik živio od rođenja, odnosno najveći dio života, školska spremna roditelja i radna aktivnost roditelja. Osim ovoga još se dvije velike skupine varijabli povezuju sa sociodemografskim i socioekonomskim obilježjima obitelji te unutarobiteljskim odnosima. To su one povezane za samoprocjenu ispitanika o osjećajima i ponašanju, a radi se o 26 varijabli. Ove se varijable odnose na unutarobiteljske odnose ispitanika i činjenicu kako je živio tokom zadnje dvije godine. A zadnja skupina varijabli odnosi se na samoprocjenu ispitanika o njihovom odnosu prema nepovoljnim životnim okolnostima. Ova skupina sastoji se od 17 varijabli. Kao što se

može vidjeti istraživan je i analiziran utjecaj velikog broja obiteljskih čimbenika na recidivizam kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela kroz analizu velikog broja varijabli.

Statističkom obradom podataka koji se odnose na područje istraživanja obiteljskih čimbenika nesumnjivo je utvrđeno kao značajno za razvoj recidivizma među ispitanicima školska spremu roditelja, kako majke tako i oca. Niža školska spremu roditelja značajno utječe na porast intenziteta delinkventne aktivnosti i dovodi do recidivizma. Isto pokazuje i radna aktivnost oca i to na način da je niža razina radne aktivnosti (sezonski radnik, poljoprivrednik, nezaposlen) značajno povezana s pojmom recidivizma. Od 17 istraženih varijabli u području samoprocjene nepovoljnih životnih okolnosti, a koje se odnose na unutarobiteljske odnose, značajnu povezanost uz recidivizam pokazale su varijable: dulji boravak ispitanika u nekoj ustanovi (ustanova socijalne skrbi, bolnica) kao i dulji boravak u ustanovi bliskog člana obitelji (zatvor, socijalna ustanova, bolnica i dr.). Faktorskom analizom ove skupine varijabli dobivena su tri latentna faktora. Jedan od tako dobivenih faktora, nazvan odsutnost člana obitelji, pokazao je statistički značajnu povezanost s recidivizmom. Ovaj faktor se pretežno sastoji od većeg broja originalnih varijabli i to: prometna nesreća, progonstvo, nestanak ili nepoznata sudbina člana obitelji, dolazak pomajke ili poočima u obitelj, teška bolest ili povreda člana obitelji, smrt člana obitelji ili bliske osobe, bolan medicinski zahvat i boravak člana obitelji u ustanovi. Među varijablama koje se odnose na unutarobiteljske odnose procijenjene pomoću samoprocjenskog upitnika o osjećajima i ponašanju ispitanika faktorskom analizom 26 originalnih varijabli dobiveno je osam latentnih faktora. Među njima statistički značajnu povezanost sa snižavanjem delinkventne aktivnosti (recidivizma) pokazao je faktor nazvan prezahtjevni roditelji, a taj se faktor pretežno sastoji od samostalnih varijabli i to: roditelji mi previše prigovaraju, roditelji bi mi trebali više dopuštati da sam odlučujem, roditelji previše očekuju od mene, katkad se osjećam sasvim osamljen i imam osjećaj da sam na teret svojim roditeljima. Konačno, diskriminacijskom analizom nekih od navedenih faktora uspjela se potvrditi statistički značajna povezanost s ne/recidivizmom i to na način da skor svih nepovoljnih životnih okolnosti snažno utječe na pojavu recidivizma. U istoj analizi viša školska spremu majke i oca djeluju protektivno na razvoj recidivizma, tj. recidivizam je bio znatno češći kod onih ispitanika čiji su roditelji imali nisku naobrazbu.

Iz navedenih rezultata može se zaključiti da je ovime **potvrđena osnovna hipoteza** o postojanju značajne povezanosti između određenih nepovoljnih obiteljskih čimbenika i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika.

Za pojedine od dobivenih varijabli i izvedenih latentnih faktora koji su statistički značajno povezani s recidivizmom utvrđena je statistički značajna razlika između recidivista i nerecidivista, odnosno onih ispitanika koji su počinili više odnosno samo jedno kazneno

djelo. Tako je u varijabli koja se odnosi na školsku spremu majke kod onih koje su završile samo osnovnu školu dvostruko veći udio recidivista (omjer je 26% : 51%), dok je kod majki koje imaju višu ili visoku stručnu spremu udio recidivista gotovo tri puta manji (omjer je 12,5% : 4,6%). Kod varijable koja govori o školskoj spremi oca odnos gotovo da je identičan, tj. kod očeva koji imaju samo osnovnoškolsko obrazovanje udio recidivista je gotovo dvostruko veći (omjer je 22% : 40%), dok je kod onih s višom ili visokom stručnom spremom taj udio dva i pol puta manji (omjer je 11,5% : 4,6%). Što se tiče varijable koja se odnosi na radnu aktivnost oca jasno je iskazana značajna razlika osobito u kategoriji onih koji sezonski radnici, poljoprivrednici ili nezaposleni. Kod njih je učestalost recidivizma dvostruko veća uz omjer nerecidivizam : recidivizam od 26% : 54%, tj. 1 : 2. Među nepovoljnim životnim okolnostima koje tretiraju socioekonomski status i unutarobiteljske odnose istaknuta je varijabla dulji boravak ispitanika u ustanovi, dakle, dulja odvojenost od obitelji. Ova nepovoljna životna okolnost, ocijenjena je kao vrlo neugodna, imala je dvostruko viši udio među recidivistima u odnosu na nerecidiviste (omjer je 21,2% : 57,5%, tj. 1 : 2,7). Gotovo na isti način ispitanici doživljavaju duži boravak člana obitelji u nekoj ustanovi. I ovdje je udio onih koji su to ocijenili vrlo neugodnim dvostruko veći među recidivistima (omjer je 30% : 62%, tj. 1 : 2). Odsutnost člana obitelji pokazala se značajnom i u faktorskoj analizi kao latentni faktor koji pridonosi razvoju recidivizma uz omjer šanse 1,672, odnosno povećavanje vjerojatnosti razvoja recidivizma od 63%, što je izrazito različito u odnosu na nerecidiviste. Ovi rezultati su potvrđeni i u diskriminacijskoj analizi u kojoj je kod recidivista statistički potvrđen značajan utjecaj svih nepovoljnih životnih okolnosti u nastanku recidivizma dok viša naobrazba roditelja doprinosi snižavanju vjerojatnosti pojave recidivizma.

Ovim rezultatima je **potvrđena i jedna od posebnih hipoteza** koja govori o *postojanju značajne razlike u pojedinim sociodemografskim karakteristikama obitelji i unutarobiteljskim odnosima između nerecidivista i recidivista izvršitelja kaznenih djela kod maloljetnih delinkvenata*.

Osim opisanih obiteljskih čimbenika koji su pokazali značajnu povezanost uz razvoj recidivizma istražene su i brojne druge varijable među kojima su neke pokazale značajnu povezanost s tom pojmom. Radi se o varijablama koje se odnose na opće podatke o ispitanicima, poremećaje u ponašanju i školovanje ispitanika. Kako je već ranije prikazano kao statistički značajna varijabla pokazala se ona vezana uz dob ispitanika. S porastom životne dobi smanjuje se razina recidivizma, tj. recidivizam je kod ispitanika bio značajno češći među mlađim ispitanicima. Ova činjenica ujedno je povezana sa znatno češćim recidivizmom kod ispitanika koji pohađaju odnosnu školu, u odnosu na one koji se nalaze u srednjoj školi. Zanimljiv je rezultat statistički značajne povezanosti recidivizma s

drugorođenjem unutar obitelji. Među poremećajima u ponašanju među 12 istraženih varijabli statistički značajna je bježanje iz škole. Nadalje, ovdje se ističe i agresivno ponašanje maloljetnika u obitelji, a među ovisnostima snifanje i tabletomanija. Među varijablama koje se odnose na školovanje ispitanika značajno povezanom s recidivizmom je učestalost promjene školske sredine. Unutar skupina ispitanika koji nisu nijednom ili su jednom promijenili školu dvostruko je veći udio nerecidivista nego recidivista dok je u skupini koja je tri i više puta promijenila školu oko tripot više recidivista nego nerecidivista. Razlozi promjene škole nisu ovdje posebno analizirani. Ostale varijable iz ove skupine nisu pokazale statistički značajnu razliku premda je ona koja je povezana za odnos s nastavnikom na samoj granici statističke značajnosti (uz pogrešku od 7,8%). Faktorskom analizom varijabli koje se odnose na poremećaje u ponašanju dobivena su četiri latentne dimenzije unutar kojih su grupirane sve originalne varijable toga prostora. Multivarijatnom logističkom regresijom procijenjena je prediktivna vrijednost za nastanak recidivizma te skupine faktora kao potencijanih prediktora za razvoj recidivizma. Čak dva tako dobivena faktora iz skupine poremećaja u ponašanju pokazuju statistički značajnu povezanost s recidivizmom i mogu poslužiti kao prediktori za procjenu razvoja recidivizma. Radi se o agresivnom ponašanju i bježanju iz škole. Svaki od ovih faktora na 5%-tnoj razini značajnosti povećava vjerojatnost pojave recidivizma oko 1,5 puta., odnosno agresivno ponašanje povećava omjer izgleda (engl. *Odds ratio*) za recidivizam za 46% a bježanje od kuće i iz škole te skitnja za 55%.

Prema rezultatima logističke regresijske analize pojedinih varijabli ponovno je potvrđena značajna povezanost s recidivizmom i nekim drugim varijabli koje su izvan skupine onih koje se odnose na sociodemografska i socioekonomska obilježja obitelji i unutarobiteljske odnose. Tako je potvrđena značajnost dobi ispitanika i redoslijeda rođenja pri čemu je recidivizam povezan s mlađim dobnim skupinama te delinkventima koji su drugorođeni u svojim obiteljima. Varijabla „dobna grupa“ pokazuje se protektivnim čimbenikom na način da je u najstarijih ispitanika u odnosu na najmlađe rizik za dvije trećine manji (ili pada na jednu trećinu). Varijabla „redoslijed rođenja“ čak za četiri puta povećava šansu za pojavu recidivizma (što viši red rođenja to veća šansa recidivizma). U ovoj analizi još je jedna varijabla potvrdila svoj značaj za razvoj recidivizma. To je višestruka promjena škole delinkventa. Promjena škole tri i više puta čak 7,3 puta povećava rizik pojave recidivizma u odnosu na delinkvente koji nisu mijenjali školu.

Jednako tako, iz rezultata kanoničke diskriminacijske analize, kao značajne u razvoju recidivizma pokazale su se varijable redoslijed rođenja, višestruka promjena škole i poremećaji u ponašanju (skor svih varijabli). Redoslijed rođenja, višestruka promjena škole i poremećaji u ponašanju pridonose razvoju recidivizma, dok porast životne dobi delinkventa

umanjuje vjerojatnost razvoja recidivizma. Ovim rezultatima je **potvrđena** i posljednja od postavljenih **hipoteza** koja kaže: *kod maloljetnika koji su izvršili recidiv kaznenog djela prisutni su i drugi oblici poremećaja u ponašanju.*

7. ZAKLJUČAK

- 1.U Republici Hrvatskoj godišnje je prijavljeno prosječno 2.500 delinkvenata. Polovica ih je bila optužena, a osuđeno je njih 873 (20% od prijavljenih).
2. Tokom promatranog razdoblja (1993.-2012.) sve je manji udio optuženih i osuđenih delinkvenata u odnosu na broj onih protiv kojih je policija podnijela prijavu nadležnom odvjetništvu.
3. Udio osuđenih osoba ženskog spola je između 3,2% (1993.) i 6,4% (2012.).
4. Prosječna godišnja incidencija prijavljenih maloljetnih delinkvenata iznosi 12,7/1.000, što je ujedno mjera intenziteta delinkventne aktivnosti maloljetnika u Republici Hrvatskoj.
5. Maloljetnici najčešće čine kaznena djela protiv imovine (57,5%). Unutar ove skupine kaznenih djela po učestalosti je na prvom mjestu teška krađa (52,2%).
6. Među izrečenim sankcijama prevladava mjera pojačane brige i nadzora (43,1%), slijede mjera upozorenja (34,3%), zavodske mjere (14,7%), pridržaj maloljetničkog zatvora (6,1%) i maloljetnički zatvor (1,8%).
7. Najveća proporcija delinkvenata živi s oba roditelja (65,5%); s majkom živi njih 22,1% dok s ocem živi svega 5,3%.
8. Uočava se kontinuirani porast broja prijavljenih s porastom životne dobi. Kod osoba muškog spola najintenzivnija je delinkventna aktivnost u osamnaestoj godini života.
9. Među 626 osuđenih delinkvenata u 2012. njih 55 bilo je već ranije osuđivano zbog izvršenja nekog kaznenog djela, što znači da je u Hrvatskoj stopa recidivizma 8,8%..

10. Pritom je 43,6% recidivista osuđivano zbog istovrsnog kaznenog djela a 38,2% zbog nekog drugog kaznenog djela.

11. Skupinu ispitanika u istraživanju čini 161 delinkvent. Među njima 65 (40,4%) su bili recidivisti a 96 (59,6%) su bili nerecidivisti.

12. Udio recidivista je najveći u najmlađoj dobnoj skupini (44,6%) a najmanji među najstarijima (20%). Utvrđena razlika je statistički vrlo značajna uz $P = 0,02$. U tom smislu statistički je značajna pojava recidivizma upravo među ispitanicima koji još uvijek pohađaju osnovnu školu (s udjelom od 50,8% od onih koji su recidivisti), uz statističku značajnost na 1%-tnej razini. Multivariatnom logističkom regresijom utvrđeno je da pripadnost starijoj dobnoj skupini umanjuje vjerojatnost recidivizma za 2/3 u odnosu na mlađe (Omjer šanse = 0,319). Rezultat potvrđuje hipotezu da *s porastom životne dobi recidivizam nije u porastu*. Upravo obratno, šansa za razvoj recidivizma odrastanjem znatno se umanjuje.

13. Što se tiče redoslijeda rođenja, pojava maloljetničke delinkvencije je značajno učestalija u ispitanika koji su drugorođeni ($P < 0,01$). Utvrđeno je da viši red rođenja čak četiri puta povećava šansu pojave recidivizma (Omjer šanse = 3,998).

14. Od jedanaest istraženih varijabli u području poremećaja u ponašanju statistički značajnu povezanost uz recidivizam maloljetnih delinkvenata pokazale su sklonost bježanju iz škole ($P < 0,001$), agresivnost maloljetnika unutar obitelji ($P < 0,05$), te snifanje i tabletomanija ($P < 0,05$). Ovim rezultatima je potvrđena hipoteza koja kaže: *kod maloljetnika koji su izvršili recidiv kaznenog djela prisutni su i drugi oblici poremećaja u ponašanju*.

15. Među varijablama koje se odnose na poremećaje ponašanja ispitanika multivariatnom logističkom regresijom utvrđena su dva značajna obilježja a to su agresivno ponašanje te bježanje od kuće i iz škole, odnosno skitnja. Oba ova obilježja na 5%-tnej razini značajnosti povećavaju vjerojatnost pojave recidivizma. Pritom je ona 1,5 puta veća uz svako od ovih obilježja, odnosno preciznije šansa recidivizma veća je za 45% u delinkvenata s agresivnim ponašanjem, a za 55% u onih sklonih bježanju (od kuće i/ili iz škole).

16. U skupini varijabli koje se odnose na školovanje statistički značajnu razinu povezanosti s recidivizmom u izvršavanju kaznenih djela pokazala je varijabla koja se odnosi na učestalost promjene škole uz $P < 0,005$. Multivarijatnom logističkom regresijskom analizom pokaže se da ova varijabla povećava šansu recidivizma čak 7,3 puta (Omjer šanse = 7,303).

17. Među varijablama koje su povezane sa sociodemografskim obilježjima obitelji ispitanika signifikantnu povezanost s recidivizmom ($P < 0,05$) ima školska sprema majke kao i ona oca. Recidivizam je povezan s nižom razinom obrazovanja roditelja. Radna aktivnost oca pokazala je izrazito visoku razinu povezanosti s recidivizmom uz $P < 0,001$, a odnosi se na one čiji su očevi zaposleni kao sezonski radnici, poljoprivrednici ili su bez posla.

18. Samoprocjenom ispitanika o nepovoljnim životnim okolnostima kojima su bili izloženi dobiveni su podaci o varijablama koje pripadaju skupini opisnica socioekonomskog statusa i unutarobiteljskih odnosa. Unutar ove skupine značajnu povezanost s recidivizmom pokazala je varijabla dulji boravak ispitanika u nekoj ustanovi ($P < 0,01$), kao i dulji boravak člana obitelji u nekoj ustanovi ($P < 0,05$).

19. Na istoj skupini varijabli izvršena je faktorska analiza te je multivarijatnom logističkom regresijom procijenjena prediktivna vrijednost dobivenih faktora za pojavu recidivizma. Statistički značajnim ($P = 0,002$) pokazao se faktor nazvan prezahtjevni roditelji uz omjer šanse 0,51. Može se zaključiti da ovaj faktor djeluje protektivno na pojavu recidivizma jer upola smanjuje vjerojatnost njegove pojave.

Temeljem prikazanih rezultata istraživanjem u tri zadnja zaključka iznesena je potvrda osnovne hipoteze o *postojanju značajne povezanosti između određenih nepovoljnih obiteljskih čimbenika i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika*, kao i hipoteze o *postojanju značajne razlike u pojedinim sociodemografskim karakteristikama obitelji i unutarobiteljskim odnosima između nerecidivista i recidivista*.

20. Među latentnim dimenzijama iz skupine nepovoljnih životnih okolnosti koje pokazuju značajan utjecaj na recidivizam je odsutnost člana obitelji. Ta dimenzija djeluje izrazito nepovoljno na pojavu recidivizma jer na razini statističke značajnosti od $P = 0,011$ povećava vjerojatnost pojave recidivizma 1,67 puta, odnosno vjerojatnost je veća za 67%.

21. Iz rezultata kanoničke diskriminacijske analize kao značajne u razvoju recidivizma pokazale su se varijable redoslijed rođenja, višestruka promjena škole, poremećaji u ponašanju (zbroj skorova svih varijabli) i životna dob delinkventa. Redoslijed rođenja, višestruka promjena škole i poremećaji u ponašanju pridonose nastupu recidivizma, dok porast životne dobi delinkventa umanjuje vjerojatnost nastupa recidivizma.

11. LITERATURA

1. Giddens A. Obitelj. U: Sociologija: Zagreb, Nakladni zavod Globus, 2007, 170-200.
2. Haralambos M, Holborn M. Obitelj i kućanstva. U: Sociologija. Teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing, 2002, 502-587.
3. Nikodem K, Aračić P. Obitelj u transformaciji. U: Baloban J. (Ur.) U potrazi za identitetom. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005, 147-178.
4. Konstantinović-Vilić S, Nikolić-Ristanović V. Kriminologija. Niš: Studentski kulturni centar, 1997.
5. Petrović, J. Procena porodičnih odnosa srednjoškolaca i konzumiranje alkohola od strane roditelja. Master rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2012.
6. Smith C, Maurer F. Community Health Nursing. Theory and Practice. 2nd edition. W.B.Saunders Company. 2000.
7. Stanisavljević S. Rizična ponašanja adolescenata u hraniteljskoj zaštiti i protektivni potencijal hraniteljske porodice. Magistarski rad. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Sveučilišta u Beogradu, 2014.
8. Ilić M. Porodična pedagogija. Filozofski fakultet Univerziteta u Banja Luci, 2010.
9. Hrnčić J. Prestupništvo mladih – rizici, tokovi, ishodi. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2009.
10. Opačić G. Ličnost u socijalnom ogledalu. Institut za pedagoška istraživanja. Beograd, 1995.
11. Ivandić-Zimić J. Rizični čimbenici za pojavu ovisnosti o drogama s naglaskom na čimbenike u obiteljskom okruženju. Kriminologija i socijalna integracija 1999; 19(1): 65-81.
12. Rutter M. Resilience concepts and findings: implications for family therapy. Journal of Family Therapy 1999; 21(2): 119–144.
13. Raboteg-Šarić Z, Pećnik N. (2006). Bračni status, finansijske poteškoće i socijalna podrška kao odrednice roditeljske depresivnosti i odgojnih postupaka. Društvena istraživanja 2006; 16(6): 961-985.
14. Smith C, Maurer F. Community Health Nursing. Theory and Practice. 2nd edition. W.B.Saunders Company. 2000.
15. Stevanović M. Obiteljska pedagogija. Varaždinske Toplice: Tonimir, 2000.
16. Milić A. Sociologija porodice - Kritika i izazovi. Beograd: Čigoja štampa, 2007, 81-197.
17. Čudina- Obradović M, Obradović J. Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. Revija socijalne politike 2003; 10(1): 45-68.
18. Mitić I, Petrović J. Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice – iskustvo adolescenata iz Srbije. Primjenjena psihologija 2009; 2(4): 369-384.
19. Klarin M. Razvoj djece u socijalnom okruženju. Sveučilište u Zadru: Naklada Slap, Zadar, 2006.
20. Deković M. et al. Family Predictors of Antisocial Behavior in Adolescence. Family Process, 2003; 42(2): 223–235.
21. Bornstein MH, Haynes OM, Azuma H, Galperin C, Maital S, Ogino M, Painter K, Pascual L, Pacheux MG, Rahn C, Toda S, Venuti P, Vyt A, Wright B. A cross-national study of self-evaluations and attributions in parenting: Argentina, Belgium, France, Israel, Italy, Japan, and the United States. Developmental Psychology 1998; 34: 662-676.
22. Akrap A. Demografska obilježja hrvatske obitelji. U: Obitelj u suvremenom društvu. Zagreb, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 1999.
23. Ljubetić M. Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2006.

24. Bobić. M. Brak i/ili partnerstvo. Demografsko-sociološka studija. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2003.
25. Akrap A, Živić D. Demografske odrednice i obilježja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske. Društvena istraživanja 2001; 10(4-5): 621-645.
26. Leinert Novosel S. Žena na pragu 21. Stoljeća. Zagreb: Ženska grupa TOD, 1999.
27. Čudina-Obradović M, Obradović J. Obitelj i zaposlenost izvan kuće. Međusobno ometanje i/ili pomaganja. Revija za socijalnu politiku 2000; 2: 131-162.
28. Galić B, Buzov I, Bandalović G. Ženske uloge u obitelji u hrvatskom društvu – retradicionalizacija i/ili modernizacija. U: Milić A, Tomanović S. (ur.) Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi, Beograd: Institut za društvena istraživanja Filozofskog fakulteta, 2009, 187-200.
29. Janković J. Školski socijalni rad 2002; 143(1): 47-59.
30. Nacionalna obiteljska politika. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži, Zagreb, 2003.
31. Hall GS. Adolescence: Its Psychology and its Relation to Psychology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education. New York: Appleton, 1904.
32. Buljan Flander G. Adolescencija – izazovi i odrastanja. Lađa 2013.
33. American Psychological Association. Developing Adolescents: A Reference for Professionals, 2002. www.apa.org/pi/pii/develop
34. Rudan V. Normalni adolescentni razvoj. Medix 2004; 10(52): 36-39.
35. Arnett JJ. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist 2000; 55 (5): 469-480.
36. Rudan V. Adolescent development and external influences. Coll Antropol 2000; 24(2):585-96.
37. Buljan Flander G, Karlović A. Odgajam li dobro svoje dijete? Savjeti za roditelje. Zagreb: Marko M. usluge, 2004.
38. Lacković-Grgin K. Psihologija adolescencije. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2006.
39. Kuzman M. Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. Medicus 2009; 18(2): 155-172.
40. Adatto CP. Late adolescence to early adulthood. U: Greenspan S, Pollock G, ur. The Course of Life, vol. IV, Adolescence. Madison, CT: International Universities Press, 1991; 357-75.
41. Koller-Trbović N, Žižak A, Bašić J. Određenje, prevencija i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih. Dijete i društvo 2001; 3(3): 319- 343.
42. Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine. NN 98/2009.
43. Dryfoos GJ. Adolescents at risk: Prevalence and prevention. New York, Oxford: Oxford University Press, 1990.
44. McWhirter R, McWhirter B, McWhirter A, McWhirter E. At-risk youth: A Comprehensive response. Pacific Grove CA: Brooks-Cole Publishing Company, 1993.
45. Irwin CE, Burg SJ, Cart CU. America's adolescents: Where have we been, Where are we going? Journal of Adolescent Health 2002; 31: 91-121.
46. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, www.poliklinika-djeca.hr
47. Popović-Ćitić B, Žunić-Pavlović V. Prevencija prestupništva dece i omladine. Beograd: MPIS RS i PDS, 2005.
48. Jugović A. Jezik profesije socijalnih radnika. Socijalna misao 2005; 12(1): 113–135.
49. Koller-Trbović N. Poremećaji u ponašanju djece i mlađeži. Dijete i društvo 2003; 5(23): 91-309.
50. Bouillet D. Izazovi integriranog odgoja. Zagreb: Školska knjiga, 2010.
51. Dobrenić T, Poldručić V. Neki društveno-moralni stavovi omladine s poremećajima u ponašanju. Fakultet za defektologiju sveučilišta u Zagrebu, 1974.

52. Tanner J, Davies S, Grady B. Whatever happened to yesterday's rebels? Longitudinal effects of youth delinquency on education and employment. *Social problems* 1999; 46(2): 250-274.
53. Jugović A. Analitičko-istraživački rad u socijalnoj zaštiti maloletnih prestupnika: značaj, iskustva i kontroverze. U: Žunić-Pavlović V, Kovačević-Lepojević M. ur. *Prenecija i tretman poremećaja ponašanja*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, 2010, str. 173-192.
54. Jugović A. (2007). Sociološki pristup u definisanju pojma i tipova poremećaja ponašanja. U: Radovanović D. ur. *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: Specijalno Pedagoški diskurs*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Centar za izdavačku delatnost, str. 11-28.
55. Stanić I. Maloljetnička delikvencija – općedruštveni problem. *Napredak* 2002; 3: 343-355.
56. Haynie DL. Contexts of risk? Explaining the link between girls' pubertal development and their delinquency involvement. *Social Forces* 2003; 82(1): 355-397.
57. Clark RD, Shields G. Family communication and delinquency. *Adolescence* 1997; 32.
58. Ricijaš N. Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja nisko rizičnih i visoko rizičnih maloljetnih delinkvenata. *Kriminologija i socijalna integracija* 2009; 17(1): 13-26.
59. Hawkins JD, Herrenkhol TL, Farrington DP, Brewer D, Catalano RF, Harachi TW. A review of predictors of youth violence. In: Loeber R, Farrington DP. (eds.). *Serious and violent juvenile offenders: factors and successful interventions*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1998, 106-146.
60. Ajduković M. Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić J, Janković J. (ur.). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 2000, 47-62.
61. Williams JH, Ayers DC, Arthur WM. Risk and protective factors and development of delinquency and conduct disorders. In: Fraser MW. (ed.): *Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*. Washington DC: NASW Press, 1997, 140-170.
62. Leitenberg H. Primary prevention of delinquency. In: Burchard JD, Burchard SN. (eds.). *Prevention of delinquent behavior. Primary prevention of psychopathology*. Vol.X. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 312-331.
63. Mikšaj-Todorović Lj, Butorac K. Ispitivanje razlika u strukturi obitelji maloljetnih delinkvenata u Republici Hrvatskoj u porijeratnom i poslijeratnom razdoblju. *Zbornik Pravnog fakulteta, Sveučilište Rijeka*, 2005; 691-706.
64. Clark RD, Shields G. Family communication and delinquency. *Adolescence*. 1997; 32.
65. Mikšaj-Todorović Lj, Ricijaš N, Singer M. Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2006; 13: 1035-1050.
66. Singer M, Mikšaj-Todorović Lj. Delikvencija mladih. Zagreb: Globus, 1989.
67. Ajduković M, Delale A. Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić J, Janković J. ur. *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Povjerenstvo Vlade RH, Zagreb, 2000.
68. Palmonari A. *Psicologia dell'adolescenza*. Bologna: Mulino, 1993.
69. Bašić J. Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju: teorijsko motrište. U: Bašić J, Janković J. ur. *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Povjerenstvo Vlade RH, Zagreb, 2000.
70. Bašić J. Teorije prevencije: Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Zagreb: Školska knjiga, 2009.
71. Schonberg MA, Shaw DS. Do the predictors of child conduct problems vary by high- and

- low-levels of socioeconomic and neighborhood risk? *Clin Child Fam Psychol Rev* 2007; 10(2): 101-36.
72. Stams GJ, Brugman D, Deković M, van Rosmalen L, van der Laan P, Gibbs JC. The moral judgment of juvenile delinquents: a meta-analysis. *J Abnorm Child Psychol* 2006; 34(5): 697-713.
 73. Boxer P, Huesmann LR, Bushman JB, O'Brien M, Moceri D. The role of violent media preference in cumulative developmental risk for violence and general aggression. *Journal of Youth and Adolescence* 2009; 38(9): 1214-25.
 74. Kušmić E. Djeca alkoholičara i narkomansi poriv. *Soc psihiyat* 1990; 18: 349-55.
 75. Brown S. (1994). Alcoholism and trauma: A theoretical overview and comparison. *Journal of Psychoactive Drugs* 1994; 26: 345-55.
 76. Grekin ER, Brennan PA, Hammen C. Parental alcohol use disorders and child delinquency: the mediating effects of executive functioning and chronic family stress. 2005; 66: 14-22.
 77. Markotić-Bogavčić G. Alkoholizam i agresivno ponašanje. *Soc psihiyat* 1993; 21: 83-88.
 78. Brown A, Burton DL. Exploring the overlap in male juvenile sexual offending and general delinquency: trauma, alcohol use, and masculine beliefs. 2010; 19: 450-468. doi: 10.1080/10538712.2010.495044.
 79. Briere J. Assessing and treating victims of violence. San Francisco:Jossey-Bass Inc, 1994.
 80. Kashani J, Wesley A. The impact of family violence on children and adolescents. Thousand Oaks-London-New Delhi:International Educational and Professional Publisher. str. 46-9.
 81. Wilson, HW, Stover CS, Berkowitz SJ. Research review: The relationship between childhood violence exposure and juvenile antisocial behavior: a meta-analytic review. *J Child Psychol Psychiatry* 2009; 50: 769-79. doi: 10.1111/j.1469-7610.2008.01974.x.
 82. Singer M, Anglin TM, Song LY, Lunghofer L. Adolescents exposure to violence and associated symptoms of psychological trauma. *JAMA* 1995; 273: 477-82.
 83. Maas C, Herrenkohl TI, Sousa C. Review of research on child maltreatment and violence in youth. *Trauma Violence Abuse* 2008;9(1): 56-67. doi: 10.1177/1524838007311105.
 84. Marcus RF. Youth violence in everyday life. *J Interpers Violence* 2005; 20(4): 442-7.
 85. Nikolić M. Psihičke smetnje kod djece školskog uzrasta lišene roditeljske ljubavi i odgoja. *Soc psihiyat* 1990; 18: 191-218.
 86. Ross C, Anderson G, Clarc P. Childhood abuse and the positive symptoms of schizophrenia. *Hospital and Community Psychiatry* 1994; 45: 489-1.
 87. Loeber R, Burke JD, Pardini DA. Development and etiology of disruptive and delinquent behavior. *Annu Rev Clin Psychol* 2009; 5:291-310 doi:10.1146/annurev.clinpsy.032408.153631.
 88. Pataky N, Körmendi A. Appearance of psychopathic tendencies among children and adolescents. *Psychiatr Hung* 2010; 25: 154-163.
 89. Casswell M, French P, Rogers A. Distress, defiance od adaptation? A review papare of at-resk mantal health states in young offenders. *Early Interv Psychiatry* 2012; 6: 219-228. doi: 10.1111/j.1751-7893.2012.00344.x.
 90. Vincent GM. Psychopathy and violence risk assessment in youth. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am* 2006; 15: 407-28.
 91. Judd D. Life threatening illness as psychic trauma: Psychotherapy with adolescent patients. U: Erskine A, Judd D, ur. *The imaginative body: Psychodynamic therapy in health care*. London: Whurr Pub. 1994, str. 87-112.
 92. Stallard P, Law F. The psychological effect of traumas on children. *Children and Society* 1994; 8: 89-97.
 93. Erdelja S, Vokal P, Bolfan M, Erdelja SA, Begovac B, Begovac I. Delinquency in

- incarcerated male adolescents is associated with single parenthood, exposure to more violence at home and in the community, and poorer self-image. Croatian Medical Journal 2013; 54(5): 460-8.
94. Murakami S, Rappaport N, Penn JV. An overview of juveniles and school violence. Psychiatr Clin North Am 2006; 29(3): 725-41.
 95. Stašević I, Ropac D, Lučev O. Association of stress and delinquency in children and adolescents. Coll Antropol 2005; 29(1): 27-32.
 96. Grekin ER, Brennan PA, Hammén C. Parental alcohol use disorders and child delinquency: the mediating effects of executive functioning and chronic family stress. J Stud Alcohol 2005; 66(1): 14-22.
 97. Murray J, Farrington DP. Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. Can J Psychiatry 2010; 55(10): 633-42.
 98. Seto MC, Lalumière ML. What is so special about male adolescent sexual offending? A review and test of explanations through meta-analysis. Psychol Bull 2010; 136(4): 526-75. doi: 10.1037/a0019700.
 99. Cerni Obrdalj E, Rumboldt M. Bullying among school children in postwar bosnia and herzegovina: cross-sectional study. Journal of Child Psychology and Psychiatry 2008; 50(7): 769-79.
 100. Nederlof E, Van der Ham MJ, Dingemans PMJA, Oei IT. The relation between dimensions of normal and pathological personality and childhood maltreatment in incarcerated boys. Journal of Traumatic Stress 2011; 24(4): 422-9.
 101. Hoeve M, Stams GJ, van der Put CE, Dubas JS, van der Laan PH, Gerris JR. A meta analysis of attachment to parents and delinquency. J Abnorm Child Psychol 2012; 40(5): 771-85. doi: 10.1007/s10802-011-9608-1.
 102. Hoeve M, Dubas JS, Eichelsheim VI, van der Laan PH, Smeenk W, Gerris JR. The relationship between parenting and delinquency: a meta-analysis. J Abnorm Child Psychol 2009; 37(6): 749-75. doi: 10.1007/s10802-009-9310-8.
 103. Plattner B, Silvermann, MA, Redlich AD, Carrion VG, Feucht M, Friedrich MH, Steiner H. Pathways to dissociation: intrafamilial versus extrafamilial trauma in juvenile delinquents. J Nerv Ment Dis 2003; 191: 781-8.
 104. Mikšaj Todorović Lj, Ricijaš N, Singer M. Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2006; 13: 1035-1050.
 105. Maas C, Herrenkohl TI, Sousa C. Review of research on child maltreatment and violence in youth. Trauma Violence Abus 2008; 9: 56-67. doi:10.1177/1524838007311105.
 106. Donovan KL, Brassard MR. (2011). Trajectories of maternal verbal aggression across the middle school years: associations with negative view of self and social problems. Child Abuse Negl 2011; 35: 814-830.
 107. Barr CS, Hanson R, Begle MA, Kilpatrick GD, Saunders B, Resnick H, Amstadter A. Examining the moderating role of family cohesion on the relationship between witnessed community violence and delinquency in a national sample of adolescents. Child abuse & neglect 2011; 35(7): 459-67.
 108. Stašević I, Poredos D. Ličnost i ponašanje maloljetnih počinitelja kaznenih djela. Policija i sigurnost 2002; 11: 74-81.
 109. Blonigen DM. (2010). Explaining the relationship between age and crime: contributions from the developmental literature on personality. Clin Psychol Rev 2010; 30: 89-100. doi: 10.1016/j.cpr.2009.10.001.
 110. Maschi T. (2006). Unraveling the link between trauma and male delinquency: the cumulative versus differential risk perspectives. Soc Work 2006; 51: 59-70.
 111. Kerig PK, Ward RM, Vanderzee KL, Arnzen Moeddel M. Posttraumatic stress as a

- mediator of the relationship between trauma and mental health problems among juvenile delinquents. *J Youth Adolesc* 2009; 38: 1214-1225. doi:10.1007/s10964-008-9332-5.
112. Paton J, Crouch W, Camic P. Young offenders' experiences of traumatic life events: a qualitative investigation. *Clin Child Psychol Psychiatry* 2009; 14: 43-62.
 113. Kort-Butler LA. Coping styles and sex differences in depressive symptoms and delinquent behavior. *J Youth Adolesc* 2009; 38: 122-36. doi: 10.1007/s10964-0089291.
 114. Karnik NS, Popma A, Blair J, Khanzode L, Miller SP, Steiner H. (2008). Personality correlates of physiological response to stress among incarcerated juveniles. *Z Kinder Jugendpsychiatr Psychother* 2008; 36: 185-90. doi: 10.1024/1422-4917.36.3.185.
 115. Purtscher K. Trauma in childhood--risks for the child's development. *Psychiatr Danub* 2008; 20: 513-520.
 116. Hauser S, Bowlds M. Stress coping and adaptation. U: Feldman S, Elliott G, ur. *At the threshold: The developing adolescent*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1990, str.273-82.
 117. Obradović J, Bregović V, Szabo S, Tomljenović I. Stabilnost braka roditelja i emotivne reakcije djece. *Soc.psijijat* 1992; 20: 11-37.
 118. Dembo R, Jainchill N, Turner C, Fong C, Farkas S, Childs K. (2007). Levels of psychopathy and its correlates: a study of incarcerated youths in three states. *Behav Sci Law* 2007; 25: 717-738.
 119. Becker SP, Kerig PK (2011). Posttraumatic stress symptoms are associated with the frequency and severity of delinquency among detained boys 2011; 40(5): 765-771. doi:10.1080/15374416.2011.597091.
 120. Dishion TJ, Tipsord JM. (2011). Peer contagion in child and adolescent social and emotional development. *Annu Rev Psychol* 2011; 62: 189-214. doi:10.1146/annurev.psych.093008.100412.
 121. Pechorro P, Maroco J, Gonçalves AR, Nunes C, Jesus NS. Psychopathic traits and age of crime onset in male juvenile delinquents. *European Journal of Criminology* 2014;11: 288-302. doi:10.1177/1477370813495759
 122. Gatti U, Soellner R, Bräker A-B, Verde A, Gabriele Rocca G. Delinquency and alcohol use among adolescents in Europe: The role of cultural contexts. *European Journal of Criminology* 2015; 12: 362-377. doi:10.1177/1477370815571945
 123. Worling JR, Långström N. Assessment of criminal recidivism risk with adolescents who have offended sexually: a review. *Trauma Violence Abuse* 2003; 4: 341-362.
 124. Miller T, Kraus R. Natural and environmental disasters: Psychological issues and clinical responses. *Integrative Psychiatry* 1994; 10: 128-132.
 125. Kilbourn P. (1994). Responses to the psychological trauma of children in war: Appropriateness of resources from the social and religious agencies (disertacija). USA:Trinity Evangelical Divinity School, 1994.
 126. Gassler K. Wunden die nicht vergehen. Extremtraumatisierung in der Pubertet. *Psyche* 1995; 49: 41-68.
 127. Weine, S.M., Becker, D.F., McGlashan, T.H., Laub, D., Lazrove, S., Vojvoda, D., Hyman, L. Psychiatric consequences of "ethnic cleansing": clinical assessments and trauma testimonies of newly resettled bosnian refugees. *Am J Psychiatry* 1995; 152: 536-42.
 128. Maučević V. Psihijatrijski poremećaji u suvremenom ratu. U: *Priručnik ratne medicine za liječnike opće prakse*. Zagreb:GSSRH, 1991.
 129. Budanko Z. Dijete u ratu. U: Klain E, ur. *Uvod u ratnu psihologiju i psihiatriju*. Zagreb: GSSRH, 1991.
 130. Moro Lj. Emocionalne reakcije prognanih osoba. U: Klain E, ur. *Uvod u ratnu psihologiju i psihiatriju*. Zagreb: GSSRH, 1991, str. 47-52.

131. Moro Lj, Vidović V. (1991). Psihičke promjene u djece i odraslih prognanika. U: Klain E. ur. *Uvod u ratnu psihologiju i psihijatriju*. Zagreb: GSSRH 1991, str. 162-171.
132. Brumen-Budanko Z. Psihičke poteškoće prognanika. *Soc Psihijat* 1992; 20: 271-280.
133. Kocijan-Hercigonja D. Psihijatrijski problemi djece prognanika. *Soc psihiyat* 1992; 20: 147-50.
134. Jensen SB. Traumatized families under war conditions in the countries of former Yugoslavia. *Soc psihiyat* 1994; 22: 55-64.
135. Cajner Mraović I, Stamatel JP. Maloljetnička delinkvencija u Hrvatskoj: Trend porača, "amerikanizacije" ili globalizacije? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2000; 7: 505-540.
136. Mikšaj-Todorović Lj, Butorac K. Ispitivanje razlika u strukturi obitelji maloljetnih delinkvenata u Republici Hrvatskoj u prijeratnom i poslijeratnom razdoblju. *Zbornik Pravnog fakulteta, Sveučilište Rijeka*, 2005; 691-706.
137. Stašević I. Razdvojena obitelj kao čimbenik mogućeg razvoja delinkventne aktivnosti u djece i mladeži. Book of proceeding, 1. Congress of the Alpe-Adria Community on Maritime, Undersee, and Hyperbaric Medicine, Opatija 2001, str. 179-186.
138. Ajduković M. Displaced adolescents in Croatia: sources of stress and posttraumatic stress reaction. *Adolescence* 1998; 33(129): 209-17.
139. Begovac I, Rudan V, Begovac B, Vidović V, Majić G. Self-image, war psychotrauma and refugee status in adolescents. *The Journal of Social Psychology* 2007; 137(3): 277-83.
140. Stašević I. Osobitosti maloljetničke delinkvencije tijekom ratnog razdoblja u hrvatskoj, 1991. – 1995. *Zbornik radova Trećeg međunarodnog naučnog skupa „Katastrofe – prevencija i saniranje posljedica“*, Evropski univerzitet, Brčko Distrikt, 2015, 288 – 302.
141. Vettenburg N, Brondeel R, Gavray C, Pauwels JRL. Societal vulnerability and adolescent offending: The role of violent values, self-control and troublesome youth group involvement. *European Journal of Criminology* 2013; 10: 444-461, doi:10.1177/1477370812470777
142. Beckley LA. Correlates of war? Towards an understanding of nativity-based variation in immigrant offending. *European Journal of Criminology* 2013; 10: 408-423, doi:10.1177/1477370812470902
143. Lahlah E, van der Knaap ML, Bogaerts S. Dangerous boys od boys in danger? Examining the relaionship between ethnicity, child abuse and violent offending. *European Journal of Criminology* 10: 641-58. doi: 101177/1477370812467570
144. McFarlane CA. Military deployment: the impact on children and family adjustment and the need for care. *Current opinion in psychiatry* 2009; 22(4): 369-73.
145. Zinzow MH, Ruggiero JK, Hanson FR, Smith WD, Saunders EB, Kilpatrick GD. Witnessed community and parental violence in relation to substance use and delinquency in a national sample of adolescents. *Journal of Traumatic Stress* 2009; 22(6): 525-33.
146. Allwood AM, Bell JD, Horan J. Posttrauma numbing of fear, detachment, and arousal predict delinquent behaviors in early adolescence. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 2011; 40(5): 659-67.
147. Gorman-Smith D, Tolan P. The role of exposure to community violence and developmental problems among inner-city youth. *Development and Psychopathology* 1998; 10(1): 101-16.
148. Mrug S, Windle M. Prospective effects of violence exposure across multiple contexts on early adolescents' internalizing and externalizing problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2010; 51(8): 953-61.
149. Ruchkin VV, Schwab-Stone M, Koposov R, Vermeiren R, Steiner H. Violence exposure Posttraumatic stress, and personality in juvenile delinquents. *Journal of the American*

- Academy of Child and Adolescent Psychiatry 2002; 41(3): 322-9.
150. Kerig KP, Ward MR, Vanderzee LK, Moeddel AM. Posttraumatic stress as a mediator of the relationship between trauma and mental health problems among juvenile delinquents. *Journal of Youth and Adolescence* 2009; 38(9): 1214-25.
 151. Ford DJ, Elhai DJ, Connor FD, Frueh C. Poly-victimization and risk of posttraumatic, Depressive, and substance use disorders and involvement in delinquency an a national Sample of adolescents. *Journal of Adolescent Health* 2010; 46(6): 545-52.
 152. Roché S. Social and cultural determinants of juvenile delinquency. *Bull Acad Natl Med* 2004; 188: 1323-1335.
 153. Williams-Evans SA, Myers JS. Adolescent violence. *Trauma Violence Abuse*. 2003; 4(4): 341-62.
 154. Einat T, Herzog S. A new perspective for delinquency: culture conflict measured by seriousness perceptions. *Int J Offender Ther Comp Criminol*. 2011; 55(7): 1072-95. doi: 10.1177/0306624X10380553.
 155. Lewis DO, Shanok SS, Balla DA. (1979). Parental criminality and medical histories of delinquent children. *Am J Psychiatry* 1979; 136:288-92.
 156. Besemer S, Farrington PD. Intergenerational transmission of criminal behaviour: Conviction trajectories of fathers and their children. *European Journal of Criminology* 2012 9: 120-141. doi:10.1177/1477370811422801
 157. Burton D, Foy D, Bwanausi C, Johnson J, Moore L. The relationship between traumatic exposure, family dysfunction and post-traumatic stress symptoms in male juvenile offenders. *J Trauma Stress* 1994; 7: 83-93.
 158. Hux K, Bond V, Skinner S, Belau D, Sanger D. Parental report of occurrences and consequences of traumatic brain injury among delinquentand and non-delinquentand youth. *Brain Inj* 1998; 12: 667-81.
 159. Brannigan A, Van Brunschot EG. Youthful prostitution and child sexual trauma. *Int Law Psychiatry* 1997; 20: 337-54.
 160. Chowanec GD, Josephson AM, Coleman C, Davis H. Self-harming behavior in incarcerated male delinquent adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1991; 30: 202-7.
 161. Noshpitz JD. Self-destructiveness in adolescence. *Am J Psychother* 1994; 48: 330-46.
 162. Bruh AR, Davidow S. Earlist memories and the dynamics of delinquency. *J Pers Assess* 1983; 47: 476-82.
 163. Cauffman E, Feldman SS, Waterman J, Steiner H. Posttraumatic stress disorder among female juvenile offenders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1998; 37: 1209-16.
 164. Siegel J, Brown J. A prospective study of stressful circumstances, illness symptoms and depressed mood among adolescents. *Developmental Psychology* 1988; 24: 715-21.
 165. Compas B, Orosan P, Grant K. Adolescent stress and coping:implications for psychopathology during adolescence. *Journal of Adolescence* 1993; 16: 331-49.
 166. Stašević I, Poredoš D. Ličnost i ponašanje maloljetnih počinitelja kaznenih djela. *Policija i sigurnost* 2002; 11: 74-81.
 167. Stašević I. Struktura obitelji i poremećaji u ponašanju kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela. *Policija i sigurnost* 2003; 12: 22-34.
 168. Murray J, Farrington DP. (2010). Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. *Can J Psychiatry* 2010; 55: 633-642.
 169. Collins O, Vermeiren R, Vreugdenhil C, van den Brink W, Doreleijers T, Broekaert E. Psychiatric disorders in detained male adolescents: a systematic literature review. *Can J Psychiatry* 2009; 55: 255-263.
 170. Stanić I. Maloljetnička delinkvencija - opasna društvena pojava. *Pedagoška stvarnost* 2006; 52 (7-8): 650-670.

171. Davies S. Reproduction and resistance in Canadian high schools. An empirical examination of the Willis thesis. *British Journal of Sociology* 1995; 46: 125-132.
172. Kearney CA. School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review. *Clin Psychol Rev* 2008; 28(3): 451-71.
173. McCluskey Perez C, Samora J. Reducing Chronic Absenteeism: An Assessment of an Early Truancy. *Crime & Delinquency* 2004; 50(2): 214-234.
174. Zrilić S. Povezanost bježanja s nastave i maloljetničke delinkvencije. *Magistra Iadertina* 2011; 6(6): 71-81.
175. Garrido Genovés V, Anyela Morales L, Sánchez-Meca J. (2006). What works for serious juvenile offenders? A systematic review. *Psicothema* 2006; 18: 611-9.
176. Decoene S, Bijttebier P. On risking risk assessment of delinquent juveniles: some questions concerning the role of psychopathy. *Int J Law Psychiatry* 2008; 31: 229-35. doi: 10.1016/j.ijlp.2008.04.006.
177. Huan VS, Ang RP, Lim HY. (2010). The influence of father criminality on juvenile recidivism: testing for delinquent behaviors as a mediator. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 2010; 54: 566-580. doi: 10.1177/0306624X09336276
178. Kazneni zakon. Narodne novine RH, 125/2011, 144/2012.
179. Beyer M. Fifty delinquents in juvenile and adult court. *American Journal of Orthopsychiatry* 2006; 76: 206-214.
180. Cuevas, CA, Finkelhor D, Turner HA, Ormrod RK. Juvenile delinquency and victimization: a theoretical typology. *J Interpers Violence* 2007; 22: 1581-602.
181. Steinberg A, Brooks J, Remtulla T. (2003). Youth hate crimes: identification, prevention, and intervention. *Am J Psychiatry* 2003; 160: 979-89.
182. Zakon o sudovima za mladež. Narodne novine RH, 84/2011.
183. Koller-Trbović N, Nikolić B, Dugandžić V. Procjena čimbenika rizika kod djece i mladih u riziku ili s poremećajima u ponašanju u različitim intervencijskim sustavima: socio-ekološki model. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 2009; 45(2): 37-54.
184. Wiliams JH, Ayers DC, Artur WM. (1997). Risk and Protective Factors In Development of Delinquency and Conduct Disorders. *Risk and Resilience in Childhood: An Ecological Perspective*. NASW Press. 1997, 140-170.
185. Howell JC. Preventing and reducing juvenile delinquency. A comprehensive framework. Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage Publications, 2003.
186. Harris WP, Lockwood B, Menges L, Stoddle HB. Measuring Recidivism in Juvenile Corrections. *Journal od Juvenile Justice* 2011; 1:1.
Dostupno na: journalofjuvjustice.org/jojj0101/article01.htm
187. Blumstein A, Larson RC. Problems in modeling and measuring recidivism. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 1971; 8(2): 124–132.
188. Snyder HN, Sickmund M. Juvenile offenders and victims: 2006 national report. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2006.
189. Mears DP, Travis J. Youth development and reentry. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2004; 2(1): 3–20.
190. Barnoski R. Standards for improving research effectiveness in adult and juvenile justice. Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy, 1991.
191. Harris, P.W., Lockwood, B., & Menges, L. (2009). A CJCA white paper: Defining and measuring recidivism. Dostepno na: www.cjca.net
192. Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće 1505, 2013.
192. Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Godišnje izvješće, 2013.
194. Ministarstvo socijalne politike i mladih, Godišnje izvješće, 2013.
195. Anić V, Goldstein I. Rječnik stranih riječi. Zagreb: Novi Liber, 1999.
196. Klaić B. Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice. Zagreb: Nakladni zavod Matice

- hrvatske, 2001.
198. Etički kodeks istraživanja s djecom. Dijete i društvo 2003; 5(1): 144-154.
 198. Durlak JA. School-based prevention programs for children and adolescents. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publisher, 1995.
 199. Žižak A, Koren-Mrazović M. Maloljetnička delinkvencija i primjenjeni programi podrške. Kriminologija i socijalna integracija 2001; 9(1-2): 51-60.
 200. Sanders B, Schneiderman JU, Loken A, Lankenau SE, Bloom JJ. Gang youth as a vulnerable population for nursing intervention. Public Health Nurs 2009; 26(4): 346-52. doi: 10.1111/j.1525-1446.2009.00789.x.
 201. Shir SR, Karver M. Prediction of treatment outcome from relationship variables in child and adolescent therapy: a meta-analytic review. J Consult Clin Psychol 2003; 71: 452-464.
 202. Nation M, Crusto C, Wandersman A, Kumpfer KL, Seybolt D, Morrissey-Kane E, Davino K. What works in prevention. Principles of effective prevention programs. Am Psychol 2003; 58: 449-56.
 203. Greenwood PW. Cost-effective violence prevention through targeted family interventions. Ann N Y Acad Sci 2004; 36: 201-214.
 204. Walker DF, McGovern SK, Poey EL, Otis KE. Treatment effectiveness for male adolescent sexual offenders: a meta-analysis and review. J Child Sex Abus 2004; 13: 281-293.
 205. Zankman S, Bonomo J. Working with parents to reduce juvenile sex offender recidivism. J Child Sex Abus 2004; 13: 139-156.
 206. Guilamo-Ramos V, Litardo HA, Jaccard J. (2005). Prevention programs for reducing adolescent problem behaviors: Implications of the co-occurrence of problem behaviors in adolescence. J Adolesc Health 2005; 36: 82-86.
 207. Littell JH, Popa M, Forsythe B. (2005). Multisystemic therapy for social, emotional, and behavioral problems in youth aged 10-17. Cochrane Database Syst Rev 2005; 20(3): CD004797.
 208. Underwood LA, Knight P. Treatment and postrelease rehabilitative programs for juvenile offenders. Child Adolesc Psychiatr Clin N Am 2006; 15: 539-556.
 209. Folino JO, Mayer EL. Juvenile offenders assessment. Curr Opin Psychiatry 2911; 24: 436-441.
 210. Buston K, Parkes A, Thomson H, Wight D, Fenton C. (2011). Parenting interventions for male young offenders: a review of the evidence on what works. J Adolesc 2011; 35: 731-742. doi: 10.1016/j.adolescence.2011.10.007.
 211. Henggeler SW, Sheidow AJ. Empirically supported family-based treatments for conduct disorder and delinquency in adolescents. J Marital Fam Ther 2011; 38: 30-58. doi: 10.1111/j.1752-0606.2011.00244.x.
 212. Kumpfer KL, Alvarado R. (2003). Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors. Am Psychol 2003; 58: 457-465.
 213. Kumpfer KL, Alvarado R, Whiteside HO. Family-based interventions for substance use and misuse prevention. Subst Use Misuse 2003; 38: 1759-87.
 214. Sousa Herrenkohl TIC, Moylan AC, Tajima AE, Bart Klika J, Herrenkohl CR, Russo MJ. Longitudinal study on the effects of child abuse and children's exposure to domestic violence, parent-child attachments, and antisocial behavior in adolescence. Journal of Interpersonal Violence 2010; 26(1): 111-36.
 215. Henggeler SW, Sheidow AJ. Empirically supported family-based treatments for conduct disorder and delinquency in adolescents. J Abnorm Child Psychol 2012; 40(5): 771-85. doi: 10.1007/s10802-011-9608-1
 216. Walker DF, McGovern SK, Poey EL, Otis KE. Treatment effectiveness for male

- adolescent sexual offenders: a meta-analysis and review. *J Child Sex Abus* 2004; 13(34): 139-56.
217. Greenwood PW. Cost-effective violence prevention through targeted family interventions. *J Interpers Violence* 2005; 20(4): 442-7.
 218. Kumpfer KL, Alvarado R. Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors. *Am Psychol* 2003; 58(6-7): 449-56.
 219. Gibbs J, Bennett S. Together we can reduce the risks of alcohol and drug abuse among youth. Seattle: WA: Comprehensive Health Education Foundation, 1990.
 220. Bašić J. Naučene lekcije. U: Bašić J, Janković J. ur. Lokalna zajednica – Izvorište nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih, 2003, 359-366.
 221. Mrazek PJ, Haggerty RJ. Eds. Reducing risks for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research. Washington, DC: National Academy Press, 1994.
 222. Huizinga D, Mihalic S. Preventing juvenile delinquency, in: Kury H, Oberfell-Fuchs J (edit.). Crime prevention: New approaches. Mainz: Weisser Ring, 2003, 1-41.
 223. Bašić J, Feric M, Kranželić V. Od primarne prevencije do ranih intervencija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2001.
 224. Mrazek PJ, Haggerty RJ. Reducing risk for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research. Washington DC: National Academy Press, 1994.
 225. Barry M, Jenkins R. Implementing mental health promotion. Edinburgh, London: Churchill Livingstone Elsevier, 2007.
 226. Weisz JR, Sandler IN, Durlak JA, Anton BS. Promoting and protecting youth mental health through evidence-based prevention and treatment. *American Psychologist* 2005; 60(6): 628-648.
 227. Bašić J, Žižak A, Koller-Trbović N. Prijedlog pristupa rizičnim ponašanjima i poremećajima u ponašanju djece i mladih. U: Bašić J, Koller-Trbović N, Uzelac S. (ur). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: Pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004, 104-113.
 228. Bašić, J. (2003). Djeca u preventivskim istraživanjima. *Dijete i društvo*. 5, 1, 13-22.
 229. Stakić Đ, Brajša P. Timski rad. Zagreb: Socijalna zaštita, 1991.
 230. Strateški plan. Ministarstvo socijalne politike i mladih RH, 2013.
 231. Žinić-Pavlović V, Popović-Ćitić B. Spremnost zajednice kao faktor preventivnog delovanja. *Specijalna edukacija i rehabilitacija* 2006; 1-2: 11-29.
 232. Sullivan R, Wilson MF. New directions for research in prevention and treatment of delinquency: A review and a proposal. *Adolescence* 1995; 30: 1-17.
 233. Dadds MR. Families, children and the development of dysfunction. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 1995.
 234. Craig W. Introduction. What is social development? In: Craig W. (ed.). *Childhood social development: The essential readings*. Blackwell Publisher, 2000, 1-6.
 235. Berns RM. Child, family community. New York: CSB College Publisher, 1985.
 236. Ajduković M. Rane intervencije kao podrška roditeljima pod socijalnim rizicima. *Dijete i društvo* 2006; 8(1): 35-62.
 237. Dusenbury L. Family-based drug abuse prevention programs: A review. *Journal of Primary Prevention* 2000; 20(4): 337-352.
 238. Strmotić J. Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Polic sigur* 2011; 29(2): 211-222.
 239. Achenbach TM. Manual for the youth self-report and the 1991 profile. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry, 1991.
 240. Ajduković M, Sladović Franz B. Samoprocjena ponašanja mladih u dječjim domovina i

- udomiteljskih obitelji u Hrvatskoj. Društvena istraživanja 2004; 13(6): 1031-54.
241. Levy KS. Multifactorial self-concept and delinquency in Australian adolescents. *The Journal of Social Psychology* 1997; 137(3): 277-83.
242. Kim HS, Kim HS, Samuels-Dennis J. The influence of psychosomatic symptoms, physical and sexual abuse, and coping strategies on delinquent behavior among Korean adolescents. *Arch Psychiatr Nurs.* 2012; 26(2): 155-64. doi: 10.1016/j.apnu.2011.06.006
243. Aisenberg E, Herrenkohl T. Community violence in context: risk and resilience in children and families. *J Interpers Violence* 2008; 23(3): 296-315. doi:10.1177/0886260507312287.
244. Vermeiren R, Schwab-Stone M, Ruchkin V, De Clippele A, Deboutte D. Predicting recidivism in delinquent adolescents from psychological and psychiatric assessment. *Compr Psychiatry* 2002; 43(2): 142-9.
245. Ashford JB, LeCroy CW. Juvenile recidivism: a comparison of three prediction instruments. *Adolescence* 1990; 25(98): 441-50.
246. Benda BB. Predicting juvenile recidivism: new method, old problems. *Adolescence* 1987; 22(87): 691-704.
247. van der Put CE, Creemers HE, Hoeve M. Differences between juvenile offenders with and without substance use problems in the prevalence and impact of risk and protective factors for criminal recidivism. *Drug Alcohol Depend.* 2014; 134: 267-74. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2013.10.012
248. van der Put CE, Asscher JJ, Stams GJ, Moonen XM. Differences between juvenile offenders with and without intellectual disabilities in the importance of static and dynamic risk factors for recidivism. *J Intellect Disabil Res.* 2014; 58(11): 992-1003. doi: 10.1111/jir.12078
249. Colins O, Vermeiren R, Vahl P, Markus M, Broekaert E, Doreleijers T. Psychiatric disorder in detained male adolescents as risk factor for serious recidivism. *Can J Psychiatry.* 2011; 56(1): 44-50.
250. Self-Brown S, LeBlanc MM, David K, Shepard D, Ryan K, Hodges A, Kelley ML. The impact of parental trauma exposure on community violence exposed adolescents. *Violence Vict.* 2012; 27(4): 512-26.
251. Amatya PL, Barzman DH. The Missing Link between Juvenile Delinquency and Pediatric Posttraumatic Stress Disorder: An Attachment Theory Lens. *ISRN Pediatr.* 2012; 134541. doi: 10.5402/2012/134541
252. Bender K, Postlewait AW, Thompson SJ, Springer DW. Internalizing symptoms linking youths' maltreatment and delinquent behavior. *Child Welfare* 2011; 90(3): 69-89.
253. van Dam C, De Bruyn EE, Janssens JM. Personality, delinquency, and criminal recidivism. *Adolescence* 2007; 42(168): 763-77.
254. Asscher JJ, van Vugt ES, Stams GJ, Deković M, Eichelsheim VI, Yousfi S. The relationship between juvenile psychopathic traits, delinquency and (violent) recidivism: a meta-analysis. *J Child Psychol Psychiatry* 2011; 52(11): 1134-43. doi: 10.1111/j.1469-7610.2011.02412.x.
255. Cajner-Mraović I, Šućur Z. Razlike u socijalnoekonomskom statusu, tijeku školovanja i obiteljskoj patologiji maloljetnih delinkvenata s obzirom na migratornost njihovih obitelji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 1997; 33(1): 1-12.
256. Ryan JP, Williams AB, Courtney ME. Adolescent neglect, juvenile delinquency and the risk of recidivism. *J Youth Adolesc* 2013; 42(3): 454-65. doi: 10.1007/s10964-013-9906-8.
257. Huan VS, Ang RP, Lim HY. The influence of father criminality on juvenile recidivism: testing for delinquent behaviors as a mediator. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 2010; 54(4): 566-80. doi: 10.1177/0306624X09336276

258. Stoutamer-Loeber M, Loeber R, Wei E, Farrington PD, Wikström HP-O. Risk and promotive effects in the explanation of persistent serious delinquency in boys. *European Child and Adolescent Psychiatry* 2005; 13(6): 381-8.
259. Rescorla L, Ivanova YM, Achenbach MT, Bergovac I, Chahed M, Drugli MB et al. International epidemiology of child and adolescent psychopathology II: Integration and application of dimensional findings from 44 societies. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 2015; 51(12): 1273-83.
260. Mulder E, Brand E, Bullens R, van Marle H. Risk factors for overall recidivism and severity of recidivism in serious juvenile offenders. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 2011; 55(1): 118-35. doi: 10.1177/0306624X09356683
261. Mulder E, Brand E, Bullens R, Van Marle H. A classification of risk factors in serious juvenile offenders and the relation between patterns of risk factors and recidivism. *Crim Behav Mental Health* 2010; 20(1): 23-38. doi: 10.1002/cbm.754.
262. van der Put CE, Stams GJ, Hoeve M, Deković M, Spanjaard HJ, van der Laan PH, Barnoski RP. Changes in the relative importance of dynamic risk factors for recidivism during adolescence. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 2012; 56(2): 296-316. doi: 10.1177/0306624X11398462
263. Zara G, Farrington PD. Criminal Recidivism, Explanation, Prediction and Prevention. New York: Routledge, 2015.
264. Zagar RJ, Busch KG, Hughes JR. Empirical risk factors for delinquency and best treatments: where do we go from here? *Psychol Rep* 2009; 104(1): 279-308.
265. Penner EK, Viljoen JL, Douglas KS, Roesch R. Procedural justice versus risk factors for offending: predicting recidivism in youth. *Law Hum Behav* 2014; 38(3): 225-37. doi: 10.1037/lhb0000055
266. May J, Osmond K, Billick S. Juvenile delinquency treatment and prevention: a literature review. *Psychiatr Q* 2014; 85(3): 295-301. doi: 10.1007/s11126-014-9296-4
267. Steinberg L. Adolescent development and juvenile justice. *Annu Rev Clin Psychol* 2009; 5: 459-85. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.032408.153603
268. Jewell JD, Malone MD, Rose P, Sturgeon D, Owens S. A multiyear follow-up study examining the effectiveness of a cognitive behavioral group therapy program on the recidivism of juveniles on probation. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 2015; 59(3): 259-72. doi: 10.1177/0306624X13509065
269. Hahn RA, Lowy J, Bilukha O, Snyder S, Briss P, Crosby A, Fullilove MT, Tuma F, Moscicki EK, Liberman A, Schofield A, Corso PS. Therapeutic foster care for the prevention of violence: a report on recommendations of the Task Force on Community Preventive Services. *MMWR Recomm Rep* 2004; 53(RR-10): 1-8.
270. James C, Stams GJ, Asscher JJ, De Roo AK, der Laan PH. Aftercare programs for reducing recidivism among juvenile and young adult offenders: a meta-analytic review. *Clin Psychol Rev* 2013; 33(2): 263-74. doi: 10.1016/j.cpr.2012.10.013
271. Lipsey M. The primary factors that characterized effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims and Offenders: An International Journal of Evidence-based Research, Policy, and Practice* 2009; 4(2): 124-147.
272. Radetić-Paić M, Maružin E. Neka obilježja maloljetničke delinkvencije na području nadležnosti policijske postaje Rovinj. *Kriminologija i socijalna integracija* 2009; 17(1): 69-77.
273. Calley NG. Juvenile offenders recidivism: an examination of risk factors. *J Child Seks Abus* 2012; 21(3): 257-72. doi: 10.1080/10538712.2012.668266
274. Cuervo K, Villanueva L. Analysis of Risk and Protective Factors for Recidivism in Spanish Youth Offenders. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 2014; 17. pii: 0306624X14557917

275. Barrett ED, Katsiyannis A, Zhang D, Dake Zhang D. Delinquency and Recidivism. A Multicohort, Matched-Control Study of the Role of Early Adverse Experiences, Mental Health Problems, and Disabilities. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2014. Dostupno na: <http://ebx.sagepub.com/content/22/1/3>
276. Chang JJ, Chen JJ, Brownson RC. The role of repeat victimization in adolescent delinquent behaviors and recidivism. *J Adolesc Health* 2003; 32(4) :272-80.
277. Katsiyannis A, Ryan BJ, Zhang D, Spann A(2008) Juvenile delinquency and recidivism: The impact of academic achievement, reading and writing quarterly: Overcoming learning difficulties. 2008; 24(2): 177-196. doi: 10.1080/10573560701808460

9. SAŽETAK

Sa sociološkog stanovišta obitelj je definirana kao najstarija, najtrajnija, ali i promjenljiva primarna društvena skupina koja se temelji na reproduktivnim, seksualnim, socijalnim, sociozaštitnim i socioekonomskim vezama muža i žene i njihove rođene ili adoptirane djece, koji su međusobno povezani brakom, srodstvom i udruženi radi lakšeg zadovoljenja raznovrsnih potreba ličnosti, društva i obitelji. Obitelske funkcije su međuzavisne, promjenljive kategorije, uvjetovane društveno povijesnim trenutkom i relacijama unutar same obitelji. Nijedna funkcija obitelji ne može biti promatrana izdvojeno. Promjene u strukturi obitelji mogu utjecati na obiteljske funkcije. Za socijalizaciju mladog člana obitelji značajan je odgojni stil roditelja. Zbog toga propusti u odgoju mogu dovesti do poremećaja u ponašanju i razvoja delinkvencije kod maloljetnika. Osim problema nezaposlenosti i nepovoljnih finansijskih prilika sve je veći broj obitelji s jednim roditeljem uz povećan broj razvoda brakova, legalizacije homoseksualnih brakova i težnja za usvajanjem djece. Moguće je istaći još niz drugih problema koji ozbiljno ugrožavaju stabilnost suvremene obitelji poput urbanizacije, anonimnosti, nasilja i sl. Razdoblje adolescencije se smatra značajnom stresogenom točkom obiteljskog razvoja, jer se tada struktura obitelji nužno mijenja u pravcu pooštravanja granica između roditelja i adolescenta. Adolescencija predstavlja proces odvajanja mlade osobe od obitelji i intenziviranje odnosa s vršnjacima. Pitanja autonomije adolescenta i potrebnog stupnja njegove kontrole tiče se čitavog obiteljskog sustava.

Zbog ove kompleksnosti moguće je odstupanje od normalnog razvoja ličnosti adolescenta što u konačnici rezultira različitim oblicima poremećaja u ponašanju. Ovaj pojam odnosi se na vrlo širok dijapazon različitih oblika ponašanja, različitih obilježja, stupnja i intenziteta, trajanja, složenosti, opasnosti odnosno štetnosti pa je stoga razumljiv problem u poimanju i definiranju. Sustavni i ekološki pristup, tumačenje u kontekstu obrambenih mehanizama socijalnog tipa, nudi nove odgovore na razlog nastanka ove pojave, mjesto u kontekstu stanja društva, značaj, njen razvoj i mogućnost uspješnog suočavanja s njom kroz kvalitetan, sveobuhvatan, široko i intenzivno primjenjiv sustav prevencije. Suvremeni pristup maloljetničkoj delinkvenciji temelji se na identificiranju rizičnih čimbenika koji su pridonijeli razvoju takvog ponašanja te usmjeravanju intervencija prema njima. Porast maloljetničke delinkvencije povezuje se s nekoliko važnih skupina faktora. Rizični su čimbenici oni koji kod djeteta ili maloljetnika povećavaju vjerojatnost za pojavu negativnog ili antisocijalnog

ponašanja. Neki od njih vezani su za rizične čimbenike u zajednici, potom obiteljske rizične čimbenike, rizične čimbenike u školi te individualno-vršnjačke čimbenike.

Brojna istraživanja ukazuju na značaj obitelji u nastanku ili prevenciji maloljetničke delinkvencije. Kao rizični faktori spominju se neprimjereno ponašanje roditelja, izostanak roditeljskog nadzora, nepovoljan socioekonomski status obitelji, nepovoljni unutarobiteljski odnosi, nasilje u obitelji, razdvojenost roditelja, izloženost stresu i dr. U najvećoj mjeri izostanak komunikacije unutar obitelji bio je uzrok srljanja u delikvenciju. I dalje su ovi čimbenici nedovoljno istraženi.

Podaci o recidivizmu odnose se na niz mjera, uključujući ponovno uhićenje, ponovno suđenje i ponovno zatvaranje. Kao rezultat toga, često nije moguće shvatiti naizgled različite podatke ili donijeti zaključke o nekom programu ili uspješnosti sustava za prevenciju maloljetničke delinkvencije. Po definiciji recidivizam se sastoji od dva elementa: počinjenja kaznenog djela od pojedinca za koga se zna da je već počinio najmanje jedno kazneno djelo. Kada je mjerjenje recidivizma provedeno kroz podatke o ponovnom zatvaranju takva stopa recidivizma biti će znatno niža. Međunarodna tijela izradila su standarde kojima se može mjeriti recidivizam, a sve u cilju ujednačavanja mjerena ove pojave i ocjene efikasnosti pojedinih preventivnih programa kao i cijelokupnog sustava za prevenciju delinkvencije na razini države. Odgovor društva na maloljetničku delinkvenciju mijenja se tokom vremena. Primjena neformalnih sankcija predstavlja značajan instrument u postupanju prema mladim osobama, što među ostalim ima i veliki odgojni učinak na počinitelja, s ciljem prevencije recidivizma. Za potrebe ove studije recidivizam je definiran kao ponovno izrečena pravomoćna presuda maloljetniku za izvršenje nekog kaznenog djela a koji je već ranije barem jednom bio pravomoćno osuđen za neko kazneno djelo.

Istraživanja u području maloljetničke delinkvencije za cilj imaju izradu preventivnih programa prema ciljanim skupinama. Prevencija je kompleksan proces i sveobuhvatna strategija utemeljena na razumijevanju čimbenika koji dovode do problema u ponašanju te razumijevanju mogućih varijacija tih čimbenika među pojedincima, skupinama, zajednicama, etničkim skupinama i skupinama u različitim razinama rizika. S aspekta delinkvencije maloljetnika prevencija se može definirati vrlo jednostavno kao bilo koja aktivnost koja rezultira smanjivanjem kriminogenog, odnosno devijantnog ponašanja. Područje prevencije maloljetničke delinkvencije od osobitog je društvenog interesa. Prevenciju je moguće definirati kao složeni sustav mjera, aktivnosti i kontinuiranih napora usmjerenih otklanjanju rizičnih faktora odnosno posljedica njihovog djelovanja, jačanja zaštitnih faktora na svim razinama, područjima i ključnim točkama s ciljem osiguravanja kvalitetnog rasta, razvoja,

prilagodbe i sazrijevanja novih naraštaja u sigurne, prilagođene, uspješne i sretne, a samim tim i zdrave ljude. Preventivni programi usmjereni prema obitelji mogu biti u odnosu na stupanj rizika prema kojima djeluju. Radi se o poznatoj podjeli na univerzalne, selektivne i indicirane programe prevencije. Pritom su univerzalni programi usmjereni na opću populaciju obitelji, selektivni programi na obitelj ili članove obitelji u riziku, a indicirani programi obuhvaćaju obitelj i njihove članove koji su opterećeni višestrukim čimbenicima rizika. U tom smislu Republika Hrvatska izradila je Nacionalnu strategiju prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, a i udruge civilnog društva su pokrenule program prevencije maloljetničke delinkvencije. Bolji rezultati u pogledu stope recidivizma postižu se provođenjem selektivnih programa tretmana osuđenih delinkvenata, ovisno o vrsti kriminalnog djela.

Zakonom o sudovima za mladež određen je materijalnopravni i procesnopravni položaj maloljetnih delinkvenata. Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije izriču odgojne mjere, sigurnosne mjere i maloljetnički zatvor.

Da bi rad na praćenju i proučavanju maloljetničkog prestupništva bio kvalitetan, on podrazumijeva i kvalitetne izvore podataka. Za potrebe ove studije korišteni su podaci centara za socijalni rad o svakom ispitaniku kao najpotpuniji za svrhu ovog istraživanja, te podaci Državnog zavoda za statistiku o kretanju maloljetničke delinkvencije i njenim osobitostima na području Republike Hrvatske.

Osnovni cilj istraživanja je utvrditi postoji li značajna povezanost između sociodemografskih i socioekonomskih obilježja obitelji kao i unutarobiteljskih odnosa i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika. Istraživanjem su obuhvaćeni maloljetni delinkventi – izvršitelji kaznenih djela bez obzira na vrstu kaznenog djela i vrstu izrečenih zakonskih sankcija.

Jedan od predmeta ovog istraživanja čine fenomenološka obilježja populacije maloljetnih delinkvenata poput raširenosti, učestalosti, oblika, socijalne strukture i posljedica delinkventnog ponašanja među maloljetnicima u Republici Hrvatskoj. Zbog toga je u prvom dijelu prikazanih rezultata istraživanja detaljno obrađeno kretanje maloljetničke delinkvencije na području Republike Hrvatske. U tom smislu korišteni su statistički podaci Državnog zavoda za statistiku.

Drugo važno područje ovog istraživanja su obiteljski i drugi čimbenici koji mogu utjecati na pojavu maloljetničke delinkvencije i značajnost utjecaju pojedinog od tih faktora na pojavu ovog fenomena, a osobito na pojavu recidivizma u izvršavanju kaznenih djela od

strane maloljetnika. U okviru ovog dijela istraživanja obrađeni su podaci koji se odnose na ukupno 161 delinkventa. Za svakog ispitanika prikupljeni su podaci kroz 97 različitih varijabli. Prvu skupinu varijabli čine opći podaci o ispitanicima. Drugu skupinu varijable koje su povezane sa sociodemografskim obilježjima obitelji. Treću skupinu varijabli čine one koje se odnose na intenzitet delinkventne aktivnosti maloljetnika. Četvrtu skupinu čine one koje su povezane s poremećajima u ponašanju maloljetnih delinkvenata. Petu skupinu varijabli čine one koje se odnose na školovanje maloljetnika. Šesta skupina se odnosi na samoprocjenu ispitanika o osjećajima i ponašanju (unutarobiteljski odnosi). Napokon, sedmu skupinu čine one varijable koje su povezane sa samoprocjenom ispitanika o njihovom odnosu prema nepovoljnim životnim okolnostima (sociodemografska i socioekonomска obilježja obitelji).

Među varijablama za koje je u ovom istraživanju utvrđeno da su statistički značajno povezane s recidivizmom nalaze se mlađa životna dob, redoslijed rođenja, maloljetnici čiji roditelji imaju niže obrazovanje, oni čiji otac radi na slabije plaćenim poslovima, agresivno ponašanje maloljetnika, bježanje iz škole, neki oblici ovisnosti (snifanje i tabletomanija), dulji boravak u ustanovi ili dulji boravak člana obitelji u nekoj ustanovi, odnosno njegova dulja odsutnost, učestalo mijenjanje školske sredine i ponavljanje razreda, te izloženost većem broju nepovoljnih obiteljskih okolnosti. Redoslijed rođenja četiri puta povećava šansu za pojavu recidivizma, a najveći doprinos mogućoj pojavi recidivizma ima promjena škole jer ta varijabla povećava šansu recidivizma čak 7,3 puta. Protektivnu vrijednost u odnosu na recidivizam pokazale su varijable starija životna dob, uspjeh u školi i viša školska spremna roditelja, te varijabla nazvana prezahtjevni roditelji.

Ovim istraživanjem potvrđene su sve postavljene hipoteze i to: osnovna hipoteza o postojanju značajne povezanosti između određenih nepovoljnih obiteljskih čimbenika i recidivizma u izvršavanju kaznenih djela kod maloljetnika, kao i tri posebne hipoteze o postojanju značajne razlike u pojedinim sociodemografskim karakteristikama obitelji i unutarobiteljskim odnosima između nerecidivista i recidivista, potom da su kod maloljetnika koji su izvršili recidiv kaznenog djela prisutni i drugi oblici poremećaja u ponašanju, te da recidivizam nije značajno povezan s porastom životne dobi izvršitelja kaznenog djela.

10. SUMMARY

IMPACT OF FAMILY FACTORS IN RECIDIVISM BETWEEN JUVENILE OFFENDERS

From a sociological viewpoint the family is defined as the oldest, most durable, and variable primary social group that is based on the reproductive, sexual, social, socioprotective and socioeconomic relationships between husband and wife and their children born or adopted, which are connected by marriage, kinship and united in order to facilitate satisfying the diverse needs of personality, society and family. Family functions are interdependent, changing categories, conditioned by the socio-historical moment and relations within the family itself. None of the functions of a family can be regarded in isolation. Changes in family structure may affect the function of the family. For the socialization of young member of the family, the educational style of parents is important. Therefore, gaps in education can lead to behavioral disorders and the development of delinquency of adolescents. In addition to the problem of unemployment and unfavorable financial circumstances of an increasing number of single-parent families with an increased number of divorces, the legalization of gay marriage and striving for the adoption of children, it is possible to point out a number of other problems that seriously threaten the stability of modern families such as urbanization anonymity, violence etc. The period of adolescence is considered a significant stressful point of family development, because then the family structure necessarily changes in the direction of tightening the border between parents and adolescents. Adolescence is the process of separating young people from families and intensifying relationships with peers. Questions of adolescent autonomy and the required degree of control is of concern to the entire family system.

Because of this complexity it is possible to deviate from a normal adolescent personality development, which ultimately results in various forms of behavioral disorders. This term refers to a very wide range of different behaviors, different characteristics, and the degree of intensity, duration, complexity, and risk identification and is therefore an understandable problem in understanding and defining. A systematic and ecological approach, and interpretation in the context of the defense mechanisms of social types, offers new answers to the reason for the emergence of this phenomenon, a place in the context of the state of society, the importance, its development and the ability to successfully cope with it through a high quality, comprehensive, broadly applicable and intensive prevention system. The modern approach to juvenile delinquency is based on identifying risk factors that contribute to the development of such behavior and directing interventions toward them. The

increase in juvenile delinquency is associated with several important groups of factors. Risk factors are those that see a child or an adolescent increase the probability of occurrence of negative or antisocial behavior. Some of these are related to risk factors in the community, family risk factors, risk factors in school and individual-peer factors.

Numerous studies show the importance of the family in teaching or the prevention of juvenile delinquency. As risk factors mentioned are the inappropriate behavior of parents, lack of parental supervision, adverse socioeconomic status families, adverse family relations, domestic violence, separation of parents, exposure to stress and others. For the most part the lack of communication within the family was the cause of plunging into delinquency. Still, these factors are not investigated enough.

Data on recidivism are related to a series of measures, including the re-arrest, re-trial and re-closing. As a result, it is often not possible to understand the seemingly different data or to draw conclusions about the success of a program or system for the prevention of juvenile delinquency. By definition recidivism consists of two elements: the commission of a crime by an individual who is known to have been committed at least one crime. When measuring recidivism the details of the re-closing of such a recidivism rate will be much lower. International bodies prepared standards for measuring recidivism, all in order to standardize the measurement of this phenomenon and assessment of the efficiency of individual prevention programs as well as the overall system for the prevention of delinquency at the state level. Societal reaction to juvenile delinquency has changed over time. The use of informal sanctions is an important instrument in dealing with young people, which among other things has a great educational effect on the perpetrators, in order to prevent recidivism. For this study, recidivism was defined repeated issuance of a final judgment against a juvenile for committing a criminal offense for which the juvenile has already been finally convicted at least once.

Research in the area of juvenile justice is aimed at making prevention programs to target groups. Prevention is a complex process and a comprehensive strategy based on an understanding of the factors that lead to behavioral problems, understanding the possible variations of those factors among individuals, groups, communities, ethnic groups and groups at different levels of risk is difficult. From the aspect of prevention of delinquency of minors can be defined quite simply as any activity that results in a reduction of criminal or deviant behavior. The area of prevention of juvenile delinquency is of particular social interest. Prevention can be defined as a complex system of measures, activities and continuous efforts including the elimination of risk factors and the consequences of their actions, to strengthen

protective factors at all levels, areas and key points to ensure the quality of growth, development, customization and maturation of the younger generation in secure, customized , successful and happy, and therefore healthy, people. Prevention programs directed to the family can be compared to the level of risk under which they operate. It is a well-known division into universal, selective and indicated prevention programs. The universal programs are directed at general population families, selective programs on the family or family members at risk, and indicated programs include family and their members who are burdened with multiple risk factors. The Republic of Croatia has prepared a National Strategy for the prevention of behavioral disorders of children and youth, and civil society organizations have launched a program of prevention of juvenile delinquency.

The law on juvenile courts determines the substantive and procedural position of juvenile delinquents. Minors who have committed crimes have sanctions imposed such as educational measures, security measures and juvenile prison.

To work on the monitoring and study of juvenile delinquency that means to have quality data sources. For this study, we used data from social work centers on the individual patient as well as the most complete for the purposes of this study, and the data of the Central Bureau of Statistics on the movement of juvenile delinquency and its peculiarities on Croatian territory.

The main objective of this research is to determine whether there is a significant association between socio-demographic and socioeconomic characteristics of families and in the family relationship and recidivism of adolescents in carrying out criminal acts. The survey covers juvenile delinquents - executors of criminal offenses regardless of the type of offense and the type of legal sanctions imposed.

One of the subjects of this study are the phenomenological characteristics of the population of juvenile delinquents such as prevalence, incidence, forms, social structure, and the consequences of delinquent behavior among juveniles in the Republic of Croatia. Therefore, in the first part of the results, described in detail are the trends of juvenile delinquency in Croatia. In this regard the statistical data of the Central Bureau of Statistics, in particular the most recent report referring to the data for 2012, as the latest available reporting year, was most useful.

Another important area of research in the family and other factors that can affect the appearance of juvenile delinquency and the importance of the impact of each of these factors on the occurrence of this phenomenon, especially on recidivism in carrying out criminal acts by juveniles. Within this part of the research is analyzed data relating to a total of 161

delinquents. For each subject the data were collected through 97 different variables. The first group of variables consists of general information on the respondents. The second group of variables are associated with the sociodemographic characteristics of the family. The third group consists of those variables related to the intensity of delinquent activities of investigated adolescents. The fourth group includes those associated with behavior disorders of juvenile delinquents. The fifth group of variables are those related to the education of adolescents. The sixth group refers to a self-assessment of the respondents about the feelings and behavior (family relations). Finally, the seventh group consists of those variables that are associated with self-assessment of the respondents about their relation to adverse life circumstances (socio-demographic and socioeconomic characteristics of the family).

Among the variables which in this study were found to be significantly associated with recidivism are younger age, birth order, minors whose parents have lower education, those whose father works in lower-paid jobs, the aggressive behavior of minors, running away from school, some forms of addiction (sniffing and pills), a longer stay in an institution or a longer stay of the family in an institution or its absence is longer, frequently changing school environment and grade repetition, and exposure to a greater number of adverse family circumstances. The order of birth increases by four times the chance of recidivism, and the largest contributor to a possible occurrence of recidivism is changing schools because this variable increases the chance of recidivism by as much as 7.3 times. Protective value in relation to recidivism showed variable older age, success in school and higher education level of parents, and a variable named needy parents.

This research confirmed all the hypotheses as follows: basic hypothesis of the existence of a significant link between certain adverse family factors and recidivism in carrying out criminal acts with minors, as well as three special hypotheses of the existence of significant differences in certain socio-demographic characteristics of family and relations within and between nonrecidivists and recidivists, then between the juveniles who committed a criminal offense present relapse and other forms of behavioral disorders, and that recidivism is not significantly associated with an increase in age of the apprehended perpetrator.

11. PRILOZI

Prilog 1

INSTRUMENT ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA IZ SOCIJALNE DOKUMENTACIJE O OPĆIM PODACIMA MALOLJETNOG DELINKVENTA

Centar za socijalni rad:

Matični broj:

Opći podaci o ispitaniku

Datum rođenja:

Dobna skupina :

- 1) do 14 godina;
- 2) 15 do 18 godina;
- 3) 19 do 21 godina

Spol: 1. muško 2. Žensko

Redoslijed rođenja: 1. Prvi 2. Drugi 3. Treći i dalje

Škola: 1. Osnovna, 2. Srednja, 3. Ne pohađa školu

Prilog 2

INSTRUMENT ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA O SOCIODEMOGRAFSKIM OBILJEŽJIMA OBITELJI

Obiteljski status maloljetnika

rođen u braku

vanbračno dijete rođeno u vanbračnoj zajednici

vanbračno dijete rođeno izvan vanbračne zajednice

usvojeno dijete

nepoznato

Vitalna obilježja obitelji

roditelji nepoznati

oba roditelja živa

živ je samo otac

živa je samo majka

oba roditelja umrla

nepoznato

Aktualni bračni status roditelja

roditelji nepoznati

žive u zajedničkom braku

razvedeni

jedan od roditelja umro

oba roditelja umrla

roditelji nikada nisu živjeli zajedno

nepoznato

S kim je maloljetnik živio od rođenja, odnosno najveći dio života

s oba roditelja

samo s majkom

samo s ocem

s majkom i očuhom

s ocem i maćehom

s djedom i/ili bakom

u usvojiteljskoj obitelji

kod rođaka
u ustanovi socijalne zaštite
nešto drugo _____
nepoznato

Školska sprema roditelja	Majka (mačeha)	Otac (očuh)
osnova škola ili manje	1	2
priučeni radnik	1	2
KV ili VKV kvalifikacija	1	2
srednja škola	1	2
viša škola ili trogodišnji studij	1	2
fakultet	1	2
nepoznato	1	2

Radna aktivnost roditelja	Majka (mačeha)	Otac (očuh)
umro	1	2
na izdržavanju kazne zatvora	1	2
nesposoban za rad	1	2
penzioner	1	2
zaposlen u društvenom sektoru	1	2
zaposlen kod privatnika	1	2
privatnik (zanatlija, ugostitelj i sl.)	1	2
zaposlen u inostranstvu	1	2
sezonski radnik ili plaćeni poslovi	1	2
bez redovitog radnog odnosa	1	2
poljoprivrednik	1	2
nezaposlen	1	2
domaćica	1	2
nepoznato	1	2

Prilog 3

INSTRUMENT ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA IZ SOCIJALNE DOKUMENTACIJE O INTENZITETU DELINKVENTNE AKTIVNOSTI MALOLJETNIKA

Evidentirana delinkventna aktivnost:

- jedno kazneno djelo
- dva do četiri kazneno djela
- pet do deset kazneno djela
- više od deset kazneno djela

Vrsta kaznenog djela zbog kojeg je pokrenut postupak:

- kazneno djelo protiv imovine
- kazneno djelo protiv života i tijela
- kazneno djelo protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom

Sankcije izrečene zbog kaznenog djela:

sudski ukor
posebne obaveze
pojačana briga i nadzor
pojačana briga i nadzor uz posebne obaveze
disciplinski centar
odgojna ustanova
odgojni zavod
posebna odgojna ustanova
maloljetnički zatvor

Prilog 4

**INSTRUMENT ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA IZ SOCIJALNE
DOKUMENTACIJE O MANIFESTACIJAMA POREMEĆAJA U PONAŠANJU
MALOLJETNOG DELINKVENTA**

Evidentirani poremećaji u ponašanju:	DA	NE
bježanje iz škole	1	2
bježanje od kuće	1	2
skitnja	1	2
agresivno ponašanje na javnom mjestu	1	2
agresivno ponašanje u školi	1	2
agresivno ponašanje u obitelji	1	2
enureza	1	2
konzumiranje alkohola	1	2
snifanje	1	2
tabletomanjia	1	2
uživanje marihuane ili hašiša	1	2
uživanje heroina, LSD i sl.	1	2
nešto drugo, što _____	1	2
nema podataka, nepoznato	1	2

Mjere koje je poduzeo Centar zbog evidentiranih poremećaja ponašanja	DA	NE
nije poduzeto ništa	1	0
upozorenje roditeljima o nedostatku u odgoju	1	0
stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava	1	0
oduzimanje djeteta od roditelja	1	0
smještaj u drugoj obitelji	1	0
smještaj u dječjem domu	1	0
smještaj u Caritas	1	0
upućivanje u odgojnou ustanovu	1	0
opservacija u centru za odgoj	1	0
opservacija u psihijatrijskoj ustanovi	1	0
materijalna pomoć	1	0
nešto drugo, što _____	1	0
nepoznato	1	0

Prilog 5**SAMOPROCJENA MLADIH O PONAŠANJU I OSJEĆAJIMA**

Ova se pitanja odnose na twoju obitelj i na to kako si živio/živjela tokom zadnje dvije godine (na svako pitanje zaokruži po jedan odgovor):

	DA	NE
1. Ne slažem se s braćom i sestrama	1	0
2. Trenutno imam ljubavnih problema	1	0
3. Imam osjećaj da sam na teret svojim roditeljima	1	0
4. Imam osjećaj da između mene i roditelja nema uopće nikakvog razumijevanja	1	0
5. Imam osjećaj da ne pripadam obitelji	1	0
6. Roditelji se odnose jednakom prema nama djeci	1	0
7. Roditelje većinom nije briga što ja mislim	1	0
8. Roditelji nemaju povjerenja u mene	1	0
9. Roditelji previše očekuju od mene	1	0
10. Roditelji bi mi trebali više dopuštati da sam/a odlučujem	1	0
11. Želio/željela bih imati svoju sobu	1	0
12. Moji roditelji bi trebali imati neko bolje zanimanje/nekakav bolji posao	1	0
13. Htio/htjela bih otići od kuće	1	0
14. Naša obitelj ima previše često novčanih problema	1	0
15. Roditelji me stalo tjeraju da više učim	1	0
16. Moji roditelji ne vole moje prijatelje	1	0
17. Moji se roditelji ne zanimaju za ono što radim/postižem	1	0
18. Roditelji mi previše prigovaraju	1	0
19. Ponekad moje sestre i braća ili ja dobivamo batine	1	0
20. Događa se da nam za kaznu ne daju ništa jesti ili nas pošalju u krevet	1	0
21. Moji se roditelji često svađaju	1	0
22. Katkad moj tata popije više nego što bi smio	1	0
23. Katkad moja mama popije više nego što bi smjela	1	0
24. Događa se da me je strah doći kući	1	0
25. Katkad se osjećam sasvim sam/a i osamljen/a	1	0
26. Imam puno problema u školi	1	0

Prilog 6

SAMOPROCJENA NEPOVOLJNIH ŽIVOTNIH OKOLNOSTI (PROBLEMSKA SKALA)

Ovdje je naveden popis stresnih događaja ili neugodnih životnih okolnosti. Molimo da u navedenom popisu križićem označiš što si doživio u svom djetinjstvu ili do navršene 21. godine života i uz to križićem u kojoj mjeri ti je taj događaj tada bio neugodan.

Koliko ti je bilo neugodno:

1. nimalo neugodno
2. malo neugodno
3. srednje neugodno
4. vrlo neugodno

	Nepovoljne životne okolnosti	X	1	2	3	4
1	Promjena mjesta boravka					
2	Dulje odvajanje od roditelja					
3	Boravak u ustanovi na dulje vrijeme (npr. bolnica/dom za djecu i mladež)					
4	Boravak člana obitelji u ustanovi na dulje vrijeme (npr. bolnica, zatvor)					
5	Razvod roditelja					
6	Dolazak pomajke ili pooćima u obitelj					
7	Prometna nesreća					
8	Smrt člana obitelji ili bliske osobe					
9	Nestanak ili nepoznata sudbina člana obitelji					
10	Progonstvo					
11	Siromaštvo, novčane poteškoće					
12	Nezaposlenost roditelja					
13	Nepovoljni stambeni uvjeti					
14	Teška bolest ili povreda člana obitelji					
15	Prekomjerno pijenja alkohola roditelja					
16	Svađe roditelja					
17	Bolan medicinski zahvat					

12. ŽIVOTOPIS

Ina Stešević rođena je u Zagrebu 28. ožujka 1968. godine. Završila je Studij socijalnog rada na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1995. i tako stekla zvanje diplomiranog socijalnog radnika. Poslijediplomski studij iz „Psihotraumatologije“ pri Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završila je 2000. godine. Magistarski rad obranila je 2001. godine i stekla akademski stupanj magistra znanosti. Matični broj iz Upisa znanstvenika je 279175.

Po završetku studija radila je u Ministarstvu rada i socijalne skrbi od 1995. do 1997. godine. U razdoblju od 1997. do 2000. radila je u Uredu za socijalnu skrb Medveščak, Zagreb, na poslovima maloljetničke delinkvencije. Na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Splitu radila je od 2002. do 2005. godine. Od 2005. do 2007. bila je ravnateljica Doma za starije i nemoćne osobe u Sisku. Nakon toga 2008. do 2013. godine otvara privatno homeopatsko savjetovalište u Zagrebu u kojem radi osobito s djecom i maloljetnicima koji imaju poteškoće u socijalnom razvoju. Od 2013. radi u Visokoj tehničkoj školi u Bjelovaru u zvanju višeg predavača za znanstveno područje društvenih znanosti, polje socijalne djelatnosti, grana posebna područja socijalnog rada.

Do sada je ukupno objavila devetnaest radova u znanstvenim i stručnim časopisima te zbornicima znanstvenih skupova, od čega četiri u časopisima koji se indeksiraju u CC ili SCI a pet s drugom međunarodnom indeksacijom (IM). Sudjelovala je na znanstvenim i stručnim skupovima (16), od kojih su neki s međunarodnim sudjelovanjem. Kao aktivni sudionik objavila je šest (6) radova na tim skupovima u kojima je u četiri prvi autor (od čega u dva i jedini).

Koautor je u udžbenika za poslijediplomski studij iz kliničke psihijatrije pri Medicinskom fakultetu u Zagrebu, pod naslovom „Iz forenzičke psihijaterije – 3“, urednika Žarković Palijan T. i Kovačević D. Koautor je sveučilišnog udžbenika pod naslovom „Javno zdravstvo“, Medicinska Naklada, Zagreb, 2014., kojeg je Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku prihvatio kao udžbenik Medicinskog fakulteta.

Recenzent je projekta „Savjetovanjem protiv nasilja“ koji je pri nevladinoj udruzi „Adela“ financiran od strane Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi. Što se tiče udžbenika recenzent je onog pod naslovom „Zdravstveno i socijalno zakonodavstvo“ koji je objavljen za potrebe Studija sestrinstva pri Visokoj tehničkoj školi u Bjelovaru. Recenzent je stručne knjige „Homeopatijom do zdravlja“, izdavač Naklada Ljevak, Zagreb, 2011., autora Darka Ropca.